

891.7908

B28c

1920

ЧИТАНКА

ДЛЯ II. РОКУ

УЧИТЕЛЬСКИХ СЕМІНАРИЙ

УЛОЖИВ

ОЛЕКСАНДЕР БАРВІНСКИЙ

(Друге перероблене і доповнене видане.)

180 МК.

Ціна примірника 70 Марок.

ЛЬВІВ, 1920.

НАКЛАДОМ ВИДАВНИЦТВА ШКІЛЬНИХ КНИЖОК

З ДРУКАРНІ НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМ. ШЕВЧЕНКА.

Filed

90-0137/1

LIBRARY OF THE
UNIVERSITY OF ILLINOIS
AT URBANA-CHAMPAIGN

ELIAS CZAYKOWSKY
COLLECTION OF
UKRAINIAN CULTURE

891.7908

B28c

1920

NOTICE: Return or renew all Library Materials! The *Minimum Fee* for each Lost Book is \$50.00.

The person charging this material is responsible for its return to the library from which it was withdrawn on or before the **Latest Date** stamped below.

Theft, mutilation, and underlining of books are reasons for disciplinary action and may result in dismissal from the University.

To renew call Telephone Center, 333-8400

UNIVERSITY OF ILLINOIS LIBRARY AT URBANA-CHAMPAIGN

DEC 10 1990
MAY 28 1991

ЧИТАНКА

Доповнена
ДЛЯ II. РОКУ

УЧИТЕЛЬСКИХ СЕМИНАРИЙ.

УЛОЖИВ

ОЛЕКСАНДЕР БАРВИНСКИЙ

(Друге перероблене і доповнене видане.)

Ціна примірника 70 Марок.

ЛЬВІВ, 1920.

НАКЛАДОМ ВИДАВНИЦТВА ШКІЛЬНИХ КНИЖОК.

З ДРУКАРНІ НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМ. ШЕВЧЕНКА.

В публічних школах мають уживати ся лиш книжки, приписані Радою Шкільною краєвою і видані накладом Видавництва шкільних книжок, винявши окремі уповажнення Ради Шкільної. Також не вільно тих книжок продавати по цінах вищих над ті, які на заголовнім листі означені. Кожда книжка, видана накладом Видавництва шкільних книжок, має на заголовнім листі орля з написом "Видавництво книжок шкільних".

З М І С Т.

ПРОЗА

СТОРОНА
1—196

I. Повісти, оповідання, ідилії і легєнди 1—54

1. Ува́га (оповіда́не з шкільно́го життя́ *Ол. Барві́нського*) 1—3
2. Самоу́к (оповіда́не *Катре́нка*) 3—6
3. Ма́теринське се́рце (оповіда́не *Оле́сї Зірки*) 6—8
4. Цьві́т щастя́ (оповіда́не *Б. Лє́пкого*) 9—12
5. Впо́браще́нє (оповіда́не з шкільно́го життя́ *Ол. Барві́нського*) 12—14
6. Що́ то мо́лоді лі́та (ча́стина з оповіда́ня „Три до́лі“ *М. Вовча́ка*) 14—16
7. До́ Кана́ди (карти́на з гуцу́льського життя́ *Васи́ля Стефа́ника*) 17—21
8. Ха́ритя́ (оповіда́не *Миха́йла Коцю́бинського*) 21—27
9. Жебра́чка (оповіда́не *Тимофі́я Борду́ляка*) 28—32
10. Заха́р Берку́т (ча́стина з істо́ричної пові́сти XIII. столі́тя *Іва́на Франка́*) 32—36
11. Воє́нна ра́да під Хо́тином (ча́стина з істо́р. пові́сти „Яроше́нко“ *Ос. Макове́я*) 36—41
12. На про́щу до Ки́єва (ча́стина з істо́р. пові́сти „Чо́рна Ра́да“ *П. Кулі́ша*) 41—47
13. Піса́нка (легє́нда *Дніпро́вої Ча́йки*) 47—54

II. Казки і перекази 54—75

14. Лі́ни́ва (на́родна ка́зка) 54—57
15. Ста́ре добро́ забува́ється (на́родна моско́вська ка́зка переказа́на *Іва́ном Франко́м*) 57—61
16. Ле́н (ка́зка *Андерсе́на*) 61—65
17. Ма́ра (пере́каз *Дніпро́вої Ча́йки*) 65—75

III. Історичні оповідання, розвідки і зображення 75—113

18. Сьв. Ки́рил і Ме́тодій (за Ізидоро́м Шпара́нєвичом) 75—78
19. Ста́ринні монасти́рі на Ру́си 78—80
20. Ру́ські хлі́бороб́и кня́жої до́би (*Іва́на Ма́тїєва*) 80—85
21. Які́ бу́ли шко́ли на Ру́си за кня́зів (*Ол. Барві́нського*) 85—86
22. Ру́ський кня́зь Рома́н Дани́лович (*Васи́ля Ільни́цького*) 87—90
23. Сере́дньові́чні і́грища (за *Васи́лем Ільни́ким*) 90—94
24. Шко́ла бра́тєтва Ставро́пигі́йського у Льво́ві (*Ол. Барві́нського*) 94—97

25. Про перші печатні на Русі (Богдіна Лєткого) 97—99
26. Протестантизм на Русі (за Орестом Ле-віцьким) 99—102
27. Іван Вишенський (картина національно-куль-турного життя на Україні в XVI. стол. за М. Грушевським) 102—105
28. Поразженє Турків під Віднем в 1683 р. (з літописи Самовидця) 105—106
29. Франц Кульчицький (з часів облоги Відня) 106—109
30. Боротьба Мазєни о визволенє України (Історична картина Ол. Барвіньського) 109—113

IV. Педагогічні розвідки і виїмки з педагогічних письменників

31. Про виховуванє дїтїй в родїні (П. Ку-ліш) 113—116
32. Володимір Мономах і єго „Наука для дїтїй“ 116—119
33. Образ доброї школи (за Лавр. Кельнером) 119—121
34. Шкільна карність (з „Великої Дидактики“ А. Коменського) 122—124
35. Як вирабляє ся бесїда і мова у дїтїй і молодців? (з шкільних промов Гердера) 125—129
36. Приклад Сократичної розмови 129—132
37. Виїмки з Русового „Еміля, абб про вихо-ване“ 133—136
38. Про вихованє дївчат (виїмок з твору Фє-нельона) 136—138
39. Задачі і обовязки жєнщини (з Фєнельона „Вихованє дївчат“) 138—140
40. Як повинен учитель оповїдати (за Хри-стіяном Зальманоу) 140—142
41. Родїна і школа (з Педагогічних Урївків Кель-нера-Савчинського) 143—144
42. Полїтика і школа (з Педаг. Урївків Кельнера-Савчинського) 144—145

Лїтер.-естет. замітки: Розвідка (роз-права)

V. Описи і зображеня (характеристики, образіві описи)

43. Розселєнє і вдача Русинів в Галичинї (Ол. Барвіньського, частина з розвідки „Volks- leben der Ruthenen“ з „Österr. ungar. Mo- narchie in Wort und Bild“) 146—149
44. Бўря в Карпатах (Івана Нечуй-Левицького) 149—152

45. Львів за руских часів (за Фрідрихом Пане)	152—156
46. Послiдне українсько-руське село в горах (Ів. Нечуй-Левіцького)	157—162
47. Сінокоси в степах (Ол. Кониського)	162—166
48. Могила Т. Шевченка (частина з подорожжя Ол. Барвінського по Україні)	166—169
49. Зазуля-кукавка в народній поезії (Івана Верхратського)	169—171
50. Єрусалим (згадка з першого руско-народного пам'ятництва в сьв. Землю 1906 р. Юліяна Дзєрєвича)	171—174

Літер.-естет. замітки: Опис. Образовий опис (характеристика зображень) 174—196

VI. Виймки з сьв. письма, проповіді і промови; листи і поучні розвідки 175—196

51. Христос воскрес! (Євангеліє від сьв. Йоана, Глґва XX.)	175—176
52. Проповідь до людей лїнійних, котрі нїякої роботи не люблять (О. Гречульвича)	176—180
53. Промова (Ол. Барвінського над домовиною М. Шамкевича в Новосітках при перенесеню єго моший)	181—183
54. Лист Т. Шевченка до їр. Тбіметого	185
55. Лист Микіли Костомарова до Т. Шевченка	185
56. Наші шкільні прибори	185—189
57. Юрко Шкрибляк і гуцульське різьбярство (Богдана Лєткого)	190—191
58. Замітки про здоров'є і як єго беречі (На основі „Здоровівіданя“ Кібиди)	191—196

Літер.-естет. замітки: Лист 196

ПОЕЗИЯ.

I. ЕПІЧНА ПОЕЗИЯ.

А. ЕПОПЕЇ, ОПОВІДАНА, ДУМИ, БАЛЯДИ, ЛЕГЕНДИ 197—223

59. Енеї оповідає про збўрене Трої (виймки з II. кнїги Вергілієвої Енеїди в перекладі Б. Лєткого)	197—204
60. Віщий Олег (Ст. Руданського)	204—206
61. Мурашка (Дума Данїла Млаки)	207—210
62. Іван Вишенський (частини з поеми Івана Франка)	210—217
63. На Царєград! (Дума Тараса Шевченка)	217—218
64. Зарванія (частина з поеми Василя Шурата)	218—221
65. Старець. (Дума П. Куліш)	221—222

66. На старість в ріднім селі (поетичне опові- дане <i>Т. Шевченка</i>)	222
67. Писанкй (Легенда на основі народного повіря <i>Ю. Федьківича</i>)	223

Б. Приповісти, алеґорії, байки і приказки 223—231

68. Бұря на озері (На основі еванг. Мат. XIV. 24—32. приповідь <i>Івана Манжұри</i>)	223—225
69. Приповідь про житє (<i>І. Франка</i>)	225—228
70. Дбля (Байка <i>Лебніда Глібова</i>)	228—229
71. Хитрість ліса (З „Ліса Микіти“ <i>Ів. Франка</i>)	228—231

II. ЛІРИЧНА ПОЕЗИЯ.

А. Чутлива лірика 231—242

72. Наўка Христо́ва (<i>Т. Шевченка</i>)	231
73. Чи знаєш, бра́те? (Пісня <i>Лірвака</i>)	231—232
74. Солове́йко (<i>Павла Грабовского</i>)	232
75. Весня́ний Сонє́т (<i>Бориса Грінченка</i>)	232
76. Украї́нські Мельдо́пні (<i>Наўма Чермаки</i>)	233
77. Заку́вала та сїва зазу́ля (<i>Петра Ні- щійського</i>)	233—234
78. Хлі́бороб (<i>Б. Грінченка</i>)	234
79. Христо́с воскрє́с!	235
80. Чума́к (На́родна пісня)	235—236
81. В го́рах (<i>Богдана Лєпкого</i>)	236
82. Обжи́нкова пісня (<i>Осіпа Маковєя</i>)	236
83. В осє́ні (<i>Стефана Рудя́нського</i>)	236—237
84. Бұря (<i>Амерозия Метлі́нського</i>)	237
85. Зо́рі (<i>Бориса Грінченка</i>)	237
86. Ласті́вкам в доро́гу (<i>Володиміра Шапке́вича</i>)	238
87. Ду́мка (<i>Даніла Мла́ки</i>)	238
88. До Зо́рі (<i>Т. Шевченка</i>)	238—239
89. Со́нце і сї́рота	239—240
90. До зі́рки мо́го ро́ду (<i>Маркі́йна Шапке́вича</i>)	241
91. В но́чї	241
92. Ніч в го́рах (<i>Богдана Лєпкого</i>)	241
93. Вє́чірня мо́літва (<i>Ю. Федьківича</i>)	241—242

Б. Описова лірика 242—250

94. За со́нцем хма́ронька пливе́ (<i>Т. Шевченка</i>)	242
95. Мі́сяць	242—243
96. Не́бо (<i>Б. Грінченка</i>)	243
97. Весня́нка (<i>Микбли Черня́вського</i>)	243—244
98. Урожа́й	244
99. Сі́льський вє́чір (<i>Микбли Черня́вського</i>)	244—245
100. Бабу́ся (<i>П. Кулі́ша</i>)	245—246

	СТОРОНА
101. В осені	246
102. Над Дніпром (<i>Леоніда Глібова</i>)	246—247
103. Чобен	247
104. Перепілка (<i>М. Школіченка</i>)	247
105. Тіша в морі (<i>Лесі Українки</i>)	248
106. В Різдва́ний ве́чер (<i>Богдана Лєткого</i>)	249—250
107. Молі́тва (<i>Миколи Чернявського</i>)	250

III. ПОУЧНА (ДИДАКТИЧНА) ПОЕЗИЯ, Афоризми, загадки і приповідки

251

108. Пропові́дь на горі (св. Мате́я гл. V., <i>Ол. Гоні́ського</i>)	251
109. Дру́гам (<i>Бориса Гринченка</i>)	251—252
110. До мо́лодежи (<i>Михайла Старицького</i>)	252—253
111. Вчи́ть ся! (<i>Я. Щогóлева</i>)	253—254
112. Любо́в блі́жнього (<i>Миколи Чернявського</i>)	254
113. Ча́с до пра́ці ча́с! (<i>М. Коно́ненка</i>)	254—255
114. Го́ре по́ета (<i>В. Самі́йленка</i>)	255—256
115. Поети́чні афо́ризми	256—259
116. Зага́дки	259—260
117. Педа́гогічні афо́ризми	260—261
118. Паве́л Полю́боток, Нака́зний ге́тьман Украї́ни (<i>Траге́дія Оси́па Барві́ньського</i>)	261—271
119. На́родні при́повідки і посло́виці	272—274

Літер. - естет. замітки: Драматична поезія

274—278

Короткі відомості про письменників	279—281
--	---------

Додаток з воєнної доби

282—297

А. Проза

282—284

120. Молі́тва (<i>Юри Шкрумелюка</i>)	282—284
121. Сестра жалі́бника (<i>Ол. Ко́ніського</i>)	284—288
122. Ру́зя Сє́нюк (<i>С. Глібови́цького</i>)	288—289
123. Полеви́й кура́т (<i>С. Глібови́цького</i>)	289—291

Б. Поезія

191—297

124. Хри́сто́с на бо́євищі	291—292
125. Віру́й! (<i>Перес́ьпів Ол. Барві́ньського</i>)	292
126. Сьпі́в відле́тних журавлі́в (<i>П. Карма́ньського</i>)	293—294
127. Шевче́нкові во́єнні рокови́ни (<i>В. Са- мійленка</i>)	294—295
128. Ма́мин лист (<i>Юри Шкрумелюка</i>)	295
129. Лист Ка́трусі (<i>В. Лє́ткого</i>)	295—296

Поправки помічених похибок.

Стор. 146, ряд 14 з долини зам. П. Описи і характеристики має бути V. Описи і характеристики.

Стор. 254. ряд 7 з долини зам. В. Самійленка має бути М. Кононенка.

ПРОЗА.

I. Повісти, оповідання, ідилії і легенди.

I. Увага.

(Оповідане з шкільного життя Ол. Барвінського).

Роман, дванадцятилітній син учителя Максимовича, сидів за книжками і вирабляв пильно задачі. В комнаті, де Роман писав, була глуха тишина, лише годинник чікав на стіні.

Хлопець скінчив що йно задачі, опер ся для відпочинку в кріслі і глядів на стелю. Серед глухої тишини відбивало ся голосно чікане годинника. Відотхнувши троха по праці, помітив Роман аж в сій хвилі, що як-раз тепер добре чує чікане годинника, а підчас писання задач зовсім сего не помічував. А вже ж знав він, що й підчас писання годинник не стояв, а так само чікав як тепер, хоч він сего не чув.

Ся дівна проява вельми зацікавила бистроумного хлопця і він почав роздумувати над тим, длячого він тепер чує чікане годинника, а пишучи задачі, сего не чув. Роздумуючи над тим, нагадав собі Роман подібні прояви. Раз якось зачитав ся Роман у цікавій книжочці, так що не зачув, як мати клікала его до обіду. Аж тоді, коли мати кілька разів голоснійше клікнула, схаменув ся він і почув голос матері та пішов обідати. Мати нераз насваріла на него, бо думала, що він навмисне отягає ся і аж тоді прийде, коли се ему до вподоби. Хлопець постановив спитати про сї прояви вітця і просити его о пояснене, щобі міг в таких случаях оправдати ся.

Учитель Максимович був вельми рад, що хлопець зацікавив ся тими проявами і просив его о пояснене. Він з самого малку наводив сіна на те, пильно зважати на все, що довгола него діє ся, та пильно помічувати всі про-

яви, які єму насувають ся. Учитель замітив уже давніше а так само і тепер з великою радістю, що син послухав его ради і проявляв бистроумність.

„Бачу, сказав Максимович до сина, що тебе цікавлять такі прояви, тим то хочу тобі зараз се пояснити. Ти певно собі ще затамив, що я тобі недавно говорив про вражіння слуху і зору. Сі вражіння повстають таким способом, що предмети, котрі видають голос або світло, подразнюють наші змісли. Сі подразнення або подразки¹⁾ зміслив переймають нерви (жілці), так звані чутеві нерви (чутні) і допроваджують до душі, котра з того подразнення зміслив витворює вражінє. Наколи ти н. пр. вглубиш ся пильно у віриб задач, тоді увага твоєї душі звернена виключно на предмет твого духового занятя, так що твоя душа не має ані часу ані нагоди з подразнення зміслив вітворити вражінє.

„В тім случаю, про котрий ти оповів мені, чиканє годинника подразнювало вправді твій наряд слуху. Се подразненє прийав навіть твій слуховий нерв і допровадив до душі, але твоя душа була так занята вироблюванєм задач, що не могла того подразнення слуху перемінити у вражінє.

„Зрозумієш отже, мій сину, що душа, звернувши пильну увагу на якийсь предмет, не приймає інших зміслових подразок, а в таким случаю кажемо, що чоловік не має зміслу для чогось іншого. Аж тоді, коли зміслові подразка повтаряє ся і буває що раз сильніша, відриває ся увага душі від предмету, яким она була занята, а звертає ся на сю сильну подразку зміслу, з котрої она витворює вражінє“.

Максимович закінчив сим пояснення і поручив синові роздумувати про все сказане, щобі опісля міг єму дати кілька прикладів, котрі би потвердили зроблений досвід.

Небавом після того оповідав Роман вітцеві, що слухаючи уважно поясненє учителя в школі, не має свідомости, що дїє ся около школи, на улиці, або чи его товариші в школі сваволять. Тимчасом інші, менше уважні хлопці зараз почують, що попри школу дорогою іде військо.

¹⁾ подразок — podnieta.

що трублять і бубнять. Тепер уже розуміє він, длячого може він годинами приглядати ся ливвоскочкам, не чуючи голоду ані спраги.

Учитель замітив, що єї приклади добре вибрані і радив Романови дальше роздумувати над тими проявами, щоб її утвердити і доповнити їх зрозумінє.

2. Самоук.

(Оповіданє Катрінки).

Кажуть люди, буцїм би то я вчєнний; але онї з мене глузують. Та Господь з ними, нехай собі! Не вражаю ся я тим дуже, бо знаю стару приповідку, що йноді і з посьміху бувають люди. Та й самому, як згадаю про свою науку, такі з себе хоче ся сьміяти, хоч і горько зазнав я чимало, поки навчив ся того небогато, що тепер знаю. Не винен я тому, бо до всього сам я по собі доходив, оттак самоучкою. За часів, бачите, молодости моєї шкіль по селах не то у нас, але нїде на Україні не було. От і виріс я собі, як і всі наші люди — неписьменним; і парубкував вже, а про науку ніяку нічого не чув і не дбав.

Аж раз скоїло ся зі мною щось непевне. Як ото було підї до церкви, стою там і слухаю пильно, як там по книгах святє писмо читають, та ані одного слова не второпую.¹⁾ Коли так слухаю та думаю, а то аж серце ухопить і жаль і досада; так було зі мною за кождим разом. На останку роздратував ся вже я до самісінького краю і наче мене щось свѣтом осяяло, догадав ся, що менї робити. — Та не святїж і горшки лїплять! — подумав я, — що буде, то й буде, — побачимо, але навчу сяж і я якось грамоти. І зараз же, не гаючи ся ані хвилї, вийшов я на царину, впіймав свого коня, вскочив на него та й до міста, шукати тої грамоти. Приїхав, та сюди-туди метнув ся, глянь, аж іде коробейник²⁾.

— А голубчику, от менї тебе й треба! Та до него: — Дай менї — кажу — таку книжку, що грамоти навчає! — Єсть, — каже.

Купив я і не торжів ся. Сховав її, наче яку свѣтош велику, поклав аж за пазуху і обережненько привіз до

¹⁾ розумію. ²⁾ крамар, що в коробіи носить книжки на продаж.

дому. Дру́гогож дня, дав Бог ра́нок, а я й до діла. Зва-
лі́в на плече собі добрий господарський мішо́к борошна¹⁾,
кни́жку під паху́ дру́гої руки́ і прями́сінько пішо́в до дячка.
День був бу́дний, служби у церкві ніяко́ї не було́ і дячо́к
був до́ма. Увійшо́в я до не́го в ха́ту, мішо́к з плеча́ до
до́лу, а сам е́му в но́ги пласто́м²⁾ впав та ка́жу:

— Па́не дя́че, що хо́чете, возьми́ть з ме́не, навчи́ть
ті́лько грамоти́!

Подиви́в ся дяк на ме́не, гля́нув на мішо́к, поду́мав,
та́й ка́же:

— Що се в те́бе? — Боро́шенця́ — відпові́даю —
прині́с вам.

— Ага́, до́бре — ка́же, — а́ле се не оді́н ті́лько мі-
шо́к сей боро́шна, коли́ хо́чеш, коштува́ти ме!

І став він мені́ пра́вити, що е́му за па́уку прійде.
Я все оби́цяв, що він ті́лько зажада́в, і не скри́вив ся на-
ви́ть. Тоді́ вже він, спаси́бі е́му, подиви́в ся і на мою́
кни́жку. Взяв її у ме́не з рук, розгорну́в її, та́й промови́в:

— Се азбу́ка!

— Як? — пита́ю; — бо я зро́ду впе́рше таке́ сло́во
вчу́в.

— Азбу́ка! — знов він мені́ ка́же.

— Вихо́дить, не годі́ть ся то? Не грамота́ оно́?! —
з вели́ким о́страхом запита́в ся я і вже ду́мка ме́лькнула:
обмані́в коробе́йник, замі́сть грамоти́ всу́нув яку́сь азбу́ку.

— Так не грамота́, ка́жете?

— Отсе́ж, — заспоко́їв дячо́к мене́, — она́ саме́ і є.
Азбу́кою, — ка́же — імену́є ся сі́я кни́жка: поне́же аз,
бу́ ки пе́рві́ бу́кви гражда́нські. Набала́кав мені́ відта́к та-
ко́го, що я ті́льки се втя́мив, бу́цим мо́я кни́жка го́жа і до-
гада́в ся, що мабу́ть отсе́ за́раз почну́ й вчи́ти ся; бі́льше
же мені́ нічо́го й не тре́ба було́.

По та́кій свої́й мо́ві дяк перехресті́в ся і пішо́в по-
шукати́ трі́сочки, а тоді́ вже сів за сті́л та́й мені́ приказав
сїда́ти.

Упа́в я попере́ду пе́ред обра́зами навко́лішки, вда́рив
три зе́мні покло́ни, щі́рою га́дкою від всьо́го се́рця попро-
си́в у Го́спода по́мочи і сів несма́ливо й собі́ на кінчи́ку

1) Мука́. 2) Пла́цком.

лавки біля дяка. Він і почав. Тріскою тікає у б́укву і про-
ка́зує: — Се а, се бе, се ве. А я за ним вима́вляю те самé.
На пер́ший раз показав він мені щось тих букв з п'ять,
а мо́же й шість, я їх швидко пон́яв. Дру́гого дня так са́мо
тро́хи да́лі посу́нув ся і ме́нше н́ж у т́иждень я в́ивчив
всі б́укви, на́че з ро́ду їх і знав; як мо́літву, так їх за-
па́мятав. Та́ким са́мим ро́бом швидко і скла́ди проко́вtnув
і в ме́сяць не б́ільше став розби́рати вже й ці́лі сло́ва,
а в пів ро́ку щось на́ломив ся так, що, що не попа́де ся
було́ під ру́ку, все розберу́ швидéлько.

Тоді́ вже прибра́в ся я і до пи́сьма, та і з ним швидко
вже без по́мочи дяка уно́рав ся.

Ну, до́бре, здава́лоб ся і кра́й: вм́ю чи́тати, вм́ю
й пи́сати, але́ ні — забажáло ся вже тепéр чо́гоб ці́кавого
чи́тати; але́ звідкі́ль вз́яти? От і в ті́м мені поща́стило ся.
Раз бу́вши в у́ряді, я спостері́г, що туді́ прихо́дять ча́сто
якісь печáтані лі́сти, до́вгі і ширóкі, що дво́ма й пові́тку¹⁾
вкр́ити мо́жна. Тоді́ надума́вши, пі́шов я до пи́саря, за-
просі́в є́го на ще́дру гості́ну, та тоді́ вже й ну́мо є́го роз-
п́итувати, що о́но за ди́кови́на ті вели́чезні лі́сти? Він мені
на то ка́же: — та то га́зети.²⁾ — А що о́но за га́зети? О́ чім
нап́риклад в них пи́ше ся, печата́є ся? О́ всі́м, ка́же пи́сар.
Найб́ільше́ж вся́кі при́кази на́шого нача́льства, а кр́ім то́го
де́які нові́ни: нап́риклад у ко́го ќинь заблуді́в ся, та до
ко́го при́бів ся і т. д. — А чи не мо́жна би́ було́ мені́ ді-
ста́ти тих га́зет почи́тати? —

От і обі́цяв пи́сар да́ти мені́ до чи́тання га́зет, але́ ста-
рі́х. Я і з то́го рад та нетерпелі́во дожи́дав ся хві́лі, коли́
їх у ру́ки діста́ну. Діста́в я вќінці і став їх чи́тати. Що́
ві́читав яку́ „новину́“, от пр. про війну́, так іду́ на у́лицю
мі́ж лю́дми́ розка́зувати, а забу́в про те, що се д́ялось ко-
лі́сь давнó. Лю́ди сьмі́ють ся з ме́не і почну́ть собі́ кепку-
ва́ти. Я толќую, що так сто́ить напи́сано в га́зетах, а оні́,
не зважа́ючи на те, ще́ й обража́ють ся, що я ї́м на́чеп
д́ітям неби́ліці розка́зую. Аж раз, не зна́ю сам як, зверну́в
я ува́гу, що ся га́зета вийшла́ ще́ пе́ред трійця́ти лі́тами.
Тоді́ я вже і зро́зумів, чо́му лю́ди з ме́не сьмі́яли ся.

Спі́знавши св́ій блуд, став я відта́к ще́ кра́сше сво́го

¹⁾ шóпа. ²⁾ часóписи.

добродія просіти, щобі давав мені газет сьвіжих. Тоді вже я вичітував справедливі новини і помалу виправив ся хоч троха перед людми, — а дальше заохотів і других до науки. Нині вже стілько є охочих до читання, що для них книжок з мого складу настати не можу.

3. Материнське серце.

(Оповіданє *Олеси Вірки*).

Нема в світі правди, як рідна мати.

Далєко, далєко, там, де гори синіють на небєспому зводі, а їх ревіня та шпилі сяють і палають, звїла гніздо на дикій стремкій скелі могутна орлиця. Долинні, порослі густим лісом, з весєлими потіками на дні, все вузшали, наближаючиь до тої скелі.

Коли орлиця вилїтала сьвітом з гнізда на своїх дужих крилах, пильно шукючи де поблизу якої здобичі, тоді она підлітала в гору так високо, що жаден чоловік не міг її зобачити; она бачила звідти кожду билінку, що колихалась внизу на землі. Не одпо весєле козиня, що гралось, стрібаючи над провалинами, здіймалось нераз, пїрване єї кігтями.

Іноді орлиця, вирушаючи на лєви, перелїтала сотні миль, кружляла над широкими просторами та безлюдними, голими скелями, над похмурими безоднями і над болотяними пліщами.

Якось орлиця, перелєтївши бїльше як сто миль, вернулаь ранком з великих лєвів, — она принєсла малєсенького бєня.

Прилєтївши до гнізда, она нараз хутко й жахливо замахала крилами і закричала дико, проникливо, і сей крик залунав далєко у провалах гір. Над кручею, на товстих полєманих вітках, що тримали гніздо, вїєло бруднє, пошарпанє піря і закривавлений мох. Єї гніздо було ограбованє, розруйнованє, і єї дїтий не було. А дїти вже були досїть дужі, оні лїтали кождого дня потрохи, щобі їх крила мїцнїшали, і оні випробовували силу своїх кігтів та клєвів все на бїльшій та бїльшій здобичі.

Орлиця замахала крилами і лєтила все вище та вище, аж поки в скелях перестав лунати єї крик. Она кружляла,

шукáючи орлиня́т. На́раз єї проникли́вий крик розля́г ся над голово́ю у двох мисли́вців, що ви́йшли з лі́са і схо́дили стéжкою вниз.

Оде́н мисли́вець ніс на спині́ у ко́шику зло́блене орлиня́. І увесь час, по́ки оні́ йшли, просту́ючи доли́ною до села́, що було́ далéко від скéлі, б́рлиця, пільно нагла́дуючи, кружля́ла над ними. Крі́зь щіли́ни у хма́рах єї хі́жі, проникли́ві б́чи за́уважи́ли, як з одної́ хати ста́рші і ді́ти пови́ходили зустрі́чати лóвців і кину́лись до ко́шика. Ці́лий де́нь ширя́ла б́рлиця у висо́кості. Як сме́ркло, она́ зле́тіла ни́зше, аж до хатнього ко́мина, і в ве́чірній т́мї сільські лю́ди чу́ли єї при́кре ќвиліне над само́ю стрі́хою.

А ра́но, як со́нце поча́ло кидати на зе́млю золоті́сте промі́не, б́рлиця знов зня́ла ся у гору́ за хма́ри, увесь час пильну́ючи свої́м б́стрым по́глядом селя́нський дві́р. Она́ ба́чила, як вели́кі госпо́дареві сині́ струга́ли сокі́рою кі́лочки, а ді́ти стоя́ли навкругі́ її диві́лись.

Тро́хи пі́знійше оні́ ви́несли на дві́р клі́тку; крі́зь рідкі щéблі мо́жна було́ лё́гко розди́витись, як орля́ ма́хало кри́лами, сту́кало клю́вом, розпачли́во силку́ючись ви́зволити ся. Клі́тку поки́нули на двори́, і ніхто́ до не́ї не підхо́див; она́ стоя́ла там, а со́нце йшло́ все в гору́ та в гору́ на зу́стріч до пекучо́го полуд́ня.

Орли́ця ширя́ла в гори́ над хма́рами і ба́чила ко́жний рух сво́го орля́ти: она́ ба́чила, як оно́ просо́вувало́ свій загну́тий клю́в крі́зь клі́тку, і оно́ хри́пло кри́чало, хапа́ючись за щéблі.

Наста́в пі́вдень. Ніхто́ не явля́в ся бі́ля клі́тки. Жо́вта кі́тка йшла́ со́нно по дорі́жці, опáленій со́нцем, потім зверну́ла з не́ї і сі́ла оддалі́к від клі́тки, вигина́ючи спі́ну зо́страху́. А б́рлиця́ все лі́тала, схóвана у хма́рах. Она́ зро́зумі́ла, що ся ти́ша там, у двори́, була́ непéвна, — і б́рлиця́ жда́ла.

Она́ була́ сві́дома пті́ця і зна́ла, чо́го тре́ба стере́гтісь. Не́раз она́ була́ у небезпе́ці, не́раз она́ ла́комилась на яку́ смачну́ здóбич, але́ ту саму́ здóбич стері́г і лóвець. І ба́гато ку́ль просви́стало́ у не́ї між кри́лами у ті́ до́вгі ро́ки, як она́ лі́тала над доли́ною.

Ті́ни від хат, дере́в і плоти́в робі́лись все до́вші та до́вші. А клі́тка́ все стоя́ла на порóжньому двори́, — увесь

довгий горячий день, спокушаючи і дражнячи тимчасом, як господареві сини ждали орлиці з рушницями в руках.

Орля не перестаючи стукало клювом об клітку і виштримлювало то голову, то одне крило, то друге, завдаючи тим собі тяжкого болю. Але як звечеріло, діти повибігали на двір і почали бігати то сюди, то туди між кліткою і хатою; потім они зевели веселу забаву.

Старші теж повиходили оден по другому й взялись до своєї щоденної праці. Вийшла теж на вільне повітря молода невістка з маленькою дитиною на руках; она поклала дитя на полотно, що білилось на сонці, а сама почала прати хусту біля колодязя.

На клуні стрібали дві жваві сороки, що звили гніздо на вербах, недалеко від хати, а внизу на дворі скакали горобці, збираючи зернята. Нараз якась темна тінь промайнула в повітрі, хутко, як блискавка. Серед тиші зашуміли дужі крила. Жінка хутко обернулася до полотна: до дитини злітала величезна орлиця. Жінка підвелась, похолонувши від страху.

Хіжа птиця тримала в пазурах дитину; скам'явіла мати слідкувала поглядом за орлицею довгу хвилину, а орлиця летіла все в гору, і дитина зникла у синьому вечірньому повітрі.

Дікий, божевільний жах натхнув матері думку. Она кинулась до клітки, схопила обома руками орля і з плачем та жалібним криком піднесла его в гору, не зважаючи на те, що орля драпало й кривавило їй обличчя й голову.

Орлиця хвилину трималась тихо у повітря, а жінка палаючими очима пильнувала, як она махала крилами, щоб утриматись в повітрі, а сповіта дитина висіла у неї в пазурах.

Аж ось жінка побачила, що орлиця починає спускатись. З страхом, не дішучи, дивилась жінка, як діка орлиця помалу наближалась до полотна. Жінка пустила орля і без пам'яті кинулась до дитини.

Мати зрозуміла матір.

4. Цьвіт щастя.

(Оповіданє Б. Липкого).

Дитиною малюю він нерáz чув, як люди говорили: „щастє“.

— Що такє щастє? — пита́в він у ма́тери, цікаво вдивляючись своїми оченятами в її заклопо́тане лице́.

— Щастє, дитинко, до́ля, — повторя́ла ма́ти і не зна́ла, як поясніти малій дитя́чій голо́вці те дивне́ сло́во „до́ля“. — До́ля, дитино, то такий цьвіт, що є́го тяжко́ діста́ти.

— А ла́дний він той цьвіт?

— Чи ла́дний, ка́жеш? А вже́ж, що ла́дний. І дуже́ ла́дний. Як диві́ти ся на не́го, то очі ра́дують ся, на се́рцю ро́бить ся весе́ло і гляді́ти хо́четь ся.

— Ма́мо, я хо́чу то́го га́рного цьвіту. Скажі́ть, де він росте́, я піду́ за ним. Я піду́ за ним, піду́ і принесе́у є́го для вас і для се́бе.

— Тобі є́го не тре́ба, мій го́лубе, — каза́ла ма́ти ці́люючи си́на в руся́ву голо́вку. — Тепе́р тобі го́ді йти за тим цьві́том. Ти ще такий сла́бонький, а то ген за водо́ю. Тепе́р тобі і без ньо́го до́бре, а як ві́ростеш і сил набе́реш, то тоді́ піде́ш.

— Ні, я не хо́чу, аж ві́росту. Я хо́чу тепе́р. Скажі́ть мені́, де він?

І „скажі́ть“ і „скажі́ть!“ лепета́ла дити́на, а ма́ти, щобі́ втихоми́рити її, підійшла́ до ві́кна і показала́ на став. Їх ха́та стоя́ла на горбо́чку, а пе́ред ха́тою у доли́ні був став.

— Ось там, за ставо́м, чи ві́диш?

— Ві́джу, ма́мочко, ві́джу! Їх там ці́ла лева́да. А які́ кра́сні, які́ дуже́ кра́сні! Чи то да́леко?

— Та́же да́леко! Хиба́ не ві́диш? Ген, там, за водо́ю!

— А́ж за водо́ю?

І задума́в ся хлопчи́на. Пі́льно — пі́льно вдивля́в ся він вели́кими, сині́ми очі́ма в да́леку да́лечінь аж там, де виднокру́г злива́в ся з голуби́ми фі́лями води́. Був ве́чір. На рубці́ виднокру́га бли́снула вузо́нька я́сна смуга́, а за хви́лю ви́плив міся́ць, немов чо́вєн кру́глий і срі́бний. Він

звільна підпливав на небо і здавалося, що справді сунеся не по вечірній, тихій блакиті, але по дрімливій воді.

— Мамо! — радісно закричав хлопчина, зриваючи ся нагло з довгої задуми. — Знаєте що, мамо!

— Що, дитино?

— Я вже знаю, але вам не скажу.

— Та чому не скажеш?

— Бо не скажу. Ви гнівали би ся на мене.

— Ой ти, ти, мій пустію, а чи ти знаєш, що мамі все треба сказати?

— Знаю, але сего не скажу! — відповів хлопець і сховав свою кучеряву голівку на материних грудях.

За хвилю лежав у своїм маленькім ліжку. Мати провела сму молитку, казала попросити Бозі, щобі таткові, сестричкам і братчикам дав здоровлєчка, накрила єго, перекрестіла і сказала: спи. Він справді замкнув свої оченята і вдавав, що спить. Навіть хропів. Але не спав. Бо як лиш мати на пальцях відійшла від єго ліжка і зачиніла за собою двєрі, він підніс повіки.

В кімнаті було ясно. Місячне світло ліло ся крізь вікна і обливало своїм синявим цвєтом усї стїни, двєрі, образи на стїнах і цілу обстанову. Під вікном у горді сьпівав соловії, здалєка від ставу доходив хлопїт водї. Раз-враз котїла ся онá дрібонькими, як морщини на старєчїм лицї, фїлями і вдаряла об грєблю і берїг. Грєбля і берїг відтрїчували її від себе, як напасника; онá подавала ся на хвилину назад, але сейчас ударяла ще дужше. Хлопець насторопив уха.

— Хлюпоче, кліче мене. Каже, що перенесе аж там далєко, на лєваду, де тїлько, богáто „щáстя“. Онó цвітє. Жáдна квітка не цвітє так лáдно. Чому то лїуди не рвуть тóго цвїту? Агá! Бо не гóдні дістáти. Не знáють, як чєрез вóду поплїсти. Але я знáю. Кобї лиш мáма засну́ли і кобї скóрше до рáна, то підú. — Підú.

Місяць сьвітїв і сьвітїв усє яснїйше, соловії сьпівав невтомїмо, а фїля хлюпотїла. Хлопець не спав, але думав про райску квітку щáстя. Північ минúла. Літнá, корóтка ніч кінчїлась. Рáнок був недалєкий. На виднокрúзі появил ся вузєнький пасмúжок, зразу блїдїй і невїразний, відтáк усє бїльший і яснїйший. Зóрі блїдли, блїдло такóж і небо-

Соловії притіхли. Подуло поранням холодом і роса затремтіла на цвітах. Вода в ставі хлюпотіла заєдно. Хлопець не спав. Єго груді філюва́ли, очи світілись, губи горіли. Підніс голову, рука́ми спер ся о пості́лю і сів. Хвили́ну слухав. Ве́ в до́мі спа́ли. На́віть ста́ра, ве́лика, чо́рна кітка, що звича́йно в таку́ пору́ люби́ла відбува́ти ло́ва, лежа́ла під пе́чню, як гру́дка чо́рної зе́млі. І она́ спа́ла. Хлопчи́на поті́хо встав і підійшо́в до ві́кна. Ві́кно відчині́в ле́гко́нько. Від ві́кна до зе́млі не бу́ло ви́со́ко. Пе́реді́з і здри́гну́в ся ці́лий. Зи́мна роса́ обли́ла єго́ те́плі но́ги і порання́ний хо́лод пере́йшо́в єго́. Він бі́г. Става́ло те́плі́йше. Дрі́бні нія́ккі за́не́сли єго́ на гре́блю. Став. Тепе́р хлю́піт води́ бу́ло чу́ти бога́то кра́сше, як пе́рше. Тепе́р він зо́всім ви́разно чу́в, як вода́ про́сить єго́, що́би кі́нув ся в є́ї зи́мні оби́йми.

— Ходи́ — ка́же — я зане́су тебе́ на drúгий бі́к, там, де цви́те розкі́шна кві́тка „ща́стя“. Така́ паху́ча, така́ про́мінста́, яко́ї ти не ба́чив ні́коли. Ходи́! Не бі́й ся! І він простяга́є ру́ку і ки́даєть ся у во́ду. На ви́днокру́зі сви́тає. На зо́лотім рубці́ ви́ринає́ яка́сь ве́лика і я́сна то́чка. Від не́ї вся вода́ в ставі́ горі́ть, пала́є. Фі́ля за фі́лею ста́є я́сна, про́мінна, мов луска́ на велика́нській потво́р-ри́бі. Хлопчи́на йде́ до тій лусці́, по фі́лі, йде́ все да́льше і да́льше. Ті́ло у не́го дро́жить, се́рце трі́поче́сь, уста́ пала́ють. Ві́тягну́в ру́ки напе́ред се́бе, очі́ма вдиві́в ся там, де со́нце аж горі́ть-сия́є і йде́. Аж тут назу́стріч єму́ пливе́ ве́лика, бі́ла пти́ця. Пливе́ пові́льно, мов чо́вєн по мо́рі, кри́ла пуска́є як ві́три́ла, нога́ми по воді́ керму́є — то ле́бідь. Оде́н, да́лі drúгий, ве́ликий, бі́лий, з гну́чко́ю лебе́ди́ною ши́єю.

— Возьми́ мене́, ле́бедю́ бі́лий, і пере́вези́ за во́ду! Я то́бі не зава́жу, глянь, який я ма́ленький!

Так ка́же хлопець; а ле́бідь немов слуха́є єго́, підпли́ває до не́го бли́зше і ста́є. Пригляда́є ся єму́, кива́є голо́вою, тру́чає кри́лом сво́ю по́дру́гу-ле́бідку, щось до не́ї го́ворить, а відта́к на́верта́є на місці́ і відпли́ває.

— Зажди́! — про́сить хлопчи́на. — Не ті́кай від мене́, возьми́ мене́ з собо́ю, пере́вези́!

Але ле́бідь не слуха́є єго́. Все-ско́рше і ско́рше лі́не по бли́скучи́х фі́лях.

— Зайді! — просить хлопець крізь сльози і кидає ся за ним у погону.

Дрібонькі філії горять, легонький вітер перебігає по них, від ліса несé пахощами живиці. Тіхо, хоч мак сій. Лише від берега чути хлюпіт філії. Она раз-враз бе і відбиває ся від прибережних стовпів і за кождим разом усе даліше і даліше несé і заносить малого хлопчину. Вже він по груді пірнув у глибоку воду, вже лиш голівку видно, лиш рўки, лиш волосе спліло...

Біля постелі недужої дитини сидить лікар. Слухає, надслушує, удари серця ўхом ловить і брови хмарить. Бідна мати дивить ся в него, мов у лице пророкá.

Що буде?

Що буде? — думає лікар. — Те, що Бог дасть. Коли сильна природа, так при Божій помочи переможє. А як ні, то підє за щастєм, за вічним щастєм...

А хора дитина блудніми очима вдивляє ся в стелю, піднімає ся на недужих крижах, витягає рўки і шепче спаленими устами:

— Я хочу квітки, тої красної квітки щастя... Пустить мене, я піду за нею...

* * *

Богато літ минуло від тої хвилі. Маленького, кучерявого хлопця ніхто не пізнає нині. Віріс і відмінив ся. Змужнів і пізнав житє.

Завдяки старому вчителєви ботаніки пізнав усі цвіти на свїті і знає, що там, далеко, за водою, не ростє жална квітка щастя. Він то знає... А прєцинь, кидає ся в воду і йде за нею, за тою квіткою щастя... А чи дістане її? Хто знає?

5. Виображєне.

(Оповіданє з шкільного житя *Ол. Барвіньского*).

Після першої шкільної годіни вийшли хлопці на подвірє і тут закипіло живе житє. Попереднього дня були ученики з учителем в менажерні, що тоді заїхала до міста, а тепер розповідали собі оні живо всі ті поміченя і замітки, які остали їм в тїмні про всякі звїрїята. Одначе гóлос

шкільного дзвінка покликав хлопців до дальшої науки, а скоро они засіли в лавках, замітив учитель живе зворушене між хлопцями і зрозумів зараз, що се було впливом вчорашних оглядин менажерії. Бажав він отже нинішню свою науку навязати до того, що ученики бачили вчора, і завізбав Василя, щобі описав величавого льва, котрого там вчора бачив. Хлопець подав влучний опис сего звіря, а се було доказом, що він бачним оком глядів на виставлені вчора звір'ята.

Коли Василь скінчив опис льва, запитав его учитель: „Скажи мені, Василю, як ти міг так добре описати льва, хоч він не стояв тепер перед твоїми очима? Коли собі пригадаєш се, що я вам поясняв давнїйше, то відповіши на моє питає“.

Подумавши хвилинку, сказав Василь: „Я пригадую собі, що пан учитель нам поясняв, як то кождий предмет, котрий ми помічаємо, вражає і подразнює наші змислові наряди. Я знаю, що з тих подразок, котрі ми дізнаємо при оглядинах льва, повстає образ цілого звіряти“.

„Отже бачите, говорив відтак учитель, Василь добре замітив, що ви при оглядинах льва дізнавали ріжних подразок на ваших змислах, чи то ви приглядали ся его побрати, его гриви, его шерсти, прислухували ся его голо-сови або придивляли ся его живленю. Всі ті поодинокі подразки були таки́миж численними депешами, котрі діставали ся телеграфними дротами, себ то змисловими нервами, до головної стачії, себ то до мозку. Тут має свій осідок душа. Душа всі ті поодинокі депеші, котрі вам дістали ся о тім помічуванім звіряти, о льві, злучила в оден загальний образ, в котрім містять ся всі помічення о тім льві, якого ви оглядали. Душа переймала о однім і тім самим предметі, що находив ся перед вашими змислами, ріжні подразки, і ті подразки злучила в оден загальний образ. Сей образ остає тепер у вашій душі, хоч нема вже перед вами сего предмету. Такі образи живих еств або предметів, що находят ся у вашій душі, хоч сего предмету нема вже перед ващими змислами, називаємо ви обра́жіннями. Тим отже способом осягнули ви стілько виображінь, скілько бачили звірят. Тепер знаєш, Василю, длячого ти умів так добре описати льва“.

„Так, розумію тепер, сказав Васи́ль, для́чого я вмів описати́ льва, бо я маю о́нім виобра́жене ви́роблене з вче́рашних о́глядин“.

„Я хо́чу зверну́ти ва́шу ба́чність, говорі́в да́льше учи́тель, ще на одну́ ці́нну при́кмету душі́. Душа́ не лише́ заде́ржує виобра́жіння, котрі́ здобу́ла собі́ з помі́чуваних прѣдметі́в, але́ має́ тако́ж спромóгу, відрі́жнити́ їх докля́дно від се́бе. Се ду́же ці́нна спромóга, бо як би душа́ є́ї не ма́ла, то ви би всі́ ті помі́чувані́ прѣдмети́ помі́шали́ з со́бою, пере́міня́ли би одні́ з дру́гими. Та спромóга помо́гла Васи́леви описати́ як раз те зьві́ря, о котре́ я пита́в, се́б то льва, а не сло́на, або́ інші́ зьві́рята, котрі́ ви вче́ра та́ко́ж ба́чили“.

В сї́й хви́лі відозва́в ся дзві́нок, запові́даючи ко́нець шкільно́ї нау́ки, і то́му учи́тель при́невóлений бу́в перерва́ти свої́ по́ясненя́, хоч учени́ки є́го слуха́ли ду́же ці́каво.

(6) Що́ то́ молоді́ лі́та! *Марко*

(Ча́стина з опові́дання „Три́ до́лі“ *М. Во́сика*).

У слободі́ я роді́лась — Пяти́гір. Там не́дале́ко від нас — старá жі́нка ви́копала печѣ́ри у крей́дяній горі́. Трийця́ть чи́ со́рок лі́т копа́ла, — такі́ вели́кі ви́копала, Го́споді́! Бува́ло ми хо́димо мали́ми по тих печѣ́рах, — запали́мо ві́ти сосно́ві та́й хо́димо; а хід ву́зенький та́ низький і́ ду́же тру́дний. Мі́ж лю́дьми і́де, що́ була́ та жі́нка вѣ́лми дрѣ́вня¹⁾ і́ не́мічна́ а́ ду́ха вели́кого. Бува́ло, як вже́ ї́ї сї́ла пере́ймє́ ся, як упа́де по тру́дах тяжкі́х, то ті́льки запла́че до Бо́га, і́ — як зї́ля під росóю — знов о́жива́є, та́й знов копа́є і́ копа́є. Була́ она́ Го́сподом улю́блена. Така́ оста́лась па́м'ять є́ї сьвя́та.

Як ви́йти з тих печѣ́р та́ ста́ти від со́нця, — пе́ред то́бою́ все ті́льки го́ри крей́дяні́ бі́ліють висóкі; а між го́рами́ ті́ми ву́зенька рі́чка, про́зора і́ гли́бока журчи́ть. Пру́дко бі́жить та рі́чка го́ний із два́йцять до са́мої лу́ки зеле́ної, — по лу́ці́ вже́ ті́хо і́ ширóко розли́ває́ ся і́ ті́хо да́лі́ лелі́є́ по́під га́ями, а там у́ висóких очерета́х де́сь пропада́є.

¹⁾ Дре́вній = ста́рий.

Слободá на́ша над са́мою лу́кою рі́чковою, на п'яти́ го́рах стоїть кре́йдяни́х, осáжена ви́соко від во́рога-Тата-рі́на, щоби́ на́гло не збі́г: — лю́ди здале́ка зогляда́ли з гір, хова́ли ся і ратува́лись. Го́ри вже ті тра́вою зелені́ють, за-рослі́ садка́ми гу́стими. Мі́ж бі́лими хатка́ми цвité і ви́шня рясна́ і тонковѣ́рха топо́ля дрі́бним ли́стом шелесті́ть; над ворі́тьми те́мна дрі́бноли́ста гру́ша як на́метом укрива́є, на бе́резі ка́ліїна розросла́ ся, пови́роста́ли ве́рби. З гір на во́ду горо́ди бучні́ розвели́сь. Там то зі́ля, овочу́! Там то цві́ту! Там то сте́жечок і до во́ди і до су́сїди і до дру́гої!

На́ша ха́та сто́яла на го́рі на са́мому шпиле́чку. Да-ле́ко і ши́роко навкру́гї очі́ма ски́нути.

Як то ча́сто при́ходять мені́ на ум мо́лоді лі́та: де що бу́ло, як... Вже ста́руха сі́ва, а па́м'ять мо́лода не забу́лась.

Бува́ло ви́йду, са́ду на при́спі, прислу́хаю ся, приди-вля́ю ся. Ве́чір ти́хий; со́нечко за го́ру па́дає, бли́щить во́да черво́но і ти́хо лелі́є — не ро́пче¹⁾; ко́ло ко́ждої ха́ти го́мін чу́ти; там че́реду з па́ші жену́ть, а там пісе́нь сьпи-ва́ють, а за рі́чкою ко́вало ку́є... А ось вже і сме́ркає не́бо, ме́рхне, і втиха́є землі́, втиха́є, — усе́ ти́хо. Ні́ч обня́ла. Ви́сппали́сь зо́рі зо́лоті; зі́йшов я́сний мі́сяць і все те у прозо́рії во́ді забли́щало; а там защебетáв со́ловейко́, защебетáв дру́гий.

Я ві́тця-не́ньки не зна́ю; ще в спо́віточку зіста́ла ся сирото́ю і при́няв мене́ мій ро́дич до се́бе, — Па́вло Була́х зва́ли. Їго́ жі́нка мене́ ви́кохала спо́лом²⁾ з своєю́ дочко́ю; в їх ха́ті я зро́сла, у них опі́сля і служі́ти оста́ла ся.

Ро́дич мій-бу́в госпо́дар замо́жний, хлі́бороб: ші́сть пар во́лів у не́го вело́ ся, два плугі́ ора́ли на хлі́б: бра́в і сі́ножа́тий у лю́дей з сторі́н. Ходи́в він часо́м і на До́н, — не що ро́ку, а так, як е́му по ви́годі; привозі́в бува́ло ри́бу і спрода́вав лю́дям, а то і со́бі на спо́житок. Ще є́го ба́тько чу́макува́в, і бере́ бува́ло є́го з со́бою ма́лого, то ще тоді́ він зако́хав ся в до́рогах. Як ході́в пере́ймом³⁾, то не поспі́шаючи́сь, а вже від до́му до До́ну як по сво́єму садку́ гуля́є. Бу́ло як при́йде до до́му та весе́лий: „Жі́нко! — ка́же — а та крини́ця в сте́пу, бі́ля Ро́блених Моги́л, зовсе́м засі́пала ся...”

1) Ропта́ти = шумі́ти. 2) Спільно. 3) Де́коли.

Жінка хоч і не знає, що там за криниця така, а зараз пожалкує звичайненько: „Отсе, каже, шкода кринички! І чи зовсім такі засіпала ся?“

І він почне розказувати, як то було за батька і як тепер настало...

Була в них дочка Катря. Було як вбере ся, — єдиначка, то вже нічого не жалкували для неї, — плахта на ній шовкова, хустка з золотими квітками, — зв'яже, а з прівого боку квіточка. Корсет зелений з байки¹⁾ або з сукна. Коса в неї була така, що і рукою не зсягне, а кісників²⁾ не носила, тільки стрічка вилетена, червона або голуба.

Весною скресла³⁾ крига, потанув сніг, із стріх закріпало, а з гір струмочки покотили ся; сонечко гріє ізза весняних хмарок: вітрець дрімливий та теплий якийсь паще... Катря вже веснянки заспівала. Іде слободою і співав і дівчат на улицу викликає. Життя молоде! пішло вже та з водою!

Весна іде та іде. Ось вже і небо голубе і чисте, і вода голуба, просвітчаєта.⁴⁾ Сонечко блищить і горить; гаї розвивають ся; садки зацвітають; у вечері десь тьохнув соловейко на листяному клені; кує зазуля на високій березі; гуде пчолі, мигтять молоді метелики понад молоденькою травю, хрущі літають гудучі... Якийсь гомін, гук якийсь, чи зіпд землі, чи з воді, чи з неба!...

Дожидаємо вечера, а в вечері — на могилу. Ледви сияють місяцеві роги, тихо усє, — тільки ми співавмо, та десь млин меле, та вода з берега плєскає... У празник бувало ми зарані кинемось до церкви, а з церкви на слободу. Гукає, збирає Катря дівчат: „Дівчатонька! ходімо на могилу!“ — „Ні, ходім у садок!“ — „Там краще!“ — „А там лүчше“. — „А там веселїїше!“

І там і там! і всюди гарно, і всюди весело, і всюди крiсно! І весела громадка дівчат женє і пісня і рєгіт несє ся...

Що то молоді літа, золоті людя! Що задумав, все ємү мőжна, все ємү відрадісно, все втїшно; а старому — як зав'язано!

¹⁾ Бая, волохате сукно. ²⁾ Стижка. ³⁾ Поломила ся.

⁴⁾ Прозора.

7. До Канади.

(Картіна з гуцульського життя *Василія Стефаньника*).

1.

Відколі Іváна Дідухá запам'ятали в селі ґаздо́ю, від тоді він мав усé лиш одного коня́ і малий вівóк з дубовим дішлем. Коня́ запрягáв у підру́ку, сам себе в бóро-зну; на коня́ мав ремінну шлю́ і наші́льник, а на себе Іváн накладáв малу́, моту́зяну шлю́. Наші́льника не потребу́вав, бо лівóю руко́ю спи́рав мóже лїпше, як наші́льником.

То як тягну́ли снопи́ з поля, абó гні́й у поле, то одна́ко і на коні́ і на Іváні жи́ли виступáли, одна́ко їм обóм під горóу посторóнки натягáли ся як стру́ни і одна́ко з гóри волочі́ли ся по землі́. До горі́ лїз кінь як по леду́, а Іváна як коли́ би хто б́уком по чолі́ трі́снув, такá вели́ка жи́ла напухáла емú на чолі́. З горі́ кінь вигляда́в, як би Іváн е́го пові́сив на наші́льнику за яку́сь вели́ку прові́ну, а лівá рука́ Іváна обвивáла ся сї́тню сінні́х жи́л як ланцю́хом із сінньо́ї ста́ли.

Не́раз ра́нком, ще пе́ред схóдом со́нця, ї́хав Іváн у поле пі́льною дорі́жкою. Шлю́ не мав на со́бі, лишéнь ішо́в з прáвого бóку і трима́в дішель як би під пахо́ю. І кінь і Іváн держа́ли ся крѣ́пко, бо обá відпочáли чѣ́рез ні́ч. То як їм лучáло ся сходи́ти з гóрба, то бі́гли. Бі́гли в доли́ну і лишáли за собо́ю слі́ди колі́с, ко́пит і широчѣ́зних п'ят Іváнових. При́доро́жне зї́ля і баді́ля го́йдало ся, ві́холїтувало ся на всі́ бóки за во́зом і скида́ло ро́су на ті́ слі́ди. Але часóм се́ред найбóльшого рóзгону, на самі́й середі́ні горі́ Іváн почина́в наля́гати на но́гу і спи́рав коня́. Сі́дав ко́ло дорóги, брав но́гу в ру́ки і слі́нив, абі́ найті́ тото́ місце, де бо́як забі́в ся.

Іváна клі́кали в селі́ Перелóмани́м. Мав у по́ясі хі́бу, бо все ході́в схі́лений, як би два зелі́зні га́ки стягáли ту́луб до ні́г. То е́го ві́тер підві́яв. Від се́ї при́годи Іváн ході́в усé зібганий¹⁾ у по́ясі, а лю́ди прозвáли е́го Перелóманий. Але хоч той горб е́го переломі́в, то полі́тки²⁾ дава́в до́брі. Іváн бив палі́, бив кі́ля, вино́сив на не́го тверді́

1) Зі́гнений. 2) До́ходи, зарі́бки.

кічки¹⁾ траві і обкладав своєю частку довкола, аби осінні і весняні дощі не споліжували гною і не заносили его в яруги. Вік свій збув на тім горбі. Чим більше старів ся, тим тяжше було ему, поломаному сходити з горба.

— Такий горб, що стрімголов у долину тручає!

Нераз, як заходять сонце застало Івана на верху, то несло его тіль з горбом разом далеко на ниви. По тих нивах залягала тіль Іванова, як велитня схилоного в поясі. Іван тоді показував пальцем на свою тіль і говорив горбови:

— Отось мене, небоже, зібгав у дугу! Але доки мене ноги носять, то мусиш родити хліб!

Як прийшов з війська до дому, то не застав ні тата, ані мами, лишень хатчину завалену. А всього маєтку лишив ему тато кусень горба що найвисшого і що найгіршого над усє сільське поле. На тім горбі копали жінки пісок і зївав він ярами та печерами під небеса, як страшний велитень. Ніхто не орав его і не сїв і межі нїякої на нїм не було. Лиш одєн Іван узїв ся своєю найку копати і сїяти. Оба з конєм довозили гною під горб, а сам уже Іван носїв его мінком на верх. Часом на долїшні ниви спадав з горба его голосний крик:

— Е-ех, мої, як тобів гряну, таї по нїтці розлєтиш ся, який жєсь тяжкий!

Але відай ніколи не грянув, бо пкoduвав міха і повоби его спускав з плечий на зємлю.

II.

Гостий у Івана повна хата, ґазди і ґаздині. Іван спродав усє, що мав, бо синї з жінкою наважили ся до Канади, а старий мусїв вкінці подати ся. Спросїв Іван цілє сєло. Стояв перєд гостями, і відко, каменїв, бо слєва не гєден був заговорити.

— Дякую вам, ґазди і ґаздині, що-сте мене мали за ґазду, а мою за ґаздиню...

Не договорював, лиш тупо глядїв наперед сєбе і хитав головою, як би молитву говорив і на кожде єї слєво головою потакував.

¹⁾ Дернїюки.

То як часом якась долішня хвіля вікотить великий камінь з води і покладє єго на беріг, то той камінь стоїть на березі тяжкий і бездушний. Сонце лупав з него черепочки давнього намулу і малив по нім маленькі, фосфоричні зьвіздкі. Блімає той камінь мертвими блисками відбитими від сходу і заходу сонця і кам'яними очима своїми глядїть на живу воду і сумує, що не гнітить єго тягар води, як гнітів від віків. Глядїть з берега на воду, як на утрачене щастє.

Отак Іван дивїв ся на людей, як той камінь на воду. Потряс сївим волосєм, як гривою кованою зі сталєвих ниток і договорював :

— Та дякую вам krásно, та най вам Бог дасть, що собі в єго жадаєте. Дай вам Бóже здоровє, дїду Михайле...

— Куме Іване, дай вам Бóже прожити ще на сїм євїті та най Гóсподь милосєрний іасливо запровадить вас на місце тай допомóже ласков своєв нáново гáздов єтати !

— Коби Бог позволив... Гáзди, а прощу... Гадав я, що вас за стіл пообсажую, як прийдете на весіле сїнове, але инáкше зробїло ся. То вже такє настало, що за що наші дїдї тай татї не знáли, то ми мусимо знáти. Госпóдня воля !

Взяв чáрку тай підійшов д' жінкám, що сидїли на другім кінці столá від постєлі.

— Тимофіхо, кумо, я хóчу до вас напїти ся. Дївлю ся на вас тай ми, як якийсь казав, молоді лїта нагадують ся. Ба де, кумо, тоті роки наші ! Анú-ко пережїйте тай вибачáйте шо-м на старість молоді лїта нагадав. А прощу...

Глянув на свою стару, що плакала мєжи жінкáми і вїймив з пáзухи хустину.

— Старá, на, нá-ко тобї платїну та фáйно обїтри ся, абї я тут нїяких плачїв не вїдїв ! Гостїй собі пильнуї, а плакати ще дóста часу, ще так ся наплачеш, що очї ти вїтечуть.

Відійшов до гáздів і крутив головою.

— Щось бим казав, та най мовчу, най шану́ю образї в хатї і вас я́ко грєчних. Але рівно не дай Бóже нї́кому дóброму на жінóчий рóзум перейти ! Адї, вїдите, як плаче,

та на когo, на мене? На мене, гáздине моя? То я тебе вигонив на старість із твої¹⁾ хати? Мовчі, не хліпай.

— Куме Іване, та лишіть же собі жінку, таже она вам не вóріг таї дітем своїм не вóріг, та їй бáнно²⁾ за рóдом таї за своїм селóм.

— Тимофіхо, як не знаєте, то не говоріть ані дзелень! То їй бáнно, а я тудá з віскоком їду?!

Заскреготáв зубáми як жóрнами і бив ся в груди.

— Озміть та вгатіть ми сокіру отут у печінкі, та мóже той жовч пукне, бо не витримаю! Люди, такий туск³⁾, такий туск, що не пáмятаю, що ся зо мнов рóбить!

III.

— А прошу, гáзди, а озміть же без церемонії та бóдьте вибачні, бо ми вже подорóжні. Таї мені старóму не дивуйте ся, що трóхи втираю⁴⁾ на жінку, áле то не за дурно, ой, не за дурно. Сéго би нікóли не булó, як би не она з синами. Сині, уважаєте, письмéнні, так як дістали якéсь письмó до рук, як дістали якусь мапу, та як підійшли під стару, таї пи́ли́ли, пи́ли́ли аж перерубáли. Два ро́ки нічó в хаті не говоріло ся, лиш Кана́да, таї Кана́да. А як мене дотисну́ли, як-ем віді́в, що одна́ко мене му́ть отут на старість гри́зти, як не піду, таї-ем прода́в усé, що до крішки. Сині не хотять бóти наймитáми пі́сля мої́ голови́⁵⁾ таї ка́жуть: „Ти наш тáго, таї заведи нас до землі та дай нам хлі́ба, бо як нас розді́лиш, таї не бóде з чим ківати ся“. Най їм Бог помагáв їсти тот хлі́б, а мені одна́ко гинути. Але, гáзди, а мені, перелóманому до хóдів? Я зрóбок — ці́ле ті́ло мозі́ль⁶⁾, ко́сти дрихла́ві⁷⁾, що за́ки їх рáно зведéш до кóпи, то де́сять раз йóйкнеш!

— То вже, Іване, пропáло, а ви собі туск до голови́ не при́пускайте. А мóже як нам до́рогу пока́жете, таї усі́ за ва́ми пі́демо. За сим кра́єм не варт собі туск до се́рця бра́ти! Ся землі́ не гóдна тілько náрода здéржати таї тількі́й біді́ витрима́ти. Мужі́к не гóден і она́ не гóдна, обóв вже не гóдні. І саранчі́ нема́ і пше́ниці́ нема́.

1) Замість твоєї. 2) Жаль. 3) Туга, жаль. 4) Нарікаю, ремствую.

5) По моїй смерті. 6) Нагігінка. 7) Слабі, немічні.

— Дякую вам за се слово, але єго не приймаю. А тож Бог не гніває ся на таких, що землю на гандель пускають? Тепер нікому не треба землі, лиш векслів та банків. Тепер молоді г'язди м'удрі настали, що за землев не згоріли. А дивіть по ся на ту стару скрипку; таке то дуплава верба, кинь пальцем, таї маком сяде! Та гадаєте, що она зайде на місце? От, переве́рне ся десь у о́кіп таї пси розтягнуть, а нас пожену́ть да́лі і подивіти ся не даду́ть! Відки та́ким ді́тем ма́є Бог благослови́ти? Старá, а сю́даж!

Прийшла Івані́ха старе́нька і сухо́нька.

— Катери́но, що ти собі, небо́го, у свої́й голові гада́вш? Де тя покладу́ в моги́лу? Чи ри́ба тя ма́є зїсти? Та тут поря́дний ри́бі нема́ що на оден зуб узя́ти. Аді́!

І натяга́в ски́ру на жі́нчині́й рупі́ і пока́зував лю́дям.

— Лиш ски́ра та ко́сти. Куди́ сему́, г'язди, йти з пе́чи? Була́сь поря́дна г'язді́ня, тя́жкось працюва́ла, не гайнува́лась, але на ста́рість у дале́ку доро́гу ви́брала ся. Аді́, ви́диш, де тво́я доро́га таї́ тво́я Кана́да? Ота́м!

І показáв ї́й че́рез ві́кно моги́лу.

— Не хоті́лась і́ти на сю Кана́ду, то піде́мо сві́та́ми і розві́ємо ся на ста́рість як лист по по́ли. Бог зна́є, як з на́ми бу́де... а я хо́чу з тобо́в-пе́ред сі́ми на́шими лю́дьми ви́процати ся. Так, як сло́б ми пе́ред ні́ми бра́ли, та так хо́чу пе́ред ні́ми ви́процати ся з тобо́в на сме́рть. Мо́же тебе́ так кінуть у мо́ре, що я не бу́ду ви́діти, а мо́же мене́ кінуть, що ти не меш ви́діти, та прости́ ми, старá, щом ти не́раз догори́в¹⁾, щом мо́же ты коли́ скривди́в, прости́ мені́ і пе́рший раз і дру́гий раз і тре́тій раз.

Ці́люва́ли ся. Старá впа́ла Іва́нови на ру́ки, а він ка́зав:

— А то ты, небо́го, в дале́ку моги́лу ве́зу...

Але сих слів у́же ніхто́ не чув, бо від жі́но́чого сто́ла надби́г плач як ві́тер, що з поме́жи о́стрих мечі́в пові́яв та всі́ го́лови мужи́ків на гру́ди похили́в.

8. Харі́тя.

(Оповідане Миха́йла Коцюби́нського).

I.

В пе́чі пала́в о́гонь і черво́ним язико́м лизáв че́люсти.²⁾ В мале́нькій ха́ті на посте́лі лежа́ла слаба́ жі́нка й ето́-

¹⁾ Докучив. ²⁾ Дугастий отвір печі.

гнала. Се Харітина мати. Шість тижнів минуло, як помер її чоловік, і від тоді бідна вдова тужить та слабів, а отсє вже другий день і зовсім злягла. Злягла самє в жнивѣ, в горячий час, коли всі, хто вмє жати, подались на ніву збирати на зиму хлїб. І вдовіне житє поспіло, та нема кому єго жати; сіпле ся пристігле зерно на зємлю, а вдова лежить недужа; тяжка слабість спутала руки і ноги, прикувала до постелї... Лежить бідна мати Харітина та бєть ся з думками...

Ріпнули двєрі.

— То ти, Харітю? — почув ся млявий гєлос слабїї.

— Я, мамо!

З дверїй вїткнулось зпершу ведрó, до половини вїповнене водою, далї русява голóвка дївчини, нахїлена на бїк, до ведра, а далї права рука, піднята трóхи до горї. В хату увїйшла Харітя і поставила кóло пєчі ведрó. Її було вісім рóків. Дєсь дуже важким відалось Харіті те ведрó з водою, бо поставивши єго на зємлю, хвилінку стояла нерухóмо, спєршись на прїпічок і вáжко дїхаючи. Ліва рука від незвичайної ваги зомліла, і Харітя не могла її зігнути. Але се було однó хвилїну. В другій — метнулася Харітя до мїсника, легєсенько, мов коза, стрибнула на лаву, зняла з полицї горщóк і поставила єго кóло ведра.

— Що ти робиш, дóню? — поспитала мати.

— Вечєрю варити му — мамо.

Слаба тїлько зітхнула.

А Харітя й справді заходилась кóло вечєрі. Змїла в мїсчинї жмєньку пшонá, вкїнула щїпку соли та зо двї чи зо три барабóлі, наліла в горщóк водї і приставила єго до огня. Любо було глянуди на єї дрібнєнькі, запєчені на сонці ручєнята, що жваво бїгали від однóї рóботи до другóї. Великі сїві очі знід довгих чóрних вїл дивїлись вільно, розумно. Смугляве личенько розчервонїлось, пóвні устá розтулілись, — вся єї увага була звєрнена на рóботу. Онá забула навіть і за нові червоні стяжки, що двічі обмóтували єї русяву, аж білу голóвку. Стяжки ті були єї радїсть, єї гóрдоці. Отсє трєтій день, як хрєстна мати подавала їй ті стяжки, а Харітя й дóси не натїпнить ся ними.

Мати зтіха застогнала. Харітя стрепенулась і підбігла до ліжка.

— Чогó ви, матінько? Мо́же воді́ці холо́дної? Що у вас бо́літь? — ластівкою припадала она́ ко́ло недужо́ї.

— Ох, дитино́ моя́ люба! Все в мене бо́літь: ру́ки боля́ть, но́ги боля́ть, голо́ві не зве́дуть. От, мо́же вму́, на ко́гож я тебе́ ли́шу, сироти́ну неща́сну?... Хто тебе́ догля́не, ви́годує?

Харітя почу́ла, що є́ї ма́леньке се́рце забо́ліло, на́че хто зда́вив є́го в жме́ні; слё́зи затре́мтіли на є́ї до́вгих віях. Она́ припа́ла ма́тері до ру́к і поча́ла їх ці́лува́ти.

— Що ми робі́ти ме́мо, до́ню? От до́велось мені́ злягті́ са́ме в жни́ва... Хлі́б сто́їть у по́лі неві́жати́й, осипа́ється... І вже́ не зна́ю, як мені́ бі́дній, недужі́й, запобі́гти ли́хови... Як не збере́м хлі́ба — загі́немо з го́лоду зимо́ю!... Ох, Бо́же мій, Бо́же!

— Не жу́ріть ся, ма́мо! не пла́чте! Адже́ж Бог до́брий, ма́мо! Бог по́може вам оду́жати, по́може вам хлі́б зібра́ти... Пра́вда, ма́мо?... пра́вда?...

II.

По́ки Харі́тя говори́ла ті сло́ва, в біле́нькій голо́вці є́ї прома́йну́ла думка: як то́ нема́ ко́му жа́ти? А она́ що́ж робі́ти ме? ще́ то́рік ході́ла она́ з ма́мою на ці́ву, ба́чила, як ма́ти жне, ба, са́ма бра́ла серп і жа́ла! Адже́ж она́ ба́гато́б нажа́ла, як би ма́ти не сва́рила за скалі́чений па́лець. Але́ то́рік она́ бу́ла ще́ мале́нька, мале́нькими ру́ченята́ми не мо́гла вде́ржати се́рпа, а тепе́р она́ вже́ ви́росла, на́бра́ла си́ли і ру́ки побі́льшали. Харі́тя гля́нула на сво́ї ру́ки. Адже́ си́ми ру́ченята́ми она́ принесла́ з рі́чки пів ве́дра води́, хоч́ якé оно́ важке́, те ве́дро! За́втра, іно́ розві́днить́ ся, вста́не Харі́тя, наго́дує ма́му, возме́ серп і пі́де в по́ле. А вже́ як бу́де жа́ти, як бу́де жа́ти! І не розі́гне́ть ся! І уя́вилась Харі́ті ви́жата ні́ва, а на ній сто́ять полу́кіпки і бли́щать про́ти со́нця, як зо́лоті. І са́ма Харі́тя сто́їть на по́лі, ді́вить ся на сво́ю пра́цю і ду́має, як би зве́зти хлі́б у сто́дóлу. От що́ она́ зро́бить: пі́де до хре́стного ба́тька, обі́йме є́го ру́ченьками за ши́ю і ска́же:

„Та́ту мій лю́бий та ми́лий! Я вже́ вам ба́вити му́ ма́ленького Андрі́йка, бу́ду є́му за ня́ньку, ті́лько зве́зть на́ш

хліб та складіть у стодолу!“ Він добрий батько хрестний, він її послухав, звезе хліб. А як же зрадіє мати, коли Харітя приїде до неї й скаже: „А бачте, матусю кохана, а як вам не казала, що Бог поміже нам зібрати хліб? Увесь хліб у стодолі!“ Мати з радісців очуняє, пригорне доню до серця, поцілує і знов жити муть оні веселі та щасливі і не згинуть зимою з голоду...

В печі щось бұхнуло, зашипіло, засичало. То збігала кулеша.

Борзо кинулась Харітя до печі, відставила горщик, доглянула страви і насипала в поливану міску горячої кулеші. Мати виїла ложок зо дві тай поклала ложку. Страва здалась їй несмачною, противною. Харітя їла чи не їла, швиденько поміла посуду, поскладала на мисник, засунула сїнешні двєрі і стала навкóлішки перед образами молити ся Бóгу. Она складала ручки, хрестилась, зітхала та здійсмала очи до горі і дивилась пильно на образ, де був намальований Бог-Отець. Она вірила, що Господь любить дітїй і не дасть їх на погубу. Адже не дурно тримає він у руці золоте яблочко з хрестиком: певне він дасть те яблочко добрій дитині. І Харітя своїм дитячим лепетом просїла у Бóга здоровля слабій матусі, а собі сїли вижати нїву. Ся думка не давала їй спокою. Їй хотїло ся швидше діждати ся ранку. „Ляжу зараз спати, щоб завтра ранїйше прокинути ся“ — подумала Харітя, і поставивши коломáми воду на ніч, лягла на лаву. Але сон не зліплював їй очий, він десь утік з сєї хати, бо їй недужа мати не спала й стогнала. Пóвний місяць дивїв ся у вікно і на коминї намалював також вікно з ясними шибками та чóрними рамами. Харітя поглядала в той куток, де лежав серп, і думала своєю думою. А на дворі так місячно, ясно, хоч голки збираї. Харітя сїла на лаві і глянула у вікно. В імлістїй¹⁾ долині, осяяні срібним промінем місячним, стояли ширóкі лані золотого жита та пшениці. Високі чóрні тополі, як війско, стояли рядками край дорóги. Сїне небо всїпане було зóрями. Зóрі тїхо тремтіли. „А що, як би тепер вийти на нїву? Е, нї! страшно, вовк вибіжить з лісу, русалки заскочать, страхи повилáзять з пшениці“...

¹⁾ Мрачній.

І Хариті справді стало лячно, она знов поклала ся на лаві і відвернулася від вікна.

— Чому ти не спиш, доню? — питає мати.

— Так... я зараз спати му, мамо!

Мати стогне, а Харитю живій жаль бере за серце. Бідна мама! Все болить у неї. Колиб тої добрий Бог післав їй полегкість! Аж ось тріхи згодом і слаба мати, і копи на полі, і русалки, і вовк, і ясне вікно на комині зміщують ся в якійсь дивній плутанині. Сон, влетівши до хати, бере Харитю під своє крило. Срібний промінь місячний тихо сяє на білій голівці в дівчинки, всіхається до нових червоних стрічок, гуляє по смуглявому видочку та по білих дрібненьких зубках, що виглядають ізза розтулених повних уст. Харитя спить солодким сном.

III.

Рано встало золотé сонечко. Рано, разом з сонцем, прокинулася і Харитя. Хутенько зваріла кулешу, нагородувала маму, зїла їй сама кілька ложок. Упоравшись, зняла серп з полиці, поклала в торбинку хліба та цибулі і зав'язалась рябенькою¹⁾ хусточкою. Далі поцілувала маму й каже:

— Підуй я, мамо, на вулицю до дівчат, побавлю ся тріхи.

— Іди, доню, та не барись.

Іде Харитя селом і якось їй чужо. Ніколи не ходила она сама так далеко від хати. От вже їй крайню хату минула, вийшла на поле їй стала, задивившись в далечинь на чудовий краєвид. І справді було гарно на ниві, несказано гарно! Погідне блакитне небо дихало на землю теплом. Половіли²⁾ житя їй вилискувались на сонці. Червоніло ціле море колосків з шпениці. Долиною повилась річечка, наче хто кинув нову синю стрічку на зелену траву. А за річкою попід кучерявим зеленим лісом, вся гора вкрита розкішними килимами ярини. Горячою зеленою барвою горить на сонці ячмінь, широко стелить ся килим яснозеленого вівса, далі, наче різа³⁾ руги, темніє просо. Межи зеленими килимами біліє гречка, наче хто розіслав великі кусні полотна біліти на сонці. В долині, край лісу, висить синя імла. І над усім тим розкинулось погідне блакитне небо, дуніє.

¹⁾ Пестра. ²⁾ Жовтіли. ³⁾ Поле чотиреморгове.

в новітрі весела пісня жа́йворонкова. Віють з поля чудові па́хощі від нести́глого зёрна і польові́х квіто́к.

І до́бре Харі́ті на ніві й ля́чно. Ста́ла она́ й не зна́є, чи йти да́лі, чи верта́тись. Але ви́ткнулась десь да́леко з жи́та черво́на ху́стка жіно́ча, і Харі́тя згада́ла і хо́ру ма́му, і чо́го прийшла́. Она́ пода́ла ся стéжкою ме́жи жи́та, га́рний краєви́д зник. Бо́сі но́женята ступа́ли по вто́нтаній стéжці, над голо́вою, ме́жи ко́лоска́ми, стя́жкою сині́ло не́бо, а з обо́х бо́ків, як сті́ни, сто́яло жи́то й шелесті́ло вуса́тим ко́лосем. Харі́тя опни́лась на́че на дні́ в мо́рі. В жи́ті сині́ли во́лошки¹⁾ та сокі́рки²⁾, білі́в зі́ркатий ро́мен³⁾, черво́ніла кві́тка польово́го ма́ку. Польова́ пові́тиця⁴⁾ полі́зла до го́ри по сте́ляні́ жи́та і розту́лила свої́ білі́ делі́катні кві́точкі. Харі́тя мимохі́ть зрива́ла до́рогою кві́точкі та йшла́ все да́лі.

Аж ось і їх пі́ва. Она́ до́бре зна́є свою́ ніву, ось і рі́вча́к той, що промі́ла весняна́ вода́. Харі́тя покла́ла торби́нку, взя́ла в ру́ки серп і поча́ла жа́ти. Ті́хо навкру́гі. Ті́люю шві́ркун цві́ркоче в жи́ті, шелесті́ть сухи́й ко́лос та де́коли за́підпілі́тькає перепе́лиця. Жне́ Харі́тя, але яко́сь не до́бре йде́ робо́та. До́вге сте́бло пу́таєть ся, ве́лікий серп не слуха́єть ся в ма́ленькій ру́ці, ко́лос лоско́че спі́тні́ле лі́ченько... Аж ось щось на́че впе́клó Харі́тю в па́лець. Она́ ви́хопила ру́ку й побачи́ла на па́льці́ кров. Серп ви́пав Харі́ті з рук, ли́це скриві́ло ся з бо́лю, на о́чи набі́гли слё́зи і Харі́тя от-от за́плакала́б гі́рко, коли́б не нагада́ла про свою́ бі́дну ма́му. Швиде́нько обте́рла она́ кров з па́льчика спі́дні́чкою, зате́рла врі́зане місце́ землё́ю і поча́ла жа́ти. Стерня́ ко́ле бо́сі но́ги, аж на пла́ч збіра́єть ся Харі́ті, пі́т ве́ликими ка́плями па́дає на зе́млю, а бі́дна дівчи́нка жне́ та́й жне́. Яко́сь оберну́лась Харі́тя наза́д, щобі́ покла́сти на́жату́ жмі́нку, гля́нула навкру́гі і страх обхо́пив її́. А́дже она́ одна́ на ніві́! Ану́, які́й страх ви́скочить з жи́та й заду́сить її́! Ра́птом фу́ррр!... Перепе́лиця пурхну́ла пе́ред само́ю Харі́тею і, трі́почучи ко́роткими крі́лами, ле́дви пере́несла на кі́лька сту́пнів сво́є тяжке́, си́те ті́ло. Се́рце зака́латало Харі́ті в гру́дях з переля́ку, то́тому на́че спині́лось, і Харі́тя скамені́ла на́ місци́. О́дною́ руко́ю стисну́ла жмі́нку жи́та, дру́гою — серп. Ли́це

1) Вжа́ват. 2) Остри́жка по́лева. 3) Румя́нок. 4) Пові́йка.

нопомогтило. Здорові сіві очі з жахом дивили ся в жито. За хвилину Харітя трόхи відійшла. Сёрце знов застýкало в грудях. Харітя наважилась тїкати.

Стёжкою наближались дві молодіці. Харітя постерегла їх, знов нагадала недужу, бідну маму і схиливши русяву голóвку, взялась до роботи. Она мусить вижати жито! Она мусить потїшити свою добру нещасну маму!

Молодіці наближились до Харіті, впізнали її і глянули одна на одну.

— Ти що тут робиш, Харітю? — спитали разом. Харітя здригнулась, підвелá очі на молодіць і засорóмилась.

— Жну... мати слабї лежать... нема́ кому́ хлїба вижати... з голоду згїнемо зимою...

В еї голосї тремтіли слёзи. Молодіці знов глянули одна на одну.

— Біднаж ти, дитино, бідна!...

Враз Харітя почула, що слёзи дýшать її. Зразу якось дуже жаль стало їй слаббї матері, дужче заболїв той палець, що втýла сёрном, заболїли нóги, наколєні стернею, згадав ся переляк недáвній, — слёзи, мов град, посипались на землю, і Харітя, гóлосно хліпаючи, заридала.

Молодіці кїнулись до неї.

— Що з тобою, дитино? Не плач, перепелочко! Мати тво́я, дасть Бог, одужає, а жито ми вижнемо, не дамó вам згїнути з голоду. Ну, не плач же, квіточко!

Молодіці взяли за рýки бідну Харітю, цїлували, потїшали.

— Ходїм з́араз до матері, ма́й она́ втїшить ся, що має таку́ добру дитину...

Молодіці взяли за рýки Харітю і подались стёжкою назад у се́ло. Харітя йшла і тїхо хліпала.

IV.

Незабаром Харітина мати одужала. Молодіці вижали удовіне жито, хрестний батько Харітин звів хлїб у сто́до́лу і сїроти вже не бояли ся голóдної смёрти. Мати цїлувала та пестїла свою́ добру дитину, а Харітя щебетала:

— Хи́ба я не ка́зала вам, ма́тінко, що добрий Бог дасть вам здоровля і помóже зібрати хлїб? Хи́ба не на мо́б вїйшло?...

9. Жебрачка.

(Оповіданє Тимофія Бордулика).

В галерії образів між найсвіжіішими творами мистецтва¹⁾ звертав на себе найбільшу і майже виключну увагу публіки образ одного молодого артиста, котрий вималював на полотні звичайну міську жебрачку в природній величині і з такою реальною правдою, що видці чудувались і не могли начудуватись, хвалили і не могли нахвалитись молодого артиста...

Одного літного дня стояло перед згаданим образом трое людей: досить ще молодий чоловік, молодá, дуже хороша і після найновішої моди вбрана пані, мабуть єго жінка, і молоденька, також вельми гарна і зо смаком убрана панночка, мабуть сестра старшої пані. Всі троє стояли рядом перед образом, а з їх очей так і пробивався німий зачуд і те остовпінє, в яке чоловіка дєколи вправляв правдивий твір мистецтва.

В салі було сим разом виїмково дуже мало людей, бо день був вельми горячий, а крім того вже зближався полудень, длятого товариство, вийшовши з першого вражіння і ні на кого не оглядаючись, почало з собою в пів голосу розмовляти.

— Ах, Бóже! — сказала хороша пані, — до того справді треба вже великої здібности, щобі намалювати такий образ і впровадити чоловіка в таку ілюзію!

— Здає ся, она так і дивить ся на нас своїми старечими очима і от-от промовить жалісним голосом: — Дайте шажок²⁾ Христа ради! — додала молодá панночка і тяжко зітхнула.

— В тім власне лежить єство мистецтва, — сказав пан з повагою. — Представити річ так, як она в дійсности є, вліти в неї житє, а крім того, осїїти її певною мірою ідеальности — належить до справдішних артистів; тож і автор тої картини, як зачувати, — молодий ще чоловік, справді має перед собою велику будучину.

Товариство подалось кілька кроків назад і знов потонуло в огляданю картини.

¹⁾ Мистецтво-штұка. ²⁾ Дрібний гриш.

— Возьміть, прошу вас, під увагу те лицé! — став говорити пан до своїх товаришок. — Артист навмисно вилив на голову своєї старієї цілій сніп сѣняшного проміння, щобі всі риси єї лиця були тим видатнійшими, і справді осягнув тим свою ціль, бо перед нашим оком не може укрітись ні найменша подробиця, потрібна до схарактеризованя того лиця. Дивіть ся, з якою вірністю віддані всі єго риси: ті старечі, давнього блеску позбавлені очи, та сїть нечислєних зморщків... або ті уста, напів розкриті, беззубі — здає ся, оні нїби порушають ся...

— Справді чудєсно! — сказали обидві панї.

— Се ще нїчого, — говорів пан дальше, — се річ вправи і техніки. Найголовнійша річ в тім, що артист умів вдихнути в свій малюнок справдішнє житє. Погляньте на єго з більшою увагою: чи не говорить з того лиця біда, нужда, голод, а може ще й слабість, одним слівом — житє? Здає ся, та старєнка своїми очима, своїми зморщками, своїми посинїлими губами просять нас, благает о поміч, здає ся — від нашого милосердя залєжить єї спасєнє, єї єствованє... Щож — чи не так?

— Ах правда! сказали обидві панї, а старша додала: — В сїй хвилї здає ся менї, що я почуваю милосердє. Се дійсно мистєцтво: за помічю образу викликати в людїнї подібнє почуванє..

— А до того яка пропорція, яка симетрія лежить в цілости картини! — говорів дальше пан. — Всі краскі відповідно розложєні, нїчò не замазанє, все як найстараннїйше викінченє, одним слівом — правдивий твір мистєцтва! Але погляньте тепєр уважно на середину полотна і скажіть менї — що вам найбільше впадає в очі?

Панї стали уважно дивитись на картину, однак не говорили нїчого. Пан добув з кишєні картку папєру, згорнув її в трубку і подав своїй жінцї.

— Подивись чєрез ту трубку!

Жінка заплющила однò око, а до дрúгого приложила звїток папєру й уважно приглядалась картинї.

Рівночасно панночка звинула в трубку обидві долонї її собі стала в той спосіб дивитись на образ.

— Ну і щож ви відите?

— Я віджу руку — відповіла жінка, — і та рука мов то відстає від полотна.

— А з другої руки видно лишні голий локоть, — додала панночка, червоніючи.

— На те власне я хотів звернути вашу увагу, — сказав пан з вдовблєнем. Одною рукою, з котрої видно лишні голий локоть, притримує жебрачка свої лахи (однак ся рука не відграє тут важної ролі), а другу витягнула по милостиню. І власне що до тої витягненої руки показав молодий артист величезний талант, майже гєній артистичний. Бо не тільки, що та рука віддана як не можна лүчше зо всіма змбрцками й жилами та що тут в найвисшїм стєненї є захована перспектїва, чєрез що видає ся, мов би та рука відставала від полотна, мов би соняшне свїтло на нїй рүхало ся, переливалось, — але найважнїйше то се, що она з виразом лиця творить гармонїю, сказатиб одну цілість... Обійміть лишні одним поглядом і лице, і витягнену руку жебрачки... Чи не замічаєте тепєр, що тої бідолашний вираз убожєства і нүжди і голоду, на котрій я вище звертав вашу увагу, виступає тепєр живїйше і живїйше порушає людське сєрце?

— Ах, так! промóвила старша панї, — я навіть почуваю в тїй хвилї якєсь неопїсане зворүшенє в грүдях, а до очий тїснуть ся менї слюзи... на правду;

Она повела хусточкою по лицї.

— Ах, що за дїво! сказала панночка. — Чоловік хвилями забуває, що се полотно, і ось-ось готів сягнути до кажитки, щобі втиснути в ту руку милостиню... А цікава річ, — додала она, — кїлько сей образ міг би коштувати?

— На сїм я так дүже не розумію ся, — відповів пан, — але завсїгди здає ся менї, що він повинен що найменше коштувати дєсять тїсяч марок.

— Не знати, чи єго хто купить?...

— Чомү нї! Така картина мóже окрашати найсвїтлїйші сальони.

Всї трое, надивившись доволї на цїнну картину вїйшли з салї, перейшли чєрез великий коридор і явились на площї, що розстєлялась пєред галєриєю образів.

— А тепєр, голубчику, — промóвила мїлим голосом

ком молодá панї до свого чоловіка, — підемо до дому на обід... я казала кúхарці зготувати для тебе найбільш улюблені страви... але по доробі вступимо до базару... Я хочу торгувати ту шовкову матерію на сукню, про котру я недавно тобі говорила, а ти обіцяв заплатити.

— То вступім до базару! — відповів недбало пан.

Всі трое перейшли через площу і мали вже завернути в бічну úлицю, на котрій знаходився славний базар, коли тут якась жебрачка, що стояла на рóbі úлиці оперта о мур, витягнула до них суху руку та стала лебедіти слабим голосом:

— Ах ласкаві паньство! я ще нині нічого не їла... я така голодна, така хора... змилосердіть ся над нежасливою, подайте милостиню Христа ради!

Але паньство не звертало на неї ні найменшої уваги і йшло все вперед поважною ходою. І на що їм звертати на неї увагу? Кільки то таких самих жебрачок стрічають оні що дня на úлицях міста?

Тоді жебрачка, не знати вже, длячого: чи їй так докучив голод, що вже за всяку цінú хотіла дістати милостиню, чи она мала яку іншу гáдку (она дивилась перед тим на браму, що вела до галерії образів), — відділилась від муру, заступила дорóгу молодій, хороній пані й дítкнулась своїми холодними пальцями єї ручки, щоби ту́ю красну рученьку поцілувати.

— Ах, Бóже мій! — скрикнула молодá пані. — як же менé налякала якась огідна баба! не добре мені робить ся, сёрце бе ся! — і міцно вчепила ся рамени свого чоловіка.

Всі трое приспішили ходу.

— Ах! і якими вже зухвалими стають ті нерóби! Вже справді небезпечно показатись на úлиці! — сказала з обуренем молодá панночка.

— Я вже кілька разів в часописях звертав увагу магістрату на сей нагніток суспільности, що непокоїть спокійних людей, — сказав пан, — але магістратови таї поліції навіть не снить ся, взятись за якібúдь міри в тім згляді...

Вті трое пішли прискóреним кроком до базару.

Шкода, що ті люди не приглянулись лúчше тій на-

пастливій жебрачці... Була то власне та сама стара жебрачка, що послужила за модель молодому многонадійному артистови до єго славного образу; та сама, що на єї портрет на виставі всі тріє панство так дивувались, так ним запалювались; та сама у власній особі, тільки що правда — на образі була она осінена певною мірою ідеальности...

10. Захár Беркút.

(Частина засторічної повісті XIII. столітя *Чвана Франка*).

На ясній поляні було тихо, важко, сумно немов посеред збору лежав дорогий всім мертв'як. Тільки Мирослава¹⁾ хліпала голосно, утираючи рясні слези, що котились по єї лиці. Нарешті она зблизилася до Захара²⁾ і сказала:

— Батьку, що ви зробили?

— Те, що мусів зробити. Інакше булоб нечесно, ⁷відповів Захар.

— Але ваш син, ваш син! що з ним буде?

— Що дасть Бог, доню. Та годі, не плач! Пора нам думати о долі. От вже Віз³⁾ до заходу клонить-ся і готує⁴⁾ голосять в гущаві, — ранок зближає-ся. Ану, громадяне, ходімо брати-ся до оборони, ⁸ні — до нападу, до останньої боротьби з наїздниками! Тямте, яку я відповідь передав їм. Ходім, най ніхто не остає-ся. І старі малі, кожде придасть-ся. Покажемо тим дикарям, що може громада.

З гомоном повстали старі Тухольці⁵⁾ і повалили з ясної поляни під обрив, оглядати діло майстрів — машини-метавки⁶⁾. Машини майже всюди вже стояли готові, грубо збиті з сирого, грубого дерева, позвэрчувані і позбивані кілками, алеж і роблені не на міць, а про хвилову потребу. Та не до оглядання зазивав громадян Беркút. На хвилю тільки оні спинилися коло машин а відтак кúпами йшли чимраз далі понад кручею, далі долиною, аж до того місця, де тухольський потік тісніною впливав з долини і де

1) Захар Беркút, поважний гірник в Тухольщині, котрого там вважали як би патріярхом. Беркút — значить орел скальний, Steinadler. 2) Мирослава, донька боярина Тугара. 3) Зоряна громада, звана також Великим Медведом. 4) Auerwaldhuhn, gluszec. 5) Поселенці Тухольщини, гірської околиці около Тухлі в Стрийщині. 6) Машини до метая каміни.

край не́го сто́яв величезний ка́м'яний стовп, чоти́рогра́нний гру́бий і нахи́лений над пото́ком, зва́ний тухо́льским Сто́рожом. Туди́ за про́водом Заха́ра і Миросла́ви спі́шила вся тухо́льска грома́да: молодці́ не́сли на плеча́х до́вгі, гру́бі ялі́ці і драбини́, дівча́та величезні ві́нкі з лі́стя і сме́ркового га́лузя, ста́рші не́сли до́вгі зві́тки шну́рів і лі́нов. Огні́ в ті́й сто́роні пога́шено, щобі́ во́рог пе́ред часо́м не догля́нув, що́ тут ро́бить ся.

Зві́льна, осто́рожно, без шу́му, мов ти́ха вода́, поча́ла спу́скати́ ся грома́да кру́тими́ стежка́ми до́лів о́бривом в доли́ну. Попе́реду си́льний відді́л ору́жної мо́лодежи, котри́й ла́вою в три́ ряди́ став у доли́ні, зве́рнений до монго́льського табо́ру мо́же які́х ти́сячу кро́ків ві́дси відда́леного. Да́лі пі́шли́ молодці́ з драбина́ми, шну́рами і ялі́цями: драбини́ приста́влено до о́бривів і по них ле́генько зу́пнено ялі́ці в доли́ну. Дівча́та пере́дали свої́ ві́нкі молодця́м; їм не слі́д бу́ло ходи́ти в доли́ну, де ко́ждої хви́лі мі́г напа́сти во́рог. Напо́слідок посходи́ли до до́лу і ста́рі з Заха́ром Берку́том і огля́нувши ста́новище ору́жних і ве́ї при́лади, поспі́шили до ти́снини́, крі́зь котру́ з шу́мом коти́в до до́лу свої́ чи́сті фі́лі тухо́льський по́тік.

Заха́р зу́пини́в ся пе́ред Сто́рожом і поча́в пи́льно ди́вити ся на не́го. Ти́хо бу́ло довко́ла. Заха́р моли́в ся.

— Вели́кий наш Сто́рожу! Ти, котро́го ді́ди на́ші ува́жали свої́м опіку́ном, котро́го і ми шанова́ли до́си щори́чними пра́зниками. Три́ ра́зи вже ти, ні́ч по но́чи, явля́в ся мені́ в снах, немóв то ти па́даєш і при́да́вляєш собо́ю мене́. Я ві́рю, що́ ти до́брый і ласка́вий, а коли́ ти клі́чеш мене́ до се́бе, то я ра́дію тво́му за́зиву і ра́до пі́ду за тобо́ю. Але коли́ і ти сам хо́чеш ру́шити ся з сво́го одві́чного сто́яня, то розби́й, господа́не, свої́м тягари́ном отсе́го пога́ного во́рога, ді́тий Морáни¹⁾, що́ знов нині́ вкри́ли благослове́нне твоє́ ді́діцтво, тухо́льску доли́ну! Зло́мй дру́гий раз пога́ну си́лу, так як зло́мив її пе́рший раз, коли́ могу́чою руко́ю розби́в сесі́ю ска́льну́ сті́ну і дав во́дам пото́ку і дарува́в лю́дям сесі́ю пре́красну доли́ну! Загати́ її тепе́р назáд, неха́й згі́не го́рда воро́жа си́ла, що́ тепе́р зну́щає ся над на́ми.

¹⁾ Бо́жество сме́рти.

В тій хвилі огненна блискавка з полудня к півночі роздёрла темне небо і даліко в горах загурготів грім.

— Так, се твій могутчий гóлос! сказав радісно Захár. Ану, діти. Послiдний раз увінчайте сей євятий камiнь...

Чотирі молодці по драбині вилізли на камінь і обвіли єго вершóк зеленими вінками. Знов загреміло в полуднєвіє сторони.

— Воля єго, діти, сказав Захár, обвивайте єго шнурáми. А ви, живо до рикалiв! підкопуйте єго з долу, підкладайте підóйми. Жiво, діти, жiво!

Тiхо без стýку працювали десяткi рук ко́ло Стóрожа. З горі єго обкру́чувано лiнвами і шнурáми, з долу підкопувано єго оснóву, а в шпáру, що показáлась недалєко нiд землєю, вкiдано скóсом ялиці, щоби підважити камінь поперек тiснини. Швидко справні молодці зробили всi потрібні приготóваня, повiднимали драбини, попiдкладали грубе камiня пiд підóйми.

— Беріть ся за лiнви, всi, хто мóже осягнути! За підóйми, хлопцi! розказував Захár і вiдразу сóтнi рук прийняли ся за дiло.

— Дáлi, дружною сiлою! крикнув Захár. Тягнiть, тягнiть!

Гéкнув нарóд з нату́ги, затрiщали гру́бі підóйми, áле камінь і не похитну́в ся.

— Ще раз! дýжше натискайте! кричав Захár і сам прийняв ся за лiнву. Захитав ся величезний камінь.

— Рушає ся, рушає ся, подає ся, закричав радісно нарóд.

— Ще раз напирáйте з усєї сiли.

Ще раз гéкнув нарóд і рáзом осла́бло напру́чене шнурiв, величезний камінь ру́шив ся з свóго мiсця і похитну́вшись у вóздусі, з страшєнним глухим лóмотом повали́в ся до долу, поперек потóка і тiснини. Застогнала і затрясá ся тухóльска доли́на вiд страшнóго ўдару і далєко перловими кáплями брiзнула вода потóка і радісним гóлосним криком наповни́ли вóздух Тухóльцi. Ворухну́ла ся в свóім табóрі сóнна монгóльска сiла, заверещали вартóвi, загомонили начáльники, забрязчала збрóя, áле за хви́лю все утихло. Монгóли сподiвались на́паду, áле Тухóльцi і не дý-

мали нападати на них. Оні виконували зовсім ийний напад.

Захár жваво, мов молодень, оглянув положеннє обваленого каменя. Камінь упав так добре, немов від віку був оуді припасований. Правда, воді пото́ка він собою не загатів, бо тотá пліла глібшим корітом, але ось уже тухольські молодці двігали на друкáх великі плити, а другі вичищували дно пото́ка від на́мулу і круглого ка́міня, щобі зовсім щільно замурувати воді прохід.

— Жіво, діти, живо! заохочував Захár, стоячі над пото́ком і допомагаючи в роботі то своєю радою, то рука́ми. Зати́кайте, заму́руйте́ поті́к, поки ще вода́ не прибу́ла. В го́рах знать до́щі впáли вели́кі, живо прибу́де по́вінь, а тоді́ трудне́ бу́ло би на́ше ді́ло. А сті́ну вивести́ треба́ рівно́ з отсі́ми обрива́ми завви́шкі, — побачимо́, що вді́є си́ла Джингі́сха́на про́ти си́ли воді́.

Робота́ йшла́ жваво́. Жіво́ поті́к був зовсім заму́рований. Гні́вно закрути́ла ся ві́ром на місці́ спі́нена вода́, мов не споді́ваючись, що се її́ спина́ють на бі́гу. Лю́то плі́снула фі́ля о вели́чезний ка́мінь, кіну́лась бу́ла підгриза́ти спі́дні, на дні́ покла́дені плити́, шука́ти між ні́ми про́ходу, але все бу́ло да́рмо, всю́ди ка́мінь та́й ка́мінь, щільно сті́снений і збі́тий в одну́ мо́гучу сті́ну. Заклекоті́ла вода́. Порúшила́ ся у всі́м свої́м руслі́ і ста́ла зачудова́на, спо́кійна на вид, але з гні́вом нурту́ючим у свої́й хруста́льній гни́бині. Але ні́, за́пора сто́яла на місці́, зі́мна, гла́дка, го́рда в свої́й неподви́жности, непобори́ма. Пильні́ ру́ки Тухольці́в раз-враз скрі́пляли її́, нава́люючи ка́міня на ка́міня, плити́ на плити́, спóбуючи їх липко́ю, непрома́каючою глі́ною. Мов нова́, всемо́гучою во́лею здві́гнена ска́ла, підни́мала́ ся ка́мяна гать́ все ви́ще і ви́ще під рука́ми Тухольці́в. Ору́жні молодці́ давнó вже поки́нули сво́є ста́новище́ в доли́ні, лицéм до монго́льського та́бору і про́міняли́ лу́ки та топо́ри на дру́чкі і молоткі́ до обби́вання ка́міня. Ра́дісно гляді́в Захár на їх роботу́ і на їх ді́ло; в его́ оча́х сві́тіла́ ся півни́сть побі́ди.

А вті́м на сходи́, над монго́льским та́бором, крова́вою луно́ю розже́вріли́ ся хма́ри. Світа́ло. Ро́жеве сві́тло облі́ло висо́кий шпиль́ Зе́лемє́ня¹⁾ і сі́пало́ ся іскра́ми чим раз

¹⁾ Зе́лемінь, го́ра неда́леко́ Ту́хлі.

ни́зше. Далі хмари розступили ся і звільна, мов бо́язко, ви́котило ся со́нце на не́бо і глянуло на Тухольців, що кінчили свою́ роботу. Півний шірої ра́дості глянув Заха́р на схід, промовляючи піднесеним го́лосом:

— Со́нце, вели́кий, пре́ясний волода́рю сві́та! одві́чний о́пікуне всіх до́брых і чи́стих душ! Глянь на нас! Бач, на нас напав ди́кий наро́д, що попи́ницив на́ші хаті, зруйнува́в на́ш край, ві́різав ті́сячі на́шого наро́ду. В тво́ім імені ста́ли ми з ним до сме́ртельного бо́ю і тво́ім сві́тлом кляне́мось, що не відсту́нимо до послі́дньої хви́лі, до послі́днього відди́ху на́шого. Помо́ж нам в ті́м стра́шнім бо́ю! Да́й нам тве́рдість, вмі́ість і зго́ду! Да́й нам не зля́кати ся їх си́ли і ві́рити в свою́ си́лу. Да́й нам зго́дою і ро́зумем побі́дити ни́щителі́в-ворогі́в! Со́нце, я по́кланяю́сь то́бі, як ді́ді на́ші то́бі по́кланя́ли ся і мо́люсь до Те́бе всі́м се́рцем: да́й нам побі́дити!

Він за́мовк. Слова́ єго́ горя́чі, могу́чі тремті́ли в сві́жім ра́ннім пові́трі. Слу́хали їх не тільки Тухольці. Слу́хали їх го́ри і подава́ли їх відго́ми від пла́ю до пла́ю¹⁾. Слу́хала їх спе́рта хви́ля пото́ка і мов наду́мавшись поки́нула бі́ти ся о ка́мяну гать і поверну́ла ся наза́д.

II. Во́єнна ра́да під Хо́тином.

(Части́на з істор. пові́сти „Яроше́нко“ *Ос. Макове́я*).

Вже четве́ртий де́нь Ту́рки сиді́ли спо́кійно; коза́цький і по́льський обо́з не руша́ли ся та́кож. Воя́кі ну́дили ся, спали́ по́над мі́ру, тільки ва́ртові сто́яли або́ походжа́ли по око́пах, позира́ючи на пу́сте по́ле пе́ред собо́ю. Відко. вто́мило ся ви́йско з обо́х бо́ків і стара́ло ся одно́ дру́гого „пересі́дити“, хто до́вше змо́же. Був се та́кож во́єнний під́ступ, не ме́нше стра́шний від битв, бо ви́йско доі́дало вже оста́нки харчі́в з возі́в, а для ко́нний, що не погі́нули, не ставало́ вже і лі́стя з дере́в, яки́м єго́ годували́. Був се за́суд на голо́дову́ сме́рть, пові́льну, але́ не ме́нше певну́, як від ку́лі або́ ша́блі. Ту́ркам бу́ло о сті́лько вигі́дні́ше, що пе́ред ни́ми сто́яв о́твором ці́лий край на полу́дні́є від них; а По́ляки́ і коза́ки бу́ли́ окру́жені з усі́х сторі́н Тата́-

¹⁾ Пла́й, сте́жка в го́рах.

рами і Тúrками так, що нї звідки було спровадити харчів, ані де попастися коня. Голод забирав уже свої жéртви в обóзї або розганяв обозову чéлядь на всі чотіри сторони. Німе́цке і угóрське наняте ві́йсько, що привів короле́вич із собо́ю, зменши́ло ся на полови́ну, стопи́ло ся, як сніг від со́нця; нача́льники е́го самі не зна́ли, куди́ поді́ли ся лю́ди і як. Пра́вда, поме́рло їх багато від недúг, трóха згину́ло в бítвах, але на́йбільше утекло́ до Тúrків, до Тата́р — пішли́ сьвіта́ми, відрекли́ ся і платні́ і все́го. Чоті́ри спо́кійні дні́, без за́нятя, навели́ на ві́йсько смúток і задúму; всі́ вже лі́тали думка́ми по свої́х доми́вках, хто по Запоро́жю, хто по тихи́х се́лах з тихими́ хата́ми і роді́нами. Напа́ла на ві́йсько нудьга́, що заі́дала гірше́ недоста́тків завзя́ті ду́ші, виганя́ла із серде́ць охóту б́ити ся, приспи́ляла всі́х так, як отсе́ осі́ннє со́нце приспи́ляло помалу́ зéмлю на зимови́й спо́чинок.

Дня 18. ве́ресня під ве́чір побачив Микúла, як Сагайда́чний зі все́ю коза́цкою старши́ною ішо́в до по́льського обóзу. Микúла пішо́в за ним. Здава́ло ся е́му, що щось ста́не ся се́годня таке́, що спону́кає е́го зва́жити ся ві́конати́ свої́ намі́р або поки́нути е́го ці́лком. Ві́н диви́в ся на Сагайда́чного, мов на ба́тька, що помо́же е́му, хоч і сло́ва не про́мовить до не́го; що ві́тягне е́го свої́ми рука́ми із б́иди́, хоч тілько́ одна́ рука́ в не́го здоро́ва, а дру́га хóра лежи́ть безси́льна на пере́в'язці́ при ті́лі.

Коза́цка старшина́ уві́йшла́ в на́мет Ходке́вича. В на́меті́ уже́ жда́ла вся по́льська ра́да во́нна, коміса́рі, полко́вники і ротмі́стри. Зроби́ло ся глі́тно, тре́ба було́ ще при́нести́ лаво́к, щоб могли́ усі́ сі́сти. Усі́вши, всі́ замо́вкли, ціка́ві почу́ти, чо́го склика́в їх Ходке́вич. Ві́н напі́в сиді́в, напі́в лежа́в на свої́й постéлі, спéртий о́ поду́шку, і лице́ е́го в на́меті́, в котрі́м сýмерки розганя́ло тілько́ кілька́ во́скових сьвічо́к у лі́хтарях, здава́ло ся, ще́ більше́ схоро́ване́ як було́. Дóвгу хвили́ну не відзиви́вав ся, тілько́ диви́в ся на полотня́ну сті́ну на́мету; а поті́м, не оберта́ючи ся до зібрани́х, мов сам до се́бе, поча́в тихо́ говори́ти:

— „То́му чоті́ри дні́, коли́ я склика́в був пані́в коміса́рів на ра́ду, ка́зав я вашмо́стям, що на мир не́ годжу́ ся. Не та́кий во́рог стра́шний, як ми собі́ гада́ли; вже́ ми е́го доторкну́ли́ ся й очі́ма і рука́ми. Коли́б мав спра́вді́ си́лу,

вже був би доси нас проковтну́в. Шість років збирав ворог такий військовий апарат, що такого великого ще ніколи не мав; і знає він добре, що по сій війні буде або паном або посміховищем цілої Європи. Тимчасом не дав нам доси раді. *Antiquae fortunae suae fama*¹⁾ пропадає. Тому то я казав тоді, що ми не повинні годити ся на будь який мир, що ми і себе і бранців візволимо найкрасше вікторією²⁾, відважною обороною, витривалістю до самого кінця. Нехай собі челядь і інші тхорі втікають; красше, коли оні тепер утікають, ніж з битви; ми ще маємо досить сили і потімо за гонор своєї милої отчизни до кінця“.

„Так казав я вашмостям перед кількома днями. Однак потім надумав ся я інакше. Чую, що вже моя смерть за плечима, булава випадає зі слабих рук. Бою ся, що, як помру, не „вісидите“ на ворозі побіди, не витримаєте до кінця. В обозі маємо его милость королевича; страх бере мене за него... І я згодив ся красше *consilio quam armis experiri*³⁾, щобі Зеліньський з Вевеллім⁴⁾ поїхали до везіра, вівідати ся, як би ми могли помиріти ся. Тимчасом мали ми потребу з Каракашом⁵⁾. Зеліньський ще не вернув ся і ми не знаємо, на чім стоїмо. День за днем минає в неієвності. Наш обоз слабне. Король не присилає помічи, нема пійкої вістки ані з Варшави ані з Львова, — там забудли на нас. Жолду для війська не посиляють. Коні вігнули. Комівників мало, нападати на ворога без коний тяжко. Пброху, щоб відбивати штурми, ледви кілька бочок. Зима над головою. Їсти нема вже що, сїна не стало. Люди втікають; починає ся *spectaculum deo et hominibus*⁶⁾, від котрого у всіх гине анімум⁷⁾“.

„Колі я над тим усім подумав, почало мене сумління гризти, що я тут держу і его милость королевича і вас усіх на певну загібіль. *Vana est sine viribus ira*⁸⁾. Не хочу перед самою своєю смертю брати на свою душу прокльонів

1) Давного его щастя слава. 2) побідою. 3) Радою як ору́жєм пробувати. 4) Яків Зеліньський їздив у посольстві до турецького обозу в справі миру. Бантіста Вевеллі був посередником між Поляками і Турками о мир. Чоловік хитрий, дістав за посередництво 5000 талірів. 5) Каракаш, баша турецький, поліг під Хотином. 6) Видовище для Бога і людей. 7) Відвага. 8) Пуста є злість без сили.

цїлої річи посполїтої і вас і ваїних родїн. Перемóжуть нас і загїнемо, бо victor victo legem imponit¹⁾. І томú я звáжив ся сказáти вашмóстям, що я загадáв ви́цофати ся зпід Хóтина рáзом з цїлим вїйском, а вас склїкав сю́ді на рáду de praesenti statu²⁾, щоб ви сказáли, якїм би спóсoбом найлїпше звїдси забрáти ся. Отже кóждий нехáй скáже свою гáдку щїро і отвéрто, нехáй я знáю, що ви гадáєте“.

Сказáвши се, Хóдкévич поглáнув по зібраних і не зводїв з них очїй кїлька хвилїн. Тї мовчáли довго і тїлько здивóвано позирáли на гéтьмана. Не сподївáли ся такої бéсїди: він, Хóдкévич, такий завзýтий старїй вóяк, рáдив ви́цофати ся, рáдив утїкáти!...

— Ти жарту́єш, пáне Яне! — промóвив пéрший Сагайдáчний, — хочеш нас пídийти.

— Се не мóже бóти! Нї! Нї! Гéтьман жартувáв! — звáла ся хóром козáцка і пóльска старшинá, немóв збýджена з задúми, і в нáметї счинїв ся гáмїр. — Не устýпимо ся звїдси! Не дамó ся! Що нам гóлод! І смéрти не боїмó ся. Раз мáти родїла!

І почáли одні гóрну́ти ся до Хóдкévича, дрóгї до Сагайдáчного.

— Прáвда, ви нас не покїнете? — питáли ся Полякї козáцкого гéтьмана і старшинї.

— Нї! не покїнемо! Помóжемо! Ми й гáдки не мáли...

— Не покїнете! не покїнете! А нам з вáми і не стра́шно...

І що раз бїльший зáпал огортáв зібраних; пóльска старшинá обнимáла ся і цїлувáла з козáцкою старшиною і стїлько й всéї бéсїди бу́ло мїж нїми, що присягáли собї поспóлу, крáсше загїнути, нїж покїнути одїн-одного.

— Хибá по нáших трóнах пídé вóрог! не потїшить ся так скóро! А хто прися́гу злóмить, тóго на шáблях рознесемо! — казáли Полякї і козакї, втирáючи слéззи з очїй.

Хóдкévичеви блїснули очи з утїхи. Він пídняв ся ви́сше на сво́м лїжку, кїлька разів збирáв ся говорїти, та замовкáв, бо не чу́ли єгó в гáморі; парéштї вхопїв рýку Сагайдáчного, що пídийшов до єгó лїжка, і довгий час

¹⁾ Вїтязь побїдженому надає закóн. ²⁾ Про тепéрїшне пóльське.

трима́в її у своїх обидво́х рука́х, промовля́ючи звору́шеним го́лосом:

— Пётре! на тебе моя надія! Не покидай нас! Адже ми християни, браті... Прийде час і Польща буде сестрою України.

— Дай то Боже! — відповів Сагайдачний. — Не бійся, Яне; козаки не покинуть вас. Ми ж доси добре справувалися.

— Ох! добре! добре! мій любий Пётре! Не знаю, як вам і дякувати. Колиб мені дав Бог прожити ще якийсь час, так щож? Мої дні вже почислені. Гину, Пётре; кажу тобі, не джжду кінця.

— Бог ласкав! — втихомірював Сагайдачний Ходкевича, сїдаючи коло него на ослонї.

Колї в паметї трόха протїхло, озва́в ся Ходкевич знову:

— Панове! Ви відгадали мою гадку; я хотїв підїйти вас; хотїв ту нетерпелївість, що повстала в обόзі з недостатку, викинути на верх, щобї, як кертїця землі, не ріла довше добрих анімунів. Ба́чу, що ви ще своєю мїлу отчїзну любите! Ба́чу, що її козаки нам не ворогї. Помогли нам так, що дай Боже, щоб ми їм так помагали за́всїди; і поможуть нам і на далї. Дивїв ся я, як ви тут обнималися і цілувалися, як присягали не відступати оден від одного, і я бажав би собі, щоб ми за́всїди жили так *humaniter*¹⁾, по братерски, — щоб ми ніколи не забули тих прислуг, яких зазнали від сего народу, що пролива́в кров за нас... Тепер я спокійний і не боюся, що справа скінчить ся для нас зле. Скінчимо́ війну́ скорше, ніж військо своєю солонїну зїсть. Сердитий Ту́рок, та сердїта соба́ка вовка́м стра́ва...

Так весело закінчив Ходкевич свою промову і всім на душі полékшало. Здавало ся, затратила ся відразу вся ріжнїця поміж першими польськими достоїнниками і бездомними Запорόжцями — всі стали собі рівні, всі годїли ся жити і вмерти оден для одного.

По промові Ходкевича озва́в ся Сагайдачний:

¹⁾ По людски.

— Отсе я, панове, люблю! Оттак би нам жити, як пан гетьман каже, а не так, як жили досі. Не вам казати, самі знаєте, що було між нами. І не згадуймо лиха протів ночі. Про нас скажу тільки ось що: наша хата не заць, не втече нам і ми не спинимо ся. З війни, як з весіля, ми не втікаємо. Пороху й олов'яного бобу ми маємо ще досить; самі робимо порох в обози. Тільки за харчами мусите післати в Кам'янець і дати нам, бо зле, коли по животі мов коті лазять. А там і самі пожуримо ся за себе, не спускаючи ся на те, що ви можете дати. Про способи, як далше воювати, скажу те, що я від нинішнього дня, чи панове на те годите ся чи ні, зачну сам нападати в ночі, так як перше загалував. Ви нічної справи, як бачу, не любите; а мені байдуже про те, чи годить ся, чи не годить ся тягти в ночі Турка зпід періни; колиб він міг, то потяг би мене. Отсе я мав вам сказати, а ви вже вибачайте, коли не в лад.

— Робі, робі, Пётре, як гадавш — відповів Ходкевич.
— А по харчі я вже пішлю.

— Зараз сеї ночі зачну! — сказав ще Сагайдачний.

— Тільки обережно! — вихопив ся котрийсь із комісарів.

— Не бійте ся, панове; я вже вам покажу, що мої хлопці знають! Не новина нам!

Ще побалакали хвилину про жолд і про харчі і почали розходити ся, веселі і завзяті. Перед наметом ждала товпа війська, цікава дізнати ся, над чим радили в наметі.

Старшина не кріла ся і розповідала воякам, що постановлено лишити ся і далі бити ся. „Лишаємо ся! бемо ся далі! — пішов гамір по війську і будив приспане завзяте у людей, що вже годили ся з думкою, втікати зпід Хотина з порожніми руками.

12. На прощу до Києва.

(Частина з істор. повісти „Чорна Рада“ П. Куліша).

Весело й тяжко згадувати нам тебе, старій наш діду, Києве! бо й велика слава не раз тебе осияла, і великі злигодні на тебе з усіх боків збирались... Скільки то князів, рицарства і гошманів добуло, воюючи за тебе, слави! Скільки-

то на твоїх улицях, на тих старосьвітських баштах, на валах і церковних цвинтарях проліто крoви християньскої! Уже про тих Олегів, про тих Святославів, про ті ясири половецкі нічого й згадувати. Ту славу, ті злігодні вибила нам із голови безбoжна Татарва, як вломів ся Батий у твої Золоті Ворота. Бóде з нас і недавних споминок про твою руїну.

Іщеж от і двана́дцяти лёт не налічив Шрам, як у тої нещасливий Берестецкий рік¹⁾ прийшов до Кієва Радивіл із Литвинами, усé попалів і пограбував, а міщани, сівши на байдакі, мусіли до Переяслава втікати.

Та люта пожежа іще не зовсім загладилась: куді ні кинь оком, усюди виден був по їй прoслідок. На комóрах, на стáнях, на огорóжах, поміж сьвіжим дéревом чорніють колодки, а інде гáрний колісь сад стоїть пóстирем незагорóжений; на спустошілому двóрищі стирча́ть тільки пéчи та ворота́; а де, чи діловане²⁾ чи щит³⁾ над ворітьми́, чи яка хорóмина⁴⁾, то все то новé, іще й дéрево не посиніло.

Смóтно бу́ло дивітись Шрамови на тії прізнаки пожежи. Тільки й красі бу́ло в Кієві, що церкві Бóжі та горóди з червóними мака́ми, та ще тії гóри крутоя́рі, з зелéними покóтами⁵⁾.

Тоді ще трóхи не ввесь Кі́їв містів ся на Подóлі;⁶⁾ Печéрського⁷⁾ не бу́ло зовсім, а Старий або Вéрхній Гóрод пóслі Хмельни́чини безлю́дував. Дене́де стояли по Подóлу ка́мяниці; а то все бу́ло деревя́не: і стіни з баштами, круг Подóла, і за́мок на горі Киселі́вці. Улиці бу́ли узéнькі, плóтались то сю́ді, то туді́; а інде за́мість у́лиці ма́йдан, і ніхтo вго́ не забудóвує, нічого на ньóму не́ма, тільки гóси пасу́ть ся.

Їдуть на́ші прочáни по тих закоу́лках, аж са́ме прибу́ли до Бра́тства⁸⁾, що на Подóлі.

— Ході́мож, — ка́же Шрам, — та помóлимось, щоб Го́сподь допомі́г нам у на́шому до́брому ді́лі.

¹⁾ Пора́жене козаків весно́ю 1651. під Берестец́ком за Бро́дами. нанесе́не Яном Казими́ром. ²⁾ Огоро́да, parkan. ³⁾ Дани́ок. ⁴⁾ Ко́мнатка. ⁵⁾ Покóт — збіч. ⁶⁾ Поді́л, ча́сть Кієва в низу́ над са́мим Дні́пром. ⁷⁾ Печéрск, ча́сть Кієва, де Ла́вра і печéри. ⁸⁾ Богоявле́нське бра́тетво з ду́ховною Акаде́мією. ●

Рідко, може, єсть на Україні добра людина, щоб ізжила вік, та не була її разу в Києві. А вже хто був, то знає Братство на Подолі, знає ту високу з годинником дзвоніцю, муровану кругом ограду, ту п'ятиголову, пишно з переднього лиця розмальовану церкву, тії високі кам'яниці по боках. Отже років за двіста назад, тоді як отой-то Шрам був у Києві, все те було інше. Тоді ще стояла дерев'яна церква гетьмана Петра Сагайдачного; і ограда, і дзвоніця, і всі братські школи — усе те було дерев'яне. У середині в монастиреви стояв тоді густий старосьвітський сад. Була ту колись благочестіва пані, Ганна Гулевичівна, що подарувала на Братство свій двір із садом; і на тому-то дворі гетьман Сагайдачний церкву збудував і монастир Братський з школами устроїв, щоб тес Братство дітий козачих, міщанських і всяких учило, людям у темноті розуму загинути не давало.

Постоявши прочани наші в церкві, подали срібла пацотцям Братским на школи і ирогаялись гетьто, оглядуючи монастир. А було тоді на що там задивитись. Придався оден чернець на мальоване і пообмальовував не то церкву, та й саму ограду округі Братства, що вже де на яку дивовижу, а в Братство миряни йшли дивитись на мальоване. Що тільки в Біблії прописано, усе чернець той мов живе списав скрізь по монастиреви. Тож святé самé по собі, а то такі й наше козацке рицарство було там скрізь по огряді помальоване, щоб народ дивівсь та не забував, як колись за батьків та за дідів діялось.

Був там намальований козак Баїда, що висів ребром у Турків на гаку, а не зломав своєї віри. Так і те все там помальовано, щоб усяке знало, які то колись були рицарі на Україні.

Був і Самійло Кишка, що й доси про него співвають жобзарі, як він попавсь у Турецку неволю і пятьдесять-чотири роки був на ґалéрах у кайданах, за замками, як єму Господь допоміг і себе, і товариства півчвертаста вивольоти, і як, узявши ту ґалéру, приплив до козаків і хоругви хрещаті давні у кишені козакам привіз — не зневажає козацкої слави.

Дивлять ся наші на тії намальовані дiва, доходять

ужé до дзвоніці, аж слухають — за оградою щось гудé, стугоніть, на́че грім гриміть оддалекі, — і музи́ки йграють.

— Се, — ка́же чéнчик, що провоза́в їх по манасти́реви, — се до́брїі молодці́ Запоро́жці з сьві́том проща́ють ся!

Що́ж то бу́ло за проща́не з сьві́том? Була́ то в Запо́ро́жців гульня́, на діво всьо́му мірови. Як доживé бу́ло ко́торий Запоро́жець до вели́кої ста́рости, що воюва́ти бі́льш не зду́жає, то набé чéрес дукатами та заберé з собо́ю при́ятелів душ три́дцять або й со́рок, та́й їде з ні́ми в Ки́їв бенкетува́ти. До́ма, у Сі́чи, хо́дять у семря́жках¹⁾ та в ка́жанках²⁾, а ї́дять ма́ло не са́му солома́ху³⁾, а тут жупа́ні на їх бу́дуть луда́ні⁴⁾, та інша одéжа із доро́гої са́ети⁵⁾; горі́лка, ме́дї, пи́ва так за ні́ми в ку́фах і їздя́ть, — хто стрі́неть ся, уся́кого часту́ють. Тут і банду́ри, тут і гу́слі, тут і сьпи́ви, і ско́ки, і вся́кі викрута́си. Отсе́ одку́плять бу́ло бо́чки з ди́гтем, та́й розі́ллють по база́рю; одку́плять, скі́лько бу́де горшкі́в на торгу́, та й порозби́вають на че́репé; одку́плять скі́лько бу́де ма́ж із ри́бою, та й порозки́дають по всьо́му місту: „Ї́жте, лю́ди до́брїі!“

А погуля́вши не́діль зо дві та начудува́вши увéсь Ки́їв, ї́дуть бу́ло вже з музи́ками до Ме́жигі́рського Спа́са⁶⁾. Хто́ж їде, а хто з проща́льником танцю́є до са́мого манасти́ря. Сі́вий, сі́вий як го́луб, у доро́гих карма́зінах, ви́ска́кує, попере́ду йду́чі, Запоро́жець; а за ним везу́ть бо́клаги́ з папи́тками і вся́кі ла́соці. Пий і ї́ж до сво́єї лю́бости, хто хо́чеш.

А вже як при́йдуть до са́мого манасти́ря, то й сту́кає Запоро́жець у ворóта.

— Хто та́кий?

— Запоро́жець.

— Чесó ра́ди?⁷⁾

— Спа́сати ся!

Одчи́нять ся ворóта, він уві́йде туди́, а все това́риство і вся су́ета мі́рская, з музи́ками і ско́ками, і соло́дкими ме́да́ми, оста́неть ся за ворі́тьми. А він, ско́ро вві́йшов, за́-

1) Siermiega. 2) Корóткий ко́жущо́к. 3) При́пра́ва з о́гірків, чо́снику́ і т. н. 4) Жупа́ні-луда́ні = жупа́ні з лиску́чої ма́те́рії абó ви́шиті зо́лотом. 5) Са́ета = а́нглійське су́кно. 6) Монасти́р 18 km від Ки́єва, де ко́закі дожива́ли сво́го ві́ку. 7) За́для чо́го?

раз чéрес із себе і оддає на цéркву, жупа́ні кармазино́ві з себе, а наді́не волосяну́ сорóчку, та й почáв спаса́тись.

Так то розка́зують старі́ лю́ди про тих проща́льників.

Отже й тепéр, пéред Шра́мом та Череванéм, висинали о́пі з у́лиці, як із рукава́, танцю́ючи.

Шрам, хоть і сéрдивсь на Запорóжців, та́й сам не постері́г, як задиві́вся на їх. Дóбрії́ молодці́ багáто й́нколи д́іяли лю́дям шкóди по Вкраї́ні, та, мíмо то́го, якóсь припада́ли до душі́ вся́кому. Нерáз доводі́лось мені́ са́мому слухáти, як й́нший дід, спо́минаючи́ їх пáкості, зачнé бу́ло їх корені́ти¹⁾, а дáлі, як заговóрить ся, як забала́каєть ся про їх звича́ї та хóди, то й́ сам не зна́є, чо́го є́му й́ жалé ста́не сíромáх, і зачнé сíва голо́ва гýторити про них, як про свої́х рóдичiв. Чим же то, чим тíї Запорóжці́ так припада́ли до душі́ вся́кому? Мо́же тим, що оні́ безпéчне, та рáзом якóсь і смýтно, диві́лись на Бóжий мир. Гуля́ли оні́ і гульнéю доводі́ли, що все на сьвíті су́стá одна́. Не трéба бу́ло їм нí жíнки, нí дíтий, а грóші́ розси́пали як полóву. Мо́же тим, що Запорóже іспо́кóн ві́ку бу́ло сéрцем укpaї́ньским, що на Запорóжі́ вóля нíколи не вми́рала, давні́ звича́ї нíколи не забува́лись, коза́цкі́ предковíчні́ пі́сні до по́слiду днíв не замовка́ли, і бу́ло те Запорóже як у гóрні²⁾ íскра: якíй хоч, такíй і́ розíдмi з не́ї о́гoнь. Тим то, мабýть, онó й́ сла́вне по́мiж панáми й́ мужика́ми, тим онó й́ припада́ло так до душі́ вся́кому!

Черевáнь, дивля́чiсь на тíї скóки й́ викрутáси, аж но́тою притíпував, узíявши́сь у бóки.

Зра́дувала́сь Череванíха, як наздогнáла свої́х, от і поíхали всí чéрез Вéрхнíй Гóрод, а дáлі́ Михайлóвскою Стéжкою́ на Печéрську́ горóу. А по Печéрськíй горí рослá тодí скрі́зь дíка пíщa. Дорóга чéрез ту пíщу бу́ла дýже трудна́: то крути́лась по́мiж дéревом, то спуска́лась у байра́ки, то обходíла кудлатíї кучугу́ри³⁾.

Хто́б то мав таке́ слóво пи́шне та крáсне, щóб так як на картинí змалюва́в той́ манасти́р Печéрський? щóб хто́ і не бу́в із рóду в Ки́єві, так щóб і той, чита́ючи, мов ба́чив на свої́ óчи́ тíї цeрквí під зóлотом та під скульпту́рою?

¹⁾ Дорíкати́ ко́мусь. ²⁾ Ковáльска́ печ у́ кíзнi. ³⁾ Горбкí, кíпи.

Сеж те онó так тепér; а років двісті наза́д треба було слова тихого, пону́рого, щоб розказа́ти, як тоді знаходівсь ма-насти́р Пече́рський. Дало́сь і йому́ в зна́ки Ба́тиївське лих-о́лїте. Вели́ка це́рква, що пропи́сана в лі́тописах „небесі́ подóбною“, зруйно́вана була́ по ві́кна. Хоть же князь Олель-ко́вич Симео́н¹⁾ підня́в її знов із ру́їн, тільки дале́ко ї́й було́ до старода́вньої лі́поті. Не було́ ні срі́бла, ні зо́лота, що тепér сия́є по Ла́врі всю́ди; усе́ було́ тоді́ убоге́нько.

Е, та були́ скрі́зь по сті́нах у Вели́кій це́ркві пома-льо́вані князі́, гетьма́ни, вовводи́ благочести́вії, що ту́ю це́ркву боро́нили й підпира́ли. Тепér би до́рого да́ли ми, щоб їх узрі́ти! А в ні́зу по́уз сті́н скрі́зь були́ надгρόбки тих вели́ких лю́дїй, то́го рица́рства правосла́вного. І то́го ні́чого вже нема́в!...

Висто́явши службу́, Шрам ходи́в із свої́ми од одно́го надгро́бка до дру́гого. Тут чита́в, що отта́кий то „Симео́н Лі́ко, муж тве́рдий ві́рою і хорóбрий, почи́в по мно́гих сла́вних по́двїгах“. А там — бу́цїм озива́всь до не́го з то́го сві́ту пи́шний князь зо́лотїми слова́ми: „Мно́гою сия́в я“, ка́же, „знáтністю, вла́стю і до́блестію, а як уме́р, так з убо́гим ста́рцем зрівня́в ся і за ширóкі свої́ лані́ сі́м ступні́в землі́ узя́в. „Не диви́уй ся“, ка́же, „то́му, чита́чу, бо і то́бі теж бу́де: не́рівними на сві́т нарожа́ємось, а рів-ними вми́раємо“. А там іще́ якийнебу́дь пан про́сить, хто чита́ти ме́ підпис, то про́мов, ка́же, іду́чий ми́мо, бла́ге сло́во: „Бо́же! ми́лостив бу́ди ду́ші раба́ Тво́єго“. Хто́б і не пись-ме́нний був, так диви́ячїсь тільки́ на ті ша́блї, на ті пан-ці́рі, бунчу́кі і вся́кі кле́йно́ди, пере́мішані з кі́стка́ми, з Ада́мовими гла́вами, що повиро́блювано́ горорі́збою²⁾ з міді́ та з ка́меню по́над ті́ми надгро́бками, — хто́б, ка́жу, був і не письме́нний, так і той би догада́всь, про́тив чо́го то онó так ви́компоновано́: уся́ке ба́гатство, уся́ка сла́ва — усе́ онó су́ста су́ет: і ша́бля й була́ва з бунчу́ком і горно-ста́ва кире́я³⁾ поля́жуть ко́лись по́руч із ме́ртвими кі́стка́ми.

Отже й Шрам, розгля́дуючи ту горорі́збу та чита́ючи епіта́фії⁴⁾, засмути́в ся ду́шею та й ка́же:

1) Ки́ївський князь. 2) Релі́єф. 3) Бо́гата ве́рхня оді́ж.

4) Надгро́бні на́писи.

— Ко́лико то гробі́в, а всі́ж то ті́ї лю́ди жи́ли на сьві́ті, і всі́ пі́шли на суд пе́ред Бо́га! Ско́ро й ми пі́де́м, де ба́тькі́ і ді́ді на́ші.

13. Пі́санка.

(Легенда *Дніпрові Чайки*).

Мину́в ся вели́кий пі́ст, вже й сьвяче́на вербі́чка розпусти́ла у садку́ зеле́не лі́стячко; скінчи́в ся і кло́пінний бі́лий ти́ждень, і на́віть ся до́вга-предо́вга стра́тна субо́та зга́сла враз з роже́вою ве́чірною зоре́ю. На́ста́в ти́хий ве́чір, як все бува́в пе́ред Вели́коднем. Меласина ма́ма пона́пика́ла, понала́джувала, наготува́ла усе́го, що тре́ба на Вели́кдень, і тепе́р тільки прибира́в в ко́мнатах, у дво́х з ня́нькою. Ма́ленький Ми́трик та Ма́руся ска́чуть круго́м вели́кого сто́ла, де розста́влені висо́кі паски́ посере́д зеле́ного гі́ля та сно́пків кві́точок у скля́нках; по сере́дині ши́нка, поросі́я, ба́ранець і ко́шик з крашанка́ми та писавка́ми. Обо́в ма́ють ра́дість і піднима́ють ще бі́льший кри́к, як ма́ма внесе́ що́небу́дь ново́го: або́ бара́нця, зро́бленого з жо́втого сьві́жого ма́сла, або́ гу́сту бі́лу смета́ну, де лю́жка сто́їть сторча́ка, або́ паху́щі ковба́си; ска́чуть, бі́гають, та ни́шком відлу́плюють та ко́штують мале́сенські шматочкі́ з усе́го. Отта́к бі́гали, бі́гали, аж посну́ли на сті́льчиках нероздя́гнені.

А Меласі́ нема́ з ні́ми; не ві́дко є́ї ні́ коло ма́ми в дру́гих ко́мнатах, ні́ в пека́рні з дівча́тами; она́ забра́ла ся у ма́леньку, те́мну ко́мнатку, де сто́ять дитя́чі лі́жечка, відчи́нила со́бі ві́кнечко і сі́ла дожи́дати Вели́кодня. Давно́ она́ вже чека́ла се́ї но́чі, давно́ вже оби́ця́ла ся са́ма со́бі не засну́ти, як то́рік, і та́кі ді́ждати ся то́го сьвято́го часу́, коли́ не́бо і землі́я, вода́ і ві́тер, пта́хи і кві́ткі і лю́ди усі́ ра́діють і христо́сують ся;¹⁾ хоті́ла побачи́ти, і як со́нечко загра́в, схода́чи на Вели́кдень, і як воро́бці́ ходи́ти му́ть, а не пла́гати; бога́то де́чого тре́ба бу́ло ї́й узнáти, побачи́ти на вла́сні о́чи. Попросі́ла ся бу́ла она́ з та́тком на службу́ Бо́жу, щобі́ самі́й почу́ти, як дочита́ють ся до Христа́, як засьпи́вають „Христо́с воскресе́“, обхо́дячи круго́м це́ркви

¹⁾ На Украї́ні є́ зви́чай, що лю́ди, вита́ючи ся при́тїо́м „Христо́с воскресе́!“, ці́лують ся і се́ назива́ють христо́сова́ннєм.

з свічками. Але татко не любів возітись з сонними дітьми та ще й до церкви. Подумала Мелася троха та заспокоїлась. „Нічого“, каже, „затéж я почую, як бóде христосуватись земля з небом, вода з вітром, квіти з листем і усé, усé“.

Сіла собі Мелася на вікні і вдивляє ся у темряву, у синє зоряне небо, на темну церкву, де світло ще тільки трóхи світить ся у середині; вдивляє ся і вслухує ся у сю божественну ніч. Але она́ добре знає, що у кождої дитини, котра хоче допитатись чогó цікавого у темної зоряної ночі, є невидимий ворог. Ласкаво і тихенько літає він на шовкових крилах враз з своєю меншою сестрою, помахує гарною квіткою, що звérха сіва волохата, а в середині ясно-синя; помахує квіточкою та заліплює дітям очі солодким липким мéдом і в уха туркоче їм усяких казочок. Тому ворогови прóзвище — Сон, так як і вóго квітці¹⁾. Вже знала Мелася добре вóго збітки; чéрез нéгож она́ на Страстях не вíслухала усіх євангелій і вí свічечка остала ся тільки з 4-ма, а не 12-ма зарубками²⁾; чéрез нéго і свічечку свою згасила; не донéсла свята́го огня́; сёрдила ся Мелася на нéго і затé, що не дав їй самій принéсти з ўтрені св'яченої вербички, та богáто ще дéчого мала дівчинка прóти свóго ворога.

Але она́ сего́дня не піддає ся вму́; ось як она́ наготовила ся: на вікно насипала гороху, поставила кúхоль холодної води́, а у вишівані погрудки сорóчки застроміла аж дві шпилькі. Ось як тільки Сон приступить до не́ї, потягне її з вікна до до́лу, то горошинки під нею так і заворушать ся і посиплють ся, а она́ зра́з і почує. Почне Сон заліплювати їй очі, а она́ возьме і вмíє ся холодною води́цею. Почне Сон махати над нею своєю квіткою і вí голóвка почне хитатись, як та квітка — а Мелася тоді уко́ле ся шпилькою, то Сон так і відбіжить і схова́є ся аж там, під черémхою. Дóвго мордувала ся бідна дівчинка; ба́чила, як нянька повносіла малих Мітрика і Мару́сю і покála їх в ліжечка; чу́ла, як ма́ти обійшла, прибираючи усі ко́нати і де́сь за-

¹⁾ Ру́ський на́рід любить уя́вні по́няття собі уособляти і представляти живіми ест́вами я́ко лю́дей, н. пр. Сон і вóго сестра́ — Дрімoтá. ²⁾ За́рубка, карб.

мовкла зовсім; чи може пішла ще у пекарню до челяди, чи може де присіла та заснула тріхи перед службою.

Але не спить Мелася і Сон даремне ходить коло вікон, а Дрімота коло плота, — она їм не корить ся, а все слухає, пильно слухає, аж в ухах у неї гуде та сичить. А піч така темна — темна та тиха, звісно, як під Великдень, бо тоді нічо на світі не спить, а тільки притаїть ся тай пильнує, як би то дочекати, не проспати Христа; ужеж який збиточник вітер, а і той вгамувався; листячко у садку ані шелесть! Тільки й чутно, як лусне який пупянок, хрусне яка суха гілочка, стрепенє ся пташка, або жук прогуде, — та все се давно знаєме Меласі, бо не першуж нічку она відкриває віконечко і навчає ся богато дечого цікавого у темної нічки; а она сьогодні хоче почути оте нове, що ще не доводилось чути їй, що тільки доводить ся чути у великодну ніч чистим душам. І як же Мелася чекала сєї ночі, як она горяче молила ся, щобі почула оте таємне і святє, що її цікавило; як она постила цілий піст, говорила, слухала маму; навіть з галасливим Митриком та плаксивою Марусею не сварила ся. А тепер она нічого не боїть ся і з горячою надією дивить ся у темне зоряне небо. І ось бачить она, по небу пливє малєсенька біла хмарка і все ширшає, ширшає, а зпід неї іде на зємлю свіжий та гарний дух, неначе від конвалії, та разом з ним тихий не то спів, не то дзвін, а так неначе тоненькі скляні дзвіночки дзеленькають.

Стала она приглядатись, а хмарка усє ближше, тай ближше; стала посеред неба, як раз над церквою, і почала спускатись. Бачить дівчинка, а то не хмарка, а то три ангели несуть за кінець велику білу пелену, повну чогось, і тихо співвають. Спустили ся так тріхи не понад деревом тай спинили ся і самє в той час на дзвіниці вдарили у дзвін.

„А що братику“, — сказав одєн ангел такий високій з острими довгими крилами і розумним невесєлим личком, — „ще тут не дочитали ся? Давайте но, поки що розберемо отєї писанкі, кому куді нести. Я заберу отєї і понесу старім, най їм при старости та слабости хоч сьогодні засяє радість, що Господь і їх не забув і сповняє їх бажаня. От

у сій писанці я понесу здоровле хорій бабуні, щобі перестали боліти її ноги“.

Він показав темну писанку, де було написано справді щось схоже до ніг, і там сийв напис: „Будь здорова, Христос воскрес!“

„В отсій несу мир і згоду у сімю, де діти і внуки зневажали старого свого діда своїм недобрим житєм“, і він показав чорну писанку, де був намальований червоний, колючий терен і сийв напис: „Мир вам! Христос воскрес!“

„В отсій несу втіху одному славетному старцеві, що его слава не вмере, не поляже, а доброю вісткою літати ме поміж людий“.

„У сій несу спокій і радість бідному серцю, що в турботах та журбі жило і горить огнем“, тут показав писанку з огняним серцем.

„У сій — показуючи чорну писанку з одним великим хрестом — у сій я несу тиху смерть бідоласі-старчій, бо нема найправеднішої смерті, як на Великдень“.

Богато ще відбирав старший ангел, усі передивіла Мелася; „Ні, тут нема ні одної для мене“, сказала она.

Отсі я заберу“, — сказав другий ангел, — „бо їх так багато і оні такі тяжкі, що тільки на таких широкіх крилах, як мої, можна вінести стільки“ — і він поволі махнув своїми широкими білими, як у лебедя, крилами. Почав він відкладати і, Боже, яких тільки тут не було: і червоні, жовті, зелені, сині, золоті, срібні, жовто-горячі, кармазинові, усякі; і помальовані булі і клинцями, і гребенцями і хрестами, і рожамі, і коліскою, і сосонкою; а до того ще на кожній було найвиразніше вимальовано те, чого собі чоловік випросив у Бога: у того дитинка маленька, у того будинок, у того коні, у того грощі, у того віщець золотий, у того корабель на морі.

„Ні, сказала Мелася, тут ні одної нема моєї“.

„Ну, отсіж я понесу до великих людий, а ті вже останні роздам дітям“, — сказав найменший ангел.

„Ану, що в тебе тут остало ся, — сказали старші ангели найменшому, — давай, ми тобі поскладаємо, а то порозкочувались би“.

Малий ангелик з крильцями кругленькими та пушистими, як у малого курчатка, нахилив ся кучерявою головою

кою і почав діставати маленькі дитячі писанки: рожеві, ясно-зелені, жовті, блакитні, білі, жовтенькі, рябенькі, помальовані квіточками, травичкою, клінчиками; на них відко було то ляльки, то коники, то торби з ласошами, то книжечки, то пташки.

„Ні, нема ні одної для мене“ — засмутила ся Мелася.

„Швидше, братики, — сказав старший ангел, — я чую, у нас на небі вже почали співати, та і тут вже скоро дочитають ся“.

А бідна Мелася туди — сюди поглядав, нема вї писаночки! Аж слюзи у неї забринїли на оченїтах, а онаж так чекала, а онаж так молила; не вже Христос забув за неї!

Ось маленький ангелик добував вже останні писанки... Ось вже і церковні двері отворились з піснею: „Воскресєніє Твоє, Христе Спасе, ангели поють на небесї, і нас на землї сподоби чїстим серцем Тебе славити“ — а разом вилилась з цїркви огняна хвїля народу з свїчками в руках.

В сей миг забула Мелася свою пригоду і вся, півна радості, перша з усіх скрикнула: „Христос воскрес!“ — „Во істину воскрес!“ — обїзвав ся до неї маленький ангелик і кинув їй писанку останню, яку найшов.

І всі три з співом „Христос воскресє із мєртвих!“ розлїтіли ся понад містом, разносити радість людям.

Аж затремтіла Мелася, як пїймала писанку в руки! Дївна то була писанка: усякі краски вили ся по нїї безконєчником, переливали ся, мїніли ся, складались у різні малюнки, а як тільки повертала Мелася писанку у руках, онї знов переплїтались, сходились, розходились і показували нові, ще кращі малюнки, і вся писанка сяїла краще веселки, іскрилась краще, як роса вранці. Не стїмилась від радощів дївчинка; міцно, міцно пригорнула до серця писаночку, а сама співала: „Христос воскресє із мєртвих“, бо вітрець доносїв до неї зза саду від цїркви сей чудовий, найкрасший на свїті спів. А дзвони так і заливáють ся! Замовкли онї на час, тільки луна покотїлась далеко-далєко; свїчки палають десь по другий бїк цїркви, там мабуть чїтано Євангєлію.

Мелася тимчасом оглядала ся. Бёже! як же усё змінило ся! Тепёр усё ожило, ворúшило ся, христосувалося; земля з небом христосуючись, посидала смú пахучий дух з садів, півних цвіту, а онó дихало на ню сьвіжою прохолодою; зіркі христосувались з росінками, а ті блищали і тремтіли від радіщів; квіточкі цілували ся з вітром, а черёма, обнявши ся з бузком, ще й до Меласі простягала свої пахучі росяні гильочки. Веселі весняні жабки просну́ли ся і так такі й греміли хвалу Бóгови своєю голосною мовою. Півні аж розсідали ся, кукурікали; пташки, хоч несміливо, бо було ще тёмно, а всеж цвірінкали: „Христос воскрес!“ А ось і соловейко! Вже ніхто так як він не віллє своєї радості у дзвінкій гáрній піснї.

Слу́хала Мелася, дивіла ся і їй здавало ся, що і она сама вже не та стала — така якась легесенька, ясна та прозорча́ста як хмарінка — і що в неї за плечі́ма ворúшуть ся крильця; оні піднімались і несли її понад землею; і очи у неї стали дру́гі: усё она́ бачить і крізь тёмряву но́чи, і крізь за́чиняні двєрі, і на́віть бачить, що робить ся у са́мому се́рці лю́дїй, і скрізь у всіх ку́точках с́яє одна вели́ка радість і вели́ка лю́бов. А дзвони в́пять реву́ть, а дзвони гуду́ть — розляга́ють ся по садка́х, по степу́, по ширóкій рі́чї; геть аж на дру́гий бе́ріг пливе́ їх могу́тний, мідний го́лос... Ось і не́бо поси́віло, зіркі похováли ся за ве́рби, сьвітова зі́рка вийшла на не́бо і грає своїм чі́стим промі́нем. Задивіла ся Мелася, заслу́хала ся і забу́ла про сво́го во́рога; та ні, она́ тепёр ні́кого не вважа́ла за во́рога — усї бу́ли їй ми́лі. А він такі не забу́в: підкрада́в ся з за́ду, та як почав маха́ти кві́ткою над чорня́вою Меласею, то она́ й не чу́ла ся, як єї го́ловка схили́ла ся на гру́ди і она́ засну́ла, приту́ливши до се́рця пі́санку.

А Сон не дармо клопо́че ся ко́ло Меласі; до́бре зна́є, що Меласина пі́санка не про́ста: хто ма́є її, у то́го, як на пі́санцї ма́люнок-безконéчник, отга́к рості́ муть, перелива́ти муть ся уся́кі казкі́, пі́сні, байкі́. От і схоті́ло ся Сно́ви вкра́сти ту́ю пі́санку, щобі́ ба́вити спля́чих ді́тїй но́вими́ ви́га́лками. Підкра́в ся він, ухо́пив ся обо́ма рука́ми за пі́санку і сї́лкує ся її ві́дерти, але́ дівчи́нка, хоч і со́нна, мі́цно де́ржить сво́ю доро́гу пі́санку. Ша́рпнув Сон з усє́ї сї́ли, — пі́санка трі́сь! і розле́тіла ся на дрі́бні шма́точки,

а з неї, як дим з каділа, вилетіли і закрутіли ся над Меласиною головою чудові казкі, байкі, оповідання, пісні... Сон їх збирати, Сон їх хапати! Та не дають ся ему в руки, а все крутять ся коло її чорної головки та вплітають ся в шовкові кучері. Вганяв ся, вганяв ся за ними Сон, втомив ся, зібрав тільки гарненькі лущпинки, поручив Меласю своїй сестрі Дрімоті, а сам поплівсь спочивати у гушавині садка.

А сонечко вже високо стояло на небі, вже всі давно вернули ся з святої великодної служби і тоді вже тільки мама прийшла будити своїх діточок: „Христос воскрес! дити! А се ти, моя доню, так і спала на віконечку?“ здивувала ся мама. Мелася протерла оченята тай ну лапати кругом себе, а писаночки нема, як не було. А протє она чує, що писаночка тут десь близенько, тільки мальованої лущпинки нема! Що то за причина? Здивована мовчки оглядає ся Мелася навкруги, а мама, весела мама, у новій сукні сьміє ся, та все допитує ся:

„Чого се ти так дивно оглядаєш ся, Меласю? Очуняйсь! Христос воскрес!“

— „Во істину воскрес!“ — радісно скрикнула Мелася і кінулась обнімати маму. „Ох мамочко! Якуж мені чудову писаночку ангел подарував!!!“

„Що се ти говориш? Яку там писанку? Де? Одягай ся лишє швидше та ходім до тата“.

„Та, мамуню, її нема, але она є, є, — я її чу́ю, она десь тут близько. Я вам усє, усє розкажу“, завіряла дівчина, поспіхом одягаючись у новеньку суконку.

І ось усі трє, узявши ся за руки, побігли до тата, до дядька, до чєляди христосувати ся. Мєншим тато подарував всякі штучні писанки; як відкрили їх, то в Митровій була музика, а в Марусиній повно дрібнєньких звіряток. Меласі подарували книжку, бо она вже трєхи уміла читати і писати. Однак Мелася не дуже звертала увагу на подарунки й на ласощі; їй хотіло ся як найскоріше поділити ся з усіма своєю писанкою; она усім розказувала, що було з нею у ночі, ще богато пісєнь і казок, що були у писанці; тільки не знала, де ділась сама лущпинка. Вже аж на другу ніч она пізнала лущпинки своєї писанки, бо Сон прийшов ними забавляти дити́й, але які оні були марні

та переплутані! Рідко, рідко з них виходила ціла картинка або казка, а то все так собі пісенітниця!

І Мелася сьміяла ся з вігадок Сна, бо она вміла розказувати лучших казок, ніж він, і все що разу новіше та краще.

І справді, Меласина писанка придала ся найкраща; всі скоро побіли і забули писанки, якими втішались на Великдень, а її писанка-безконечник і доси без кінця показує їй нові картинки, розказує нових казок, сьпіває нових пісень, хоча з того часу минув не оден Великдень!

Нехай жеж, колись она її нам розкаже ще яку, а на сьогодні буде з нас і сеї.

„Христос воскрес!“

II. Казки і перекази.

14. Лінива.

(Народна казка).

То були собі чоловік та жінка і мали одним одну дитину — дочку. Люди заможні, а дитина вдала ся гарна та втішна; оні давали їй пестити. Оні пестять, а дитина росте; віросла, не навчившись ніякої роботи, окрім танцювати. Коли прийшлось уже її до людей, так оні, порадившись, бачать, що самі винні, та її кажуть женихови:

— Ми свою дитину наділимо всім добром, тільки щоб она в тебе нічого не робила, бо она нічого не вміє.

Ото навідував ся оден, навідував ся другий, але на таку умову не пристають. А далі батько, побачивши ся з приятелем, та її розговорились:

— А що, — каже, — товаришу, у тебе дочка — вже порі заміж, а в мене син жених — чи не будемо сватами?¹⁾

— Чому? — каже. — Тільки умова така, щоб моєї дочці не заставляти до роботи, бо она нічого не вміє.

— А як навчить ся? — питає женихів батько.

1) Батьки молодого і молоді звуть ся сватами.

— Добре, — каже батько дівчини, — тільки з тим, щоб її не силувати, бо она буде на мене плакати.

А той подумавши та й каже:

— Добре, давай руку — нехай Бог помагає!

— Ну, присилай старостів! —

Посватались, дівчина згодилась; відгуляли весілля, а нарешті вже й годі. Рано вставши, батько порядкує: одного сина сюди, другого туди, третього тож, невісток¹⁾ тож, дочок тож, — розпорядив усіх, собі роботу знайшов, стара мати тож щось узяла робити, дочка стала варити обід і друга до якоїсь роботи взялась, а молода невістка сидить — ніхто їй нічого, і она нікому нічого. Коли поря була вже обідати, сходять ся всі, сідать за стіл, — батько питає кожного, хто що зробив? Усякий за себе одвічає, а одна дочка мовчить. Батько до неї:

— А ти, доню?

— Я, тату, нічого не робила, — одвічає.

— Ну, то вжеж ти знаєш порядок, — батько каже.

Она відійшла від столу, сіла на лавці коло мисника, тай сидить, а молодії невістки не питає ся ніхто, она сидає, обідає.

Пообідавши, знов до роботи. На вечерю сходять ся, знову тим же порядком батько розпитує. На сей раз уже друга дочка нічого не робила, — остає ся без вечері. Молода невістка придивляє ся і прислухає ся (звичайно, як нова людина семі), а далі й питає по тихесеньку якоїсь ятрівки чи зовіці:²⁾

— Як се онó, серце, у вас діє ся — чи онó все так буде?

— Так, — каже, — сестрице.

— А чом же менé за роботу не питають?

— Бо ти, — каже, — серце, у нас ще гість.

Ну, минув ще день, може й другий, уже й мати зоставалась без обіду, чи там без вечері; — молода невістка дивить ся на все тée (не знає, що то в них намова), а далі, вставши рано, питає матери:

— Щоб я, мамо, робила?

¹⁾ Невістка — жінка сина, синава. ²⁾ Ятрівка або зовіця — братова.

— Возьми, доню, — каже мати, — вінчик¹⁾ та пови-
мітай хату та сїни.

Взяла молодá, повимітала. Геть, геть, сходять ся до
обїду. Батько розпитує ко́жного, а она́ бачить, що її не
питає, та й сама́ обзиває ся:

— А я, таточку, хату та сїни повимітала.

— А, моя́ дитино́ кохана! — каже батько, — я тебе́
й не питаю. Я знаю́, що ти до́брого ро́ду, розу́много ба́тька
й ма́тери, ти часу́ не змарну́єш, тим я тебе́ й не питаю.

По обїді всі до робо́ти, молодá знов питає ма́терин, що
робити; — мати посла́є води́ принести відерця́ми. При-
несла она́. Пе́ред ве́черею ба́тько пожа́лував, поці́лував
у го́лову. На дру́гий де́нь тож що́сь зробі́ла, на тре́тій
тож, а да́лі по́малу-по́малу — уже́ й обїдати наварі́ть,
а да́лі за прі́водом уже́ й хлі́ба напече́. Ска́зано, чоло́віка
лю́бить, а се́мя вся го́лубить її та до́брим прі́кладом учі́ть
до пра́ці.

Ото́ вже я́кось у ти́ждень, чи в два ма́ти рідна ка́же
до ба́тька:

— Пішо́в би ти, старі́й, та наві́дався до диті́ни.
Я що́сь незду́жаю, а то́бі й ба́йдуже́: відда́ли диті́ну в чу-
жій двір, Бог зна́є, як то она́ там приви́кає.

Старі́й ка́же: — Мо́же й спра́вді.

Убра́вшись, потя́г по́маленьку. А бу́ло то на дру́гім
се́лі. Прихо́дить ба́тько, заста́є, що дочка́ сама́ варі́ть обїд.
Звичайно́, зраді́ла є́му, приви́тала, по́просі́ла сї́дати, а сама́
зно́ву до робо́ти. Та так з ті́ми горш́ками та ро́гача́ми²⁾
пора́дкує, що ба́тькови аж дівно́. От він і пита́є: „А що
то́бі, доню, чи до́бре діє́ ся?“

— До́бре, таточку.

— А що́ж ти вже вмі́єш варі́ти обїдати?

— Умі́ю, таточку. Та у нас таке́, таточку, — дода́є
дочка́, — що хто не ро́бить, то той і не ї́сть.

— Ну, дитино́ моя́, у вся́кого хазя́їна сві́й поря́док, —
одві́чав ба́тько, — то ти, мо́же, моя́ доню, й го́лодом ме́рла,
по́ки то приви́чалась до робо́ти?

— Ні́, та́ту, не нага́льно³⁾ вчать, так усе́ по́маленьку.

¹⁾ Ві́ник — помело́. ²⁾ Гачкі́ до вису́вання горшків і загре́-
бування жару́ в печі́. ³⁾ На́гло, насі́льно.

— Ну, добре, моя дитино.

Свекор¹⁾ бачив, як прийшов сват, але перечекував²⁾ нехай трошки з дочкою побалакає, — а далі і йде до хати. Свят віглянув у віконець, побачив свата та взяв на лаві світочку, що хлопці завалили та вже висохла, та й виминає грязь, сидючи. Входить хазяїн, привітались по братерски, посідали — гість знову за світку та все такі вминає та стрішує, а хазяїн:

— Що то ви, свате, робите? Покиньте!

— Еге, свате, добре кажете, та колиж я сьогодні ще не обідав.

— А так, так, свате, се в мене давний порядок і, хвалити Бога, мені добре з ним.

— А вжеж, свате, у всякого хазяїна свій порядок, а як він добрий, то нащож я мав би його псувати?

15. Старé добрó забуває ся.

(Народня московска казка переказана Іваном Франком).

Ходів собі Вовчик-братик по лісі, ходів, тай надібала його тяжка пригода. Побачили його лівці-молодці тай почали за ним гнати ся. Тікав Вовчик лісом, лісом, а далі прийшло ся вибігти на біту дорогу. А дорогою в тій хвилі йшов з поля чоловік з мішком і ціпом. Вовк до него:

— Дядечку, голубчику! Змилуй ся надо мною, сховай мене в мішок! За мною лівці-молодці гонять, хотять мене віку збавити.

Змилював ся чоловік, сховав Вовка в мішок, завдав собі на плечі тай несе. Надбігають лівці-молодці.

— А не бачив ти, чоловіче, Вовчика-брatика? — питають.

— Ні, не бачив.

От оні й погнали далі. А коли вже їх не було видно, Вовк із міха обзиває ся.

— А що, пішли вже мої гонителі?

— Пішли.

— Ну, тепер випусти мене на волю!

1) Батько чоловіка; свекруха, мати чоловіка. 2) Вічекав, пождав.

Чоловік розв'язав мішок і випустив Вовчика-братика на волю. А той і говорить:

— Ну, чоловіче, тепер я тебе зім.

— Ей Вовчику, Вовчику! Я тебе з такої біди віратував, а ти мене хочеш зісти!

— А що, чоловіче! се так у світі ведє ся: старе добро забуває ся.

Видить чоловік, що діло погане і говорить:

— Ну, коли так, то ходімо далі! Здаймо ся на суд. Коли суд скаже по твоєму, то нехай по твоєму й буде: зіси мене.

Пішли далі. Здибають стару Кобілу. Чоловік до неї й говорить:

— Будь ласка, Кобіло-матуся, розсуді нас. Отсе я віратував Вовчика-братика з тяжкої пригоди, а він хоче мене зісти.

І розповів їй усе як було. Кобіла подумала-подумала та й мовить:

— Вовкова правда, чоловіче! Я жила у господаря дванацять літ, робила на него із усієї сили, привела ему десятеро лоша́т, а тепер, коли я постаріла ся і до роботи стала неспосібна, він узяв та й вигнав мене на голе поле, щоб мене вовки зіли. Отсе вже тиждень я тут днію і ночую і жду, не дожду ся, поки прийдуть вовки та й розідруть мене. Так то, дядику, старе добро забуває ся.

— А бачиш, моя правда! — крикнув Вовк.

Засумував ся чоловік і почав просити вовка, щоб шукати їм еще другого суду. Вовчик пристав на се. Ідуть-ідуть, надібали старого Пса. Чоловік і до него обертася зі своїм ділом. Розповів ему все, як було. Пес подумав-подумав та й повідав:

— Ні, чоловіче, Вовкова правда. Ось послухай, як зо мною було. Служив я господареві двайцять літ, пильнував его до́му і худоби, а коли постарів ся і го́лосу у мене не стало, він вигнав мене з обійстя і ось тепер блукаю без захисту. Забуває ся старе добро, се свята правда!

— Бачиш, на моє виходить! — крикнув Вовк.

Засумував чоловік ще гірше і почав ще раз просити ся у Вовка.

— Позволь мені ще одного суду розпитати, а тоді вже робіть зо мною, що хочеш, коли старого добра не пам'ятаєш.

— Добре.

— Пішли оні, аж насупроти них Лисичка-сестричка.

— Гей, Лисичко-сестричко! — кричить їй здалека чоловік і кланяєся. — Зроби ласку, підійди ближше, розсуди нас обох з Вовчиком.

Наблизила ся Лисичка, розповідає їй чоловік, що і як було. А Лисичка не вірить.

— Та не може цьому бути правда, чоловіче, аби Вовк, такий великий пан, та вліз ся в отсей мішок!

— Алеж правда! — крикнув Вовк.

— Ні, ні за що не їму віри! — уперла ся при своїм Лисичка. Що вже чоловік божить ся, що Вовчик запевнює, ні тай ні!

— Не можу сему вірити, хіба мені добче покажете, як се було.

— Щож, се можна, — сказав чоловік тай розставив мішок так само, як тоді, коли саджав Вовка.

— Ось бач, як се було! сказав Вовк і встромив голову в мішок.

— Як то, ти хіба тільки голову встромив? — спитала Лисичка.

Вовк уліз увесь у мішок.

— Ну, чоловіче, — промовила Лисичка, — тепер покажи мені, як ти єго зав'язував?

Чоловік зав'язав.

— Ну, а тепер, чоловіче, покажи мені, як ти на тоці снопи молотів?

Чоловікови не треба було сего два рази казати. Як замахне ціпом, як мочне лушити по мішку! А Лисичка ще її примовляє:

— Ану, чоловіче, а як ти снопи перевертав!

Чоловік обернув мішок на другий бік та як уцідить Вовка по голові, тай забив єго на смерть.

— Ну, чоловіче, — мовить Лисичка, — я тебе віратувала від смерті. Щож мені за се ударуєш?

— Дарую тобі, Лисичко-сестричко, мішок курій.

— Добре.

Пішла Лисичка сестричка за чоловіком до села, стала собі за ворітьми, а чоловік пішов до хати курій шукати. Взяв мішок таї почав ловити курій, коли втім жінка надходить.

А що се ти, чоловіче, робиш?

Розповів їй чоловік усе, що з ним було і з якої пригоди віратувала егб Лисичка і яку він їй обіцяв заплату.

— Богу дякувати, що ти живий і здоров, — мовить жінка. — А щоб Лисіці давати курій, на се я ніколи не пристаю. Ліпше ти всаді в мішок наших двох Песиків, Лиска та Рябка, таї дай Лисіці.

Подумав-подумав чоловік таї послухав жінки. Всадив Песиків до мішка, вінїс за ворота таї мовить:

— Наж тобі, Лисичко-сестричко, отсєї мішок курій! Возьми їх на плечі таї неси в ліс, а не розв'язуй близько села, щоб не розлетіли ся!

Взяла Лисичка мішок, несе-несе, двігає-двігає, далі сіла спочивати за селом на могилі таї думає собі:

— Дай, загляну лишень, кільки там тих курій у мішку?

Розв'язала мішок, та не успіла гаразд і заглянути, а з мішка як не віскочать Лиско і Рябко та за Лисіцею. Лисіця втеки що духу, ледво не ледво вскочила в ліс та в свою норю. Віддихнувши троха з переполоху, почала сама з собою розмавлати.

— Ви, мої оченька, що ви робили, коли за мною ті погані Собаки гнали?

— Ми пильно дивили ся, щоб ти знала, куди від них найліпше тікати.

— А ви, мої ноженьки, що робили?

— Ми бігли з усієї сили, щобі тебе Собаки не могли догоніти.

— А ви, мої ушенька, що робили?

— Ми уважно надслухували, чи не наближають ся твої вороги.

— А ти, хвостиче, що робив?

Хвостиче розсердив ся, що Лисіця так неласкаво до него заговорила, таї каже їй на злість:

— А я мотав ся сюди й туди, зачіпав ся то за пенькі, то за гилячки, щобі тебе затримати, щобі тебе Собаки зловили.

— А, то ти такий добрий, — крикнула Лисіця. — Геть мені з хати!

Тай за сим словом висунула хвіст із норі, ще й кричить:

— Гей, Лиско й Рябко, цу-цу! Нате вам Лисичиний хвостик! Рвіть егó!

А Лиско і Рябко немów на те й чекали. Вхопили Лисичиний хвостик, як шарпнули, та витягли й цілу Лисичку з норі і тут її й розірвали.

16. Л е н.

(Казка *Андерсена*).

Лен увесь чісто був укрітний цвітом. Цвіт на нїм гарнєсенський, синєсенський, а тонкий же то, немów крильця у мұхи, а то й ще тонший. Сónечко на не́го сьвітїло теплєнько, хмάρка кропила дощиком і льнови з того було так любо, як от часом дитині, коли мати уміє її та ще поцілує.

— „Людї кажутъ, що я дуже показний та гарний!“ — шепотїв лен. — „О, я ще не таким віросту і з мене вийде чудовний кўсень полотна. Ох! який же то я щасливий! Та нема у сьвітї нікого над мене щасливійшого! Мені так тепер здорово... а потім такий буде й хосєн з мене!... Як звеселєє мене сónяшний прómїнь!... абó отой дощик краплястий: який він смачний, пожиточний! О! я такий щасливий!“...

— „Так, такий, так!“ — промóвив з тїна¹⁾ кілòк: — „Говоріть собі: то ще ви сьвіта не знаєте! А от ми, так знаємо, бо сучковаті!“ От він зарипів так жўрно та жалїбно:

„Трісь-тріся, трісь-тріся...

От і пісенька уся!“

— „Ні, не вся!“ — ка́же лен: — „Завтра от підживить мене дощик, абó сónечко огріє: я чую, як я расту, почуваю, як я цвітў! Нема над мене щасливійшого!“

Коли се одного ранку прийшли людї на поле, взялись за лен під головкї тай позривали егó геть з корінєм: як же то було боляче! Потім повкидали у воду, пїбї хотїли по-

¹⁾ Тин = пил.

топити, а далі до огню постелили, немов на смажене: страху було й лиха такого!

— „Еге, та то не все сьвято!“ — думав лен: — „Щож! і потерпимó: за потерпінє дасть Бог і розумінє!“ Але що день, то й гірше ставало; мочили єго, терли, тіпали, чesали — що бідний лен і не розбирав уже, що й до чого? А як поклали на кужіль, та сюрррр... веретеном крутнули, то так емú голова завернула ся, що й не до мисли було вже! „Який же то я був перше щасливий!“ — думав лен в своїй лютій муці: — „Будемо вдячні й зате!... Вдячні, вдячні!... Ох лишенько!“

А тимчасом взяли єго до варстату. От і зробив ся він великим, гарним куснем полотна. Увесь лен до стебла пішов на тотó шматє. — „Господи! як се все надзвичайно!“ — казав лен. — „З роду-віку я не ням би й віри! Але як пощастило ся мені! Ет! кілок з тину сьпівав якусь нїсенїтницю:

„Трісь-тріся, трісь-тріся!

От і пісенька уся!“

А пісня зовсім не вся! Тепер тільки она й починає ся! Справді — усе надзвичайно! Переміг такі я чимало мўки; та за терпінєчко дав Бог і спасївєчко! Тепер то я над усі щасливійший! Гляньте, який я тонкий та міцний; який білий та довгий! Е! се інша річ, ніж ростїною бўти, хоч і в квітках: там коло тебе нїхтó не панькає ся, навіть і воду пеш тоді тільки, як випадє дощик... А тепер мене так нильвють, так коло мене впадають, що й годї! Що ранку перевертає мене наймичка, а що вєчера — робить мені в балїї купіль. Сама панї-матка наді мною казанє читала й каже, що я на цілу парافیю найкрасший кусєнь. Ні! вже щасливійшим і бўти не можна!“

От понесли потім те полотно до одного дóму і поклали під ножиці. Мати Бóжа! як єго пошматували, покрáли, як покололи голками! Немá що казати — мало було втїхи; але зате з полотна вийшло дванайцять сорочок, для людий дўже потрібних!

— „Ні, гляньте бо!“ — думало оно: — „Тепер от я стало справжньою штукою! Ось де було моє призначінє! Якєж се щастє! Тепер я стаю людям на ужїток, а се ра-

дісно — так! Я розпалося на дванайцять частин; але всі ми одна в одну — наче вилиті! От, надзвичайне щастє!“

Минуло кілька років, — і сорочки порвалися, подірли ся.

— „Щож? треба колинебудь і кінця!“ — шамотіло дранте: — „Миб ще охоче носились і далі; так що маєш робити? — коли се неможливе!“

Ото взяли їх тай подірли на шматє. Думали оні, що вже їм годі живовіти, бо їх посікли, розмочили і почали в окропі варити... страху такого! — аж гульк!... оні несподівано стались чудовим, білим папером.

— „От, несподіванка, так несподіванка!“ — казав папір: — „Тепер я навіть тонший, як був; та на мені ще писати муть: сказано вже — щастє, страх щастє!“

А й справді, на нїм написали гарнєсенке оповіданє, та так чисто та хоробшо, що лїбо й весело було глянути! І люди слухали, що в нїм стояло; а було там — самє добре й розумне, і люди чєрез те ставали добрійшими й розумнїйшими: у тих словах на папері було блага справжнє. велике!

„О! се вже бїльше над те, що мені й мріло ся, коли я був ще на полі малєнькою, синєнькою квіточкою! Чиж сніло ся коли, щоб мені випало між люди нести осьвіту та радість. Я й сам сєго не збагну; але то щїра правда! Господь святий знає, що я високо не пнув ся, а тїльки й прохав, абі яко-тако вижити, а менєж Милосєрний переводить з одної радості й почєсти до другої, ще красшої. Що разу, скєро згадаю: „От і пісєнка вся!“ — як житє моє змінє ся мерщій ще на щаснїйше й краснїйше: тепер я певно піду у свїті, помандрую по всїх країнах, щоб менє усї люди змогли прочитати. Інакше не будє. От, перєпих, — так, так! Тепер на мені стїльки дорогїх мїслий, кїлько перше було синєньких квіточок. От, коли вже я прїямо — найщасливїйший!“

Але папір у велику дорєгу не вірушив, а дїстав ся тїльки до печатнї; і тамєньки все те, що на нїм було написано, напечатали в книжочках. Книжочок вийшла тих сїла, так що з них людям випало далєко бїльше радощів: і ужїтку, нїж би з того паперу: бо хоч би він і пішов по свїтах бїгати, алеж на половинї шляху звїв сяб нїнащ!:

— „Звичайно — се найрозумнійше!“ думав пописаний папір: — „А мені се не впадало й на думку! Я такі дома зістахусь, як дідусь той старенький — у великій шанобі, бо й справді ті всі книжочки — мої внучки! Щіра правда такі всіди куток найде: мені важко булób весь сьвіт обігати! Адже й того бóде, що на мене дивів ся той, хто се все написав, та що кожде слово з е́го пера на мене лягало! Ні, я такі найшасливійший!“

От, взяли далі папір, звязали до купи таї кинули в бóчку до прачкарні.

— „Ет! скінчивши роботу, добре й спочити!“ — сказав папір: — „Се дóже розумно — збиратись до гóрту: хто що однó знає, поділити ся з дрóгим. От і я тепér дóбре знаю, що на мені написано, а пізнати самого себе — се пóступ справдішній. Що ж тепér з нами стане ся? Що вперед піду, то півне, бо у всім єсть пóступ — я переконавсь дóбре!“

Коли се одного дня виняли весь той папір і поклали на підпал до пéчи; бо не варт він був, як казали, до прóдажи — на завіванє мáсла там, чи цóкру. Усї дїти стали навкóло, такі отó раді побáчити, як заїмає ся папір, як спалахне пóлумінь в горóу, і як потім у димáр¹⁾ полетять червоні іскри, що мов би ті штóчні óгники, — сюди й туди віринуть, та мерщій²⁾ одна по дрóгій і згáснуть! Було сьміють ся дїти, що ті іскри немóв ученики зі шкóли втікають, а остáтняб то учитель... та так отó ожидають еї... та сьміхóу, сьміхóу!!

Так отó весь той оберémчик старóго папéру на огóнь кинули, і він рáзом спалахну́в. „Ух!“ загоготів він і жаркóю пóломіню взяв ся. Ух! се булób не на втіху; але затé пóломінь злітáла в горóу так висóко, як нікóлиб льнóви і не піднести своїх синесеньких квітчóк, а блищáла так ясно, так ясно, як зрóду-віку полотнó не блищáло. Всї пописані бóкви в однó мить³⁾ жарбóм пóчервонїли, усї слова й мисли з пóломіню рáзом знікли.

— „Тепér я ліну прóсто до самого сóнця!“ гулá пóломінь, а з нею рáзом гоготїло щось на тїсячу голосів; і пóломінь здіймáлась чéрез димáр висóко-висóко.

1) Кóмин. 2) Скóрше. 3) В одній хвильї.

А тимчасом над димарём злітали уже малесенькі ества далёко тонші над саму́ по́ломінь; оні були невідимі на око, і було їх стілько, скілько давно колись квіточок синієньких на полі. Легесенькі, лєкші далёко від свого батька-огню, оні ще все витанцю́вували над по́пелом, як і по́ломінь згасла; і в тім місци, де по́пелу чєркались оні, засніали блєскавки і червоні іскри. Так було гáрно на се любувáтись, а діти весєло сьпівáли над покійником по́пелом:

„Трісь-тріся, трісь-тріся!

От і пісєнька уся!“

Але малесенькі невідимі ества казали на се: — „Ні, не вся: піснї і кінця нема! Отсє й є — самє велїчне! Ми знаємо, длятóго й нема над нас щасливїйшого на сьвітї!“

Але їх діти не чу́ли та й розуміти не вміли́, бо рáно ще їм усе знáти, а то швидко постáріють ся!

17. М а р á¹⁾.

(Перєказ *Діпрової Чайки*).

I.

В руїнах землєю покритий, порослий увесь бурянами лежав Херсонєс стародавний²⁾ і мовчки мовчав про мину́лі колишнї днї. Настав інший час. В руїнах забутих зібра́ли ся люди нові, розкопáли, розкрїли нїмую могїлу, шукають, питають ся правди про давнї днї. Білі руїни блищать соромливо проти весєлого сонця; порожні цистерни³⁾ су́воро чорніють; розбиті богі не пишáють в розвалених дрєвних⁴⁾ храмах: у зємлю, в густі буряні ховають скалїченє тїло. І гóрод замєрлий ненáче зітхáє, ненáче аж стóгне під лóмом, під за́ступом о́стрим. Злякана гúком з тємних печєр та провáлля сумна́я марá вилїтає і пóсить ся скрізь по́над мїстом помєрлим. В день ще, під сонцем ясним, не посьміє онá показáти обліча, в ночіж і побáчиш її і почуєш: то хмáркою ліне по небі над мїстом, то огником синім блукáє в камінях, зітхáє, шуршіть невидїмим крилóm, а в хвїлях сьпівучих, під бєрегом, кру́то звисáючим в морє, щодєнно,

1) Якнебúдь сей перєказ ўбраний у фóрму прозову́, мáс він як Глїйда й Одиссе́я шєстистóпний (гексамєтер) ритмічний рóзмір і тим то дєкуди і наголос відмінний від звичáйного. 2) Півóстрів Тра́кський, відділений Гелєспóнтом від Малóї Азії. 3) Збірник дощівки. 4) Давні́х.

щочасно ридав, зітхав, перебира камінцями та шепче. Місяць на небі засяє — із білої піни, з туману встають якісь постанти дівні, танком перед скелею ходять, і скеля тоді оживає: ворухнеться сивий бурян на чолі і, весь тремтучий, одхилється камінь од скелі, звисає над морем; той камінь — поглянь — вже не камінь: то дід вельми древний, у темній одязі; а лісина ясно блищить у місячнім сяйві, сива, густа борода по коліна, в руці його молот, різець¹⁾ та ще циркель, другоюж манить із моря до себе своїх прехоробних гостей. І підходять усі по черзі: то дівчина жвава, то пишная жінка, то хлопець стрункий, то велетенський гордий з обличчям царським, то дитятко маленьке; підходять до діда і жалібно молять-благають об чімсь. Дід оглядав їх пильно, — і кожну ту постать скалічено тяжко: в тієї руки, в тієї ноги, голови або часом і тіла нема з половини. Побачить се дід — застогне хрипливо і пхне її в море; она заголосить, і, в море упавши, розсіплеться в прах²⁾ камінцями дрібними, а друга тимчасом підходить із моря. А той, перебравши усіх, сходить з високої скелі, до світу блукає по березі сумно, ріє дрібні камінці: то збирає до купи, то лічить, то знов розкидає, то тяжко зітхав. А тільки зоря світова засяє на сході, старий поспішає на скелю, оглянеться сумно кругом і, тільки побачить в руїнах свій город, застогне і камінем тяжко впаде, а душа його тихо марою полине по древних убогих руїнах.

II.

Давно колись, дуже давно, як руїна отся прозивала ся ще Херсонесом слав'ятиним, коли ще гоїдали ся густо при березі грецькі галери, а берег, мов та кошарня, кипів-гомнів од народу, горіж красувалась хмарами, садками, хатами, — дід сей ще не блукав понад морем журливо; не хвилі морські витали його — витали, вславляли його хвилі народу й свого, і чужого. Великий мистець був Менандр³⁾: ще змалку ласкаві боги наділили його хистом величним, — під його руками каміня німе оживало, і мarmor неначе аж діхав, і мідь ворухилась, слоновая кість і дерево всяке, і глина — усе воскресало у постатях дивних. Слава Ме-

¹⁾ Долотце різьбаря. ²⁾ На дрібнішкі кусочки. ³⁾ Відумане ім'я, бо різьбарі такого імені не було.

на́ндра далéко сяга́ла: зїзди́ли ся го́сті з далéких краї́в, і з Гре́ції на́віть старо́ї о́фіру в хра́мах херсонéських ласка́вим бога́м при́нести та гля́нуть на пи́шні Ме́на́ндрові твóри.

— Щасли́вий Ме́на́ндр молоді́й! — гука́ють повсю́ди. А він в полови́ну щасли́вий: не тї́шить грі́муча́я сла́ва, бо́ кло́піт мисте́цький і кло́піт грома́дський разо́м на ду́шу вго́налягли́ і похма́рили про́мінь бли́скучо́ї сла́ви.

Розрі́с ся, розцві́всь Херсонéс, мешка́нці¹⁾ вго́ ди́дали бажáного ча́су²⁾. Ди́ждали а все́ж бо не́ ситі́: в гру́дях у ко́жного бeть ся гeлeньське за́вiдливe се́рце, жада́ і себе́ ще дужче просла́вить, всю сла́ву старо́ї Ге́ляди собі́ перeня́ти. Юна́кови ко́жному снитъ ся лавро́вий віне́ць триумфа́льний. Снитъ ся віне́ць і морду́в Ме́на́ндра, муля́е³⁾, на́че терно́вий, безсо́ннес чо́ло⁴⁾. Невпи́нно праці́в Ме́на́ндр, щодeнь приби́льшаeть ся праці́, щодeнь нараста́в і кло́піт, — усе́ недовольни́й Ме́на́ндр: „Не те! все не те!“ — бубоні́ть він се́рдито. Не ба́чить нічо́го Ме́на́ндр молоді́й; одно́ тільки й ба́чить, одні́м тільки й ди́ха: так ще навчи́тись лі́пити та рі́зати рі́зце́м, як в сьві́ті ніхто́ ще не рі́зав і тим Херсонéс сві́й просла́вити в ці́лому сьві́ті. Зїзди́в Ме́на́ндр сво́ю Ге́ляду, ко́жен ка́міньчик в Акро́полі́ знаe; ки́нувсь в Є́гипет до́вічний, за́носи́ла його́ завзя́тая ду́мка і в схíдні таéмні кра́й, і в Рим гордо́вітний. Вто́млений, сху́дли́й, суворо́й верну́в ся до до́му Ме́на́ндр. Химeрна́я ду́мка все дро́чить, спийма́ти ні́як не даeть ся, бо́ ще не наста́в вго́ час. Вто́мив ся Ме́на́ндр і пода́в ся між лю́ди відра́ди шука́ти. Знайшла́ ся відра́да ще й ху́тко: прегáрна Теáно⁵⁾ ви́гнала з се́рця ту вiдливу ду́мку. Щасли́во побра́лись обо́е; рік пе́рший пролі́нув і дру́гий; на тре́тній зiрну́ла ду́мка забу́та, до се́рця припа́ла і ссе́ вго́, на́че гади́ка, мо́зок морочи́ть і тíло вялі́ть. Го́ре Ме́на́ндрови, го́ре! Не раз і не два одкривáв ся коха́нній дру́жній, бажáючи щиро́ї ра́ди; — палка́ легкоду́ха красу́ня не хо́че зверта́ти ува́ги на ди́вні сні, на за́міри вели́чні, сьміeть ся з завзя́тя Ме́на́ндра. Що де́нь, що хвили́на — все гі́рше. Став уникáти Ме́на́ндр у робі́тню: замкне́ть ся сам-на́-сам; тíжнями його́ не ви́тягнеш зви́дти. Теáно́ж палка́ на́ріка́є:

1) Пра́вильно на́голос по́винен бу́ти на пе́ршiм скла́ді: ме́нка́нці. 2) Пра́вильний на́голос: ча́су. 3) Рани́ть. 4) Пра́вильний на́голос: чо́ло. 5) Дру́жина Ме́на́ндра.

жалієть ся рóдичам, вірним сусідам, а там старшині почала́ докучати, щоб ка́ру яку́ на Менáндра покла́ли, що з жінкою жити не хóче. Сходів ся рід весь, вмовляли сусіди, втручались свої й не свої — надарémне! Упёртий Менáндр одмовляє усім: — Повінен я те утворіти, до чо́го великі бо́гї надалі́ мені́ вік і тала́н і се́рце Гелéна. Не-вже́ж ми на те присягáли ся жить-працюва́ти на сла́ву свого́ Херсонéса, щоб сло́во вели́ке зломіти́ для жінчиних прим-хів?¹⁾ — Вірі́к — і змовк. Заціпи́ло²⁾ крѣвним, сусідам, зникли пора́дники з двóру Менáндра. Сам він відрі́к ся від жінки і дрі́бних діто́к, замкну́в ся в робітні́, пестіть божеві́льну думку́. Дóвго терпі́ти Теáно не сі́ла: на́глою сме́ртю по-ме́рла. Очу́мавсь Менáндр од думо́к, прочну́всь до пеку́чого го́ря, вбира́є поме́рлу дру́жину, до тру́па єї́ припада́є, і про́сить і пла́че і хóче красо́ю дру́жини в оста́ннє й на ві́к наті́шити о́чи. І ось затремтѣ́в, побі́лів, а о́чи загра́ли, мов зóрі: то да́вня хіме́ра яві́лась, то за́гадку му́дру Ме-на́ндр розгада́в!

— Знайшо́в я, знайшо́в! — скрі́кнув Менáндр боже-ві́льно, — ось она́ де, тає́мниця живо́ї краси́: скле́пили ся о́чи блискучі́, зливя́ли³⁾ розкі́шні ба́рви і в ма́рмор холо́дний та бі́лий жива́я краса́ оберну́лась: Стрива́й же! Хо-ло́дному ка́міню дам я фа́рбу, дам о́чи живі́ї, дам по́гляд тим о́чам — і ма́рмор, і мідь оживе́, і в по́статі дівни́й і ти оживе́ш, моя́ стра́днице бі́дна! Просла́влюсь я і на ві́ки.

III.

Плі́нуть ро́ки за ро́ками. Вті́паєть ся ба́тько Менáндр на лю́бих ді́тиї — Тале́са та Зо́ю мале́ньку. А в те́мній робітні́, куди́ не пуска́ він ні́кого, па́нує вели́ччя по́статі бо́гінї Демéтри⁴⁾ — точні́сінько жінка покі́йна, Теáно; за не́ю з куто́чка Ерóт⁵⁾ вигляда́є. Богáто-богáто в робітні́ на-збі́раю ка́міня рі́зних красо́к: ма́рмор роже́вий, бі́лий, черво́ний і жо́втий, слоно́вої ко́сти вяза́нки⁶⁾, в скринька́х ка́міни-само́цвіти і срі́бла і зо́лота ку́пи. Не ска́рб жеж хова́є Менáндр од лю́диї: хова́є він вла́сні за́мири вели́чні.

¹⁾ Пра́вильно повинно́б бу́ти примх. ²⁾ Заці́пити = замкну́ти уста́. ³⁾ Зли́няти, зблї́днути. ⁴⁾ У Римля́н Цéрес, дочка́ Кро́на, ма́ти Персефо́ни (Прозерпі́ни) нау́чила лю́диї рі́льництва, приспо́рювала лю́дам рі́льних пло́дів. ⁵⁾ У Римля́н Амор, син Афроді́ти, з лу́ком і стрі́лами. ⁶⁾ Пра́вильний на́голос: вяза́нки́.

Минуло ще кілька років. Зросли і Менандрові діти, і сам він пристарівсь: кучері чорні припали морозом, думки порали колись прехороше облича, — нічого не бачить Менандр, бо він увесь клопоту повен: якуб то голівку найкраще придати красі-Афродіті?¹⁾ З когоб зліпить Геліоса?²⁾ Деб зразок знайти для Арея?³⁾

Клопоту новний вийшов Менандр невсипущий колись прогулятись в садочок. Пішний садок розвели Зоя з Талесом над морем кругом по горі; посухам та вітру на злість квітками засіяли рясно, кругом обвели камяною стіною. Тільки над кручею стінки не має: грає-співає там вічно хвилясте Чорне море. Часто Менандр на тім місці сідав і у моря питав ся поради. Оті собі йде на знайомий шпильчок, думи вго облягли і нікому вго розважати, нікому дати відрати. Згадав він покійну Теано: — Чогоб то не жити в ладі та любови? Чогоб то, кохаючи серцем, не вчути того, що для мене дорожше над все?

— Збечко! — скрикнув здивований батько. — Сполонхана дівчина здригнулась, скочила прудко і стала на рівні ноги пред батьком: ліця палали огнем, стан колихав ся, неначе тополя під вітром, а очі, що досі спускала у низ соромливо, враз підняла і глянула просто на батька, — і чорні очі засяли, мов зорі.

— Жива Афродіта! — скрикнув в запалі Менандр, і батьківське серце здавила мов кліщами думка: хтож то посмів одбивати у батька таку несказану красуню? Гляне — стоїть біля Зої якийсь чужоземець: стрункий, кучерявий, блакитні очі сяють, мов небо, на білім високім чолі залягла і відвага спокійна, і дума висока.

— Скажи мені — хто ти, о, хто ти, чудовий? Чи ти Геліос незрівняний? Чи людська дитина, до бога самого подібна.

— Патроклем мене нарекли, з далёкого Занте⁴⁾ я родом. Не гнівай ся, батьку ласкавий: так мабуть боги присудили, щоб саме в той час, як галера моя приставаала, дочка твоя люба до берегу вийшла, явилась як втілена мрія. І зглянулись очі з очима, і серце до серця озвалось,

¹⁾ У Римлян Вένус, богиня краси і любови. ²⁾ Бог сонця.

³⁾ Арей, у Римлян Марс, бог війни. ⁴⁾ Острів у Йоньскім морі.

— так ма́буть бо́гї присудили́ — і ось тепе́р ба́чили, щасли́ві оту́т стої́мо пред тобо́ю — зглянь ся, наш ба́тьку маска́вий!

IV.

Ра́дість і ща́сте пану́є в Менáндра в подві́рі: Зо́я з Патро́клем побра́лись щасли́во, а сам він в робі́тні — кінча́є дві по́статі дівні́: роже́вого ма́рмору ті́ло ви́ліскує, на́че живе́, от-от лиш не ві́є те́плом; чо́рні ага́тові очі, як чо́рнії зо́рі іскрі́ють, те́мнії ко́си спада́ють на бі́лії плі́чі зпід зо́лото́го вінця́ — то Афроді́та, бо́гіня краси́ і лю́бови. З не́ю у-по́руч стої́ть Гелі́ос: бі́лого ма́рмору ті́ло юна́цкої по́вне краси́; го́рде облі́че усе́ облямо́ване пі́шним во́лосям із щі́рого злота́; очі-сафі́ри блакі́тні. Тре́тяя по́стать — Арéя, бо́га війни́, — те́мна спі́жова; — ще не до́роблена ї́ до́сі: все голо́ві ще не ма́є, ті́лож стру́нке та мязкé,¹⁾ скрі́зь напру́жились жи́ли, немóв мотузка́ми є́го обплéли, сувора́я по́стать по́вна відва́ги та гні́ву.

— Деб я побачив той ві́раз, який мені́ ма́рить ся в думці́ не́ясно? Со́ром! У на́шим кра́ю вже зо́всім переві́в ся той о́браз! Ма́буть такі́ доведéть ся в Спар́ту далéку подáтись.

Так розма́вляє Менáндр, кло́поту по́вний, не зна́є ї́ не чу́є, що ко́їть ся в рідно́му кра́ї. Ско́їлось те, що ї́ не раз вже бува́ло: встря́в Херсонéс у заві́дливе о́ко сусі́дам, не раз заверта́ли не про́хані го́стї до не́го з степі́в чорномóрських. Ні́льки о́пї налеті́ли, немóв сарапа́²⁾, несподі́вано го́род кругóм обля́гли: від кіньско́го ту́поту, скрі́пу возі́в та страше́нного, ди́кого крі́ку над го́родом сто́гін стої́ть.

Замі́кано бра́му, на му́рах у-трóє поста́влено ва́рту, старé ї́ молодé ви́ража́єть ся ху́тко до бо́ю. Байду́же Ме́нáндрови: так жеж сиді́ть, як сиді́в, у робі́тні. Хибá се першійка? Чи му́ри є́го не висóкі? Чи ва́рвари спра́вді зроби́лись розу́мні та ду́жші за Гре́ків? Неха́й підсту́пають -- він пра́ці сво́ї не кінé. А че́лядь усе́ надбі́гає, зві́стки прино́сить сумні́й-страшні́. Ось і Талéс молоді́й: вбі́г у ро́бітню він про́сто, кінчу́є за́раз ба́тькови в но́ги.

— Неща́стя, наш ба́тьку! Гі́не наш го́род! Сі́ла во́ржжа зроста́є! Пусти́ мене́, ба́тьку, на му́ри!

¹⁾ Жі́лаве. ²⁾ Ша́ранча.

Збентежений¹⁾ батько дивів ся на сина, а очі его засяли величним огнём.

— Сину, надіє, відрідо моя! Най праведні боги підкрєняють у правому ділі правіцю твою! Ідиж, поспішай, офіруй свою силу рідній країні!

Віхром помчав ся Талес, а батько стояв нерухомий, і з сяючих гордих очей мимоволі спливали непрохані сльози. Глянув Менандр і схопив за різець: — Ось коли викину дивну постать! Ось де втілити ся має Арей! — В городі гвалт, бігання, розпач женє непритомних мешканців, як борей²⁾ на морі бурхливій хвилі.

— Постати дівні мої! Діти мої найдорожші, мої олімпійці³⁾ преславні! Деб вас сховати?

Клопочеть ся бідний Менандр, скликає всю челядь, звелів переносити скарб свій в печеру таємну над морем, відому для него самого. Ще не скінчили челядники праці, — ринула хвиля народу у браму, на плечах несуть оні тіло Талеса, коханого сина. Кинув ся батько до него з риданєм, а друга хвиля уже напирала і зносить високу браму. Глянув Менандр і вжахнувся: люди не люди і звірі не звірі — дикі, суворі, брудні, напів голі, в шкурах звірячих: вовчі, ведмєжі морди на тімї стремлять; хвости теліпають ся з заду; в руках прездорові луки та дубовії довбні тяжкі. Боронить подвіря Патрокль, січе ворогів на капусту, а Зоя, біла мов крейда, зброю ему подає. І не витримав бравий — упав, наче дуб під грозою; і хижая зграя в туж мить⁴⁾ через труп поскакала у двері. Не хоче вродлива Зоя датись у руки живою: як дика коза легконога, она подала ся проз сад аж до моря; погоня за нею уже настигає, онаж як метелик звилася на скелю і раптом стрибнула у вільне море...

Орда обступила Менандра, дивують ся всі на постаті дівні. І ось якісь двое спустили пернатії⁵⁾ стріли. Одскочили стріли од мarmору просто, зломилсь і впали під ноги богам, а боги нерухомі стояли, спокійно пишали своєю красою. Тільки Менандр — як левіця знечевя⁶⁾ сполохана

¹⁾ Зворушений. ²⁾ Борей, північний вітер лютний. ³⁾ Богам рівні, що сидять на Олімпі, осідку грецьких богів. ⁴⁾ В тій хвилі. ⁵⁾ Осмотрені перами. ⁶⁾ Несподівано.

нагло, — кїдавсь, богів боронїв; старїй, неузброєний, сївнїй — він страшно дивїв ся на дїких. І страх невимовний напав їх: покидали довбнї і стрїли, побїгли усї, мов сполоханї гуси, скупчились, наче ті вівці, у браму. Остав ся Менандр сиротою і дякує мўдрим богам, що робїтню его й творї его захистили.

V.

Минають рокї за роками. Забув Херсонес про минулу лихую годину, ще дужше почав богатїть; і знов у ему, як бувало, усобицї яро киплять, роздирають громадске житя Херсонеса.

І так порішили правїтелї мўдрї: нїж бїтись та свари чинїти на глум та на втїху варварам хїжим, — оддаїмо ся краще під дужую рўку славетного Рїма. І Рим не одмовив — дяка ему! — прислав своє вїйско, уряд встановїв, потроху — помалу приборкали крїла сваволї, потроху забрали усє, чим був дужїй, богатїй до того часу Херсонес, забрали мїцнїми руками, сказали: — Се наше по праву. — І став Херсонес замирати не в полї, не в чеснїм бою, не в неволї ворожїй, а в дружнїх обїймах Римлян, од їхнього догляду й ласки. Нїчого не знав Менандр, зовсїм божевільний він став: оплакавши любих дїтїй, зовсїм він людїй одцуравсь, працює невпинно та просить богів, щоб продовжили трохи ще віку, щоб вікінчить цїлий Олімп, поставити его в найкрасшому храмі на славу і честь Херсонеса, на дїво прочанам, що сходились з цїлого свїту.

Прочули про дїда чудного і рїмскї гульвіси¹⁾, зїбрались юрбою, на те не вважають, коли він в робїтню сам-на-сам; зїбрались і з галасом сїнули просто в робїтню і враз остовпили: пред ними одкрїв ся Олімп нерухомий в красї несказанїй. Одєн лиш Менандр престарєзний впадав коло постанї Зєвса, зїтхав, бубонїв сам з собою: — Старїй ти і вбогїй Менандре! Розтратив нїкчємно маєтки: не маєш, чим славного Зєвса оздобити так, як би варто було. — Мовчки одєн по одному вїйшли Римляни, побїгли до пана свого, розказали про дївного дїда. І другогоя ранку прислав до Менандра вельмюжа богатїї дарї: прислав і сло-

¹⁾ Гуляки.

нової кістки, і золота й срібла, щоб мав чим Зевеса скінчити, як гідно. Дре́вний мистець аж воскрес: і днів єй почує в робітні, працює, немов молодий, забув за смагу й за голод, забув за літа свої дре́вні: одні лиш — працює, працює. І дівная постать виходить зпід рук майстерних! Слонової кістки розкішнеє тіло, в руках блискавки золоті, з золота ж куті, із срібла розкішній шати, — каменям оздоблені рясно — та шати і очі горять самоцвітом, якому цінні вже не має. Скінчив уже врешті Менандр, одійшов, подивився, одкинув наряди і впав перед постатью ниць ¹⁾ — і плаче й сьмієть ся...

Саме в той час із поїздом пишним прибув у подвіря і римський вельможа. Лиш глянув — і Римлянин гордий вклонився у ноги старому: — Старче великий! Нема тобі рівного в світі! Фідий давнішній воскрес би, та й той уклонився б тобі! Я, Римлянин, честь і краса свого війська, друг цїсаря навіть самого, і я тобі, старче, вклоняюсь! Прийми се витане, на завтраж готуйся прийняти витане од цїлого краю. А ви, челядинці моторні, ідїть — повістїть Херсонесцям великеє свято: з темряви, з тїсного кутка під вольнеє чистеє небо, перед очи народу ми вінесем рано-безсмертній твори Менандра. Ламайтеж бо лаври і мірти, зривайте квітки, заплітайте вінки нечисленні, пахощі зносьте, волі круторогі та вівці руністі зганяйте! Божїї слуги — жерці хай вбирають ся в пишні шати! Всі ми помолимось в купі, подякуймо вічним богам, і Менандра старого вквітчаємо лавром! Та ні, не в тїсному сьому Херсонесі пишати безсмертній красі; у Рим тобі, старче, дорога! Там цїсар і військо, і тми нечисленні народу витати муть тебе, як гідно! Найкрасшї римські храми прославляють ся творами, старче, твоїми! Сам цїсар тебе нарече своїм майстром. Од оплесків дружніх весь Рим загремїть, і слава крилата по цїлому світі поліне, тебе іменуючи, старче!

Щеб, може, довго балакав великорічивий вельможа, так вѣтхий Менандр вже не витримав далі: зомлів, захитався і впав бі, як би не піддержали люди. — Дїждав ся!... дїждав ся!... хвала вам, безсмертні! — Менандр шепотїв.

¹⁾ До землі лицєм.

— Спочинь же, Менандрє, а сонечко тільки устане — поїзд я пішій до тебе пришлю.

Усі розійшли ся, замовкли хвали, лиш море під кручею грає та місяць червоний виходить зза гір; ось він підбив ся у гору, над хмарею став і все заіскріло під сяйвом його чарівним. Менандрови й досі не спить ся: устав він, простувє в робітню ще раз надивітись на рідні твори. І місяць слідком за Менандром прокрів ся у двері і промінем срібним облів олімпійску красу. — Щасливий я, Бже, щасливий! Чому не діждала Теано, чому не діждали ся діти кохані, сієї хвилини? Досяг я свого: Прославить ся рідний мій город і може одвічні богі за щіру офіру мою будуть ласкаві, прихильні до рідного краю... Щож я кажу? Потривай лиш, Менандрє! Завтра — велике свята... пішня жертва богам — лаври мені... з дозволу, по приказу римского пана?!... А там наслідки візьмуть на славу великого Риму моїх наїрідніших! Римови слава!... А щож Херсонесови з того? На щож я жив, працював: на те, щоб сі чужоземці собі на користь однимали отє в Херсонеса, що йому належить по праву? Щоб все одняли і єго занехали, а імя єго щоб забулось, умерло для цілого світа?... Не будеж того! Не дам я на посміх свій город! Не дам їм на їхню славу зєрна своєї душі!

Щож? З Римом борітись не сила! Довго вагав ся старій. Місяць спускав ся над море і став примеркати, і море вщухнуло¹⁾ — здрімалось під ранок. — Любі мої! Мої рідні! Діти моєї душі! Я утворів вас — яж і сховаю до слухного часу: наш час не настав, або зовсім минув ся. Згіньтеж ви краще у купі зо мною, ніж маю я дати вас в руки ворожі!

З передсвіта клопіт Менандровим слугам, виносять з робітні богів, становлять на кручі над морем: — Щоб Еос рожева не в темній робітні, а тут на розділі богів привітала, щоб рідне море заграло богам на добрий день. — Так мовив Менандр і, потімлену челядь пустивши спочити, сам між богами своїми зостав ся на скелі; ще раз оглянув їх нильно, ще раз укліяк перед ними, ще раз по-

¹⁾ Втішило ся.

молив ся і — всі їх одна по одній звалив у глибоке море, нарэштїж і сам тудї кїнувсь... Лиш хвилї загралї, хлюпнули на берїг, і змóвкло усé: пїхтó і не вчув, і не вглядів, як ріднеє море сховало од заздрісних рїмських очий і пїшну красу Херсонесу, її тогó, що так вірно любів свою бідну країну... Вікї за віка́ми мина́ли, як хвилї на морі; знеслі, потопїли в безодні Римля́н, Херсонесців і інших, і місце мешка́ня зрівняли землею. А все такий час, як і хвиля — то вто́пить в безодні, то зно́ву вино́сить за́буту давню били́цю ¹⁾, — і слухають люди пові ту били́цю, і в лю́дському се́рці она́ луна́є живо́ю струно́ю. Море під скелею плаче: — Нема́в-нема́в тогó, — що мину́ло; оно́ не воскресе́ в коли́шній красі, лиш сла́ва єго́ не загине́, як пі́на на хви́лях, як дрі́бне ка́міня на днї́...

На го́лос тих сьпі́вів сумні́х вихо́дить Менáндр престарезний, по березі тяжко ступа́є, розго́ртує дрі́бне ка́міня, все лі́чить, все ту́лить до ку́пи і не звівши лі́ку — знов шука́є і сто́гне, і в моря́ пита́є: — Скажі́, чи мину́ла на ві́ки жада́на годі́на? Чи ще не наста́ла?...

III. Історичні оповідання і зобра́ження.

18. Сьв. Ки́рил і Ме́то́дий.

(За *Издором Шараневичом*).

Ки́рил і Ме́то́дий, сині́ союзньского патрі́ція Я́вва, сла́вились сво́го часу́ між царгоро́дскими учени́ми ізза глубо́кої нау́ки і побо́жного житя́. Особли́вож Ки́рил, учени́й профе́сор фі́лософі́ї, що єго́ за́молоду назива́ли Константі́ном, був ду́же очі́таний в рі́чах богосло́вських і сьві́тських, і знав язи́ки: гре́цький, лати́ньський, словя́ньський і хаза́рський. Я́ко дові́рний при́ятель царгоро́дского патріа́рха Фо́тия, зна́ного з ро́здїлу церко́в, східно́ї від за́хідно́ї, не вага́в ся він ві́ступити про́тив розе́дїнення і ста́вити о́пору шкідли́м за́мірам Фо́тия.

Коли́ Хаза́ри, що панува́ли в кра́ях над Чо́рним мо́рем, зажа́дали з Царгоро́да хри́стія́нських учи́телїв, ві́-

¹⁾ Дійсна подія.

слано Кири́ла до їх землі, і сей, благовіствуючи ¹⁾ кілька літ між Хазарами-мегометанами і Хазарами-жидами, наверну́в ба́гато лю́дей на христия́нську віру. Відта́к освободі́в тамо́шних христия́нських бра́нців і ви́вів з Криму́ мо́щі св. Климента́, пе́ршого епі́скопа ри́мского, котри́й око́ло ро́ку 102. в Таври́йськім Херсонесі́ (в Криму́) закінчи́в свята́е житє́ сме́ртю му́ченика.

Ста́рший брат є́го, Ме́тодій, черне́ць на Олі́мпійській горі́ і маля́р, як оповіда́є пі́знійша ле́гєнда, одна́к історично́ непотве́рджена, діста́в ся око́ло ро́ку 860. на двір болга́рского коро́ля Бо́риса, і мав тако́ж є́го наверну́ти до христия́нської віри.

Неба́вом розне́сла ся вість о зді́бностях обо́х браті́в в дале́кі зе́млі. Для Словя́н ва́жна ще і ся обста́вина, що Кири́л поча́в переклада́ти на словя́нський язы́к свята́е пи́сьмо та церко́вні кні́ги і в сій ці́ли вже підча́с по́буту в Царго́роді уложі́в словя́нське пи́сьмо т. зв. глаго́лицю, з котро́ї пі́знійше вча́сти че́рез упроче́не, а вча́сти доповне́нє гре́цкими бу́квами, повста́ла т. зв. кири́лиця.

862 Тако́ж до Ростисла́ва, мора́вского вели́кого кня́зя, до́несла ся вість про ді́яльність солу́нських браті́в. Відпра́вивши посольство́ до Царго́рода, зажада́в Ростисла́в у ці́саря Миха́ла словя́нських учи́телів, — бо хоч вже на́рід і при́няв був хре́ще́не від німе́цких святи́чеників, одна́к про недоста́ток нау́ки на рідній мо́ві віра Христо́ва не була́ ще вкорі́нілась в є́го ду́шу. Ці́сар Миха́л, ура́дований посольством, відпра́вив до Мора́ван обо́х солу́нських браті́в і наді́лив їх ще́дро дару́нками на доро́гу.

Так діста́ли ся Кири́л і Ме́тодій зі свої́ми учени́ками до Мора́вії і доверша́ли там сво́го благослове́ного ді́ла. Тут голо́сїли оні́ сло́во Бо́же в зрозумі́лій для наро́ду мо́ві. За їх пону́кою ста́нуло ба́гато нови́х церко́в (як це́рква св. Петра́ в Олому́ці) або́ лу́чше їх ви́віновано. Словя́нський о́бряд служб Бо́жих розши́рїв ся не лише́ в держа́ві Ростисла́ва, але́ й у пано́нських Словя́н (над Болотни́м о́зером), над котри́ми панува́в тоді́ князь Ко́цель.

Бава́рські вла́ди́ки не ра́до диви́ли ся на апосто́ло́ване обо́х браті́в і обжа́лювали їх пе́ред па́пою і німе́цким ці́са-

¹⁾ Голо́сїти св. еванге́лие, віру Христо́ву.

рем. Папа Николáй чув богáто о дїланю словя́нських апó-
столів, томý не хотів з сýдом своїм поквапля́тись, а поклі-
кав їх у Рим, щоби́ дізнáти ся від них самі́х, що і як про-
повідують. Оні́ж тим радше їхали до Рі́му, що хотіли
одержати власть висвя́чувати своїх учени́ків. Взявши зі
собо́ю мо́ці сьв. Климéнта, в дар па́пі і Римля́нам, відпра-
вили́сь оні́ до Рі́му. Тимчасо́м умéр па́па Николáй (867.),
а наслі́дник е́го, Адрия́н II., вийшов у вели́чнім по́ході аж
за міські ворота́ на стрі́чу сьвяти́х тлі́нних оста́нків, що їх
несли Ки́ріл і Метóдий, і привита́в словя́нських апóстолів
дуже́ радо.

В Рі́мі заде́ржали ся обá брáтя до ро́ку 869. і вели́
ту ча́сто розговори з па́пою Адрия́ном і з учéними, па́п-
скими придво́рними влади́ками. Адрия́н пересвѣдчи́в ся
о їх право́вирности і похвали́в заведе́ний ні́ми о́бряд
служб Бóжих.

Ки́ріл неба́вом занемі́г і був приневóлений зали́шити
да́льшу пра́цю апóстольску між Словя́нами. Він приня́в
мо́наший чин і вже́ пятьдеся́того дня по всту́пленю в мо-
насти́р умéр дня 14. лю́тня, в 42. ро́ці житя́. Ще на смер-
те́льній постелі́ напomiна́в брáта сво́го до пості́йности
в почáтiм ді́лi: „Гляди́, брáте, аж по нині́шний день обá
ми разо́м тягли́ одну́ бо́розду; нині́ я на си́лах упáв, кінчу́
свій ві́к, — не устава́й в спасéннiм ді́лi і не опуска́й ста́да
Христóвого, котре́ ми разо́м придба́ли“. Метóдий хотів ті́ло
брáта по ма́терній во́лi похорони́ти в монасти́рі на Олі́мпі,
одна́к вкінці́ призво́лив на похоро́ненє в Рі́мі, в хра́мі
сьв. Климéнта.

Тимчасо́м, коли́ князя́ Ростисла́ва займа́ли інші́ спра́ви
держáвні, прибу́ли від панóньського князя́ Ко́целя по́сли
до Рі́му, щоби́ відпу́щено Метóдия до їх землі́. Метóдий
визнача́в ся бiльше практи́чним змі́слом і був знамені́тим
адміні́стратором і томý бажáв кн. Ко́цель для не́го осну-
вати панóньське єпíскопство. Па́па Адрия́н відпра́вив Ме-
тóдия до словя́нських князів: морáвського Ростисла́ва і па-
но́ньського Ко́целя — з б́улею, в котрі́й похва́лено ді́ло
словя́нських апóстолів.

Метóдий оста́в ся в держáві Ко́целя. Опі́сля Ко́цель
пі́слав Метóдия знов до Рі́му з про́сьбою, щоби́ па́па від-
нові́в панóньське влади́цтво, котре́ в давні́х часа́х припа-

лежало до римського патріярхату, і щоби призначив Методія на той владичий престол.

Обставини сприяли сему домаганню паноньского князя Кюцеля, бо око́ло 870. року Болгарія відпала від Риму і почала признавати лише зверхність царгородского патріярха, отже па́па хотів собі обезпечити суміжну з Болгарією Панонію. Методий став отже архієпископом нової митрополії, котра обнімала Моравію і Панонію аж по Драву, з столицею імовірно у Велеграді (коло Угорского Градища на Моравії).

Однак зальцбурскі і пасавскі єпископи не хотіли позбу́ти ся так легко тих земель, котрі оні вважали належними до своєї дієцезії і за́раз по приїзді архієпископа Методія до Панонії, отже ще в 870 р., візвали єго́ перед свій духовний суд, позбавили єго́ єпископства і втрутили до вязниці. Там просидів Методий око́ло три ро́ки і лише на віразне домаганє па́пи візволєно єго́ під загрозою духовних кар. Методий виправив ся вдруге до Риму, виправдав ся з закидів, на́че би він ширів ложні нау́ки, і єму́ при́знано знов усі права́ архієпископа Моравії і Панонії.

Довершивши перекладу дальших частин сьв. писма́ і церковних книг, умер сьв. Методий 6. цвітня 885. року; єго́ похоронєно імовірно у Велеграді, однак нині не уміють там вказати місця, де спочивають єго́ мо́щи.

19. Старинні монастирі на Русі.

Коли князь Володимір Великий завів християнську віру на Русі, тоді появи́ли ся також мо́нахи або́ черці. Лю́ди, що визначали ся особліво ре́вностю до нової віри, відрікали ся сьвіта, уходили в ліси́ і вели там са́мітне житє, посьвя́чене по́стам і моли́тві. Око́ло таких набо́жних лю́дий збира́ли ся ученики і творили монасти́рську бра́тию: оні ставили невелику церкву, обітель¹⁾, обійма́ючу кілька келій (ко́мнат), огоро́джували чистокóлом або́ му́ром і заводи́ли у себе монасти́рський уста́в (зако́н), після котро́го мали всі мо́нахи жити. Набо́жні князі підма́гали мо́нахів, дарували монасти́рям поля́, ліси́, стави́ і села́. За при́міром

¹⁾ Дім.

князів ішли також боїри й інші заможні люди, котрі робили записи для монастирів на молитву о своїм здоров'ю за життя і на помин душі по смерті. Монастирі стали багатіти, украшати ся камінними будівлями і дорогими церковними одѣжами і посудою. Число монастирів помножилося особливо в часах нападів татарських, коли монастирі були безпечнішими місцями, як самі міста.

Найславніший і оден з найдавніших монастирів на Русі був Печерський монастир (Лавра¹⁾ Печерска) в Києві, котрий повстав небавом по смерті Ярослава Мудрого. Основником Київско-печерської Лаври був св. Антоній Печерський, про котрого в церкві згадує ся на богослуженю. Антоній, родом з містечка Любеча, на Україні, пішов у молодих літах до Греції, на гору Атонську, славно на весь світ численними монастирями, і постриг ся там в монахи. Вернувши на Русь, поселив ся він недалеко Києва в печері над берегом Дніпра. Слава о святости Антонія приманювала до него багато послідовників над котрими св. Антоній поставив ігумена (настоятеля). Монахи ті жили спершу також у викопаних печерах, відки пішла назва печерського монастиря. Великий князь Ізяслав, син Ярослава Мудрого, віддав їм цілу сусідню гору, на котрій монахи поставили величавий монастир і церкву.

До устрою сего монастиря причинив ся найбільше другий ігумен его, св. Теодозій Печерський, про котрого також згадують в богослуженю. Він завів у печерськiй монастирі устав, котрим приписував монахам строгі правила і щоденні роботи. З Печерської Лаври розширив ся сей устав і в інших руских монастирях. Св. Теодозій трудив ся не тільки для монастиря; своїми радами і науками впливав він на князів і на боїр.

З Києвопечерської Лаври вийшло багато знаменитих проповідників і єпископів руских. Зпоміж печерських монахів був св. Алімпій першим руским малярем, а Нестор першим руским літописцем.

Далеко пізніше находили ся печерники у нас в Галичині. Ще нині бачимо добре удержані три печери, ви-

¹⁾ Лавра, грецьке слово, значить те саме, що монастир; але назву Лаври мали найвизначніші, перворідні монастирі.

куті людською рукою, недалеко села Розгірча, коло містечка Скільбого, де невіддалекі був також і монастир. В селі Рукміші, коло Бучача, де аж до року 1712 був монастир, находить ся велика печера, в котрій колись-то проживали печерники. В лісах Поморянських, від стороні Дунаєва, жив печерник Гedeон, у котрого після переказу Іван Собєський в році 1665, ще яко коронний маршалок, зблукавшись на ловах, найшов ростінний приют. На тім місци оснував Собєський монастир „в Краснопуші“, котрого першим ігуменом був о. Гedeон.

Такі печери були в Улашківцях, коло Ягільниці, в селі Страдчу коло Львова, в Крехові коло Жовкви й інших міснях, де пізнійше закладано замість печер монастирі.

По давніх руских монастирях був правдивий монастирський лад; там усталіло ся правильне і точне богослуженє а час свободний від молитви і монаших занятій був посвячений праці. Одні займали ся рукоділлями, другі писали або переписували книжки; інші учили молодіж у школах а також старших людей, інші виходили в сторони поганьскі і розширяли слово бже. Так стали монастирі взорами християньского житя, пристановищами науки і огнищами просвіти народу.

Поки монахи твердо держали ся устава принесеного з Греції, а св. Теодозием заведеного, і не відступали від єго мудрих засад, змагав ся спасенний вплив руских монастирів на житє церковне, на науки і просвіту народу з дня на день що раз більше і більше. Як же з часом почали декотрі монастирі відступати від засад св. Теодозия, та ще через інші нещасливі пригоди, стало монашество упадати і булоб зовсім упало, колиб від часу до часу не появляли ся між ними мужі побожного духа і високих чеснот, котрі підкріпляли і удержували монастирське житє.

20. Рускі хлібороби княжої доби.

(Івана Матієва).

Русини були з давен давна народом осілим, хліборобним; оніж, як каже наш найдавніший літописець, і данину платили своїм князям „оть дыма и рала“, себ то від хати і плуга. Зразу не творили хлібороби у Русинів

окремого стану і не мали жадної окремої назви; весь на-
рід займав ся хліборобством, торговлею й іншими проми-
слами. Кождий Русин відповідно до своєї спроможности, порі-
року і місяця прожитку, займав ся то хліборобством, то по-
лював у лісах на дикого звіря, то ловив рибу по ріках
і озерах, то торгував своїм або накупленим товаром. Вся
розлога руска земля з своїми лісами, луками, полями, рі-
ками, озерами і болотами була отвёрта для тутешних насе-
лєнців; кождий ходив по ній вільно, вибирав любе
місце, обрабляв е́го, як умів і міг, і поселяв ся або одно́-
ким ху́тором, або громадно селом чи то горо́дом. А коли
число населєнців горо́да чи села́ зросло так, що не ста-
вало ґрунту на прожиток, то деякі з тих населєнців поки-
дали стару́ осєлю та ішли́ шукати нового́ місця в ді́кім
лісі і там засновували присілки та при́городи. Бувало, що
в новій оселі стрічались оні з ворожими чужинцями; тоді́
руський хлібороб ставав во́яком, боронив свого за́ймища,
поки не прогнав во́рога; а прогнавши е́го, ставав знов
ми́рним хліборобом або промисловцем. Та́ким чи́ном зма-
гало ся руске плємя, ширшала руска земля.

Та звісно не у всіх людей однакова вдача, однака
сила, однакі спосібности; а сильніший, мудріший бере
верх над сла́бшим, менше дотєпним. Так са́мо і у Русинів,
мудріші, ба́гатші відвигнули ся зпо́між ці́лого загалу́ на
пе́ред і утворили неначе окре́мний стан суспі́льний. Та́ким
чи́ном за́гал Русинів поді́лив ся на дві ча́сти: на „лю-
дій лі́пших“, що зва́ли ся також боя́рами і ма́ли ве-
лікі ма́стки, і на „прóстих лю́дй“, або корóтко „лю-
дй“, себ то убо́жше насе́ленє. Прóсті лю́ди жи́ли по
міста́х і зва́ли ся тоді́ „лю́дьми́ мі́ськими“, або по се́-
лах і зва́ли ся „сме́рдами“. Крім се́го бу́ли на Ру́си
дру́жінники, себ то това́риші кня́зя, що є́му служи́ли, тво-
рили є́го дру́жину, ви́сько і пома́гали є́му добува́ти нові́х
во́лостей: оні причисля́ли ся також до ви́сшої верстви́
ру́скої суспі́льности, се є́ до лю́дй лі́пших. Але за ру́ських
кня́зів ті дві голо́вні верстви́ суспі́льні, се є́ лю́ди лі́пші
і лю́ди прóсті, не бу́ли ці́лкові́то одна́ від дру́гої відді́лені;
насу́против і селя́нин-смерд, дійшо́вши до ба́гатства, а тим
самі́м до значі́ня, причисля́в ся вже до лю́дй лі́пших.

Становище селя́нина-хлібороба, чи як є́го тоді́ назива́ли

вали, смёрда, було залéжне від того, на яким ґрунті він сидів; а іменно чи на власнім, чи на чужім, се в громадськiм або паньськiм. Земля раз очищена, оброблена, переставала вже бути дiкою, нiчiєю, а ставала власностiю того, хто в ню вложив свою працю, свiй на́клад. Він володiв нею після вподоби, мiг її продати або відступити кому́ иншому, а на того, хто би присвоїв собі чужу́ землю, або ворав ся в чужу́ межу́, накладала „Ру́ска Пра́вда“, се в найдавнійше руске право, велику́ кару. Така́ земля звала ся „вотчи́ною“, т. є. дiдiцтвом. Селянин-вотчинник (дiдич), се в власник вотчинної землi, був чоловіком свободним, але мав князевi платити данину а також повинити князевi i вго́ урядникам, старостам чи ти́сяцким, всякі́ инші́ повинности.

Але не ко́ждий хлiбороб мав свiї власний ґрунт. Вправдi зразу́ було на Руси доволi землi, але се була́ земля́ дiка, а щобi дiка земля́ принeсла плоди, треба́ було́ її́ найперше розчи́стити, обробити, обсе́яти. До се́го треба́ було́ ма́ти робу́чу худоби́ну, плуг, насiне́ на засiв, хлiб, щобi прокормити ся до новiх жнив, а крiм се́го треба́ було́ від обробленої землi платити данину. Всéго того́ не було́ у бiднiйшого хлiбороба, тож гeдí було́ е́му́ посе́ляти ся на дiкiй землi i він нехотя був приневолений осiда́ти на ґрунті́ богaтшого власника i звав ся тодí „за́купом“. Власник враз з частиною сво́го ґрунту, дава́в за́купови робу́чу худоби́ну, плуг, насiне́, хлiб на про́житок до новiх жнив, ха́ту, ба на́вiть гро́ші на спла́ту данини. Розумiе ся, богaтий власник землi не дава́в за́купови се́го всéго да́ром, але́ під ко́рисними для се́бе усло́влями. За́куп повинен був часть пло́дiв, пізнiйше звича́йно полови́ну, віддава́ти сво́му па́новi, або обра́ляти е́му́ ви́значену частину́ ґрунту да́ром.

Бува́ло, що селянин, хоч мав свою́ власну худоби́ну i господарські зна́ряди, волiв осiда́ти на чужiм ґрунті́, чим на дiкiй землi, бо ле́кше було́ е́му́ господарити на землí вже обробленiй, нiж на дiкiй. За́куп не був прикрі́пощений до землi; він мiг сидiти на ґрунті́, доки схотiв, або доки пан е́го́ не ви́селив, але́ покида́ти ґрунт мiг лише́ в озна́ченiй порі́ ро́ку, звича́йно на Пили́пiвку¹⁾, а також i пан

¹⁾ Так назива́ють піст пе́ред Рiздво́м Христ., що почина́е ся в день св. Пили́на 14. (27.) листопада.

міг лишé в ту пору відобрати е́му зéмлю. Відходячи, повинен був за́куп з па́ном обрахувати ся; коли́ за́куп уживав лишé па́ньского ѓру́нту, то відда́вав е́му при обраху́нку ви́значену частъ збі́жа, а коли́ мав ще па́ньску худóбу й íнші господа́рські зна́доби, то повинен був то все зверну́ти па́нови. Коли́ за́куп ут́к від сво́го па́на без обраху́нку, або́ допусті́в ся прові́ни, за котру́ е́го пан запла́тив за не́го ка́ру, тоді́, після́ Ру́скої Пра́вди, тра́тив свобо́ду і става́в рабо́м, себ то неві́льником сво́го па́на. Але Ру́ска Пра́вда бра́ла тако́ж за́купа в оборо́ну пе́ред насильством; за́куп покрі́вджений па́ном, міг обжа́лувати е́го пе́ред су́дом. Коли́ пан прода́в за́купа або́ безві́нно пере́мíнив е́го в раба́, то тра́тив вся́ке пра́во до за́купа, а на́віть пла́тив е́му висо́ку ка́ру. За́куп, зароби́вши собі́ гро́ші, міг ста́ти са́мості́йним вла́сником зе́млі і тоді́ з півсво́бідного чоло́віка става́в зовсі́м свобі́дним.

Убо́гий хлі́бороб, що не був у си́лі покори́тувати ся ди́кою зе́млею, міг осі́сти тако́ж на ѓру́нті о́бщíни, себ то грома́ди, але́ під услі́вем, що бу́де пла́тити озна́чену да́нину на грома́дські вида́тки. На грома́дськім ѓру́нті міг сиді́ти ці́ле житі́, міг е́го переказати́ свої́м наслі́дникам, або́ на́віть пра́во сво́є до се́го ѓру́нту прода́ти ко́му íншому, але́ ѓру́нт за́всі́ди оста́вав вла́сностю грома́ди, а той що е́го пере́ймів, повинен був поно́сити грома́дські тяга́рі при́в'язані до ѓру́нту. Одна́к мо́жна було́ ті тяга́рі ві́дразу сплати́ти, або́ íншими́ слова́ми, зе́млю ви́купити і ста́ти свобі́дним, по́вним вла́сником сво́го ѓру́нту. На чо́лі о́бщини сто́яв грома́дський старши́на зва́ний ста́ростою, що́ був посере́дником між́ грома́дою а кня́жим у́рядом.

Кро́мі свобі́дних хлі́боробі́в і півсво́бідних, се в за́купі́в, бу́ли на Ру́си раба́ або́ неві́льни́ки. Раба́ми става́ли бра́нці во́єнні, за́купи за всі́лякі прові́ни, а тако́ж і свобі́дні за довгі́. Оні́ бу́ли вла́сностю кня́зя, або́ при́ватних лю́дій; їх ужива́ли до пра́ці на рі́лі, до котро́ї оні́ бу́ли прикрі́пощені, або́ до всі́ляких íнших послуг. Зва́ли їх тако́ж хо́ло́пами, че́ляди́ю. Рабі́в тих півно́ було́ на Ру́си за часі́в кня́жих дуже́ мно́го, коли́ ру́ські купці́ вивозі́ли в чу́жі кра́ї по́біч фу́тер, во́ску і ме́ду, тако́ж рабі́в на про́даж.

Ру́ський се́лянín займа́в ся в ті часі́ го́ловно хлі́бо-

робством. Землі не справляв вправді так старанно як те-
нєр, бо і не мав так добрих приладів господарських, але
затє мав більше землі, таї земля була переважно плодо-
вітою цілиною, що і без запопадливого справлєня вида-
вала богате жніво. Скотарство і ловля риб давали також
великий дóхід руському селянінови, але найбільше пожитку
мав він з ліса. На Русь розлягали ся тоді великі дрімучі
пралїси, повні всілякої звірини. Скірами кожущних зві-
рят платів селянини данину князєви, а опісля Татарам; за
скіри купував він на торгах у купців всілякі потрібні річи.
В лісах вишукував він бóрти дїкої пчолі, вибирав і мід
і віск, за котрим приїздили на Русь чужосторонні купці
і вивозили до Греції або Нїмєччини. Були навіть на Русь
люди, що займали ся лишє вишукуванєм дїких бóртий,
а називали їх древолáзами.

Селянин руський був в ті часї вельми тёмний. Про-
свїта прийшла на Русь разом з християнством з Царго-
роду, але ширїла ся она вельми повóлі. Лишє по що най-
більших містах були школи, де учили ся княжі і боярські
дїти, а прóстий люд не то що не мав нїякої науки, але
дóвгими віками і віру християнську ісповїдував лишє по-
верховно, а в сýти річи придєржував ся давнього поганьства.
Торжєства християнські лучив він з поганьськими обрядами,
подрўжа заключав без церковного посв'яченя і радо слў-
хав во́лхвів, се є чародїїв, що відвертали єго від правди-
вої віри. Любував ся він у гучних бенкетáх, при котрих
учасники напивали ся і прислўхували ся скоморохам, се
є народним сьпївакам і весельчакáм, що сьпївали їм по-
ганьські піснї. Дóвго ще трєба було ждáти, зáки віра Хри-
сто́ва розширїла ся по всіх зáкутках Русь, а слїдом за нею
пїшла і просвїта.

Дóля руських хлїборóбів у княжїй добі була вельми
тяжка. Мнóго онї терпили такі від своїх власних князїв.
Кождий князь дбав голóвно про розширенє своїх во́лостей.
тож дўже чáсто воював із своїми сусїдами. Щобї придбати
потрібні на війну грóші, накладав князь великі данини на
хлїборóбів, стягав з них висóкі кáри грошеві, а до того
не й урядники княжі чáсто їх крївдили і угнїтали, щобї
і собі збогатїти. А вже найбільше терпили хлїборóби, коли
князї воювали із собою і приклика́ли на поміч дїких По-

ловців, що кочували на схід від Русі. Половці грабили майно хлібороба, его самого убивали враз з сімєю, або забирали в неволю. Особливо багато ліха заподіяв руским хліборобам жорстокій хан половецкий Буняк,¹⁾ про котрого і по нинішній день заховало ся в пам'яті люду багато переказів і повірок. В половині XIII, віка місце Половців заняли Татари, котрі протягом кількох століть були невисказаним ліхом для Русі.²⁾ Мало було на Русі князів, що щіро дбали про добір хлібороба, що запопадливо піклували ся его долею і боронили его перед хижим ворогом.

21. Які були школи на Русі за князів.

(Ол. Барвіньского).

Володимір Великий, впровадивши на Русі віру Христову, заводів також перші школи рускі і приказав боярам та визначнійшим родинам до них посилати діти на науку.

В тих школах мали учити дітей не тільки грамоті, але також віри й обичаїности, і то не гнівом і строгостию, лише ласкавостию і любовю впливати на учеників.

Не тільки в Києві були заведені школи. Володимір видав приказ, щобі сьвященники по містах і селах приводили людий до віри Христової а дітей учили грамоті. Так отже воля его була, щобі в кождім приході при церкві була школа, в котрій місцевий сьвященник учив би дітей. Небавом число шкіл так збільшило ся, що після слів руских літописей було по деяких містах навіть по кілька шкіл, як приміром у Курску. В одній з тих курських шкіл учив ся Теодозій, опісля знаменитий ігумен Києвско-печерського монастиря і сьвятитель Рускої церкви.

За приміром Володиміра Великого син его Ярослав Мудрий любив дуже книжкі і науку. В Новгороді заложив він школу на 300 дітей знатних родин і сьвященників. Крім того зібрав Ярослав коло себе учених людий, щобі перекладали кніжки з грецького язика на церковно-слов'янський і заложив перший книгозбір при церкві св. Софії, з котрого вірні люди черпали науку і просвіту. Літописи зві-

¹⁾ Про сего хана оповідає нарід, що як лише глінув він на яке село або місто, зараз оно починало горіти. ²⁾ Про Татар оповідає й нині нарід, що трава там не пороста, куди они перейшли.

щають, що в часах Ярослава Мудрого були також школи на Волині, а в 40 літ по смерті Ярослава сидів у місті Володимирі Волинським якийсь Василь, здає ся сьвященик, котрий доглядав шкіл і наставляв учителів. Також і на Червоній Русі вже рано заведено школи. Справедливо отже писав перший руский літописець, що Володимир Великий зорав і справив руску землю хрещенем, Ярослав засіяв серця вірних людей наукою і просвітою, а відтак сини Русі збирали німи засіяне. Також Київско-печерський монастир був головним розсадником просвіти на Русі, а численні письмєнні твори є вимовним доказом значийшої просвіти руского народу.

Перші школи на Русі заложено передовсім на те, щобі приспособити для краю сьвящеників і людей до церковної служби. В тих школах учили отже неперечно словянської азбуки й письма, церковного співу а декуди також грецького язика, з котрого перекладано на руский язик церковні й інші книжки.

Вже в перших часах по введеню Христової віри було на Русі доволі книжок, особливож сьвяте письмо в церковно-словянським язичі, життя сьвятих і інші набожні книжки, а з того бачимо, що грамотність в старинній Русі була доволі розширена.

Наслідники Володимира Великого і Ярослава Мудрого ішли за їх прикладом і підмагали школи і просвіту, а внучка князя Ярослава, Янка, оснувала школу в Києві при Андреївській монастирі для дівчат, котрі там учили ся грамоті, співу і всяких ручних робіт.

Коли би просвіта могла була без перепони так дальше розвивати ся на Русі, руский нарід був би вже рано став на рівнім ступні просвіти з іншими. Але за володарства князя галицького, Данила, напали дікі Татари на Русь, та несли руїну містам і селам, а погібель народови і просвіті. В згаринах рускої землі запропастіла ся доля народу, а хоробрі борці лягли на боєвищі в нерівнім бою з поганим ворогом. Тоді просвіта враз з попелом спалених книг мов то запропастіла ся без сліду. Сумно було на Русі в часах татарських нападів; тому не дивно, що тоді мало хто займав ся наукою, мало хто що писав.

1240

22. Рѹский князь Ромѧн Данилѡвич.

(Василѧ Гльницького).

Князь Ромѧн, син короля Данила, оженив ся був з Гертрѹдою, австрійскою княжною, послѣдньою з дому Бабенбергів. Прибувши на замок угѡрського короля Бѣлі, застав він там післанця, вісланого Данилом з австрійського боєвища. В писемі взивав король Данило сїна, щобі зараз прибував до Австрії, де обійме начальство над полками, котрими тепѣр проводить тисяцкий Андрій. Данило доносив сїнові, що мимо побѣд над війсками Оттокара, приневѡлений оставити боєвище і вернути домів задля бѡлю очий.

Ромѧн з Гертрѹдою поспішив направѣ над Дунай, де вже вѡго, недалѣко від угѡрської граніці, дожидав Андрій з війском. Ромѧн довідав ся від Андрѣя, що недалѣко Відня лежить крѣпость Непірець¹⁾, вправдї сїльна і твѣрдо збудована, але з невеличкою тїлько залогою; її можна би лѣгко взяти приступом, тим бїльше, що Чѣхи по відходї Данила не сподївали ся нїякого новѡго нападу... Ромѧн згодив ся на се, бо бажав похвалити ся перѣд вїтцѣм якїм воєнним чїном.

Війска продирали ся пѡтайки крізь густї лїсі і прибули на лїсїстї гѡри, котрими був окрѣжений з трох сторін Непірець. Ромѧн казав нарізати в лїсі фашїни і нѣю в ночі заповнїти ширѡкий рїв з найменше стерѣженої сторони. Підступ удав ся. Над ранком вдѣрли ся рѹскї воякі на вали, а коли вже дѣякі з них були на верху з князем Романѡм на перѣдї, загреміли сѹрми до бѡю і все війско кинуло ся до приступу; Чѣхи перелякані і неприготовлені, піддали ся Романѡви майже без опору.

Ромѧн урадований овладѡю крѣпости, вислав післанця з вїстїю до Данила, самѣ тодї, коли Данило приймав в Дрогїччинї королївський вїнець з рук папського кардінала Опїзона. Заразѡм просив Ромѧн вїтця, щобі прислав ємѹ помічні війска, бо доходили вїсти, що Оттокар іде з дѣуже великою сїлою Непірецьви на відсїч.

Але Данило не мїг прислати помочи, бо прѡтив нѣго самѡго зворушила ся Татарва, довідавшись, що Данило за-

¹⁾ Нїмберг під Віднем, званий в рѹских лїтописях також Інешпїрк (нїмѣцке Інеберг, нїмї Нїмберг).

ключив союз з папою римським, і що папа обіцяє Русі придбати поміч цілого християнського заходу. Тимчасом поміч від християнських держав не наспіла. Данило був приневолений оперти ся на власні сили і обернути всі свої засоби супроти Татар. Та й не довго дали Татари ждати на себе. Під начальством „темника“¹⁾ Куремси перейшли оні Дніпро, заняли й ограбили Київ, заволоділи Понизєм²⁾ і оперли ся аж о Кремянець. Данило, не одержавши обіцяної помочи, зірвав прийату церковну унію, злучив ся з поганською Литвою і воював на власну руку з Татарами. В тій війні побив він найперше Половців, що злучили ся були з Татарами, поборів відтак Татарву і прогнав її геть зпід Кремянця, знад Богу, з Понизя і з Києва. Тим способом розширив Данило границі своєї держави аж до Дніпра і Чорного моря і заняв степи південної Русі, котрі Татари обернули були на пасовиска для своїх коней. Се була хвиля найвисшої слави і могутности Данила.

Тимчасом положенє Романá ставало щораз небезпечнішим, бо не одержав помочи ні з Русі, ні від короля Бєлі. Оттокар прибув з сильними військами під Непірець і розложив ся табором перед воротами твердині. Роман робив часті випадки з твердині і боровив ся кріпко, однак не годен був переломати сили Оттокара. Зарівно й Оттокар спізнав, що не віпре Романá силою, тому став входити з ним у переговори. Оттокар приобіцяв відступити Романови Стирию без усякої застороги, щобі лишє Роман відступив від Бєлі, бож і так Бєля обманює Романá, шукаючи в війні свого власного хісна.

Романови в єго небезпечнім положеню в твердині, лишеному всякої помочи, було се дуже на руку, як би не почутє вишнього закóна і вишньої чєсти, котра стоїть понад всякі туземні користи. Він сказав Оттокарови так: „Я обовязав ся королєви Бєлі моєю чєстю, — договору з ним не зломлю, бо се було би грїхом перед Богом а неславою перед людьми“... І війна дальше продовжала ся. День і ніч стерегли рускі вояки валів; на обложників виливали горючу смолу, окріп, кидали каміне, трами, а підлізаючих на мурі

¹⁾ „Темником“ звав ся у Татар начальник 10.000-ого відділу.

²⁾ Край над долішнім Дніпром аж до Чорне море.

здрюлювали в рів, або стріляли на тих, що вдирали ся на вали; зразу роблено навіть з твердині щасливі випадки. Чехи, стративши багато війська, а zarazом і надію, взяти кріпость приступом, постановили обложенців голодом присилувати до здачі. Онї стиснули кріпость ще тіснійшим ланцом і відтяли їй всякий довіз харчів і інших припасів.

Небавом нестало обложенцям страви для людей і папі для коней. Воли і вівці, що достарчували мяса, давно вже порізано і спожито. Відтак випорожнили ся засоби мукі; навіть отруб і полівни, з котрою мішано мучні висівки, не стало... Почали різати коней, а відтак жити ся падлиною, бо і коні гинли з недостатку папі. Словом, настала була крайня нужда, — однак Роман все ще не хотів здатися. Бувало від рана до вечера ходив він по валах і виглядав, чи не надходить поміч з Руси або Угор; але поміч не дасть Бог! А до того ще, як би на глум обложенцям, небо було тихе, чисте і веселе; гарна осінь украсила і збогатила природу. З кріпостних мурів бачили обложенці довкруги війні гробзи, то чорні то жовті, що визирали розкішно зпомежи лістя; бачили садовину, обліплена жовтими та червоними овочами, бачили стада товстих волів та корів і овець, пригнаних до табору Оттокара; бачили околичні ниви, золотоколосисті; а над тим всім злітав щебетливий жайворонок і співав веселу пісню... Все тішилось гарною природою і свободою, лише одним замкненим в кріпости гротзіла неболя або голодна смерть!

Найбільше страдав сам Роман, бо він терпів за себе, за свою честь, за судьбу воїв і за свою Гертруду, що безвінно ділила з ним нужду і голод.

В тій найбільшій тривозі зіслав Бог хоч невеличку, але завжди важну підмогу. Одного вечера, по свідощтві літописи, добила ся якась жебруча баба чудним способом аж до табору Романа. Зпід лохматя, яким поверха вкрилася, виїмила туго завязане горнятко, повне росолу, варену курку і бохонець білого хліба. Крім того віняла фляшку старого вина і ставляючи ті скарби, цінніші зблота, на стіл, сказала до Романа: „Ратуї, князю, свою хору подругу, княгиню Гертруду, котру я своїми руками вінявчила, своїми грудми виївила!“...

О, яка то була радість для Гертруди, коли она в тії перебранії жебручії бабі пізнала свою колишню вірну мамку. В княгіню вступив новий дух, дух надії, що ободрів її на хвилю.... Ся жінка була міщанкою в Відні; мала над Дунаєм свій дім і горід, з котрого продавала горіднину, а муж її був ремісником. Довідавши ся, що Гертруда находить ся в Непірці з Романом в сумнім положеню, постановила її кінче відвідати і по силам допомочі. Она продовжала ще якийсь час свої відвідини і засілювала Гертруду і її мужа найпотребнішим харчем.

З дня на день ставало положенє Романа в Непірці що раз трудніше; до того захорувала Гертруда дуже тяжко. Надія на поміч угорських війск зовсім щезла; треба було або зда́ти ся, або з небезпеченьством житя перебити ся крізь ряди ворога. Роман ви́брав перебіи. За помочию рицарського Бєренгара, вірного приклонника Бабенбергів, зробив він напад з кріпости одної темної нощі, коли чеські війська найменше того сподівали ся, і передер ся, кріпко борючись, крізь ті самі ліси, що ними прийшов був до Непірця, — до угорської границі, а звідтам удав ся на Русь. Гертруду приневолений був Роман оставити в Непірці.

Оттокар помирів ся з Гертрудою і віддав їй часть родінних дібр у Стирії. Тут в самотнім замку межи дрімучими лісами продовжала она вік свій з своєю і Романом дочкою, Марією.

23. Середньовічні ігрища.

(За Василєм Ільницьким.)

I.

В Ізвюліні¹⁾, на замку угорського короля Бєлі, робили ся приготівленя до весіля. На великім подвірю за замком крутіли ся кухарі, служниці, то вносили то виносили всякі страви і приправи. З пивниць викочують віна, мід, всякі напінки, приладжують столі, вкривають їх білими скатертями: — в комнатах замкових для гостий королівського

¹⁾ або Звюлін, словацке Zvolen, мадярське Zolyom (Altsohl), над Гроном в півн. Угорщині тепер Чехословаччині. Зід сей відбув ся 1247 р.

ї княжого роду і для знаменитших достойників, а на подвірю ї замкових площах для рицарів і слуг приїзжих, — бо буде здвиг гостий, а весіліє потриває найменше дві неділі. Всюди панував великий рух.

Вже прибули відпоручники зі щедрованиями і богатыми дарунками від німецького цесаря, від чеського короля, від великого магістра німецького ордена, від князя литовського, краківського і мазовецького, а князя Даниїла з женихом і з дружиною все ще дожидають. Нараз загуділи трембіці, заревлі сурми перед замковою брамою. Повстав великий шум, озвав ся поклик: „Прибув на весіліє князь Данило!“

Спущено звіджений міст. На чолі дружини указав ся великий князь руский на білих арабських коні, цілий в золотистій зброї, а коло него по правім боці дождиданий жених, князь Лев, на чорнім як галка коні, а палким і огнистим, мовби ему іскри з низдер сипали ся, в срібній зброї, з великим пушистим чорним пером на шоломі. За ними їхав Даниїлів брат, Василько, дальше блискуча від ясної зброї дружина Василькова, архієреї, князі і бояри в двісті коний... Всі гості подивляли величну і поважну стать Даниїла, его стрій пишній і дорогий, а також і оруже цілої дружини. Коні бо їх були в бляхах, накріті дорогими коврами, а люди в металевих панцирах, шоломах і нарукавниках. Кінь Даниїла був на причуд дивний. А сідло на нім, стріли і шабля украшені золотом й іншими дорогими приборами манили очи до себе. Сам Данило був одітий в золотий панцир, а верх него завішена була дорогийна делія з рисього смуща, покрита багром, обшита плоским, золотим кружевом на грецький спосіб; на ногах мав чоботи з зеленої козячої шкіри, шиті золотом.

Король Беля вийшов на стрічу супроти свого дорогого свата і повитав его сердечно; „Дуже радую ся, що прибув esi до мене руским обичаєм“, попросив его враз з семєю до замкових комнат, і з трудом перетискав ся поміж численні гості, що вийшли були оглядати руского князя. В комнатах повитав его Беля ще раз сердечно, і одягнув его, по тодішньому звичаю, в свою королівську одіж, а тим заявив князеві превелику честь.

В дружині Даниїла находили ся також і угорські вельможі, котрих Данило забрав був у певолу в битві під Яро-

сла́вом, а те́пер припрова́див їх з собою́ і верну́в їм свободу́.

В парожній замковій комнаті глибо́ко задума́лась коро́лівна Констан́ція. Ле́дви що привита́ла була́ сво́го же́ни́ха в сві́тлиці, а те́пер на самоті́ розбира́ла в ми́сли єго́ о́браз, єго́ ли́це, єго́ зі́р, мо́ву, єго́ ці́ле пове́денє, щоби́ відгада́ти з то́го все́го сво́ю будучу́ до́лю.

II.

Ко́жда дні́на приноси́ла те́пер но́ві заба́ви. Вига́дувано́ ло́ви для урозма́йченя заба́в, турні́ї, про́їздки кінні на угорські́ пу́сти¹⁾, кінні пере́гони, маскара́ду і таке́ інше.

В турв́іях бра́ли́ у́часть ли́ше мо́лодші́ ли́царі. Приго́товано́ га́лерні́ пе́рскими́ дива́нами вкриті́ для павь, що́ ві́тязям ма́ли роздава́ти нагоро́ди, а між ста́ршими на́йдосто́йні́йшими гі́стьми засі́в на пе́ршій місці́ га́лицко-ру́ський кня́зь Дани́ло по́біч коро́ля Бе́лі. Суді́ї турні́їв ви́значали́ напе́ред по па́рі, хто з ким ма́в вступа́ти до борби́. Бо́рці в ста́левих па́нцирах з за́мкненими при́лбі́цями ма́ли ви́ступати́ на ко́нях із спі́сами про́тив се́бе, а по́тім, коли́ би ко́трого́ кінь упа́в, ма́ли добува́ти меча́ і розправля́ти ся пі́шо.

Са́ме на озна́чений до турні́їв де́нь прибу́в якийсь не́зна́комий сто́ро́нний ри́цар в за́мкнені́й при́лбі́ці і до́ма́гав ся від суді́їв, щоби́ єму́ дозво́лено вступі́ти до борби́ з кня́зем Львом, запо́руча́ючи ри́царским сло́вом, що ро́дом і по́ве́денєм сво́ім досто́їн він боро́ти ся з кня́зем. Суді́ї призво́лили. Да́но́ знак тру́бами, і з обо́х супро́тивних сто́рін ви́їхали́ на герць супе́рники. Не́зна́комий ри́цар був у чо́рній зе́лізній збру́ї і в та́кім же шело́мі. Кінь під ним був та́кож чо́рний, щіро́ї ара́бско́ї кро́ви, а палкі́й як ого́нь; не́терпели́во греба́в він ко́питом зе́млю, по́рскав розду́тими ві́здрями і то́чив пі́ну; ри́цар був прину́во́лений єго́ ці́пко-зде́ржувати́ у́здами. І сам ри́цар подо́бав на уда́лого, ве́льми крі́пкого мужчи́ну. Висо́кий ро́стом, широкі́й плечі́ма, сиді́в на ко́ні, мо́вби́ прирі́с до не́го; зпо́за зе́лізної при́лбі́ці све́ркали́ лю́то ка́рі о́чи. На чо́рнім єго́ щі́ті ви́писана́ була́ де́віза: „Ві́рний до сме́рти“.

¹⁾ Сте́нові о́кєлиці́ на угоре́кім ні́зу.

Князь Лев був в ясній збрूї, блискучій від лўчів сонця. Кінь его був білої масти і хоч менший ростом, але зарівно палкий і ще поворотнійший від тамтого. І сам рицар на нїм був статию менший, але зате швидший, гнучкийший і поворотнійший. Его девізою було: „З Богом“.

На тих обох борцїв звернули ся очи всіх. Дали знак трембітами, — рицарі заняли свої становища; взявши велике копіє в половині, в праву руку і кріпко притискаючи до тіла, подали ся оні вперед, готіві до вигону... Дали в друге знак — трубами, рицарі в одну мить пустили коні в найскорший чвал і ударили на себе з великою силою, що аж кінці копій розприснули ся на дрібні кусники. Анї оден з рицарів нї з їх коний не захитав ся нї крихіточки, хоч зразу здавалось, що незнакомий, ростом більший і на вид сильнійший, за першим ударом звалить з коня свого противника. Розляглись гучні оплески з галерій. Подано обом нові копія; рицарі заняли знов супроти себе становища. Дано знак трубами, і знов в найбільшій розгоні ударили рицарі копіями на себе... Сей раз кінь князя Льва надоптав в бігу на якусь запору, на камінь чи дерево зломаного копія, і мало що не упав на землю. Князь замітивши небезпечність, мимохіть кинув оком на землю, але в тій же хвилі ударив на него чорний рицар так сильно копієм, що князь аж в сідлї захитав ся... Здавало ся, що побіда перехилила ся вже на сторону чорного рицаря, але на щастє копіє противника поховзло ся по каленій¹⁾ збрूї і князь удержав ся на коні.

Суперники розїхали ся знов на свої становища, не вчинивши собі шкоди, ладили ся до нового випаду. Тількож Лев, поучений досьвідом, усадив ся тепер кріпше в сідлї; на даний знак в лютім гнїві пустив ся на свого противника, мовби прочував в нїм свого смертного ворога, і ударив на него з незвичайною силою... Конєць его копія проломав зелїзні сплєти прилбїцї, що вкривала лице чорного рицаря, і зранив его в голову. Чорний рицар похитнув ся на землю, — борба скінчена. Відкрили прилбїцю чорного рицаря, і зпід зелїзної заслони появило ся знане всім лице Ляйюша... Всї з задиву аж сплєснули в долонї — се

¹⁾ Сталевій.

бо перший, найзнаменитіший рицар угорської землі захитався від руки руського князя.

Потім бороліся рицарі ріжних країв і народів. Найбільше між ними відзначився Чех Бойомір, котрий повалив з коня об землю свого суперника, Німця з ордена хрестоносців.

Вже добре стало смеркати, коли труби і сурми заповіли кінець турніям. Судії признали князеві Льву першу нагороду, другу Бойомірови.

На другий день вибралися гості на лова. Тут відзначився перед всіма князь Данило. Він здавна славився знаменитим ловцем; его знала наша Черногора і Тухольщина, знав его далекий Переяслав і Чернігів. Ту борівся з медведями, діками, рісями; там з турами і оленями; в пущах Чернігова ловив власними руками диких коней. Нерідко лучалися пригоди. Дикий тур два рази підняв его враз з конем на роги, дик відкусив меч у его бедра, медвідь зранив руку — але всі ті пригоди лише більше ще подражнювали его рицарську вдачу. От і нині любий день для Данила, — він убив двох диких кабанів і одного величезного медведя.

Довго ліси гомоніли від звуків рогів, лаiania псів, гукання нагінки, тріщало галузе від продираючихся крізь гущавину коней і дикого звіря, — аж над вечером король Беля, проводир ловецької виправи, задів у великий риг на знак, що ділу кінець. Ловці, веселі й охочі, хоч троха потомлені і зголоднілі, обступили его громадно і вернули домів.

* * *

Минулися весільні піри й ігрища. Гості порозїздилися домів. На замку в Ізволіні стало небавком глухо і пусто, як на боєвищі по укінченій битві.

24. Школа Ставропигійського братства у Львові.

(Ол. Барвінського.)

Коли після татарського лихоліття стали відбудовувати монастирі, відновляти єпископські століці і церкви, тоді й наука найшля при них своє пристановище. Около поло-

віни чортирнаїцятого столїтя (бѣже бїльше як 500 лїт то́му наза́д) діста́ла ся Га́лицька Русь під панова́нє По́льщі, а Украї́на, Во́линь і Поді́ле під панова́нє Лі́тви. Не́перечно́ і там бу́ли шко́ли, в котри́х учи́ли словя́нсько-ру́ського пи́сьма, бо в литовско-ру́скім кня́зівстві і в га́лицько-ру́скім прилу́ченім до По́льщі, ужи́вано ру́скої мо́ви і пи́сьма, бѣ́же бу́ли потрі́бні уря́дники свѣ́домі ру́скої мо́ви і пи́сьма. Але ко́лі хто бажа́в ви́сшої на́уки, ішо́в до лати́нських або́ загра́ничних шкiл. Бога́то Руси́нів замо́жних учи́ло ся в Кра́кові, в Пра́зі або́ в Німе́ччині і Фра́нції.

Потре́ба ви́сших шкiл в кра́ю проявля́ла ся щора́з бїльше. Кня́зь Констан́тін Остро́жский за́вів у́же 1580 ро́ку ви́сшу шко́лу в мі́сті Остро́зі, на Во́лині. В ті́м часі́ і Льві́в сла́вив ся просвѣ́ченими лю́дьми не тї́лько між духо́вельством, але й по́між ми́щанами, як н. пр. Мака́рій Туча́пский (пі́знійший е́піскоп льві́вский), Семѣ́н Сі́дляр, котро́го кня́зь Ку́рбский в лі́сті сво́ім назива́є любі́мим бра́том і дру́гом. Найшлі́ ся бѣ́же у Льво́ві розу́мні ми́щани, ре́вні до сво́єї рідно́ї ві́ри і мо́ви, котрі́ заохоче́ні патріа́рхом. Антио́хійским Йо́акімом за́вели пе́ршу ви́сшу шко́лу гре́цької і словя́нської мо́ви у Льво́ві в ро́ці 1586. О́ні ді́йшли до свѣ́домости, що на́рид без шко́ли явля́є ся мо́в би без-слове́сним а на́ука є́ не тї́лько потрі́бна для ді́тій „вса́кого, ста́ну“ і що не́ю скрі́пля́є ся не ли́ше ві́ра але і на́родність. Під про́водом патріа́рха Йо́акіма уложи́ли ви́брані мужі́ льві́вські „по́рядок шкiльни́й або́ уста́в“, пі́сля котро́го ула́джено тако́ж ви́сші шко́ли, за́ведєні пі́знійше при бра́тствах лу́цкім, ви́леньскім, ки́ївскім, моги́лівським і ин́ші ру́ські шко́ли.

До бра́тескої шко́ли прийма́ли ді́тій вса́кого ста́ну, „убо́гих за про́сті Бiг, а бога́тих за рі́жним да́тком“. Ді́ти чле́нів бра́тства, а особлі́во сі́роти, учи́ли ся да́ром на ко́шт бра́тства. Для на́уки уде́ржувало бра́тство уче́них духо́вних і свѣ́тських лю́дей, спосо́бних до учи́тельського ста́ну і про́повіданя сло́ва Бо́жого¹⁾. Не тї́лько льві́вські Руси́ни, але й посторо́нні ра́до дава́ли ді́тій на на́уку до ставропи́гій-

¹⁾ Тут між іншими був учи́телем Гре́к Арсе́ній, (о́нісця митропо́літ), що виро́ва́див на́уку кля́сичних я́зикiв і ви́дав пе́ршу і найлі́пшу на сві́й час грама́тику „Є́ліно- (гре́ко) словѣ́ньського я́зика“.

ської школи і тому́ число учеників було значне́, тим більше, що до інших шкіл в краю́ прийма́ли лише́ дити́й шляхотського ро́ду.

Коли́ в тодішних шко́лах по́льських, че́ських і інших европе́йських учи́ли всі́х нау́к в лати́нській мо́ві, то в львівській шко́лі ставропигі́йській, як і в інших бра́тських шко́лах, учи́ли тогоча́сною кни́жною мо́вою ру́скою. Крім то́го учи́ли ся церко́вно-словя́нської, гре́цької, лати́нської і по́льської мо́ви, чита́ли і objáняли свв. Писма́, Оти́в Це́ркви, моли́тви, богослуже́нє, учи́ли ся грама́тики, по́етики, рето́рики і фі́лосо́фії.

Ученики ді́лили ся на три відді́ли: в пе́ршій учи́ли ся чита́ти, в дру́гій чита́ли й учи́ли ся рі́жних предме́тів на па́м'ять, в тре́тій відді́лі objáняли і обгово́рювали ви́учене. При нау́ці зважа́ли на те, щобі́ ученик як на́йбільше присво́їв собі́ і розу́мів то, чо́го ви́вчив ся. В ти́й ці́лі по шко́лі ма́ли ученики прока́зувати ле́кцію оді́н дру́гому, спи́сувати і повто́ряти пе́ред своя́ками і господа́рями, а на дру́гий де́нь пе́ред по́чином ново́ї ле́кції, ма́ли пе́ред учи́телем ви́дати вче́рашню ле́кцію.

Між дити́ми убо́гими і бога́тими не ро́блено іншо́ї рі́жнїці, як пі́сля нау́ки. Ученики ма́ли ходи́ти ко́ждої неде́лі і свя́та на служе́бу бо́жу і пе́ред тим ви́слухати духо́вної нау́ки, а по оби́ді objáняли їм прочи́тані в це́ркви місця́ свв. писма́. Чоти́ри ра́зи до ро́ку спові́дали ся і причаща́ли. Шкі́льна зве́рхність нагла́дала за їх по́ступками в шко́лі і по́за шко́лою і кара́ла рі́зкими, а непопра́вних виключа́ла. При недоста́тку духо́вної семіна́рії пригото́вля́ла ся в ній мо́лоді́ж до духо́вного ста́ну.

Шко́ла при львівські́м Ставропигі́йські́м бра́тстві ра́нше інших бра́тських шкі́л процві́ла нау́ками і пома́гала до ро́звитку дру́гим. З не́ї ви́йшло бога́то знамені́тих мужі́в, що були́ окрасо́ю і сла́вою ру́ської Це́ркви і на́рода і збога́тили ру́ське писме́нство уче́бними і релі́гійними кни́жками. Ученики, укі́нчивші ставропигі́йську шко́лу, були́ так до́бре пригото́влені в нау́ках, що могли́ бу́ти учи́телями в інших шко́лах. Петро́ Могі́ла, о́сновуючи в Ки́єві шко́лу, пі́знійше пере́мінену в акаде́мію (на́йви́сшу шко́лу), за́визва́в і Лавре́нтій Зиза́ній-Ту́станове́кий (а́втор словя́нської Грама́тики, Азбу́ки і Слоса́ря).

учителів з львівської школи. Бувши ще архімадритом Печерської Лаври, вислав він своїм коштом кількох даровитих молодців, по більшій частині з львівської школи братської, на вищі науки за границею. Коли ті учені молодці за чотири роки вернули до краю, настановив їх Могіла учителями при найвищій школі (академії) в Києві.

Таким способом Ставропигійська школа була жерелом наук, а всі науки перенесені до Києва, ширіли ся по цілій Русі.

Ставропигійській школі ішла в підмогу братська печатня, котра причиняла ся немало до розширення просвіти між руским народом.

Патріарх Єремія потвердив привілеї що до школи і печатні і дозволив братству печатати всякі книжки, а особливо богослужбні, духовні і шкільні. На просьбу київського воеводи, князя Іоанна Острозького, потвердив король польський Жигмонт III.¹⁾ Ставропигійське братство р. 1592 і признав єму право удержувати школу і печатню. Ставропигійська печатня почала печатати з того часу і видає без перерви книжки церковні і рускі аж до нинішнього дня. Бідні монастирі і церкви діставали від львівського братства богослужбні книжки даром, а книжки видані братством продавали в Галичині і по цілій Україні. Протягом трох сот літ видала печатня що найменше 300.000 церковних і шкільних книжок.

25. Про перші печатні на Русі.

(Богдана Лєнкого).

Дивна доля судила ся тим людям, що печатали перші рускі книжки. Замість нагороди за працю і труди стрічала їх невдяка і переслідованя.

Першим з них був Німець з роду, Швайпольд Фіоль. Напечатав він 1491. року в Кракові дві церковні книги:

¹⁾ Грамота видана королем Жигмонтом називає братську школу »школою свободних наук«, котрі були там введені від самого єї починну. Королівський привілей відкрив також доступ до школи латинській мові, котрої там учив Мелетій Смотрицкий, і Львовичи удержували з того часу латинську школу.

Октоїх¹⁾ і Часослów²⁾. А що книжки ті були печатані ки-
рільським письмом, óтже посудили єго о схїзму і вкїнули
до вязниці. Він утік з Кракова на Угорщину і там умер.

Були то перші печатані словяньські книжки.

Другим печатником руским був Франц Скорїна. Він
учив ся в Кракові в академії, а потім в Падуї, де одержав
степень дóктора всіх наук лїкарських. Скорїна випечатав
1517. в Празї біблію руску, „Бóгу на честь а лóдям поспо-
литим на пожиток“. Зразу мав Скорїна такóж немáло всі-
ляких клопотів, áле пізнїйше взяв єго король Жїгмонт I.
під свою опіку і звільнив навіть від сóдів воєводських
і каштеляньських, задérжуючи суд над ним собі самóму.

Правдївим мучеником за штуку печатання був Іван
Федорів. Жив він у Москві за часів царя Івана Грізнóго.
Той цар довідав ся, що в Нїмеччинї не переписують кни-
жок, тільки печатають, томó спровадив до Москви якóгось
Нїмця, котрий заложив печатню. Від него научили ся
штуки печатання Іван Федорів і Петро Мстиславець. Десять-
лїт працювали онї, заки видали дві церковні книги. Та
деякі мóнахи, мабуть томó, що печатані книжки відбирали
їм зарóбок за переписуванє, почáli голосити серед náрода,
що печатанє, се чародїйство, що Федорів і Мстиславець
стоять у змóві з чортáми і фалшóють церковні книги, та
що онї еретики.

Тёмний, підбóрений на́рід кїнув ся на печатню, роз-
ніс її, збóрив і спалив разóм з дóмом, в котрїм була при-
мїщена. Обá печатники лédви утїкли з житєм та спинїли
ся в Заблúдові³⁾ у гетьмана Хóдкєвича. Ту заснував Фе-
дорів нову печатню і видав небáвом прёповідї і псалтир.

З Заблúдова перенїс ся Федорів до Львова і заложив
ту першу печатню. Але незабáвом занедóжав, попáв у ве-
лику нóжду і був приневóлений печатню застáвити жида́м.

Коли відужав, не мав за що її викупити і перенїс ся
до Остро́га, де славний князь Васи́ль Конста́нтїн Остро́ж-
ський, чоловїк дóже свїтлий, заложив був ви́щу шкóлу,
щобї ширїти освїту між Русина́ми. При тїй шкóлї отворив

¹⁾ Абó Осмогласник, кнїга молитвенна зложена св. Йоáном
Дамаскіном, містить всі слóужби. ²⁾ Містить щоденні, недільні
й інші молитви. ³⁾ На українсько-білоруськім пограничю.

Федорів печатню, четвёрту в своїм житію, і печатав в році 1681. славно Біблію Остробожу. Потім верну́в до Льво́ва і умер там у великій нуді.

По його смерті викупило Ставропігійське братство ту печатню, яку він заставив був у жи́да, і почало весті її у своїм за́ряді. Та печатня єсть до нинішнього дня.

26. Протестантизм на Русі.

(За Орестом Левіцьким).

Південна Русь (з виїмкою Галичини), дістала ся в XIV. віці під власть литовських князів. Очу́нявши сяк-так від тяжких погромів татарських, змогла она супокійно вже розвивати своє внутрішнє житє і вступити знов у близькі звязи з західною Європою, перервані на якийсь час монгольським наїздом. Литовське панованє не лишє не спиняло тих відносин, а скорше допомагало ще їх віднові, бо впровадило рускі землі в пряме сусідство з європейськими державами. Відносини ті перше всєго були торгові.

Крім торгових ма́ла Литва і неустанні політичні зносини з західними сусідами, а особливо сердєчні були зносини Литви з Чєхами. В році 1403. приїжджав сюді товариш Івана Гуса, Бронім Праский, а два роки пізнійше, за поворотом з Англії, він знов відвідав Литву і Русь і засіяв тут зєрна гуситської науки.

Західна Європа найбільше школами і просвїтою надила до себе Литовців і Русинів. Польська королева Ядвіґа заложила власним на́кладом окремий інтєрнат для руских студєнтів при праскім університєті, а пізнійше повстав такий же інтєрнат при краківській академії. Великий князь Казимір Ягайлович у грамоті з року 1457. в числі інших прав і свобод, дарованих руско-литовській шляхті, надав їй також свободу виїзду в чужі землі „для набываня лѣпшої фортуны, а любо для цвѣченя въ учинкахъ рицєрскихъ“. Все то ясно посвѣдчає о на́маганю тодішних Русинів до сталої живої звязи з західно-європейськими народами. Про князя Михайла Глинського знаємо, що він всю свою молодість прожив за границею. Зразу віддав ся він наукам, а відтак приймав службу у різних стороньських володарів (як при дворі німецького цїсаря Максиміліяна, відтак в Сак-

сонії, Іспанії й Італії) і здобув собі всюди славу даровитого вояка і вождя. Таким же славно звісним діячем був єго сучасник „въ лікарскихъ наукахъ докторъ Франціскъ Скоріна“, котрого біблія, переложена на руску мову, появилася в Празі між 1517—1519 роками. — о пятьдесятъ майже літ скоріше від першого перекладу польского.

Чим далше, тим більше вкореняв ся між литовско-руським дворянством звичай посилати своїх синів для образования в заграничні університети, або призивати до них заграничних, найчастійше німецьких учителів. Так в XVI. віці Радивіли, Ходкевичі, Глібовичі, Сапіги, Кішки й інші учили ся за границею. Звичай, віддавати діти чужинцям у науку, стрічав ся без сумніву і між рускими багатими панами.

Часто і без важних цілей любили литовско-руські дворяни їздити за границю, або женили ся за границею з чужоземками і вносили до краю чужі звичаї.

За тими близькими зв'язами і зносинами з західною Європою, зачали в суспільний лад Литви і Руси виникати деякі погляди і форми західно-європейської культури. Дуже сильний відгомін напшли ту всякі релігійні рухи, що так сильно потрясли в XV. і XVI. століттях західною Європою. Тому то, коли в першій четвертині XVI. віку зачав ся релігійний рух у Німеччині і Швайцарії, найшов він на Литві і на Руси вповні підготовлену рілю. Щобі спинити ширене реформаційних ідей, король Жигмонт I. видав був в 1541. році заборону ввозити до Польщі письма Лютра і єго послідовників, а також заборонів посилати молодих людей в німецькі університети, або приймати учителів німецьких до обучування дітей. Але ся заборона на Литві не мала сили: за литовських дворян рівно вступав ся прихильний реформації королевич Жигмонт Август, а з єго багатой, виленської бібліотеки широко розходили ся письма Лютра, Меланхтона, Кальвіна й інших.

До розповсюдження протестантизму в Польщі, на Литві і на Руси причинив ся чимало Фавст Сочин, братанич Лелія Сочина, що прибув до Польщі в 1579 р. і став основником секти званої в Польщі социп'янами або польськими братьмі, а також арп'янами. Социп'яни з усіх сект найбільше причинили ся до піднесення і розповсюдження

просвіти в XVI. і XVII. ст. Зпоміж многих соцініянських шкіл славила ся особливо школа основана в Раківі (нині містечко в Радомщині), котрій небавом надано степенъ академії. Слава про ученість єї професорів, покликаних там з різних сторін Європи і про успіхи їх наукування розійшлася повсюди так, що до неї горнула ся шляхотска молодіж католицка, протестантска а навіть православна з Русі. Тут повстала також печатня, фабрика паперу, а Раків став огнищем живої літературної і наукової діяльності так, що соціняни славили єго сарматскими Атефами.

В другій половині XVI. ст. йшла соцінянська наука на Русь, проповідувана рускими людьми і рускою мовою і мала серед руского населеня незвичайний успіх. Могутним опікуном сєї науки був виленьський каштелян Ян Кішка, багатий володар 70-ти міст і 400 сіл, одружений з дочкою кн. Константи́на Остро́жского. Соціняни розповсюджували свою науку з підмогою книжок печатаних тогочасною книжкою рускою мовою і видаваних головню на Литві в Несвижі, осідку кн. Радивілів, соцінянським письменником і учителем Симео́ном Бу́дним (н. пр. Кальвінський катихизис для прѣстого наро́да руского і для христіянських дітѣк руских, Оправданє грѣшного чоло́віка перѣд Бо́гом, Перѣклад біблії, Духо́вні піснї і т. п.). Як значно розповсюдилась соцінянська наука на Литві і Русі, виходить з докорів, котрі підніс в творі про Берестейський собор Петро Скарга проти православних за дружбу з ари́янами, що ніби то приятелі, але в дійсности на́че вовки в самім новгородскім воеводстві забрали православним 650 церков, а з 600 шляхотських родин сего воеводства остало ледво 16 вільних від ари́янської по́шести.

Крім новгородского воеводства ширив ся ари́янїзм також у мінськѣм, виленьскѣм, витебскѣм і инших сторо́нах Русі, захопив майже всю Во́линь, де в першій четвертині XVII ст. ари́янїзм дійшов до найвишого процвѣту. З ари́янами удѣржував прїязні взаємини кн. Константи́н Остро́жский і користувався їх літературними услу́гами. Так н. пр. „Апокрїзис“, твір полемічний, виданий під при́браним іменем Христо́фора Філя́лета в обороні православного берестейского собѣра 1596. р. проти кни́ги П. Скарги о́тім со-

борі, був уложений ариянськом Христофóром Б р ó н ь с к и м, за що єму кн. Острóжський подарував однó із своїх численних дiбр на Волині. Кн. Острóжський був прихильником соцініян (аріян), бо єму особливо припадали до вподоби їх школи, печатвi і добрі проповідники, що перевищали навіть протестантів. Також і вірний католицькій релігії коронний канцлер Ян Замóйський спроваджував до заснованої ним в Замостю академії між іншими соцініянських учителів, а те саме робили православні братства н. пр. у Вільні.

Соцініянські учителі і письменники причинилися вельми до вироблення тодішнього книжного язика, а доказом того між іншим руський переклад цілого Нового Завіта, довершений Валентіном Негалéвським, руським дворянином, в 1581. р. в Хорошові на Волині, щоб зробити приступним сьв. Письмо для тих, як він висловлюєся, що „письма польского читати не уміють, а язика словенського не розуміють“.

Під кінець XVI. ст. соцініяни посувають ся на Україну і досягають самого Кієва. Ревним опікуном їх був київський підкоморій Юрій Немірич, опісля права рука гетьмана Виговського і автор Гадяцького договору, котрий проектував заложити на Україні дві академії з університетськими правами і багато інших шкіл. Підчас побуту за границею, а особливо в Голляндії, переняв ся Немірич сєю новітною наукою і пособляв єї розповсюдженню на Україні, де она в сорокових роках XVII. ст. дійшла до найвищого розвитку. Руське міщанство прихилило ся також часом до реформації, зате простиий нарід стояв оподалеки від нового руху і все держав ся твёрдо віри своїх батьків.

27. Ів́ан Више́ньский.

(Картіна національно-культурного життя на Україні в XVI. ст.
за М. Грушевським).

На Русі був здавна звичай, що люди, котрі бажали посвятити ся богоугодному життю, удаляли ся на Атóнську гору, на халькидійськiй півострові. Там в монастирях находили більше відрáди для свого дýха, як в ріднім краю; там переймали ся пламенним огнём, щобі єго відтак перенести на Русь і патхнути новим дýхом монастирське життє і духовенство взагалі, котре особливо в XV. і в XVI ст.

вельми занепа́ло. Сьвященіки не ма́ли де здобу́ти собі потрі́бну їх ста́нови нау́ку, а на́слідком їх кра́йньої неві́жі не мо́гло бу́ти мо́ви о просві́ті наро́ду. Нічо́го дивно́го, що з тим занепа́дало та́кож богослуже́нє і до́брі обича́ї. Тоді́шня Русь пережи́вала ва́жкє ку́льту́рно-націона́льне і релі́гійне пересі́ленє.

По́біч учє́них мужі́в і пи́сьме́нників, котрі́ в ті́м часі́ націона́льно-ку́льту́рного і релі́гійного занепа́ду украї́нського наро́ду ві́ступили на Ру́си, щобі́ подба́ти про є́го подві́гненє, явля́є ся само́рі́дний пи́сьме́нник наро́дного ха́рактеру, Іва́н Више́ньський.

Про житє́ Више́ньського зна́ємо дуже́ ма́ло; зна́ємо, що він бу́в ро́дом з Ви́шні, в Галичи́ні, і звідси пі́шло є́го при́звище, з котри́м він оста́в у па́м'яті поколі́нь. Він бу́в чоло́вік бу́валий і зна́в бога́то лю́дй на Укра́їні. Іду́чі слі́дом суча́сних аскеті́чних тради́цій, уда́лив ся він на сьвяту́ го́ру Ато́нську, щобі́ там дійти́ ви́сшого ідеа́лу аскеті́зму на самоті́ й мо́вчаню́ в оди́но́кій пече́рі. Там до́ходять до не́го ві́сти про ку́льту́рно-націона́льний і релі́гійний зане́пад на тоді́шній Ру́си і він відзи́ває ся із сво́го ато́нського за́твору громо́вими посла́ннями в сти́лю біблій́них проро́ків про́ти проти́вників да́внього ру́ського благо́чє́стя, про́ти демора́ліза́ції суспі́льности й упа́дку церко́вного, а вла́стиво аскеті́чного ду́ха. Він потяга́є нас щі́ростю сво́го чу́тя, глиби́ною сво́го демокра́тизму і гума́ного на́строю, виступа́ючи про́ти аристократи́зму єра́рхії, котра́ заби́рала ся до церко́вних і націона́льних відроди́н, або́ про́ти закрі́пощє́ня наро́дних мас. Одна́к при всі́м ті́м проявля́є він бога́то короткозо́рости і на́вности в спра́ві націона́льних і ку́льту́рних за́дач то́го часу́.

Више́ньський у свої́х пи́саннях явля́є ся дуже́ вимо́вним, горя́чим і щі́рим і то́му́ для ха́рактеристики духо́вого житя́ на Ру́си є́ він незвича́йно ці́кавим предста́вником консерва́тивного, правове́рного на́прямку. Всі́м су́мнівам, пи́таням і суперє́чностям тоді́шнього бурли́вого часу́ проти́ста́вить він ви́зантійсько-ру́ський аске́тизм і старору́ську про́стоту́. Він виступа́є та́кож горя́чим прихі́льником церко́вно-слова́нської мо́ви і проти́ста́вить ї́й „про́стому́ язї́кови“. „Єва́нгє́лія і апо́стола в це́ркві на літу́ргії про́стим язї́ком не виворо́чайте, по літу́ргії же для ві́розумі́ня лю́дського

по прѣсту толкуйте і викладайте; кнѣги церковні всі й устави словѣнським язѣком друкуйте“, пѣше він в однім із своїх посланій, коли всім стало ясно, що до народу треба промовляти на загально приступній „прѣстїй“ мові.

Вишенський пѣше, що словянська мова кориснѣйша від усіх поганських язѣків і наймилѣйша Бѣгу, бо она „без поганських хитростей і руковѣдств, себ то без граматик, ретѣрик, диялѣктик, прѣстим пѣльним чѣтанѣм, без всѣкої хитрости до Бѣга привѣдить“. Він остерегає своїх земляків від тѣї гѣрдости і мѣрської мѣдрости: „Як злѣакомили ся ви на свѣтову мѣдрість, то й побѣжнѣсть стрѣтили. Чи не лѣпше вѣвчити часослѣвец¹⁾, псалтѣр, октоѣх²⁾, апѣстол, евангѣліє й інші церковні кнѣги і бѣти прѣстим богоугодником, та вѣчне житѣ добѣти, нѣж дѣїтѣ Арѣстѣтеля, Плѣтона і звѣти ся мѣдрим фѣльсѣфѣм на сѣм свѣтѣ, та пѣти до пѣкла — розсудѣ сам. Менѣ здає ся — лѣпше ані аза³⁾ не знѣти, абѣ тѣлько Христѣ дѣтиснѣти ся“.

В іншѣм посланнѣ Вишенський, вихѣдячи з тѣгож заперѣчення „мѣрської мѣдрости“, осѣджує нову систѣму шкѣльнѣ, принѣту на Русѣ від Поляків, і взиває до поворѣту до правѣвѣрної шкѣли добрих старѣих часѣв: замісць диялѣктики вѣчѣти ся часослѣвця, замісць ретѣрики — псалтѣрі, замісць фѣльсѣфѣї — октоѣха і т. д.

Хѣ Вишенський дѣраджував остаѣати в такѣм старѣвѣрствѣ і в уперѣдженнѣ прѣоти мѣрського знанѣ і латѣнської науѣки, однаѣк житѣ булѣ сильнѣйше від тих старѣвѣрських уперѣдженѣ і доѣазувало потрѣбу уорѣжити Цѣркву і народнѣсть культѣрою і не відстаѣати від житѣя.

Потрѣбу культѣри і просѣвити розумѣли лѣуди блѣзшѣ житѣя і живѣих лѣудѣй лѣучше, як атѣвський затѣврик, лѣуди з шѣршим і глѣбшим поглядѣм, нѣж „неучѣні свѣящѣениѣки кѣївскѣ“. Онѣ одинѣким спѣсѣбом пѣднѣсенѣя рѣусѣї Цѣркѣви, культѣри і народности уважали пѣднѣсенѣ просѣвити, орѣаѣзаѣцію шкѣл на новѣих взѣрцѣях і присѣченѣ сучасної захѣдної культѣри. Невѣдомѣй аѣвтор тѣвѣру „Перѣсторѣга“⁴⁾

1) Молѣтѣвник. 2) Осѣмиглѣєник, церковна кнѣжка до бѣго-слѣженѣя. 3) Азѣбуѣа. 4) З такѣм наголѣвѣком вѣйшла безѣменна кнѣжка з правослѣвного табѣру прѣ унѣю, котрѣї аѣвторѣство при-писѣють Юрѣєви Рѣгатѣнцѣєви, хѣ се рѣч неѣвѣна.

добачає в недостатчі просвіти і добре зорганізованих шкіл причину політичного і культурного занепаду Русі: „Се дуже зашкодило Рускій державі, піше сей автор, що не розширювано в ній шкіл і наук, бо як би мали науку, тоді в своїй несвідомості не прийшли би до такої погібелі“.

І Русь рішучо не хотіла оставати неосвіченою, не хотіла зносити всіх поніжень і страт. Беруть перевагу ідеї „Пересторіги“ — горяче величання просвіти, яко єдиного ліку на всі національні біди, на весь розстрій і занепад руского життя. Беруть ся за організацію національної школи, щобі руска молодіж „пючі в студніцях наук іноязичних, від віри своєї не відпадала“, як писали члени львівського братства, бо з тим „всенародне загінненє барзо блізько ходить“. Починає ся розвиток національної просвіти, культури і науки, щобі можна було бути культурним чоловіком, не сходячі із свого національного становища, не розриваючи звязи з своєю народністю. Сею задачею переймає ся вся руска суспільність від верхів своєї єрархії до широкіх міщанських кругів у свідомості страшної небезпеки, якою гробить Русі недостача національної культури. Національна школа, просвіта і наука, — се ті оклики, з якими руска суспільність починає свою національну роботу на переломі XVI-го і XVII-го столітя.

28. Пораженє Турків під Віднем в 1683. р.

(З літописи Самовідця).

Коли польський король зірвав згоду з Турчином, звелів: зараз по скінченю соїму зібрати польські війська. А Турчин мабуть про се не знав, згромадив свої війська і пішов на цїсаря християньского; переправив ся через Дунай і загорнув всю землю угорську, котра єму піддала ся добровільно.

Відтак везир з своїми військами підступив під престольний город Відень. Цїсар станув до бою, але не міг устояти перед великими силами турецькими і замкнув ся в городі. Ту зіставав в облозі через ціле літо. Обложєнці просіли польского короля Яна Собєского о поратунк. Ян Собєський стояв тоді на своїй границі за Краковом, а відячи так велику навалу від бісурман на християн, зібрав як найскорше

військо, як „кварцяне“, так і „загальне ополчене“, по всій своїй землі і по Україні, і давав зразу плату. Тим способом зібрав дуже великі війська, просив Бога о поміч і пішов проти військ турецьких.

Турчин довідав ся про се і велів сильно добувати Відня, а сам з іншими військами пішов проти польського короля, бо легковажив собі ті війська. Але його судба оминула: бо хоч учинив був засідку з сороктисячним пішим війском, то цілу її знищив польський король, так що і сам везир не вдержав зі своїми військами і в малій громадці приневолений був утікати, полишивши гармати, шатра і усе, що мали при собі. Так дуже були розбиті турецькі війська при помочи Божій. А і тоті війська, що добували міста Відня, побиті, ледве що втекли і нечисленне військо бісурман пропало.

Тоді король польський, побувши в місті Відні, сполучив ся з іншими християнськими князями і пішов з великими військами наздогін за везиром, не даючи йому відпочати. Та бійка була 13. вересня по руському календарю. І знов на Дунаю на мостах звів боротьбу і побив Турків. Турки ввійшли були великим гуртом на мости на Дунаю, але мости під великим тягарем заломили ся, а Турків багато погинуло від мечів і потонуло. Жовнірі християнські направили мости, пігнали за Турками і кількома наворотами побили їх. Усіх битв завязятих зведено чотири і у всіх тих битвах Турки були побиті, а християнські війська спустошили багато турецьких міст, ходили, куди хотіли і запускали ся аж на кільканайцять миль від Царгорода. В тих битвах погинуло багато наших; також багато з них забрали жовнірі живими в неволю. Тоті були відтак у Львові у в'язниці; між ними находив ся волоський го-сподар Дука.

29. Франц Кульчицький.

(З часів облоги Відня.)

Фр. Кульчицький, родом з Самбірщини, поселив ся був у Відні на передмістї Леопольдштат. Там займав ся торгівлею, виїздив у купецьких справах часто на схід, пізнав там основно обичаї і звичаї магометанські і так добре вивчив ся турецької мови, що повірено йому в орієнтальній Ака-

демії місце товмача. В часі облоги Відня Турками був він поручником у компанії добровольців.

Коли місто, окружене страшною навалою неприятеля, утомлене їх приступами і зневірене очайдушною обороною, находило ся вже на край остаточної немочи, задумав командант Штаремберг скріпити мішанського духа доброю якою вісттю з табору польско-руських військ, що були під начальством короля Собеського. Але як ту було дістати ся до їх табору, коли місто зі всіх сторін осажене бісурманами, так що хибά лишé птах міг був відобути ся на волю крізь неприятельські війська. Штаремберг велів глядіти чоловіка охочого до такої виправи, а міський посадник (бурмістр) небавком привів командантови такого сьмілого чоловіка. Був се Кульчицький, котрий з листами і зелізним письмом („щобі е́го ніхт́о з христия́н не зачіпа́в“), з вірним слугою, Юриєм, ви́брав ся в небезпечну доро́гу. Оба́ були оді́ті в турецький стрій, і умі́ли говори́ти по турецьки — от і пусти́ли ся ні́чу, о одина́йцятій годині́, престо́ до турецького табору.

Страшна́ то була́ ніч! Ліло́ як з ведра́, а навкру́г насі́ла така́ пітьма, що доро́ги ні́ на пядь не було́ відно. На́ші смі́льчаки́, прику́чнүвши на си́рій землі́ поме́жи воро́жими шатра́ми, щоби́ хоч сяк-так охоро́нити ся від віхрів та дощу́, ріши́ли ся там проси́діти до ра́на. Ско́ро сьві́т опини́ли ся оні́ посере́д безлі́чн шате́р і аж тепе́р огорну́ла їх триво́га, як тут найти́ пра́ву доро́гу. Але го́ді було́ до́вго розду́мувати, тре́ба при по́мочи Бо́жій попробува́ти щастя́. От і ру́швили оні́ да́льше. Хоч пере́мокли до нитки́ і трясли́сь з пересту́ди, удава́ли весели́х і крі́зь відді́ли неприятельско́ї кінни́ці посту́пали сьмі́ло, висьпи́ваючи турецькі́ піснї́. Вкінці́ заде́ржали ся у шатра́ одно́го а́ги, котрий їх закли́кав пе́ред се́бе і пита́в у них ласка́во, що їх спону́кало до вандрі́вки се́ред тако́го пога́ного ве́ремя. Кульчи́цький одві́тів не заі́куючись, що він з Білогра́ду, а то́вариш е́го з вели́кого Вараді́на; оні́ приспі́ли сюди́ за табо́ром, ја́ко купці́, але втра́тили все ма́йно́, і тепе́р у тяжкі́й бі́ді принево́лені для уде́ржа́ня житя́ найма́ти ся до робо́ти у війни́цях. А́га з вели́кого милосе́рдя велі́в їм пода́ти ка́ви і ви́питавши де́що, відпусти́в їх ласка́во з осторо́гою,

щобі не запускали ся надто далёко, бо можуть попасти в руки невірних „джаврів“.

Раді, що так щасливо вірвали ся, пішли оні узгірями, порослими виноградом і корчами, і доспіли до Каленберґу; але тут побачивши турецькі війська, подались назад, обійшли гору, і запустили ся аж під Кльостернайбург. Не маючи певности, чи може і в сїм місці не стрінуть ворога, оні знов звернули з дороги і пішли в напрямі Каленберґердорфу. Звідти узріли на березі Дунаю людей, в котрих по одежі пізнали християн, почали до них клікати, що й оні християни, що ідуть з Відня і хотять на другий берег дістати ся. Тоді вислано по них лодку і привезено на острів, де подібали судию і людей з Нусдорфу, місточка віддаленого на мілью дороги від Відня. Християни, побачивши на незнайомих турецьку одіж, зразу дуже затривожились, але коли їм вказано зелізний лист, повітали їх з великою радістю, почастували їдою та напінками, і переправили їх в супроводі доброї ескорти на другий берег Дунаю.

Недалёко берега стояв табором відділ драґонів і Хорватів, і перед їх полковником ставув Кульчицький враз із своїм товаришем. Полковник переглянувши папери, дав зараз послам добрих коней верхових і відслав їх в товаристві кількох своїх жовнірів до головної кватири князя Льотаринського. То було 15. серпня 1683. року.

Не потребуємо казати, як зрадив князь Кароль на вісти, листовні і усні, про стан столиці, і як він бажав заслати і свою відповідь осадженому місту. Він так горячими словами умів представити Кульчицькому важність цілої справи, що сей рішив ся повернути зараз назад до Відня. Дня 16. серпня, вечером, враз з Юриєм переправив ся він на звисний нам островець, звідтам удав ся до Нусдорфу, де вичапавши кілька годин, берегом Дунаю простував до Відня.

На щастє сьмілих вандрівників зірвала ся бұря з густім дощем, і се спасло їх перед неволею. Скоро настала нічна пільма, не могли оні іти на осліп, приневолені були лягти на зємлю та дожидати розсвіту дня.

Скоро світ рішили ся кождий іншою дорогою перекрадати ся до міста, щобі на випадок нещастя бодай оден

з них міг Віденцям здати справу з посольства. Та лише що розетали ся, побачив Кульчицький п'ятьох Турків і став на весь голос, розуміє ся по турецьки, клікати слугу назад до себе. Юрко повернув і об'їздив знов ішли разом, але обернувши ся бачили, що оден з Турків бачно слїдить за ними. Онї ішли поволї, як би нічого не боялись, і в дорозі наткнули ся на погорїлу хату. Тут, в пивніцях тої хати, пересїдїли аж до ночі.

Кульчицький заснув зараз з великої утоми; перестрашений Юрко якось не міг зажмурияти ока. Він зі страхом побачив, як відчинились двері пивниці і на сходах явила ся якась постать. „Смерть наша!“ крикнув він в найбільшій тривозі над ухом свого пана, котрий в тїй хвилі зірвав ся на рівні ноги. Але незвісний чоловік мабуть рівно переляканий на вид двох людей, скочив в гору по сходах і шез без слїду. По такїй пригодї Кульчицький не мав уже відваги дожидати ночі в тїм сховку; не гаючи ся, він враз з товаришем обережно, зразу нішком, а відтак лєтом стріли пустив ся дальше, і вже без перепон дістав ся дня 17. вересня о осьмїй рані щасливо з поворотом до Відня.

Кульчицький дістав у нагороду 100 червінців і одну камяницю у Відні, а по відходї Турків і візволєню Відня, дарував єму Собєський всю каву, якá лише находїла ся в турецькїм таборі. Кульчицький в дарованім собі домі з великих склãдів тої кави отворив першу на всю християнську Европу каварню.

Посольство своє сам Кульчицький описав в окремїй книжцї, напечатаній за єго житя, але нинї є она вже одною з найбільших рїдкостей, навіть по бїбліотеках.

30. Боротьба Мазєпи о візволєнє України.

(Історична картина Ол. Барвінського.)

Від злуки України з Москóвициною в переяславськїм договорі (1654. р.) почало царське правїтельство змагати до поступєнного обмеження і нищення самоуправи на Україні. Українська старшина хоч і не без супротївлення, не без бору, помирила ся наостãнку з тїм обмежуванєм. Опісля послїдувала повна затрата самоуправи і перемїна України в звичайні губєрнії, а затє козацка старшина одєржала

правá російського дворянства (шляхотства) і потвѣрженє загáрбаних нєю великих простóрів землі. Окрім то́го за-твѣрджено на Україні крєпáцтво окрємими цáрекими ука́зами, що заборóнювали селя́нам переходіти з одні́го ма-єтку на інший.

До боротьби́ із сєю обєднинітельною політикою Рóсїї, до визволеня України з пут москóвського централізму, ві-ступив гетьман Іва́н Мазєпа. В сїй боротьбі намага́в ся Мазєпа найті підмо́гу в Швєції, на котру́ Україна пробу-вала опира́ти ся ще за Хмельницького.

Мазєпа походів з шляхóтскої православної семі на правобічній Україні, одєржав оснóвне образóванє в Кїїв-ско-Могиля́нській акадємії, був відтак у надвóрній службі короля́ Яна Казимі́ра у Варшаві́, а опісля вступів до ко-за́цтва і був у службі гетьмана Дорошє́нка. Неба́вом пе-рейшóв на двір гетьмана Самі́йлóвича і вихóвував є́го діти, сповня́в політи́чні поручєня гетьмана і став ге́неральним оса́улом, себ то найважні́шим урядником по гетьмані́. З поручєня Самі́йлóвича їздив у Москвú, умів підлєстити ся цáрському любі́мцеві, кн. Го́лїцинові, і так здобу́в собі опісля гетьма́нську була́ву (1687. р.).

Мазєпа був чолові́ком вє́льми осьві́ченим, визначáв ся прирóдним талáнтом і бїстростію, мав я́сний політи́ч-ний ідеáл і був справді́шним політи́ком. Незвичáйним кра-сомóвством, звє́рхньою оглáдою і приві́тливо́стю в обхо́дженю умів він скóро приєднáти собі тих, з ким сходи́в ся. Мазєпа був неперє́чно щі́рим і горя́чим народолóбцем, бо дбав про пóвну самоупра́ву Украї́ни, хоч змага́ючи до то́го, поми́ляв ся спóсoбами, котрі́х уживáв до сєї меті́. Він виступáв вправді́ в оборóні посполі́тих і бідних ко-заків, áле гóловно намага́в ся приєднáти собі старшинú і вїтворити з неї́ сї́льний, уприві́лейований ста́н, котрі́й пособля́в би є́му в боротьбі́ з москóвським праві́тельством. Мазєпа думав зоргані́зувати Украї́ну пі́сля найлі́пше знáних є́му держáвних взірцїв у Пóльщі, Угóрщині́, Волóщині́ й ин. За весь час 22-лі́тнього гетьманóваня змага́в він до утво́рення з коза́цкої старшини́ числє́нної і замо́жно́ї аристокра́ції.

Приготовля́ючи таким спóсoбом вїтворє́нє дворя́нства¹⁾ на Украї́ні, бажáв Мазєпа, щоби́ оно́ бу́ло культóрне й осьві́-

¹⁾ Дворя́нство = и́ліхта.

чене й тому за еґо впливом коза́цка старшина́ вми́ляла: своїх синів на нау́ку до загра́ничних шкі́л. Крім то́го Ма́зепа засно́вував шко́ли на Украї́ні і дба́в про їх ро́звиток і про́цвіт. Вели́ку ва́гу надава́в він ки́ївській акаде́мії, на-діля́в її ма́єтностями і підня́в до стано́вища уні́верситету, а черні́гівську коле́гію пере́міни́в на ліце́й, заводі́в на Украї́ні печа́тні і пере́писува́в ся з мно́гими уче́ними.

Всі́ ті за́ходи Ма́зепа змага́ли до ви́твореня і змі́цнення цивілі́зованого дворя́нства, а крім то́го закли́кав він на Украї́ну тако́ж чужозе́мних дворя́н і на еґо дво́рі в Ба́ту́рині́ бу́в цілі́й полк по́льскої шля́хти.

Спих зма́гань Ма́зепа не могли́ ро́зуміти і про них до́бре зна́ти ши́рокі па́родні ве́рстви, котрі́ за́дя то́го не́раз по-встава́ли про́ти Ма́зепа. На чо́лі невдово́лених но́вим ладо́м стае́ білоце́рківський полкóвник Се́ме́н Па́лі́й, котри́й на пра-вобе́ре́жній Украї́ні нама́гае́ ся залю́дити кра́й на осно́ві давни́х коза́цких прав без крепа́цтва і то́му до не́го йшли́ радо́ люди́ з лівобе́ре́жної Украї́ни. Ма́зепа побóюва́в ся, щобі́ та Па́лі́єва коза́ччина з підмо́гою Запо́ро́жців і ліво-бе́ре́жної че́рни не зні́щи́ла тих дво́ряньских поро́дків, котрі́ поча́ли за́корі́нювати́ ся на лівобе́ре́жній Украї́ні і не ски́нула еґо́ з гетьма́нства за еґо́ зма́ганя. Сла́в óтже до́носи́ на Па́лі́я в Москву́, а відта́к увязни́в еґо́ і до́вів до за́сланя Па́лі́я на Си́бір, в Ё́нисе́йск. Так са́мо уми́в Ма́зепа згно́бити́ й ин́ші па́родні ру́хи, що по-встава́ли про́ти не́го, а мри́в лише́, не о́гляда́ючи́ ся на па́родні ве́рстви́, про утво́рене́ на Украї́ні са́мості́йної держа́ви з по́вною самоупра́вою, не-зависі́мою від Моско́вщини.

Ма́зепа ма́в до то́го дово́лі причи́н і пону́к. З то́го-особли́во часу́, ко́лі цар Петро́ з вели́кою рі́шучо́стю став пе́рестро́ювати́ сво́ю держа́ву і розпо́ряжа́ти́ ся коза́цкими ви́йска́ми як би́ свої́ми вла́сними, поси́лати́ їх у дале́кі по́ходи, ужи́вати́ їх до ро́біт ко́ло тверди́нь, ко́лі моско́вські офі́цери́ поча́ли гно́бити і обі́джува́ти коза́цтво, ви́твори́ло́ ся між коза́цкою старши́ною вели́ке невдово́ленє́ і роздра́тованє́. Самоупра́ва Украї́ни ста́ла тінню́, насе́ленє́ стогна́ло́ під тяга́рами ве́яких по́ходів, ро́біт, побóрів і гно́бленя мо-ско́вських воєво́д і ви́йск. Крім то́го цар Петро́ ду́мав замі́нити́ коза́цке ви́йско по́бором новобра́нців і тим спо́собом за́вести́ зовсе́м ин́ший ла́д на Украї́ні.

Як раз тоді точила ся т. зв. північна війна з Швецією, в котрій цар Петро бажав здобути для Росії балтійське побереже, а король Август намагав ся перевести в Польщі внутрішню реформу для скріплення королівської власти. Одначе обидва перечеислили ся що до рішучости і візначних воєнних здібностей шведского короля Карла XII., котрій побив Петра під Нарвою, а відтав пішов на Польщу і там на місце Августа осадив на королівскім престолі Лещиньского.

Мазепа думав, що наспіла найпригідніша хвиля для здійснення его бажань, виїшов у зносини з Карлом XII. і Лещиньским і заманив Карла XII. з виглядами на козацку поміч на Україну, в надії, що она стане самостійною державою, паколі Шведи побідять царя. За Мазепою стояло багато впливової козацкої старшини. Зпоміж сеї старшини генеральний писар Кочубей і полтавський полковник Іскра подали донос цареві про змову Мазепи, однак цар не повірив донощикам, бо Мазепа умів собі зднати безмежне довіре Петра. Доносчиків покарано смертю, а Мазепа, котрій не поспішив на візване царя ніби то задля смертної недуги, вірушив через Десну, щобі злучити ся з Шведами, однак привів лишé 4000 козаків з собою, хоч обіцяв королеві достарчити 20.000 війска. По стороні Мазепи станули також Запоріжці під впливом нового кошового Гордієнка, завзятого ворога Москівщини а горячого прихильника самоуправи України. Але в рішучій хвилі, коли треба було сміло глянути в очи ворогови, не стало многим того одушевлення, з яким ще недавно лелїяли думку про самостійну Україну. Майже половина козаків розбігла ся, а українське населенє також рівнодушно відносило ся до справи независимости української та не виявило тої саможертви, без якої не можна було здійснити сеї гадки. В бою під Полтавою 1709. р. цар Петро побив Шведів, а Карло XII. і Мазепа з незначним відділом Шведів, козаків і Запоріжців були приневолені утікати за Дніпро, а звідтам у Туреччину до Бендер, де небавом Мазепа закінчив житє.

Такю невдачею скінчили ся змагання Мазепи до самостійности України. Знесилене і здеморалізоване московскими порядками нове покоління на Україні, без віразної свідомости суспільної меті, не мало змоги наложити го-

ловами за самостійність України. Нарід не підпер Мазэпи рiшучо в сiй боротьбi, зневiрив ся супроти москiвскоi перемоги i тому всi заходи Мазэпи пiшли марно.

IV. Педагогiчні розвiдки i виiмки з педагогiчних письмiнників.

31. Про виховуванe дiтей у родинi.

(Панталеймона Кулiша).

Велике в нас по селах i гiродах зло буває чéрез недобрий дiгляд малéньких дiток, та чéрез нерозумне виховуванe їх з самого малечку. Багачко мре в нас дiтей у сповiточку, i стiлько виростає невдiак, недотiп, калiк тiлом або умом. Хтоб узiяв собі добру думку оборонити вiд нещастя хоч однó немовлiтко крiсшим дiглядом i розумним виховуванем, той був би справдешний християнин.

Зараз як рiдить ся дитина, починають її сповивати та в страшiнному теплi держати, а щобi коло неї все було чисто, про се не дбають. Думають люди, що дитина очи собі повидирає, як не сповити. Нi однó звiрiя очий собі не видрiпає, а тiлько чоловіча iстiта малаб видрapati? Се велика дурниця, шкiдливий пересуд! Иншi бабi-сповитухи торбчать, що несповита дитина розбуркає ся й не спати ме, забавляючись ручками та ніжками, — i так не дають чоловікови волi, яку Господь призначив усякій тварi: двiгатись, коли схоче, i спати, коли схоче.

За сповиванем iде в нас тяжко шкiдливе заколисунуванe дитини до сну. Чи колише своїх дiтей хоч одна твар, окрiч чоловіка? Їмуб годiлось бiти найрозумнiйшим, а вiн у сему найдурнiйший з усiх тварий. Хто хоче спати, той засне i неколiсаний, а тим бiльше дитинка малéнька, що їй сама природа звелiла раз у раз спати. Заколисують у нас дiтей на те, щобi не кричали та не перебивали людям дорiслим дiла робити. Проти сього скажемо, що нема в свiтi бiльшого дiла, як удержати дитину живою та здоровою; а про те є крiсний спiсiб зробити дитину тихою: треба

її годувати не інакше, як певної добрї. Нау́ка се добре зна́є; а ко́му нау́ка недо́ступна, то́й на са́мій дити́ні неха́й по́мічає, ко́ли она́ проки́дує ся і про́сить ко́рму. Ко́ли дити́на проки́нулась і кри́чить чо́го їншо́го, то не тре́ба запи́хати ї́й ро́та ко́рмом: се дуже шкідли́ва рі́ч. Отже годую́чи дити́ну певни́ми речі́нцями, мо́жна без вели́кої тру́дності так її зу́чити, що она́ проха́ти ме́ свого́ ко́рму ні ра́нїйше ні пі́знїйше. Та ба́чте, на́ша зви́чайна непора́дність ро́бить нам трудні́ми речі́нці у вся́кому дї́лі. Не хо́чемо се́бе принево́лити до по́рядного пи́льнова́ння свого́ обовя́зку і че́рез се ро́бимо дити́ну сво́ім тира́ном: приви́чаємо її про́сити ї́сти раз по раз. Хоч і не хо́че дити́на, то про́сить і та́ким тира́ном росте́ аж по́ти, по́ки ми над не́ю поста́вимо тира́нство на́шої бі́йки. Тим ро́бом припо́дїблю́ємо ся до безсло́весних тва́рий, псу́ємо са́мі собі́ житє́ ті́хе, а ра́зом з тим псу́ємо дитя́чу при́роду.

Отсе́ж уже́ дити́на трóшки в нас ві́росла, ді́бки ста́новить ся¹⁾ або́ й хо́дить. Раді́ємо се́рцем та й почи́наємо псу́вати її́ з дру́гого бо́ку. Чо́го нї по́про́сить, усе́ да́ємо в ру́ки, а не да́мо — оно́ за́йде ся кри́ком аж по́сїніє. Щобі́ повбу́тись ве́реску, да́мо іно́ді ї́ доро́гу рі́ч або́ шкідли́ву в ру́ки дити́ні. Знов дити́на ро́бить ся ха́тним на́шим деспóтом. Ста́рші хоті́ли мо́жеб чита́ти в кúпї, сьпи́вати, або́ розу́мні речі́ гово́рити, — не мо́жна за ді́тьми́. Скілько́ шко́ди усї́й семі́; скілько́ до́сади! скілько́ псу́вання житя́ щасли́вого! А че́рез що? Че́рез незнане́ пра́вила або́ нехто́ване вго́: „Ко́ли дити́на по́про́сить то́го, що тре́ба ї́ї да́ти, за́раз да́вай; а нї, то не да́й нї ра́зу“. Слу́хати ме́ тоді́ дити́на одно́го сло́ва, як ска́жеш: не мо́жна, і рості́ ме́, шаную́чи сво́є і чу́же пра́во. Та чи ми́ж ду́маємо про те́, що ро́бимо? Ми зви́кли ро́зуму шу́кати ті́лько в шкóлах, а ха́та — шéрша на́ша шкóла і пе́рший о́сїдок ро́зуму. Про́несьвідо́мість ви́ховува́ня ді́тий мо́жна на́писа́ти ці́лу кнї́жечку, та розу́мній голо́ві до́сить дві́ сло́ві. Отсе́ж натя́кну́, як ба́тько й ма́ти ро́блять ді́тий за́видли́вими, немилосе́рними, а че́рез те са́мим собі́ й їнши́м шкідли́вими. Отсе́ дити́на ї́сть молочко́, чи там я́кий кни́ш, чи ва́ре́ник. На́їлось, не хо́че вже́. Тоді́ неро́зума́на ма́ти: „І́ж, а́то да́м

¹⁾ Почина́є ста́вати на но́ги.

кінці, або цюці“, — а дитина пхає собі в рот на силу, аби не дісталося мовчущим тварям. Чи не краще булоб, колиб дитина зарані пізнала, що й кінця і цюця мають свою заслугу і своє право в хаті, та що оні — приятелі, а не ворогі чоловікови? Отже іноді няньки, не думаючи про зло, кажуть дитині й так: „Іж, атó дам чужбóму хлопцеві“, а є такі розумні матері, що лякають свою дитину: „Ось я самá з́араз з́ім“ і учить її змáлечку, як у матері ви́ривати з рóта насущний хлѣб. Розбері, до чо́го онó йде, в ко́го є хоч крѣхта непозіченого рóзуму!

Тóбюж стѣжкою ведуть дѣтій і тоді, як котрѣ впáде або удáрить ся, а нянька звертає вину́ на котá чи на собáку або на лáвку, та́й учить дитину вдáрити мовчущу або і бездущну рѣч. Се все такѣ дрібнѣ в наших очáх, що й думати нѣхто не хóче, а онó бѣльшого стоїть, як курс університѣтський. Між іграшкáми, дають дитині горобенáт або їнших пташáт. Пóти мучить нещáсну твар дитина, пóки замучить, і нѣкóму не жалѣ, нѣкóму не стѣдно, нѣкóму не стра́шно. Нехáй би жалощі та сóром були рѣчи марні, так подумáйтеж, ко́го спóсоби́те ви сим лишѣ рóбом на вáшу будущину? Дóбре, що не всі ледáчі дѣти рóблять ся мучителáми! Нехáй би ко́ждий подумáв, що як дитина мучила горóбчика, так мóже ко́лись стáти мучителем людѣй і сам бáтько б́уде ко́лись горóбчиком на нѣточці у свóго безчутливóго синкá! У вáжній рѣчі нáйбѣльше дѣло: *Respice finem*. (Звaжáй на ко́нець). Оттáк же і в сѣму разі, та́й у всѣму вихóвуваню дѣтій змáлечку, памѣтáй ко́ждий, до чо́го ведѣш дѣтій свóїх.

Ще поставлю пѣред очі ко́ждого одн́у велѣку пóмилку в вихóвуваню дѣтій. Часóм дитина скáже щонеб́удь прóти бáтька-мáтери, усѣ сьмѣють ся, а онá тоді ще гѣрше ляпає дурним язѣком. Іноді скубнѣ бáтька за ч́уба, а він і гóлову настáвить; зѣбѣ з мáтери очіпок, а всі кругóм шутку́ють, якѣй з неї розбишáка! Ся малá рѣч рóбить велѣку шкóду, бо дитина не пізнає змáлку пѣршої свóєї сьвѣтінї, а потѣм ужѣ тѣльки боїть ся бáтька чи мáтери, а в душі не шанує. На все житѣ рветь ся чѣрез се та нѣтка честѣвості¹⁾, що звязувалаб молодѣх із стáршими. Нарѣка́ють старі на молодѣх опѣсля, а самі — не хто їнший — сѣяли свóє гѣрке

¹⁾ Чесно́жі.

жніво! Думають, що з дітиї можна зробити все бійкою та лаїкою, як уже підросте. Хто хоче із своїх дітиї діждати собі втіхи, той учі їх релігії хатньої з самого малечку, вчи тоді ще, як оні в тебе немовлятка, та не одніми словами, а також і самим ділом. Коли бажаєш бути святінею в очах у своїх дітиї, то нехай і оні будуть святінею тобі. Не скверні їх ока і уха ділом і словом ледачим. Нехай діти звикнуть бачити в тобі не одну силу, а також правду і доброту. Хата повинна бути первою школою і первою церквою чоловікови. Тільки тому буде праведна користь із шкільної і церковної науки, хто вийшов із хорошої хати.

32. Володимір Мономах¹⁾ і его „Наука для дітиї“.

Сто літ по смерті Володимира Великого, що хрестів Русь, жив у Чернігові а потім у Києві другий знаменитий Володимір, званий в історії М о н о м а х о м. Був він сином Всеволода, великого князя київського і при кінці життя того володаря допомагав своєму батькови управляти краєм та ходив часто в походи проти диких кочовиків на Дон та на Волгу. Та по смерті батька він добровільно уступив великокняжий престіл Ізяславови, синові старшого брата батькового, а сам пішов на свій уділ до Чернігова, де пробував цілих 20 літ, дбаючи більше про добро всієї Русі, ніж про своє власне.

„Як горлиця на сухім дереві“ — що ужиємо его власних слів — так він сумував над тими роздорами та братобійчими війнами, що нівечили тоді Русь і обезсилювали її супроти хижих Половців і інших кочових народів. Два рази пробував він скликати зїзди князів, мирити там сварливих, запобігати війнам, карати винуватих. Та власне перший зїзд у Любечі²⁾, був почином до одного з найпоганіших вчинків у рускій історії, до осліплення князя Василька теребовельського князем Давідом волинсь-

¹⁾ Значить єдиноборець; так звав ся він по своїм дідові з материнської сторони. що був грецьким цїсарем (Константин Мономах).

²⁾ На північ від Києва.

ским. Обурене, вікликане сим вчинком на Русі, вісказало ся на другім зїзді в Витічеві¹⁾, де за присудом князїв Давїдови відобрано князівство.

Змаганням Володиміра Мономаха треба приписати також кілька збірних походів руских князїв на Полівців; найважвїйший з тих походів, правдївий хрестний похід руский, відбув ся зараз по Витічівскім зїзді і закінчив ся великою побїдою Русинів.

Останніх 13 лїт свого житя пробув Володимір Мономах у Києві, де заняв з волї народа велико-княжїй престїл. І ся добá вго володárства була не мѣнше щаслива і хосѣнна для Руси, як і попередні. Володимір був чоловік правий і вчений як на ті часї; для кождого Русина був він і може бути доси взірцем працьовитости. Лишило ся нам по нїм невеличке та дорогоцїнне письмó, вставлене в одѣн список нашої старóї лїтописи; се письмó називає ся „Наука для дїтїй“; є се немóв заповїт князя а разом вго спóвїдь з трудів цїлого житя.

„Сидячі на сáнях²⁾ — так починає він свою науку — подумав я собі і похвалив Бóга, що дав менї грїшному дожити сих двїв. Ви, мої дїти, чи хто другий, слухаючи отсего письмá, не смійте ся, áле берїть вго до сэрця і не лїнўючи забирайте ся працювати так сáмо. А кому не спóдóбає ся отсє моє писанє, нехай не сэрдить ся і не каже: отсєй, сидячі на сáнях і вибираючи ся в далєку дорогу, говорїв нїсенїтницї“.

„Навчáй ся, вірний чоловіче, бути чѣсним робїтником! Навчáй ся по євáнгельскому слóву очїма пїльно дивїти ся, язїк здержувати, рóзум нахиляти до покóри, тїлу не давати волї, гнів здұшувати в собі, в помислах бути чїстим. Прикладáй ся пїльно до добрих дїл: колі тебе крївдять, не мсти ся; колі ненавидять абó переслїдують — перетерпи: колі бáчиш крївдженого — допоможї“.

¹⁾ На полўдне від Києва.

²⁾ На сáнях у старїй Руси вивозїли мерцїв на кладóвище, тож речене »сидячі на сáнях« значїть тїлько, як би ми сказáли: лежачї на смérтній постѣлї, чўючи ся блїзким смérти. І тепér ще в Гуцўльщинї є звїчай мерцїв вѣзти на сáнях на кладóвище, хоч би се було лїтом.

„Показав нам Господь побіджати ворога трьома добрими ділами, що любивають і прогонюють єго, а то: покутою, сльозми і милостиною: се, діти мої, не тяжкий вам Божий зановіт, щобі сіми трьома добрими ділами позбути ся своїх гріхів. Тож пробі!¹⁾ не лівуйте ся, благаю вас, не забувайте сих трьох діл, коли оні не тяжкі! Сеж не самота, не чернєцтво, не голод, котріми морять себе інші добрі люди, — се маленькі діла, котріми можна заслужити Божє милосерде“.

„Та найпаче не забувайте про вбогих, а скільки можете — нагодуйте, допоможіть сироті, будьте опікою вдові, не давайте сильним занівечити чоловіка. Не держіть гордощів у серці, але скажіть собі: всі ми смертні, сьогодні живі, а завтра в могилі; що нам Бог дав — не наше, а єго, а він тільки позичив нам на кілька день“.

„А отсе розповім вам, діти мої, про свою працю, що я потрудив ся, ходячи в походи і на ловах від 13-го року життя. У перше післав мене батько на Ростов через край Вятичів, а у друге до Смоленська. Всіх більших походів відбув я 83, а помєнших і не пригадаю. А замірень з князями заключив я 19, дещо при батькови, а інші без батька. А на ловах у лісах хапав я 30 раз диких коний живцем. Два рази тур брав мене на роги з конєм, два рази блень топтав мене ногами, а другий колов рогами. Дикий кабан відірвав мені меч від пояса, медвідь укусив мене в коліно, лютий звір скочив мені на бедра і коня з мною перевернув, а Бог заховав мене здоровим. З коня падав я багато разів, два рази розбив собі голову, калчив ся в руки і ноги, особліво замолоду. Що мав робити мій слуга, те робив я сам, і на війні і на ловах, день і ніч, у спекоті і на морозі, не даючи собі спокою, не оглядаючи ся на намісників робив я сам, що було треба.“

„Не думайте, діти мої, і ніхто нехай не думає, що хочу всім сим хвалити ся; не хвалю себе, а хвалю Бога і величаю єго любов, що мене грішного стільки літ хоронів серед стільких тяжких пригод, що мене сотворив не лїнивого до всякого людського, пожиточного діла. Читаячи отсе пісанє, заберіть ся й ви до добрих діл. Не бійте

¹⁾ На Бога!

ся смерті, ані боротьби, ані звир'я, але працюйте і поступайте сьміло, так як і я робив. Коли на те буде Божя воля, то з усякої небезпеки вийдете цілі і здорові, а коли вам має бути смерть, то ані батько ані мати ані брати не вespіють вам допомогти“.

Богато подібних розумних думок спісано в коротеньким заповіті знаменитого князя, та над усé ярко світить в нім егó власний характер діяльний, невсипучий у змаганнях до добра, мужній і рішучий та притім чутливий на людський біль, на слова убогих і покривджених.

33. Образ доброї школи.

(За Лавр. Кельнером.)

Вранці вступаємо несподівано до шкільної комнати, щоби ще почала ся наука, і застаємо вже тут учителя, оґрядно і чисто одітого, як він готується до свого щоденного діла. Віддихаємо тут свіжим, чистим вóздухом; поміст чисто заметений, стіл і лавки старанно постирані, таблиця стёрта вохкóю губкою. На стінах вісять таблиці і мапи рівномірно розміщені; понад кріслом учителя бачимо на стінні хрест з розп'ятєм Спасителя і образ державного володаря.

Учитель відчиняє тепёр шкільну шафу, уміщену в куті комнати і тут бачимо також великий лад. На найвисшій полиці лежить клясовий катальог, шкільна літопись, шкільний інвентар і інші книжки учителя; в середній поміщена бібліотека учеників, а в долішній задачі і рисункові зошити та безплатні книжки, а все те до ладу уложене і устáвлене.

На столі учителя бачимо лекційний днівник, підручний катальог, читанку і рахункóву книжку.

Помалу заповняє ся шкільна комната дітьми, а ми бачимо, що всі шкільні діти, вступаючи до класи, привітливо впитують учителя, а він приязно відповідає на кождий привіт.

Всі діти чисто одягнені, уміті і учесані, сідують спокійно і чёмно на свої місця, зависивши капелюхи і верхню одіж на призначений на те вішалці.

Після передзвонення виступає учитель перед діти, а оні встають. Глосно і набóжно проказує він молитву, а всі ученики повторяють за ним. На даний знак усі сідують.

Тепер починає ся наука. Діти спдіять прбсто, а бчи зверну́ли на учітеля. Учітель стоїть спокійно пєред нїми на своїм місці, так що мбже всіх бачити і наглядати. Він говбрить помалу, гблосно, віразно і з тєплом; вислбвлює ся прбсто і відповідно зрозумію дітїй.

На дітях бачимо віразно, як онї радїють наукою а вікликані до відповіди, весєло встають з місць. Відповідать ціліми рєченнями і говбрять віразно і гблосно. Відповідать лишє запитаний, а коли зголбшують ся ученики піднесенем рук до відповіди, то рбблять се чємно і спокійно. Одєн дрбугому не підповідає, всї є мовчаливі.

Після годіни шкільній дзвінок звїщає перєстанок науки. Всї діти вихбдять лавками з комнати і йдуть парами з учітелем на шкільнє подвірє, а тимчасбм класові впорядчки відчиняють вікна, щоби шкільну комнату провітрити, і вихбдять опісля до своїх товаришів на подвірє. На подвірю бачимо учітеля посєред весєлих дітїй; він задає ученикам весєлу гру і приглядать ся сєму пільно. Він не спиняє дитячої весєлости а навіть сам прїязно усьмїхає ся; лишє на нечємність учеників не ббде байдбжним.

Знов задзвонів дзвінок і нараз все втїхло; діти уставляють ся парами в довгий ряд, учітель плєснув у долбнї і з весєлим сьпівом ідуть раз усї доокбла подвіря. Відтак втїхає пісня і всї вертають в найбільшїм порядку до шкільної комнати, де наука відбыває ся дальше. Пєред тим обидва класові впорядчки знов позачиняли вікна в шкільній комнатї.

Учітель учить дальше з погідним лицєм і з повагою; з єго уст не вийде нї однб слбво, якє би обидило пїжне чутє, нї однб слбво, якє би вїставило дітїй на наругу абб сьмїх, абб виявляло злїсть. Навіть коли він приневблений когб скартати, рббить се вїтцївским спбсббом. Тим то має се глїббкий вплив і виклікує той бїль, що має свїї корінь у люббви і повбжаню і спонбкує до поправи.

Бачимо дальше, що учітель в часї науки бкрім чїтанки, сьпіваникї і рахункбвої кнїжки не берє нїякої їншої кнїжки в рбки. Під конєць годіни повтаряє учітель з дітми перербблене з язикбвої і рахункбвої науки на оснбві чїтанки і рахункбвої кнїжки і обговбрює умїщені в рахункбвій кнїжцї дотїчні вправи.

Учитель приготівив ся сумлінно на кожду годину науки і учить усé свобідно і з пам'яті. Тим то може він мати бачне око на всі діти, а тим самим росте е́го пова́га, бо діти бачать, що він сам добре зна́є все, чо́го учить і що оні відта́к повинні зна́ти і уміти.

Він відно́сить ся до ко́жного прѣдмету науко́вого з рівною любов'ю, а на́віть трудні і сухі річч уміє предста́вити ці́каво і ле́гко.

На всі́х годинах поміча́ємо, що він намага́є ся дове́сті діти́й до ясного зрозумі́ня нау́ки і кладѣ голо́вну ва́гу не тільки на зна́нє, але́ також на розу́мнє. Він учить по́глядово і напрова́джує діти́й зручними пита́нями, щобі́ самі́ при́йшли на те, що він пе́ред ними розвива́є; бо він зна́є, що се образу́є ду́ха і що оні́ зата́млять те найлі́пше, на що самі́ здобу́ли ся. Він пону́кує діти до ча́стого гово́рення, зважа́є на льо́гічно попра́вний, язико́во пра́вильний ви́слів діти́й і узя́гляда́є приті́м особливо́ сла́бших учени́ків.

Ско́ро учи́тель побачи́ть підча́с нау́ки у́тому, вели́ть дітя́м за́раз вста́ти і зроби́ти дея́кі вільні впра́вл. За́раз поверне́ охота́ до пра́ці, а оні́ почувáють ся знов скрі́пленими́ пі́сля тих впра́в.

Пригля́немо ся ще зо́шитам учени́ків, а побачи́мо там як найбі́льшу ха́рність. На окладка́х умі́щені на́зви́ска діти́й, а сі́ окладки́ так само́ чи́сті, як і зо́шити в сере́дині́, а в ко́ждім зо́шиті нахо́дить ся бібу́ла. Пи́сьмо га́рне і ста́рання́, всі́ писа́рські зна́ки, як точкі́ над і і ї́, кі́льця над й ви́писані́ там, де тре́ба, а з се́го бачи́мо, що учи́тель при́звича́їв мо́лоді́ж до то́чності і ста́рання́, що він і в ті́м на́прямі вплива́є на ви́хованє́.

Наостáнку знов відозва́в ся дзвіно́к і запо́вів ко́нець нау́ки. Учи́тель зви́ває діти́й, щобі́ зібра́ли свої́ шкільні́ річч, а оні́ ро́блять се без шу́му і сту́ку. Відта́к виступа́є по́перед них, учени́ки встаю́ть, а як зача́ла ся коро́ткою мо́литвою, так і кінча́ють ся нау́ка. Опі́сля вихо́дять діти́ з лаво́к, беру́ть свої́ капелю́хи і ве́рхню о́дїж а́ також шкільні́ прибо́ри, уста́вляють ся па́рами і вихо́дять спо́кійно і в ла́ді з че́мним про́щанє́м з клáси. Учи́тель су́проводи́ть їх пе́ред шко́лу і весѣ́лим по́глядом ди́вить ся за ними́. Скінчи́ла ся шкільна́ робо́та днѣвна́.

34. Шкільна́ карні́сть.

(З „Великої Дидактики“ А. Коменського.)

Звичайна приповідка: „Школа без карности, то млин без води“ — висловлює велику правду. Бож як млин без води перестане молати, так занепаде школа без карности. На невиконаній ніві шкідний бурян заглушує засів, необхарені дерева дичіють і випускають непотрібні парости. Але з того не виходить, щоб учитель намагав у школі криком і битєм, а навпаки потреба лише бачности та уваги і з боку учителя й учеників. Бож шкільна карність не є ніщо іншого як розумне поступованє, щоб ученики були дійсними учениками.

Учитель повинен бже пізнати: а) ціль, б) предмет і в) форму карности, щоб він добре знав, для чого, коли і як має він уживати належної строгости. Наколи хто допустив ся якої провини, повинен бути на мою думку покараний; але не для того, що допустив ся провини (бо що стало ся, се вже не відстане ся), лише щоб не допускав ся того в будучині. Але карі треба уживати без загальности, злости і ненависти, з такою щиростю і розумом, щоб покараний відчув, що се робить ся для його найбільшого добра і що се виходить з батьківської печальности настоятеля, — бже щоб се прийняв з таким настроєм, як хорий приймає приписаний лікарем гіркий лік.

Строгійших кар повинно ся уживати не задля досягнення поступу в науці, але задля морального поведеня; бо наука добре уладжена сама про себе є певною причиною для умів, приманює і пориває питомими їй приємностями. Колиж буває інакше, тоді не ученики винуваті, але учитель. Коли не зуміємо зацікавити учеників відповідним способом до науки, то надармо будемо намагати ся насилою. Битєм не вибємо ученикам любови до наук, а навпаки викличемо лише знеохоту. Скоро бже помітимо у дітей відразу до науки, то ліпше се усунути уміркованєм і лагідними способами, як заостріти ще строгими мірами. Про таку мудрість поучує нас само небесне сонце. Оно не відразу припікає на молоді і ніжні рослини на проросні, а пригріває спершу лагідно і незаметно, а доперва пізніше

розсинає з цілою силою своє проміне на підрослі ростіни, щобі їх овочі дозріли.

Так самó справно поступає садівник; обходить ся обережно і лагідно з ніжними деревцями і не уживає стругачки, косі або ножа, бо оні не відержалиб заподіяних ран. А коли музиці не годять ся струни в цитрі, гарфі або лїрі, то він не буде її товчі п'ястукáми, або кидати до стїні, але так довго буде уживáти своєї умілости, поки не настрóить. Так са́мо треба поступа́ти і з вихованнями, щобі їм впоїти спокійний настрій і любов до нау́ки, наколи́ не хочемо байдужних зроби́ти упертюха́ми, а тупоумних тумана́ми.

Як же де́коли потре́ба заохоти́ і пову́ки, то тре́ба се робі́ти іншим спосо́бом, а не бит́ем. Часом ви́старчить острійше сло́во або прилю́дний до́кір, часом похва́ла інших: „Гляди́, як сей або той уважа́є, як він усе́ до́бре собі за́тямив, а ти сиди́ш тут безду́шно!“ Іншим ра́зом мо́жна заохоти́ти розсьмішуючи дити́й: „Ось така́ ле́гка рі́ч, а він її не зрозумі́в — чи ти мо́же по́під небеса́ літа́єш свої́ми думка́ми?“ Мо́жна тако́ж заве́сти, щобі́ ученики навпе́рейми убіга́ли ся о бли́зше місце́ або о нагоро́ду. Але тре́ба зважа́ти, щобі́ се не вийшло́ на іграшку́ або жарт, щобі́ ученики убіга́ли ся о се з любови́ до похва́ли, з бо́язни пе́ред до́кором і щобі́ ре́вність пону́кувала́ їх ви́переджува́ти дру́гих у нау́ці. При всі́м ті́м повинен учи́тель за́всїди зважа́ти, щобі́ спра́ву пере́вів пова́жно і щі́ро, щобі́ ска́рта́в і засоро́мив лі́нливих, а похва́лив прилю́дно ці́лих.

Стро́гїйших і острійших се́редників ка́рности тре́ба ужи́ти про́ти тих, що допусти́ли ся про́вини про́ти обича́йности. А і́менно коли́ ма́ємо: 1) до́кази безбо́жності або богоху́льства; 2) у́пір або обду́ману злослі́вість, наколи́ хтось не зважа́є зовсі́м на розпо́рядки учи́теля або іншого насто́ятеля і умі́сно зане́дбує се, що ма́є і повинен зроби́ти; 3) коли́ проявля́є ся го́рдість або зарозумі́лість або тако́ж за́висть і недба́льство, коли́ учени́к мі́мо про́сьби відка́зує дру́гому по́мочи в нау́ці. По́ступки пе́ршого ро́да на́рушують вели́чність Бо́га, по́ступки дру́гого ро́да підри́вають підва́лини всі́х чесно́т (поко́ри, по́слуху), а по́ступки тре́тього ро́да спля́ють і опі́зняють ско́рий по́ступ в нау́ках. Що́ є про́ти Бо́га, се зло́чин, котри́й тре́ба відпо́кту-

вати найострійшою карою; се, що чоловік заподіває людям або самому собі, є кривдою, котру можна направити стро-гою поурою; а провина проти Присциана¹⁾ є хібною, що дасть ся стерти глибокою докору. Одним словом: карність повинна змагати до того, щобі у всім і через все розбуджувано честь Бóга, услужність для ближних і ревність до житевóї праці і роботи і щобі всі ті чесноті скріпляли ся безнастанною віравою і уживанем.

Найліпшої карности учить нас небесне сонце, котре всім тому, що тут росте, подає кожчасно світло і тепло, часто дощ і вітер, а деколи лишé ліскавиці і грóми, але й все те на пожиток. Наслідуючи се, буде учитель заправляти молодіж до сповнюваня обовязків: безнастанними прикладами буде він спонукувати молодіж до всего того, до чого треба її наклонювати, а при всім тим сам повинен усé бути для неї живім взірцем. Без того всего не буде ніякого успіху; треба поучувати, напominати а нерáz також картати, але при тим повинен учитель все тямити, щобі всі бачили, що він робить у вітцівскім намірі, чи то він учить, чи напominає, чи приказує або дорікає, щобі в усім проявляв ся намір всіх подвигнути, а нікого не зніщити. Коли ученик не зрозумів як слід сего наміру і коли він не зовсім о тим переконаний, то буде собі легковажити карність і виявляти опір проти неї. Наостанку, коли деякий є такої нещасної вдачі, що для него не вистарчає лагіднійше поступованє, тоді треба ужити сильніших ору́дників, щобі не залишити ніякого ору́дника карности, поки всіх не вічерпає ся. Бо може не до одного ще й нині можна віднести, що звичайно говорено: „Фригійця можна поправити лишé кiєм.“²⁾ А колиб сила такої карности не допомогла самому покараному, то се буде корисно для інших, наганяючи їм страху. Але треба стерегти ся, щобі не хватати ся при всякій нагоді безнастанних погро́з, не доводити до крайних ору́дників, щобі не зужито тих ліків, якими хочемо запобігти ліхови в крайних случаях.

¹⁾ Се значить, похибка проти латинської мови. — Латинський грамати́к з VI. стол. по Хр., котрого *Institutiones grammaticae* оброблені Граба́ном Ма́вром були вельми розновсюдженою в середних віках кни́жкою. ²⁾ Про Фригійців думали несправедливо, що оні пізно доходять до розуму.

35. Ян вирабляє ся бєсїда¹⁾ і мо́ва²⁾ у дітїй і молодцїв ?

(З шкільних промów Гєрдєра.)

Головною задачею школи є віробленє бєсїди і мо́ви у дітїй і молодцїв. Скорó прихóдимо на сьвіт, уміємо кричати і плакати, але не уміємо говорити і бєсїдувати, видаємо лишє зьвірячі звўки. Дєякі лїудн і нáроди задєржують сї зьвірячі звўки цїлє своє житє. Колї станемо в пєвній віддали так, що чўємо звук гóлосу, але не чўємо віглошених слів, то у дєяких лїудїй сєй звук видає ся нам як би гóлос індика, гўски, качки, у дєяких як би гóлос пáви, гўпала³⁾, у афектованих красомóвцїв як би гóлос канáрка, але не як гóлос чоловіка. Молодцї, котрі мають такў немїлу мо́ву зьвірячих звўків, чи онї з мїста, чи з сєлá, повїппнї намагáти ся, щобї набўли лїудскої прирóдної, характерної і одушєвленої мо́ви а відвїкли від крикливої мо́ви ўличної. Трєба відучити ся поликаня, запўтуваня слів і складів і промавляти лїудскою а не зьвірячою мо́вою. Щаслїве дитя абó молодєць, котрому від пєрших років долїтали до ўха віразні, лїудскї, мїлї звўки і незáмїтно вирабляли єгó язїк і звук єгó мо́ви. Щаслїве дитя, котрому нянька, мáти, стáрша рїдня, своякї і приятелї а наостáнку такóж нáйпершї учїтелї із змїстом і звўками бєсїди впоїли, заразóm рóзум, повáгу і прина́ду. Молодєць, мужчинá задєржить се, пóки єгó житя. Бож лишє із слўху учимó ся говорити, а як ми пєрше чўли, як склада́ли ся нáшї устá, наш язїк в дитїїньствї, в молодости, так по нáйбїльшїй чáсти бўдемо говорити цїлє своє житє. Прина́днїсть мо́ви є гáрним припорўчним письмóm на цїлў дорóгу нáшого житя. Цїнний матерїньский подáрок мїлої, віразної і перекóнувучої мо́ви наслїдили такї молодцї, про котрїх се мóжна сказáти, що Цїцерон вїсловив про Грáкхїв і їх мáтїр Корнєлїю: „Синї, не так на лóнї, як рáдше мо́вою мáтери вїхованї“.

Кому́ не судїло ся се щáстє, сєй повїппен заздáлегїдь, пóки óргáни мо́ви ще гнучкї, поправити свою мо́ву. Нехáй учїть ся говорити як лїудн, котрїх мо́ва гомонїть нáйчистїйше, нáйвиразнїйше, нáйхарактернїйше, нáймилїйше.

1) Спóсїб вїслову. 2) Язїк. 3) Рїд чáплї.

Власний розум, власне ухо повинно тут бути судією. Сих людей нехай залюбки і часто слухає.

Однаке нехай не наслідую їх так, як той американський птах, що наслідуює голос інших птахів, нерозумно і невільно. Молоді люди, що хотять виобразувати собі гарну мову, впадають нерідко в пересаду, а я знаю многих, що присвоїли собі вимушений ніжний звук голосу, хоч се невідповідно і неприродно їм, їм ніякому чоловікові.

Бесіда є виразом душі, образом усіх наших думок і почувань, отже повинна мати характер і відповідну силу. Наше тіло має не лише нерви і ніжні жилки і кровоносні і молочні начиня, але також м'язи¹⁾, жири, шкіру і кістки, а кістки повинні мати належну силу, наскільки тіло має бути здорове; отже так само не лічить молодцеві або мужови ніжна, стрийна і немічна мова. Хочемо в ній почути молодого чоловіка, що як в погляді, в ділах і рухах, так і в словах, і в звучі своєї мови висловлює здоровий розум, певні розуміння²⁾, вірність і правду та щіру чесноту! Є сердешний голос, що промавляє до серця, є голос переконання і здорового розуму, що пориває цілу душу і здобуває побідно, а навпаки се є фальшивий звук, наскільки хочемо виразити думки і почування, яких не маємо, або їх не знаємо, а сей фальшивий звук є для інших людей більше невиносимий і супротивний, як фальшивий звук в співі, хоч би він як сильно гомонів.

Правда повинна проявляти ся також і в звучі нашої мови; чим серце переповнене, се її виливає ся устами. Як музика має звукову скалю, на котрій повинен вправляти ся голос, здіймаючи ся в гору і опускаючи в долину, так само і бесіда має ширіке поле предметів, думок, пристрастий, душевних почувань і т. п., котрі бесіда має виразити і представити наймогутнішим, наймиліїшим способом. Щобі се досягнути, до того потреба вправи; бож так само в умілості уживання мови не спадає мистець з неба, як і в музиці. В музиці треба вправляти пальці, в бесіді наряди мовні разом з душевними силами, до котрих відносять ся бесіда, котрих діланє она виражає.

1) Muszkały. 2) Поняття.

Читанє є такою вправою — але читанє з розумом і з сэрцем, читанє всякого рѳда творів, а при тїм голоснє і живє виголошуванє власного вїробу. Отсє шкѳла, в котрій вирабляє ся і вправляє бєсїда чоловіка; вї не сорѳмили ся в Грєції і в Рїмі найбїльші, найдїяльнїйші і найвизначнїйші мужї аж до самѳї старѳсти. Онї захвãлювали сю шкѳлу вправї в лїудскїй мѳві і бєсїдї, уложили для неї указки і прãвила і навзãводи дбãли о вїдосконаленє мѳви, гѳлосу і бєсїди. Тим спѳсобом стãли онї культѳрними народами і приписували свою культѳру вїробленю мѳви і бєсїди. Хто сєго не робїв, називãв ся варварѳм, а ми такѳже не дамѳ засорѳмити ся, щѳбї нас уважãли варварãми, на колїї не вїробимо нашої мѳви і бєсїди так як онї.

Читанє і то голоснє читанє найлїпших творів усякого рѳда, оповїдань, байѳк, їсторїї, розмѳв, поучних рѳзвїдок і вїршїв, епопєї, од, гїмнїв, комєдий і трагєдий, в приївї¹⁾ їнших абѳ рãзом з їншими, без сїлованя, найприроднїйшим спѳсобом, надає як самїй бєсїдї, так і душї рїжновїдности і зрѳчности. В кѳждїй дѳбрє уладженїй шкѳлї, в усїх клãсах трєба бї гѳлосно читãти, почãвши вїд бãйки, кãзки, всї рѳди творів і то найлїпші, якї маємо в нашої мѳві, і власні і перекладні. Не трєба обминãти анї однѳго поєта анї прозãїка, на котрѳго найлїпших мїсцях не вправлялоб ся ўхо, язїк і пãмãть, фантазїя, рѳзум і дѳтеп охѳчого до науки молодцã.

Лишє тим спѳсобом Грєки, Римляни, Італїйцї, Францѳзи і Англїйцї стãли образѳваними народами. Алькїбїад удãрив в лицє однѳго учїтеля в Атєнах, щѳ не мав у своїй шкѳлї пєршѳго клãсїчного поєта своѳго часѳ, Гѳмєра, а як пїльно Грєки читãли своїх найлїпших письмєнникїв, як пїльно Римляни читãли найлїпші грєцкї твори, як частѳ їх перепїсували, вїучували на пãмãть, наслїдували абѳ собї присвѳювали, се видає ся нам тепєр ненãче давнã кãзка. В Італїї умїє освїченã часть народу своїх клãсїчних поєтїв мãйже на пãмãть; в новїйших англїйских тѳвѳрах навѳдãть давнїх своїх клãсїчних письмєнникїв і прославляють з бритїйскою гѳрдѳстю. Загãльно вїдомо, як францѳський нарїд гѳрдїть ся своєю мѳвою, спѳсобом пїсаня і взїр-

¹⁾ W obecności.

цями своїх творів; лишé тим спóсoбoм, вправністю і правильністю писання, лишé притóмністю дýха відповідною справо́ю, все живим дóтепом і рóзумом дійшов сей на́рид до того, чим він є нині. Францу́зи почитали му́зи, цініли в товаристві і в писаннях візначні талáнти, тим то і му́зи їм сприяють.

З яко́ю радо́стю прига́дую собі з молоді́х літ, коли́ то я вперше читав старинних письме́нників і передові́х письменників чужі́х наро́дів! Máло що рівна́є ся в пізні́йших ро́ках сій радо́сти, се́му ми́лому подивови! В молодості поді́бна ду́ша до пчі́лки, що в перші́м га́рнім весня́нім дні́ припада́є до ча́пші ко́ждої цвѣ́тки і висиса́є благовóнний мід; в осе́ні житя́ хóдимо по ско́шених сїножа́тах, а на́віть по стерні́сках.

До до́брого чи́тання нада́є ся на́йлі́пше влáсний ві́рїб, хоч би він як був обме́жений. Тре́ба вправля́ти ся в пи́санню, нако́ли хóчемо праві́льно говорі́ти, нако́ли хóчемо до́бре чи́тати і чу́ти. Отже дрі́бні ві́роби рі́жного ро́да, ві́тяги з книжо́к, як пѣ́вних ча́стин, так і пі́сля пѣ́вного плáну з ці́лої кни́жки і єї у́кладу; отсе́ ті комі́рочки, які собі лі́пить пильна пчі́лка, сї ули́, в котрі́х она́ склада́є свій мід.

Але на́йлі́пше вирабля́є ся мо́ва і бесі́да в това́riskім житі́ю і в това́ристві. Мо́ва ві́рбила ся в това́ристві а не на самоті́, в това́riskій розмо́ві ви́гладив ся ко́ждий ві́слів. Молоді́ лю́ди повинні́ собі постано́вити, вза́йно зве́ртати ба́чність на свої́ язикові́ по́хибки; се не педанте́рія, а на́впаки се навчи́ть нас на все житє́ пѣ́вно і праві́льно ужи́вати до́брих ві́словів.

Тре́ба намага́ти ся ко́ждоча́сно як на́йлі́пше і на́йчемні́йше говорі́ти. Коли́ нас пита́ють, відпові́даймо як на́йточні́йше і на́йвві́чливі́йше; коли́ ма́ємо або́ хóчемо опові́дати, опові́даймо на́йпринадні́йше, а коли́ про́симо або́ пода́ємо яké внесе́нє, робім се як на́йсмирні́йше і на́йдосто́йні́йше. На́віть немі́лі справи́, дога́ни і таке́ інше́ тре́ба висло́влювати без до́сади і брусова́тости як на́йприличні́йшим, на́йпригідні́йшим спóсoбoм. Отсе́ є́ справде́шній атти́цизм, політе́сса, урба́нність, або́ як взага́лі назива́є ся до́бри́й (га́рний) ві́слів зви́чайною мо́вою в житі́ю. До́брым ві́словом ви́ріжня́ли ся усі́ осьві́чені па́роди. Коли́ж відпові́

даємо на питање хоч би незнакомому простаковато, уривочно, знехотя, наперекір; коли не знаємо, чи маємо відчинити уста; коли оповідаємо як підхмелений початковé на кінці, а останне на початку, з довгими вставками і додатками, так що не можемо дійти до кінця і знайти виходу; коли в жартовливій мові дозволяємо собі обидливих висловів і безглузвих нїсенїтниць і сьмішностей, котрі нікого не розсьмішають, то можемо остати простаками, хоч би ми не знали яку одїж на себе надягнули. — „Нехай ваша бесіда буде все мила і сілю заправлена“, каже св. Павло, а Христос каже: „Майте все сіль при собі; колиж сіль буде як ваші жарти недоладні і безглузді, то висипте її на улицю“ і т. д. Нема докучливішого сотворїня, як чоловік з безглуздою бесідою, нема огидливішого члена між людськими членами, як непогамований, гікавий, простаковатий, або не впору́ о́стрий, брусковатий, дурний язїк.

Щобі дійти в бесіді і в товаристві до доброго стїлю товариського, треба бачити на такі правила: 1) не перебивати нікому мови, 2) вистерігати ся навичок і улюблених висловів, щобі не стати сьмішним і нудним через повторюванє, 3) вистерігати ся деспотїзму в товаристві і в розмові. Такі деспоти перебивають наймильшу розмову і накидають гордо своєю думку яко правду. Мова не є на те, щобі бути невичливим. А найбільш розхóдить ся о те, щобі мова була ціла і творила віразно висловлювану цілість.

Що хочемо сказати, треба висловити докладно і чéмно і довести річ до кінця — отсе є добрий і гарний вислів товариський. Се є як гарний дорогїй камінь, дар природи, але штучно оправний, півний зміслу, принади, вартости, м'який але цінний.

36. Приклад Сократічної розмови.

У Ксенофóнтових¹⁾ „Споминах“ (в кн. II., розд. 3) поміщена розмова Сократа з Хайрекра́том, в котрій Сократ до-

¹⁾ Ксенофóнт (ур. 444 пéред Хр. в Аtéнах † 360), був побіч Платона найвизначнішим учеником Сократа. В творі „Кіропайдія“ оповідає про вихованє у Пéреїв і їх звичаї, а в „Споминах про Сократа“ про его науку.

вбодить Хаїрекрата до згоди з розсёрдженим братом Хаїрефóнтом; обидва брати були добрими знакомими Сократа.

Побáчивши прива́гідно Хаїрекрата, промóвив до не́го Сократ: Скажи́ мені, Хаїрекрате, ти мабу́ть не з тих, для котри́х гріш більшу ма́є вагу́, як брат? Вжеж гріш не ма́є ро́зуму, а брат обдаре́ний ро́зумом; гріш вижида́є нашо́ї по́мочи, а брат ї́ї нам пода́є; гроши́й є́ досіть, а бра́та ма́єш тільки одно́го. Тим то се дівно, наколи́ хто ду́має, що є́ покрі́вджений своїми брата́ми, бо не посіда́є їх майна́; хоч не поду́має собі, náчеб був покрі́вджений співгорожа́нами задля́того, що не посіда́є їх майна́. Бож ле́гко се зрозумі́ти, що лі́пше з мно́гими жи́ти і корі́стувати ся безпéчно невели́ким майно́м, як жи́ти на самоті́ і бу́ти в безнаста́нній небезпе́ці, посіда́ючи майно́ всі́х співгорожа́м. Що́ до браті́в, се́го ніхто́ призна́ти не хо́че.

Неві́льників купу́є собі, хто змо́же, щобі́ мав помі́чників до робо́ти, а прия́телів стара́ємо ся приедна́ти собі, бо потребу́ємо їх по́мочи; áле браті́в не ці́нимó собі, ненáчеб оні́ не могли́ ста́ти таки́ми добрими прия́телями як і співгорожа́ни. А вжеж се причи́няє ся богáто до прия́зни, що походи́мо від одні́х родичі́в і вихо́вували ся разо́м. І звьі́рята ту́жать за ті́ми, з котрі́ми разо́м віросли. А тако́ж і інші́ лю́ди бі́льше поважа́ють тих, що ма́ють браті́в, як тих, що їх не ма́ють.

Хаїр. Спра́вді, Сократе, коли́б лишé незна́чна була́ причи́на спо́ру, тоді́ годі́лоб ся з бра́том обходи́ти терпе́ливо і є́го не обмина́ти за́для дрі́бниць; бо, як справедлі́во ка́жеш, є́ се доброді́йство ма́ти бра́та, наколи́ він є́ лишé таки́й, як пови́нен бу́ти; коли́ж не сповня́є свої́х обов'язкі́в, то я́кжеж мо́жна вимага́ти неможли́вості?

Сокр. Чи Хаїрефóн всі́м таки́й пелю́бий, як тобі́, чи мо́же є́ лю́ди, котри́м він припада́є до вподо́би?

Хаїр. Якра́з для́того, Сократе, є́го нена́виджу, бо він стара́є ся приподо́бати іншим; а де тільки́ зо мно́ю зі́йде́ся, шко́дить сло́вом і ді́лом, замі́сть по́мочи.

Сокр. Чи з бра́том не пови́нно бу́ти так са́мо, як з ко́нєм, що нанесе́ шко́ду то́му, хто не вмі́є ним ї́здити?

Хаїр. Як мо́же бу́ти, щоб я не вмі́в поводи́ти ся з бра́том? Хто для ме́не приві́тливий, для то́го і я приві́тливий; се розумі́ю ду́же до́бре. Але хто мене́ обиджа́є сло́вом і ді́-

лом, для того, я не можу бути ані привітливим, ані йому рад, бо про се навіть не дбаю.

Сокр. Дивно! Припустім, щоб ти мав доброго вівчарського пса, що лестив би ся коло пастирів, а на тебе брехав; то замість сердити ся на него, ти старав би ся задобрити его. Про свого брата сам кажеш, що був би тобі великим добродієм, наколіб добре поводив ся з тобою. Ти рад би бути для него привітливим і щирим, а не старавш ся его собі приєднати.

Хайр. Бою ся, Сократе, що вся моя умілість не встигне Хаїрефонта до сего довести.

Сокр. Думаю, що до сего не треба ані багато умілости ані бистроті; вже тим самим, що умієш, міг би ти его для себе приєднати, щобіи тебе поважав.

Хайр. Скажи мені отже, що ти такого принадного замітив у мене, бо я й сам не знаю о тім.

Сокр. Скажи мені, що ти зробив би, колиб хотів твого знаючого наклонити до того, щобіи запросив тебе на свої жертівні піри?

Хайр. Розумів ся, що я зробив би початок: я запросив би его на свій жертівний пир.

Сокр. А що ти вчинив би, колиб хотів наклонити приятеля, щобіи кождохасно пильнував твоїх справ, наколіи ти в подорожі?

Хайр. Подбав би я перше про его справи, колиб він був у дорозі.

Сокр. А колиб ти хотів, щобіи погостив тебе чужинець, наколіб ти прийшов до его краю?

Хайр. Погостив би я его підчас его побуту в Ате́нах, а колиб я хотів, щобіи він мені помагав у дбалости о мої справи, то перше став би я йому тут у пригоді.

Сокр. Тобі отже відомі всі способи, якими приєднуємо собі любов; ти лише таїв ся з ними. Чи боїш ся длятого лише зачати, щобіи не ослабити своєї поваги, колиб ти показав ся щирим для брата? Ніхто не заслугує більше поважання, як той, що заподіває шкоду неприятелям держави, а подає добродійства своїм приятелям. Колиб я був знав, що скорше до того наклоню Хаїрефонта, був би я старав ся его спонукати до сего, щобіи перший подав руку до зго-

ди. Але здає ся мені, що тобі годить ся зробити почин, наколи має бути добрий віслід.

Хаїр. Дивне твоє вимагане, щобі я молодший зачав; вжеж у цілім съвіті є такій звичай, що старший іде перед іншими, де треба щось робити або говорити.

Сокр. Якже? Чиж не всюди такій звичай, що при стрічі молодший виминає старшого, що перед ним встає і по нім забирає слово? Мій любий, не надумуй ся довше; по-пробуй помирити ся з сим чоловіком; справді, сим єго зараз приєднаєш. Чи не знаєш, який він честилюбивий, який благородний? Лихих людей лєкше приєднаєш подарками, а чесного і доброго чоловіка привітливостю.

Хаїр. А щож, колиб я се вчинів, а він такі не став іншим?

Сокр. Що втратиш на тім? Всякий буде бачити, що тобі не збувало ані на добрій волі, ані братній любови, але він задля недоброго серця не варт твоїх добрих змагань. Не думаю однак, щобі так стало ся. Навпакі мені здає ся, що скоро лишє помітить, що йдеш з ним навперейми, то буде старати ся тебе переконати о прїязни і щїрости. Тепер ви так, як ті дві руки, що Бог сотворів для обопільної помочи; обидві хотіли би щось взяти, але одна другу спиняє, щобі ані одна ані друга сєго не робила; або як ті ноги, призначені Божою волею до спільного пособлювання, що одна другій все підставляє ся. Чи може бути ще більша незручність або гірша похибка, обертати се на шкоду, що сотворене на пожиток? Але я справді думаю, що братя мають після Божої волі помагати оден другому, як руки, ноги, очі і все інше. Руки ве можуть взяти разом предметів, котрі на сяжень від себе віддалені, а ноги навіть не можуть так далєко сягнути, щобі ступити на предмет віддалений на сяжень, очі можуть вправді найдалше сягати, але не можуть заразóm вперед і назад дивити ся. Однак згідливі братя можуть і у великім від себе віддаленю до одної ціли іти разом і ділати для обопільного хісна.

37. Віймки з Русового „Еміля, або про вихованє“¹⁾.

(З 1-ої книги).

Всьо є добре, що вийшло з рук Сотворітеля свѣта; всьо псує ся в людських руках... Чоловік нічого не хоче оставити таким, яким оно є з природи, навіть самого чоловіка.

Родимо ся немічними, потребуємо сил; родимо ся лішені всього, потребуємо помочи; родимо ся без розуму, потребуємо досвіду. Всьо, чого не маємо при народинах, а чого опісля потребуємо, одержуємо з підмогою вихованя. Вихованє се одержуємо від природи, від людий або від річій. Внутрішній розвиток наших сил і наших частий тіла дає нам природа; вправу, що вчить нас уживати наших сил, і зручність тіла, вирабляють в нас люди; а те, чого ми власним досвідом учимо ся на предметах, котрі на нас впливають, се є вихованє з підмогою річій.

Заповіванє немовлят є найнеприроднійшою мурою, оно спиняє всі конечні рухи членів тіла й крові. Се відумали няньки для вигоди.

Матери не кормлять своїх дітей: мамки ділять ся любовю дитини з матерію, а мати тимчасом глядять розвеселеня. В тім головна причина ослабленя родинних відносин, всієї взаємної любови між членами родини; кождий думає лише про себе. Принада родинного життя є найліпшою противагою злих обичаїв.

Другою крайностю є, коли матери занадто розпещують дітей. Вжеж природа не щадить дитини; зубкованєм і іншими способами справляє їй багато болю і робить її витрималою. Чомуж люди не посліднують природі? — Взагалі обходимо ся з дітьми неприродно. Або позваляємо їм на

¹⁾ Іван Яків Русо (ур. 1712 в Женеві, ум. 1778), мав зв'язки з т. зв. енциклопедистами XVIII ст., що проповідували революційні ідеї. Він повставав проти абсолютизму розуму, що заволодів був тоді просвітними змаганнями, а вибирав іншу дорогу до визволення людства та взивав до повороту до природи і до Бога. Твір его »Еміль, або о вихованю«, при всіх своїх хиб, мав епохальне значінє, бо в нїм дав Русо образ цілого людського життя з становища певних засад, образ вихованя Еміля, котрий має бути взірцем.

все, чого оні забáгнуť, або вимагаємо від дитини того, чого нам захоче ся; або підчиняємо діти нашим прímхам, або ми самі підчиняємо ся прímхам дитини. Так приказує дитина, поки ще навчилася говорити, або слухає, поки ще навчилася ділати, она стає чоловіком після нашої уяви, але не чоловіком природним. Наколім дитина має зберечити свою первісну питомість, то треба дбати о збережене цієї питомості від хвилі уродин, поки она виросте на чоловіка.

Як мати є справдішньою матір'ю дитини, так отець є властивим її учителем. Однак звичайно отець вимагався, що не має часу і тому віддають дитини до пансіонатів, інститутів і т. д., де оні відвикають від любови; розсіяні діти ледво себе знають. Тяжке прокляте спадє на занебане вітцівського обов'язку.

Занятий іншими справами отець глядить домашнього учителя. Сей повинен бути добре вихований і молодий, але передовсім не повинен він бути наємником за гроші. Він повинен стати рівнорядним своєму вихованцеві, повинен бути його товаришом в грі, учителем і виховником, як вихованець є учеником виховника.

(З II-ої книжки).

Педаго́ги учать дитини слів, слів, нічого лишє слів, а не реальних відомостей.

Нехай хто говорить, що хоче, то я таки не повірю, щоб дитина, з винятком якого чуда, дійсно навчилася перед дванадцятим або п'ятнадцятим роком двох язиків. Кожда мова має свого питомого духа, а гадки набирають краски наріччій.

Поким дитина дійде до розуму, має лишє свою матерію мову. Щоб навчитися двох мов, треба уміти порівнувати ідеї.

Скажуть на се, що є такі діти, котрі говорять п'ятьма або шістьма мовами. Але як говорять? Німецька дитина говорить по французьки і по італійски з німця; її слова були тоді французькі, але мова була німецька.

В усякій науці не має вартости знанє знаків без знаня означених річій. В научанню дитини однак остає ся при знаках. Так діє ся при науці географії, де показує ся мапи і вичує ся означених там імен країв, міст і т. д., котрі для дитини є лишє на папері.

Географічний підручник починав ся питанням: Що то є свѣт? Відповідь: куля з паперової маси.

По дволітній такій науді географії не умів ученик на основі вивчених правил зорієнтувати ся між Парижом а Сен-Дені, він не умів після пліну зорієнтувати ся в горді вітця. Такі то є учені, що уміють дати докладні в'ясненя про Пекін, Іспаган, Мексик і інші краї свѣта.

Учать історичних подій, котрих значіння і звязи ученик не розумів. Коли Александер Великий випивав лїк свого лїкаря, посўджуваного о зраду, то хлопець дивував ся лишнє, що він такий немилый лїк випив нараз. Учені поступають так само без усякого сўду.

Змисли вирабляють ся у дитини найраньше; треба бже задля того найперше подбати про їх відосконаленє, але про се найчастійше забуваємо, або занедбуємо. Вправляйте не лишнє сили дитини, але й їх змисли, котрі управляють силами, уживайте по змозі кожного змислу, розслідуйте подразки одного змислу з підмогою другого. Міряйте, числіть, важте, порівнуйте.

Сліпі мають найважнійший змисл дотику, видючі діти могли би так само вправами й іграми в пїтьмі виробити сей змисл, а тим способом розігнали б боязнє викликувану в темряві діяльність уяви.

Треба дитині вправляти в оцінюваню величин і віддамі, так як в сїм вправні є будівничі, геометри і т. и. Без дотику, без поступового рўху, без міряня, навіть найліпше око не може мати понятя про розміри.

З тими вправами в оцінюваню в'яже ся рисованє, котре ґрунтує ся на правилах перспективи. Не pozwalайте одначе рисувати з взірців, лише з природи, при тїм більше розходить ся о се, щобі ученик умів правильно дивити ся і розуміти, як іскусно рисувати.

Геометрія є для дитини, як і рисунки, штукою яка ґрунтує ся на погляді. Робіть докладні фігури, складайте їх разом, покривайте одні другими, дослідуйте їх відносини. Поступаючи від помічуваня до помічуваня, знайдете цілу початкову геометрію, хоч не було мови про дефініції ані задачі, ані про інші способи доказів, лишнє з підмогою покриваня одних фігур другими.

Занедбує ся правильність фігур, припускає ся, що оні

правильні і держить ся докázування. А для нас передовсім се найважнійше, щобі лінії були скільки можна прями, рівні і правильні, щобі скільки можна рисовано докладні квадрати і колеса.

Дитина повинна порівнувати подразки слуху і зору, зближені з собою, она повинна помічувати, н. пр., що блискавку бачимо скорше, поки ще почуємо грім.

Ученик повинен говорити правильно. Не кажіть ему деклямувати; він буде мати доволі здорового зміслу, щобі річий, котрих не розуміє, не виголошувати з виразом, наголосом і чувством, якого він не має. Учіть его без намагання виразно, без афектації так голосно говорити, щобі его можна зрозуміти; учіть его співати правильно і милозвучно, лише не оперової музики; образуйте его ухо для такту і гармонії.

В первіснім стані були для звичайних людей найздоровші такі поживи, які їм найліпше смакували. Дітям треба по змозі удержати первісний смак; їх пожива повинна бути звичайна і проста, не остра; мясні страви невідповідні для дитини. При таких живленю давайте їм їсти, скільки схочуть.

38. Про вихованє дівчат.

(Віїмок з твору *Фенельона*).¹⁾

Головною хібою дівчат є суєта²⁾. Від найраньших літ бажать оні вельми подобати ся. Їм зачинені дорogi, що ведуть мужчину до становища і слави, отже оні намагають ся, се винагородити собі принадностю духа і тіла. Тімто послугують ся лагідною і приадною мовою, велику вагу кладуть на красу і звєрхню гожість і вельми жадні стробів. Капелюх, стяжка, кучерик, добір краси, все те у них річи найбільшої ваги. Треба отже пояснити дівчатам, що цін-

¹⁾ François de Salignac de la Motte-Fénelon yp. 1651 на замку Фенельон з старої шляхотської семі, був сьвящеником і учітелем в школі »Нових Католічок«, котра мала обучувати молоді Гугонотки, навернені на кат. віру. В 1687 видав він наведений в горі твір і звернуv на себе бачність Людвика XIV., котрій ему поручив вихованє наслідника престолу. Для сего написав він »Пригоди Телемаха«. Є се відумане оповіданє, котрого основою послужив авторови зміст кількох пісень Гомєрової Одисеї. ²⁾ Proénoé.

нїйше є повелича́ти ся до́брим поведе́нем і дїйсною зді́бно-стю, як га́рним волосе́м або́ оде́жею. Краса́, мо́жна їм сказа́ти, зама́нює і запаморо́чує ду́шу; а все́ж по кілька-на́йцяти ро́ках ви́рівнує ся рі́жниця між га́рною а нега́рною же́нщиною. Відпада́є на́віть ся одна́ ко́ристь, яко́ї мо́жна спо́діва́ти ся по красі́, що га́рна дївчи́на відда́сть ся ско́рше і лі́пше, нако́лі з красо́ю не лу́чить ся заслуга́ і моральне досто́їнство. Осóби, котрі́х уся́ ва́ртість поляга́є на красі́, попада́ють ско́ро в сьмі́шність.

Поді́бно ма́є ся спра́ва з га́рною оде́жею. Спра́вді́шня прина́дність не потребу́є суєтлі́вого і ви́шуканого стрóю. Прóти огрýдного, пригíдного і прилі́чного стрóю ніхтó не піднесе́ ні́якого за́міту. Прéдмети одя́гу повинні́ бу́ти ви́гідні і прие́мні, але́ сей поми́ляє ся, хто ду́має, що оні́ до-да́ють краси́. Щож то є мо́да? Мо́да се щось та́кого, що само́ себе ни́щить, що все змага́є до доско́валости, але́ єї не осяга́є, а коли́ ні́бито ося́гне, то бажа́є знов чо́гось но-во́го. Чи́ж в мо́ді є що́ інше мі́рода́тним, як при́мха? Мо́да ви́ходить від на́йпилитших і на́йменше учéних го́лів. Для мо́ди нема́ пра́вил, пі́сля які́х она́ ви́бирала́ або́ поки-дала́ рі́чи.

Ще́ пе́ред іншою небезпе́кою тре́ба остере́чі дївча́та, а і́менно пе́ред висо́копа́рністю ¹⁾. Дївчи́на трóха живі́йшо́ї вда́чі мо́же неза́мітно до́вести до то́го, що почне́ про все́ говори́ти, видава́ти суд про твóри, що сто́ять далéко по́за єї о́видом і легкова́жити собі́ рі́чи, що до котрі́х, по єї ду́мці, ум єї за́надто висо́кий. До́бре ви́хована дївчи́на го-во́рить лишé тоді́, як тре́ба, а ще́ й тоді́ на єї лиці́ відби-ва́ють ся сми́рні сýмніви про влáсне зна́є. Коли́ она́ на-ві́ть до́бре зна́є про яку́ спра́ву, то ні́коли не бу́де без ви́звання розпра́вляти про рі́чи, що ви́ходять по́за зви́чайний о́вид дївчи́ни. Хоч би́ дївчи́на не зна́ти яку́ ма́ла па́м'ять, живу́ вда́чу, до́теп і ле́гкий та прина́дний спо́сіб ви́слову, то все́ж не посі́дає она́ ні́чого бі́льше по́над се, чим наді́лені і мно́гі інші́ ме́нше спо́сібні і пова́жані же́нщини. Навпа́кі приго́же і спо́кійне поведе́не, ясне і впо́рядкова́не-ми́слене і умі́лість мовча́ти, а тїхо́ю дїя́льністю вия́вляти сво́ю обáчність, є спра́вді́шними цї́нними при́кме́тами, які́ми

¹⁾ Górnołotność.

визначає ся дівчина поміж своїми товаришками. Треба отже бачити на се, щобі дівчата многоважно не вичиняли ся¹⁾ понад інших; ясний розум і моральне достойнство приймають річи такими, якими оні є; а та неясна і неприродна вдача не є ознакою великого, але слабкого і хоробливого духа, котрий не може справити ся з дійсними річами і людми.

39. Задачі і обовязки жінщин.

(З Фенельона „Вихованє дівчат“).

Наколі бажавмо подрібно пояснити, чого повинна навчити ся жінщина, то передовсім треба відповісти на питанє: які она має задачі? Жінщина має виховувати діти: хлопців до певного віку, дівчата, поки оні не вийдуть з рідительского дому. Она доглядає службу, єї обичаїв, кермує єї роботою, має бачне око на видатки і дбає про те, щобі господарство було ведене ощадно, але заразом в дусі певної і потрібної вигоди.

Женьске і мужеске вихованє треба вести відповідно вимогам і обовязкам, котрі ждуть опісля жінчину зглядно мужчині; ріжніця будучої житєвої задачі обидвох полів обусловлює також ріжніцю їх образования. Міра і напрям женьского вихованя вказані отже повисше. Колиб жадібна образования жінщина думала, що єї змаганю до образования вітичено тим способом за тісні межі, то помилялаб ся вельми; она маловажить значіне і розміри того обсягу діланя і знаня, який би я їй приділів. Як нїжно повинна бути вироблена єї здібність помічуваня, щобі в обході з дітьми пізнати їх характер, наклонности і спосібности, щобі їх лихі наклонности викоринити в самім почині, впоїти в них добрі засади і мати спромόгу поправляти їх похибки! Як богато потреба їй розумної обачности, наколі она хоче здобути і удержати у своїх дітій материньску повагу, не затрачуючи при тім їх любови і їх довіря? А вжеж передовсім повинна она помічувати і основно пізнати людей, котрим повірює свої діти.

З того виходить, що мати повинна визначати ся не лише справдішним релігійним образованием, але також зрі-

¹⁾ Nie wynosily się.

лим, ста́лим, живі́м і в спра́ві ви́хованя до́свідни́м ду́хом. Ве́ї ті кло́поти ма́є відта́к двігати́ голо́вно са́ма жі́нка, ко́ли ще ма́є чо́ловіка, за́нятого́ зви́чайно́ по́за до́мом, а тим бі́льше ще, ко́ли стрі́не її неща́стє, що́ повдо́віє. Ті́мто і сьв. Па́вло́ взага́лі ві́чну ща́сли́вість жі́нки ро́бить за́виси́мою від ви́хованя́ вї́ дї́тїй, ві́словивши́ ві́разно, що́ ма́ти мо́же ста́ти ща́сли́вою ли́ше че́рез сво́ї дї́ти.

Отсе́й ко́роткий о́гляд ві́старчить, що́би́ ви́казати, скі́льки́ по́ві́нна зна́ти і умі́ти жі́нка, на́коли́ ма́є у́спі́шно спо́внити́ за́дачу ви́хованя́ дї́тїй.

За се́ю на́йва́жли́шою за́дачею жі́нки слі́дує дру́га ва́жна за́дача — ве́денє господа́рства. На жа́ль де́які жі́нки гля́дять на сю́ дї́яльни́сть як на що́сь пони́жаю́чого, що́ хиба́ ли́цїв о́собам з ни́жшо́ї верстви́ суспі́льної. Особлі́во жі́нки, ви́ховані́ в розпо́щеню, до́статку́ і дармо́ваню, вва́жають се́поні́женєм, за́йма́ти ся дрі́бни́ми кло́потами́ до́машнього́ господа́рства. Мо́же думáли́б і́накше, ко́ли́б зна́ли з істо́рії, що́ культу́рні на́роди́ старі́нного́ сьві́та, Гре́ки і Ри́мляни́, голо́вну́ ва́гу́ кла́ли в держа́ві і в роді́ні на о́щадне́ господа́рство́ в ті́м розу́мні́м переко́наню, що́ на ті́м о́снову́є ся до́бро за́галу́. В дї́йсности́ бі́льше до́ сего́ по́треба́ гли́бини́ ро́зуму і вля́тности, що́би́ со́бі при́дба́ти по́трі́бні́ господа́рські́ ві́домости́ і уде́ржувати́ в ла́ді ці́лу́ се́мю́ — пе́на́че ма́лу́ рі́чпоспо́літу, — як за́бавля́ти ся пу́стї́ми рі́чами, бала́кати́ про́ мо́ду і ве́сти ме́доточи́ву розмо́ву.

Але́ й на́впакі́ до́волі́ ча́стою́ хи́бою у жі́но́к є́, як раз, пере́са́дна о́щадни́сть і користолю́бни́сть. Хоч би́ се́ було́ ве́льми́ ко́рисно, ко́ли́б дї́вча́та за́далегі́дь на́вчили́ ся до́машнього́ господа́рства, ве́деня́ раху́нків і за́купна́, так зно́в було́б шкідлі́во, ко́ли́б змисл о́щадности́ ві́родив ся в ску́пство́ і користолю́бни́сть. Тре́ба ї́м поясні́ти неро́зум се́ї при́страсти́ і сказа́ти ї́м: „Користолю́бно́стю́ зї́скуємо́ ма́ло, але́ за те́ тра́тимо́ бо́гато́ на че́сти“. Хто́ о́тже не за́для́ то́го́ жи́є о́щадно́, що́ вся́ке беззгля́дне ма́рнотра́тство́ вва́жає со́ромом і крї́вдою, і що́би́ о́щадно́стями́ що́сь до́брого́ вчи́нити, се́го о́щадни́сть є́ нерозу́мна. Ча́сто уда́сть ся бо́гато́ зї́скати́, на́коли́ умі́ємо́ стра́тити в сво́ю́ пору́ і на сво́їм місці́. Не бру́дні́м скні́рством мо́жна до чо́го́сь до́вести́, ли́ше́ тим спо́собо́м, що́ заво́димо до́бри́й ла́д між при́ходами́ а ро́зходами́. Неодна́ жі́нка впра́вляє́ в за́чудова́нє

ощадностями в дрібницях, але на іншим місці дає ся не-свідомо обманювати в сотеро.

40. Як повинен учитель оповідати.

(За Християном Зальманою.)¹⁾

Коли починаєш оповідати, уважай добре, як при тім поводять ся твої малі слухачі! Коли їх очі і ўши звернені на тебе і просять тебе дальше оповідати, наколи ти хотів би вже скінчити, то се знак, що їх зацікавило твоє оповіданє. Колиж оні сонливі або починають забавляти ся і зачіпати оден другого, то відно, що щось було не до ладу. Може подумаєш, що у дитій нема охоти. Одначе мені здає ся, що ти помиляєш ся, бо, скілько знаю, всі діти радо слухають оповідань. Треба отже глядіти хіби або в змісті оповіданя — або в собі самім.

Може твоє оповіданє не має нічого принадного для дитій. Оповідж отже їм що інше! Наколи се друге оповіданє зверне їх увагу, то ти помилив ся що до вибору першого оповіданя. Але вистерігай ся забавляти своїх учеників чародійними оповіданнями! Певно, що діти слухають таких оповідань так радо, як радо їдять медівники. Але такі чародійні оповідання шкідні для їх духа так, як медівники для їх жолудка.

Але коли побачиш, що діти при всіх своїх оповіданнях розсіяні і неуважні, то певно хіба є в способі твого оповіданя і тому треба конечно се поправити, бож ти певно мав найліпший намір.

Отут деякі ради, як можна поправити спосіб оповіданя.

„Сей чоловік говорить як книжка“, висловлюють ся звичайно, коли бажать когось похвалити за его дар оповіданя. Коли розмавляєш з дитми, то раджу тобі, не говори як книжка, але так як чоловік розмавляє з другим чоловіком, говори мовою звичайного життя! Як пішемо книжку, то добираємо кожде слово, кождий зворот і обминаємо багато висловів звичайного життя яко неблагородних. Не обминай у своїх оповіданнях ніякого вислову яко неблагород-

¹⁾ † 1811 р.; був священником а відтак учителем в інституті Базедова. Опісля оснував сам інститут для вихованя молодєжи. Писав багато педагогічних творів.

ного, якого не потребуєш соромити ся в щоденнім житті. Тим способом твоє оповіданє буде оживлене і для дітей принадне. Обмислай, скільки можна, загальних висловів, бо сі є менше зрозумілі дітям, а оживляй оповіданє подробицями. Можеш н. пр. сказати: „Коли мати вернула з подорожи, привезла дітям овочів і забавок“. Але те саме реченє можна також ось як висловити: „Коли мати вернула з подорожи, привезла Галюсі і Василькови всяких гарних річий: яблук, грушок, орхів, скриньочку з начинєм, з тарілями, полумисками, ложками, свічниками, образами ітп.“ Се останнє представленє має для дітей більше принади як перше.

Треба бже оповідати троха подрібнійше і вилітати в оповіданє всякі побічні обставини, які товаришили дійству. Так н. пр. можна повійше оповіданє оживити такими обставинами: „Ах, щоб то вже раз вернула наша мама!“ сказала Галюся. А ледво промовила се, аж ось затуркотіло щось попід вікна. Василько вглянув скрізь вікно, побачив маму на возі, вибіг з Галюсею — а мати вискочила з воза, обняла своїх діток, веліла забрати клунки з воза і занести до хати. Діти побігли за мамою і були цікаві побачити, що є в тих клунках. Тепер мати все розвинула, виняла також коробку і нашли там всякі річи: яблука, грушки і т. д. і вельми тим утішили ся.“

Коли згадуєш про особи, то наводь їх власні промови і говори так, як оні дійсно говорили! Н. пр. Василько побачив маму і клікнув: „Галюсю! Мама приїхали!“

„Мама?“ спитала Галюся, і обє побігли по сходах на долину. „Матінко! дорога наша матінко!“ клікнули оні і кинули ся їй на шию.

„Любі мої діти!“ промовила мати, пригорнувши їх до себе, „якже я банувала за вами! Чиж ви здорові!“

Г. „Зовсім здорові! Що ви нам привезли?“

М. „Побачимо! Івасю, занеси клунок до хати!“

Г. „Що там є в сім клунку?“ і т. д.

Само про себе розуміє ся, що ти все повинен промавляти таким голосом, яким говорила би особа, про котру згадуєш і длятого треба намагати ся, запанувати над своїм голосом.

„Галюсю! ма́ма приїхали!“ повинен ти зовсім інакше вимовити, як: „Лю́бі діти! я́кже я банува́ла за ва́ми!“

Наслідком тої безнастанної переміни голосу не лише набирає твоє оповіданє житя́, але й відповідної гнучкості потрібної тобі, наколи́ хочеш з притиском і сердешно промавляти до поручених твоїй опіці дітій.

Намага́й ся також, щобі в твоїм оповіданю проявляло ся дійство́. А се ста́не ся тоді, коли́ ти змінами лиця́ і рухами тіла́ будеш ста́рав ся виразити сі́ дійства́, про які оповіда́еш.

Напр. „Галюсю! ма́ма приїхали!“ треба виразити з такою зміною лиця́, яка виявля́є найбільшу радість. При тім не можна заня́ти спокійного становища́, але таке, як то звичайно дитина звикла за́нимати з радості при ненадійнім по́вороті любо́ї ма́тери.

Що до прѣдмету для розмови з дітьми́ раджу виби́рати поясненя́ таких образів, що ма́ють щось прина́дного для дітій.

Правда, що всі образи́ для дітій ма́ють щось прина́дного, але всеж такі одні́ більше, а дру́гі менше: образи́ живо́ї приро́ди ма́ють більше прина́ди, як зобра́женя мертво́ї, зві́рята́ більше, як лю́ди, дієві́ вства́ ма́ють більше прина́ди, як такі, що займа́ють спокійне становище. Зобра́женє борбі́ когутів певно прина́днійше для дітій, як зобра́женє всіх кураків. Діти́ будуть виправді́ на сей о́браз дивити́ ся, але неба́вом їм се навку́чить ся. А на борбу́ когутів́ будуть до́вше глядіти́ і їй приглядати́ ся часті́йше.

Все, що сказа́но про оповіданє, відно́ситься і до пояснюваня́ образів. Наколи́ бажа́єш заціка́вити діти, то треба вва́жати на ті самі́ ўказки, які наведе́но пові́сше про оповіданє.

Про одно́ і дру́ге можна би ще богато́ сказа́ти. Але коли́ бажа́єш оповіда́нями і поясненями́ образів заціка́вити і собі́ приєднати́ дітій, то сам відтак лі́пше навчи́ш ся, як би я тобі́ се зміг висловити.

41. Родина і школа.

(з Педагогічних Уривків *Кельнера-Савіньського*).

По добрих школах можна сподівати ся багато добра для народу, а не так легко оцінити наслідки, які малиб добрі школи для людий. Тепер бо живемо ще в часах розвитку шкільництва, а коли уявимо собі давнійший стан народних шкіл, тоді зрозуміємо, який нині осягнено поступ у школах. Але добру школу становить добрий учитель, а де його нема, там все виложено на вистаченє¹⁾ школи, вистарчає хіба на те, щоби зробити прикрашений гріб. А з учителів сей буде найліпшим, котрий дійшов до переконання, що родина і школа повинні жити з собою в згоді, і буде дбати про те, щоби і домашнє вихованє обернути в користь школи. Чим живійше родичі займають ся школою, чим більше згоджують ся їх бажаня і наміри із змаганнями доброго учителя, чим яснійше оні розуміють корисні наслідки доброї нау́ки взагалі, тим певнійше упаде шкільний засів на добру зємлю і відасть як найбогатші плоди.

Длятого іменно учитель не повинен думати, що його за́дача кінчить ся на́вчуванєм дитий; навпаки повинен себе вважати учителем старших в тім переконаню, що його покликанєм є пра́ця для добра родичів і їх дитий. Се відно́ситься ся передовсім до сільського учителя, котрий найліпшу має нагоду в своїм стро́го означенім обсягу діланя: безнастанно і близько сходити ся з усіма сусідами. Виходить з того, що се також не добре, наколі учитель виріжняє ся вишуканим одягом зпоміж селян і гордощами виносить ся понад них і рад би обертати ся лишє у ви́сших кругах суспільних.

Добрий учитель повинен жити з народом і посеред не́го, приста́вати з ним, але мі́мо всякої з ним за́жйлости нічо́го не за́тратити з ко́нечно́ї для учителя пова́ги; збли́жити ся до наро́ду, позбу́ти ся диктато́рського то́ну учительського, а крім то́го умі́ти ко́жду нау́ку примі́нити до на́годи так зру́чно, щоби се́го не замі́тили сі, для котри́х она́ призначена. Все те не є ле́гкою, але ве́лыми трудно́ю рі́чю, се спра́вдішня умі́лість.

¹⁾ Urządzenie.

Все те вимагає великої второпності, сталости в поступованю і панованя над собою, чого навіть годі вимагати від учителів між 20-им а 30-им роком життя. Одначе де є добра воля, а діяльність не перериває ся і не роздробляє частими змінами місця, де Христовий дух запустів глибоко коріне в серця, там помалу злучить ся второпність вужа з голубиною простотою, учитель займє поважне і поважає становище, а єго праця відасть богаті плоди.

Здобути собі справдішню і добру славу, то не легка справа; лєкше заслужити собі на таку славу, яку можна осягнути не поважанєм себе, але убліженєм собі, а котра вирастає часом з поганих відносин. Хто з одної чарки пє із злбдієм, хто заключає прїязнь при картах і чарці, або виступає яко сьміхованець на бенкетах і тим побуджує до сьміху, сей здобуде собі пєвну славу, стане, як то кажуть, популярним і спєршу буде єго величати і прославляти громада, бо бачить в нїм рівного собі, а такий їй не заваджає. Одначе така слава і популярність осягнена брудом і поганими обставинами переминає скоро. Здоровий змисл народу отверєжує ся скоро, а мнїмий любимець громади упаде в єї поважаню і ті, що єго виславляли, оглянуть ся за найбільшим каменем та пєрші кїнуть ним на того, котрому поховзнула ся нога.

42. Полїтика і школа.

(З Педаг. Урївків *Гельнера-Сасчїньського*).

Не оден учитель забуває ся до того стєпеня, що кїдає ся прїстрастно у вир полїтїчних стороннїцтв і надуживає своєго становища а навіть школи для розповсюдження в громадї або поміж молодєжию полїтїчних незгод і спорів. Такий учитель все-і всюди, раньше чи пізнійше стане в суперечних відносинах до тих, з котрїми має діло і сам викопає собі і своїй успішній діяльності неминучу могїлу. Школа повинна образувати моральних і релїгійних людїй і розвивати умові власти учеників. Сповняючи сумлїнно сю задачу, здобуде собі учитель і задержить своє правдиве а зовсїм не низке становище, бо вітичивши собі таку ціль, служить Тому, що остає вічно незмінним посеред безнастанних змін. Такий учитель взно-

сигь ся понад всі сторонніцтва і від кождого може справедливо домагатн ся поважання.

Горе сему учітелеви, котрій не зважаючи на се, інакше розуміє свою за́дачу і становище! Вже сама зга́дка про се затриво́жує, а на́рід, навіть збаламучений, відчує до́бре сю яскра́ву супереч́ність, нако́лі той, що має ви́ховувати мо́лодіж, бу́де зара́зом полі́тичним сторо́нником, завзя́тим чле́ном яко́гось клю́бу, що ба́чить свою за́дачу в підбу́рваню, за́мість у є́днаню і зго́ді. О скі́лько з одного бо́ку здобу́де він хвиле́во згу́бну і сумні́ву популя́рність, о сті́лько з дру́гого бо́ку втра́тить спра́вдішне дові́ре і серде́щну лю́бов. Се́го досьві́дчив сам на со́бі не оді́н учі́тель по́війшими ча́сами — засі́вав будякі́, а зби́рав те́рне. Ца́рство Христо́ве не є з се́го сві́та і для́того є оно́ ца́рством і нау́кою для ці́лого сві́та!

Нау́ка че́рпана з мину́вшини, котра́ правді́во осві́чує нас і що до тепе́рішності, не є чужо́ю тако́ж учі́телям. Та нау́ка поляга́є на ті́м, що приро́дний ро́звиток має в со́бі сі́лу спра́вді незло́мну, а нага́льне збо́ченє з се́ї доро́ги ро́бить се́й по́ступ ле́гко зави́сним від у́лиці і не мо́же підде́ржувати пра́вильного ро́звитку прилю́дного житя́. Істо́рія до́ка́зує я́сно і непохі́тно, що нага́льні ру́хи і зма́ганє до мра́чної свобо́ді, без огля́ду на дійсний хі́д житя́, не́раз у́же зі́рвали зеле́ні о́вочі, а нема́ при́кладу, щобі́ ті о́вочі доспі́ли хоч би о го́дину ра́нше; а за́тє істо́рія ви́ка́зує бо́гато слу́чаїв, в котрі́х де́рево свобо́ді ста́ло де́ревом гі́рко́го і бо́гатового в слё́зні пі́знання.

Літературно-естетичні замітки. Розвідка (розправа).

Окрім рі́жних поді́й і яви́щ зовні́шного сві́та, котрі́ можуть бу́ти предме́том опові́даня, опи́су, зобра́женя, ма́ємо ще чимало відорваних (абстрактних) ви́ображе́нь. Про них говоримо́ в розві́дках або розпра́вах, розуму́ємо. Розві́дка зве́рнена взага́лі до чита́ча і тим спорі́днена з листом. Голо́вний змі́ст розві́дки є вислі́дом роздуму́ваня і має зви́чайню поучну́, часом забавну ці́ль, або зада́чу пере́конати і спону́кати до дія́льності.

Найважнішою є форма розвідки, котра складає ся з трьох частин: вступу (введення), виводу або властивої розправи і закінчення. Вступ має звернути бачність читача на основу розправи і повинен бути коротким введенням до властивої теми. Головна часть розправи вивід, обговорює даний предмет; тут маємо пояснити якесь понятє, або судити о чімсь, значіне, вислід якоїсь події або стану, або доказати якусь правду. Части виводу повинні слідувати по собі в певнім степенюваню логічно, в звязи між собою. Закінченє вертає від головної теми назад до загальности і повинно бути також коротке, як вступ, ядерне і звязке; тут подає ся часто головні точки теми разом зібрані.

Сей поділ (диспозиция) розвідки або розправи на три головні части відносить ся також до всякого прозового твору, отже й до оповідання (з відповідними змінами); опису й зображення.

Змістом розвідок є весь величезний обсяг людського умового сьвіта і тому може бути вельми різнорідний. Найбільше послуговує ся формою розправи або розумованя в філософічних і взагалі абстрактних науках, в учебниках, в поясненнях якогось засновку, якоїсь гадки, пословиці, чи то в письмі, чи в промові (н. пр. Про вихованє дітей, Куліша; Як вирабляє ся бесіда і мова, Гердера і т. п.).

II. Описи і характеристики.

43. Розсєленє і вдáча Русинів у Галичині.

(Ол. Барвіньского — частина з розвідки „*Volksleben der Ruthenen*“ з „*Öster. ungar. Monarchie in Wort und Bild*“).

Русини в Галичині є частию другого з черги найчисленнішого слов'янського народу (около 35 мільонів), котрий крім згаданого краю засєлює в збітій масі ще північно-західну часть Буковини, східну часть Чєхо-Словáччини і полуднево-західну часть бұвшої європейської Рєсії. Мімо різнорідности говорів, звичаїв, обичаїв і нóші та розсєлення на ширóких простóрах країв і держáв, є Русини одноцїлим, самостійним слов'янським плєменем. Зарівно ширóке розсєленє рúського (українського) народу, як і походячі з сєго місцєві впливи, а також єусєдство рíжних народів, відбїли

ся очевидно на нїм в значній мірі; мимо сего одначе має руский нарід тільки спільних черт, що годить ся вго вважати неперечно однородним.

Оселі Русинів у Галичині (де їх після переписи з р. 1900 є 3,080.000) тягнуть ся в збітій масі від границі Буковини через східну Галичину низиною аж до долишнього бігу Вислока і Сяну, але руске населенє височини дотикає клиноватою пасмугою ріки Пóпраду і підніжа Татрів.

Під впливом цивілізації затерли ся більше або менше серед вищих верств народу характеристичні цїхи і таким чином затратили оні свої старі звичаї і обичаї, свою нóшу і спóсіб житя. Лише селяни, котрі становлять найчисленнїйшу верству в Галичині, а в часті і маломіщани, зберегли до нині свої первісні етнографічні признаки в звичаях, нóші, мові, ба навіть у фізичній будові тіла і в спóсоби мислення.

Беручи загально, є Русин високого і стрункого рóсту, переважно синьобокий, волóсе темнє лише прóтягом часу наслідком мащення товщєм, коли тимчасом діти є ясноволóсі. З природи Русин є повільний і розважний, але так витривалий, що навіть серед тяжких обставин вмє задержати рівновагу. Без óгляду на вго вроджену добродушність і лагідність, стає він одначе нагальним, коли вго хто гнетє або дражнить. Сумна минувшина, часті напади диких орд, що деколи обертали вго оселі в розвалини і згарища, вікове підданство, а також ясир і невольництво, куді попада́ло головно населенє сумєжне з татарськими кочовицями, надали Русинам пїтому признаку. Русин є тому мелянхольний, задумчивий, замкнений в собі і недовірчивий, разом одначе безжурний, баїдужний про за́втра, забобонний і пересудний. А побіч того є він так легковірний і безра́дний, що часто стає жérтвою обманців, коршмарів, або несумлінних еміграційних агєнтів.

Русин придержує ся твєрдо минувшини, одначе не опирає ся по́ступови, коли лише пересвєдчить ся, що ті вго поступові зма́гання ведуть до цїли. Не хибує єму також умових прикмет; він визначає ся здоровим рóзумом і спóсібністю до глѳбших гадок і чувств. Стара́ня ду́ховенства і прóсвєтних товариств довели в остáнних десяти

тиїтих до дуже гáрних вiслiдiв i розбудiли в нáродних верствáх змисл для цивiлiзáцiї i пóступу, оцáдности i твeрeзостi. Нáродна сьвiдомiсть доволi глyбóко закорiнiла ся мiж лyдом; áле пóпри почутя своeї нáродности Рýсин не вóдначe нетерпiмий для iнших нáродностей i вiроiсповiдань. Вiн рáдо вчить ся чужiх мóв, причiм нерiдко пiв-осьвiченi лyди особлiво в мiстáх, рáдо попiсують ся чужóю мóвою i бажáють тим спóсoбом вiрiжнити ся зпóмiж загáлy.

Рýсин визначáе ся глyбóкою релiгiйнoстю, про що сьвiдчáть числeннi цeрквi, каплицi, стáтуї i хрестi, що мóжна бáчити по всiх yлицях i дорóгах. Вiн мáе велiке довiрe до свóго душпáстрия, котрий чeрeз те мáе на нeго вeльми велiкий вплив. Гостiннiсть i милосeрнiсть вóд дáвeн-дáвна характеристикною признáкою Русинiв. Чужiнeць найдe в кóждiй рýскiй сeлянськiй хáтi гостiвне принятe i накрiтий стiл з хлiбом i сóлю, символáми слов'яньскóй гостiнности. „Гiсть в дiм, Бог з ним“, кáже рýска послóвиця. Так сáмо i бiдний áбó нещáсний найдe там кóжного часy пeвну пóмiч.

Пóпри свою миролюбiвiсть вó Рýсин хорóбрим вóяком. Рýскi полкi дáли на числeнних бóєвицях сьвiтлi дóкази вiрности, а такóж дóкази рiшyчости i пожертвóваня. Смерть за вiгчинy представлáе Рýсин в нáроднiй пiснi весiлeм, а вмирáючий на бóєвищу вóяк подаe своiй мáтери вiстку чeрeз перелiтáючого сiзого орлá:

„Скажi, що я ожeнив ся,
Та пов'яв собi пан'яночку,
В чiстiм полi земл'яночку¹⁾ —
Що кудi²⁾ нi вiтер не вiв
Нi сóнечко не грiє...
Без вiкóнець i без дверeць —
Там спить козák-молодeць“.

Пiд впливом рiзних обстáвин, спричинених природою, спóсoбом житя i поживи, а такóж пiд впливом сусiдóваня i змiшаня з iншими нáродами, набyв рýський нáрид в Галичинi рiзнорóдних признáк, так, що мáемо тут кiлька

1) Mogiła. 2) Dokąd.

етнографічних груп, котрі ріжняться ся поміж собою виглядом, ношею, звичаями і говором, а декуди завдячують тим обставинам і своєю назву. Також і плястика землі рускої часті Галичині, особливо високорівня Поділя, північне поніже Сяну, Буга і Стіра, долина над Дністром і гори Карпати, вплинули значно на етнографічну ріжнорідність населенців.

Менше ріжнорідности находимо у населенців високо-рівні і низині, де оні, незначно від себе відділені, оставали в живих зносинах і з огляду на мову, звичаї і способ життя стикали ся частійше з собою. Затé відносини і характер населення оставав тут під могутнійшим впливом історичних подій, чим в недоступних гірських околицях, де населенє оставало в своїм розвитку майже виключно під впливом природи.

44. Буря в Карпатах.¹⁾

(Івана Нечуя-Левицького).

В містечку Старому-Санчи, положенім вже в горах, кінчає ся залізна дорога. Від Старого-Санча до місця, куді я їхав на воді²⁾, треба їхати сім миль кіньми по гостинцеві. Я взяв місце в поштовому дуже доброму омнібусі і перед обідом виїхав в дорогу.

Гостинець, обсаджений старими слівами-угорками, ве ся по широкій долині понад самим Дунаєм. Синій неглибокий Дунаєць бисто плине з горі, переливаючи свої хвилі по каміню, і своїм тихим шумом розвеселяє мертву тишу долини. По обі бокі широкої долини піднимають ся рядами круглі гори, вкриті густими ялиновими лісами. Долина Дунаїця в сім місці доволі широка, аж ліснить проти сонця зеленю розкішних нив. Густа пшениця, високє жито, зелений овес, ріпак, ячмінь мерезать полосами всю долину і нагадують родючі ниви на Україні. Шкода тільки, що таких долин лиш дуже мало в Карпатах.

Перед моїми очима майнула німецька кельонія з високими білими мурованими домами, котрі тонуть в зелених грушевих та сливових садах. Ми переїхали деревляний міст на Дунаїці, покритий покрівлею. Долина все вүзша та

¹⁾ Віймок з Образків подорожи: »В Карпатах.« ²⁾ До Kariel.

вўзша. Зелёні гóри пiднимають ся все ви́сше та ви́сше. Онi перерiзанi подекуди вузькими долами, в котрих шумять гiрські потоки, то дзюрчать маленкi бiстрi течiї. День був погiбший, сонiшний. В глибiких долинах стояла сiня мрака, вкриваючи далекi темнi верхi гiр неначе прозорчатою тканиною. Над Дунаєм на перших низших терасах гiр, замаячили мазурскi хати, невеличкi села. Онi товули в старiх садах. Червонувати небiленi хати ледви були виднi за старими сливами та кислицями. Якi дiвна зелень блищала в тих садах! Як iсно лиснiла зелена трава в садах, блищав зелений лист на дереви! Нiгдe менi не лучалося бачити такої iсної зелени, такого густого листу на дереви, як в Карпатах. Таї не дiво, коли тут дощi поливають землю майже щодня!

Якi бувають дощi в Карпатах, менi прийшло ся такi зiраз довідатись. Я примiтив, що за Дунаєм у вузьких а довгих долинах мрака стає все темнiйша та густiйша, а далi, зовсiм закрила туманом далекi долини. Сонце невинiсно пекло. В вiдусi пiдняла ся якась важка пара, душна, горяча, неначе в лазнi. Зза верхiв далеких гiр вискочили кругли хмари, бiлi як сiбiло, жваві, ворущливі, як живe сiбiло. Онi ворущились, нiби живi, на всi бiки. Слiдком за ними висунулись чорнi густi хмари, неначе чорний дим, який буває в велику пожiгу, як от часом горять смоляні та дiгтярні рядi крамниць в мiстiчках. Десь далеко замиготiла блискавка, блiда, дрiбненька, неначе хтось грав ся, перекидаючись по небi золотими пилками. Сонце стало темнiйше, втратило половину iсности свiта. Гiри почорнiли. А страшнi хмари швидко висовувались iзза гiр, клубками летiли в сiне небо i закрили сонце.

Краєвид зразу вкрив ся густими тiнями. Гiри вкритi ялиновими лiсами, стояли нiби обгорiлi пiсля пожiги. Хмари спускались над горами все низше та низше. На дворi смеркло. От одна хмара нiби впала з неба i зачепила вершок найвисшої гори; друга хмара сiла на тiмь другiй гори. Швидко верхi гiр вповились у хмари i Карпати нiби пiпирали, як стовпи, уорну стелю з густих хмар. На дворi стало зовсiм поночи, як в пiзний темний вiчер. Гiри стали чорнi як уголь. Довгi долини тягли ся далеко на всi бiки, як темнi коридори. Краєвид став фантастичний, нiби не над-

зёмний, а підзёмний. Здавалось, що ми під землею, в якіхсь велитеньких копальнях, котрі несподівано освітіло з верху каламутне смеркове світло. Коли се зразу блиснула страшна блискавка за-вширшкі в долоню; она відскочила з хмар, як огненний змії, і скрутілась-звилась, як гадина, і оперезала пів неба. Непривітне світло озарило чорні долини. Відарив страшний грім. Червоне світло від блискавки ніби запалило пожегу на горах і долинах. Здавалось, гори тліли і жевріли, як розпечене залізо. Картина була страшна, як пекло. Наступало одне з тих явищ природи, перед котрим в Індії льви та тигри стають смирніші від агнят і ховаються в печері разом з чоловіком.

Посіпались рідкі краплі дощу, великі, як ліскові оріхи, важкі як розтоплене олово, а потім зразу полив дощ, як з відра. Здавалось, ніби розверзлись небеса і звітіль лилась ціла річка на землю. Не видно було навіть стовпів телеграфів. Здавалось, що ми попали на дно якоїсь річки, де вода плине і під нами і над нами. А страшна блискавка мигає та мигає — десь близько, от-от поперед коний. Грім тремить якось уривчасто, неначе з рушніці палить коло самого омнібуса. Дощ проливає ся в омнібус через щільні віконця і забрискує нас.

Через пів години дощ перестав. Гостінцем ліла ся вода з гір, як через греблю. З усіх долин в Дунаєць ліли ся потоки каламутної води. Скрізь в горах шуміла та булькотала вода. Грім падав на телеграфічні стовпи, бо швидко ми налічили сім стовпів, на котрих дерево було обдерте смугами на два пальці, або і на долоню. Обдерті смуги висіли по стовпах, немов поначіплювані білі стрічки. Стовпи стали рябі, кострубаті, і дівна річ, що блискавка навіть не обсмалила їх, а тільки пообчачала смуги, як обчачають ліко з липи. По гостінцеві валялись здорові гилькі угорських слив, чорних, обсмалених, вкритих зеленими овочами. Так тут грав ся карпатський грім!

Ми вїхали в невеличке село Лбнцко, де перемінляли коні на поштовій стації. Улиця вимощена каменем, повіла ся в гору. Тобю улицею лілась правдива річка. Вода досягала до маточин¹⁾ коліс. Коні просто брили в воді. Погонич

¹⁾ Голова колеса.

підїхав під самий ґанок стації, однак злізти з омвібуса не мож було, не ступівши в воду повісше кісток. Вода плїла ко́ло самісінького поро́га. З стації ви́скочив по́чтмайстер і вінїс осліп, зр́облений наро́ком для підста́влення під омвібус па́сажірам, вста́ючим з во́за в таку не́году. Ви́скочив і я по тій кла́дцї в ґанок а за мно́ю това́риш доро́ги, якийсь а́ктор з обго́леними ву́сами та за́лічками.¹⁾

На дво́рі вже дощ зовсі́м переста́в. Го́ри чорні́ли, не́наче яке́сь велите́нське мі́сто пі́сля пожа́ги. По де́яких го́рах стели́лись хма́ри; де́які чо́рні ве́рхи пі́би ку́рили дї́мом, — здава́лось, от-от спа́хне че́рво́не по́лемя з обго́рілих ве́рхів.

45. Львів за ру́ських часі́в.

(За *Фрі́дрихом Па́нє*.)

Істо́рія не пода́є ніяких слі́дів ста́лого осі́дку у же́рел По́лтови аж до полови́ни XIII. ві́ку. Не було́ ту а́ні істо́ричних а́ві приро́дних усло́вин до посе́лення; і аж пере́ворот, що наста́пив у на́ших сто́ронах у пе́ршій полови́ні XIII. ві́ку дав по́чин до засно́вин Льво́ва.

Наступи́в на́пад Тата́р. З дале́кої Ази́ї, то́го одві́чного муравлі́ска наро́дів, ви́сипалась нова́ нава́ла лю́ду, стра́шна для схі́дної Евро́пи. А бу́ли Тата́ри наро́дом незвича́йно ди́ким, що жив на коні́, живи́в ся кі́ньські́м мя́сом і мо́локом і кінно-ви́конував оди́но́ке сво́є реме́сло: рабу́нок. Відразли́вий був ви́д тако́го Тата́рина зі скі́сними очі́ма і кості́стим ли́цем, оді́того в ко́сма́тий ко́жух ба́ранячий, узбро́єного в лу́к і криву́ ша́блю та в пу́та при сідлі́ на бра́нців. Го́ре землі́, котро́ю пере́йшла нава́ла тата́рска; чо́го Тата́рин не мі́г забра́ти з собо́ю або́ погна́ти у нево́лю, те па́лив і рі́зав без ми́лосе́рдя. І зві́дси пі́шла по́сло́вниця, що на́віть тра́ва не ви́росте там, де ста́нула но́га тата́рських ко́нний.

Пере́йшли́ Тата́ри Русь на́че сара́нча і оста́ли ту до́вше. Стра́шне бу́ло те я́рмо для Ру́си; ро́били Тата́ри, що хо́тіли, бра́ли, що забажа́ли. Тоді́ сто́яли пу́сткою на́йбільші́

¹⁾ Bokobrody, faworyty.

тутешні гóроди, а Гáлич, головна́ столи́ця, від тоді вже більше не підніс ся.

Зі смúтком глядів на те спустошенє король рýський Дани́ло, що саме тоді володів Червóною Рýсію і Вóлинем. Він постановив закладати нові оселі. Тепер вже годі було добирати догідні місця, — ходило якраз о такі захисти, що до них трóдно було би дiбрати ся ворогáм. Дани́ло переніс свою столи́цю до Хóлму; а коли подóмав о злúці Хóлму з Гáличем, завважав саме у жерел Пóлтви пáйвисшу на тiм простóрі горý, а при нiй місце відлúдне. поперетiнане яра́ми і мочара́ми та гúсто зарóсле лiсом. Таке місце якраз було не лéгко достúпне для кiннотi; óтже ту будував Дани́ло гóрод і відда́в его́ свóму сiновi, що звав ся Лев. А так повстáв „Льва́ гóрод“, абó Львiв, окóло рóку 1250. по Р. Хр.

Коли Татáри дiзнали ся про заснóване Львóва, велiли его́ зáраз розкiнути. Велiли его́ „розкiнути“ — бо був з дéрева і валiв зéмних, як вci тодiшнi гóроди на Рýси. Одна́к Лев сподóбав собі те місце, протé по якiмсь часi відбудував гóрод ще сильнiйший нiж давнiй і призначiв его́ вже на зáвсiгди на свою столи́цю. У стiп гóроду і під его́ осло́ною утвори́ла ся в корóткiм часi ста́ла оселя́.

Деж був по́ложений той прастарiй рýський Львiв?

Треба лиш ува́жно розглянути ся iз вершкá горi Замковóї, щоби́ са́мому знайти́ на те відповiдь. Там де на малiм простóрі на́йбiльше стоiть церкóв — на нiнiшнiм передмiстiю Жóвкiвскiм — був рýський Львiв збудóваний. I справдí під горóю Замковóю було́ се тодí одинóке місце-прида́тне до засéлення. Від пiвнoчи в, як звiсно, грунт ще нiнi вохкий, від схóду і від полúдня прости́рав ся лiс, доходiв мабúть аж до мiсця, де тепер Старiй Рiнок, а притiм в ся сторoна́ занáдто перiвна і спа́диста. Натóмiсть на сторoнí за́хiднiй грунт лéгко склóнює ся від горí Замковóї до Пóлтви, óтже не в áнí дýже нерiвний áнí мóкрий, бо вóди маю́ть прирóдний відплив до рiчки. Óтже той шмат землí помiж за́хiдною збóчною зáмку а Пóлтвою, де нiнí Сiня́вщина, Старiй Рiнок, úлиця жóвкiвська і замаретiнiвська — був мiсцем старóго Львóва, вкáзаним са́мою прирóдою.

На котрiй частинi горí замковóї сто́яв гóрод князя́

Льва, се нині не дасть ся означити зовсім певно; мабуть стояв на тій часті, що взносить ся над самім Жовківским т. є. за вершкѣм над печерою. Ся часть, звана за польских часів горію Лісою або Кальварнею, відділювала ся колісь виразнійше від решти горі, бо там, де нині домѣк огоро́дника, ішов яр, що єго аж в на́шій віку засіпано.

Серед міста стояв деревляний двір князя, а віддалена ледво о кількасѣт кроків церков сьв. Никола́я була надвѣрною княжою церквою. В сусідстві вибудували свої домі дворяни, достѣйники князя і бояри, а трѣхи да́льше ремісники і пере́купці. Для то́ї то ру́скої лю́дності повста́ло з часѣм щораз бѣльше церко́в: на́йперше василия́нська сьв. Ону́фрия, да́льше церква сьв. Теодо́ра, де нині плѣща то́ї на́зви, а ще да́льше і пі́знѣйше церква Воскре́сеня Христо́вого і за́раз побі́ч церква сьв. Пя́тницї; вкінці церква Пр. Ді́ви „на Тирна́вці“ або нинішній Збо́рівській у́лиці. Все́ то був ру́ський осере́док старо́го Льво́ва.

Ліво́біч від кня́зівсько́го двѣру почина́ла ся вже інша часть і інші населѣнці око́ло косте́ла сьв. Іва́на Хресті́теля. Отже був уже тоді латинський костѣл сьв. Іва́на. Якже діста́в ся аж ту так да́леко на Русь? Поча́ток сві́й завдячує жінці князя Льва, котра походила з Уго́рщини, ѳже належала до латинської церкви. Була се Констанція, дочка коро́ля Бе́лі, жѣнщина богобоязли́ва, котра ви́єднала у сво́го му́жа до́звіл на збудова́не косте́ла пі́сля сво́го іспові́даня для се́бе і для сво́ї до́нькі. В нинішній церковці сьв. Іва́на нема́ вже ку́сника де́рева а́ні ка́меня з тих часів, ѳдна́к єї по́ложене і величи́на прига́дують до́си надвѣрну ка́пліцю. Не було́ при ній тоді́ свѣ́тских свѣ́щени́ків, лишѣ мо́нахи До́мініка́ни, що пер́ші понѣсли на́уку като́лицької Це́ркви на Русь.

В костелі сьв. Іва́на сходили́ ся на богослужѣ́ня крім дворя́н кня́жни такѣж і Ні́мці, що за́для торго́влі або ремесла́ прибу́ли до ново́ї осѣлі. Сі́ лю́ди були́ до всѣ́кого ремесла́ да́леко спосо́бні́йші від тутѣ́шних і приво́зи́ли га́рні ви́роби до Льво́ва з Ні́мѣччини, з Іта́лії і з да́льшого ще за́ходу. Тому́ на плѣ́щі пе́ред косте́лом сьв. Іва́на мо́жна було́ діста́ти на́йлі́пші ви́роби і ся плѣ́ща ста́ла ри́нком пе́рвісно́го Льво́ва, що по нинішній де́нь за́держав на́зву Старо́го Ри́нку. Сі́ Ні́мці ма́ли вже тоді́ при́знану по́вну

самоуправу, особливо тому, що не судили їх урядники княжі, але їх власні війти, після постанов німецького права.

Тимчасом в стороні зовсім противній, на правім крилі давнього Львова, там де гостинець жовківський коло горі замкової скручує ся на північ, т. є. на нинішнім Підзамчу, розкривав ся зовсім відмінний світ. Ту побрались мужі о чорнім волоссю і снідого та виразистого лиця, убрані у східні одяги і бесідуючі східнім язиком. У них були на складі всілякі богатства Азії, дороге корінє і золотисті тканини. То вигнанці з далекої Арменії. Уступаячи перед напором Греків а пізнійше Турків, були приневолені кинути рідну землю, щобі на далекій Русі шукати захисту. Вони були у Львові вже від найперших початків, мали свою найдавнішу церквцю враз з монастирем св. Анни на місці, де нині на жовківській улиці є лазня. Вони були також християнського віроісповіданя, а обряд їх був більше подібний до руского ніж до латиньского. Вірмени мали також свою власну старшину і свої власні, ще по королях вірменських права, що їх з собою принесли з давньої вітчизни. Побіч них в тій самій стороні Львова розсілась була також Татарва в своїх лихих ліплянках, а і Жидів вже тоді не бракувало у Львові.

Колиб хто з нинішних людей міг перенести ся в ті часи і станув на „Горі справедливости“, звідки найліпше обняти оком цілу китловину львівську — якже відмінний образ мав би перед собою! Де нині стоять білі камениці і домів — там стояли колись зелені дерева і корчі; де нині площі, що становлять перерви, — там були лискучі води мочарів. Гора замкова була незалісена, а тільки покрита муравою, котру місцями переривав шмат білого піску. На однім з вершків горі стояв город з дерева і землі, а низше в півколесі оселя, що наче пестра гусільниця обвилась о пені родимого дерева. Ціла оселя була не більша від селі і незначна як село. Домів дерев'яні, двір князя дерев'яний, церкви і костелі також з дерева. Дрібна була ся оселя, але в ній вже дрімали укріті сили животні; однім раменем оперлась она о схід, другим досягала заходу. Сполучка західних і східних живел на пітомім рускім ґрунті — се тайна будучої величі Львова.

Львів уже розпав ся раз на страшний приказ хана,

пізнійше знов відбудува́в ся, але татарське лихолі́тє все над ним ві́сіло грізно. За до́вго бу́ло би ви́числя́ти ту всі́ насі́льства, — але оді́н о́браз поясні́ть нам все́. Бу́ло се ле́дво 30 лі́т по за́ложеню на́шого го́рода. Та́тарський во́жд Телебу́га верта́в з невда́лого по́ходу до По́льщі, з вели́ким гні́вом і нена́вистію. Ось що чита́ємо в лі́тописи воли́ньській під ро́ком 1283. „І пішо́в Телебу́га наза́д на льві́вску зе́млю, на го́род Льві́в. І сто́яли на льві́вській зе́млі че́рез дві неді́лі, годува́ли ся, але не воюва́ли, і не дава́ли лю́дям ви́йти до за́город. А хто ви́їхав з мі́ста, тих во́бивали, а дру́гих іма́ли, а і́нших обди́рали і пуска́ли на́гих, і ті від моро́зу ме́рзли, бо була́ зима́ ду́же лю́та. І вчині́ли пусто́ю всю́ зе́млю“. Сі неща́стя не оді́н раз повто́ряли ся пі́знійше і ні́хто́ не бу́в пе́вний ні́ житя́ ні́ майна́ сво́го.

Сам кня́зь Лев успі́в ще́ яко́сь уде́ржати ся, і по до́во́літнім волода́рстві за́кінчи́в житі́ в споко́ю (1301). Але вже́ єго́ си́нови і вну́кам суди́ло ся лиш́ коро́тке волода́рство. Син Ю́рій І. не жив уже́ в ро́ці 1315, а оба́ вну́ки Лев ІІ. і Андри́й в 9 лі́т опі́сля, май́же рівноча́сно погі́бли з ру́ки Та́тар (1324). І ви́гинув ри́д кня́зів ру́ських в ти́й зе́млі і здава́ло ся, що́ то вже́ ко́нець при́ходить для Льво́ва, — одна́к то́ збли́жав ся́ тілько́ ко́нець ру́ської до́бі.

Не за́няли впра́вді на́шої кн́язжо́ї столи́ці Та́тари, але́ вже́ ви́разно за́значі́в ся́ для Льво́ва ча́с пере́ходу під і́нших волода́рів. Пе́рший раз за́йма́є кн́язжий пре́стіл в го́роді Льва́ волода́р з по́льського ро́ду Пя́стів. Ри́д Льва́ бу́в впра́вді ви́гинув у му́жескій лі́нії, але́ оста́ли ще́ дві же́нщини з кн́язжо́го ро́ду. Одна́ була́ віддана́ за Лю́барта, си́на геро́йського кн́язя́ Лі́тви Ге́димі́на, а дру́га за Тро́йдену́ Пясто́вича, кн́язя́ мазове́цького. Тро́йден мазове́цький і ру́ска кн́язжна з ро́ду Льва́ ма́ли кі́лько́х сині́в, — з тих на́йстаршого́ Болесла́ва ві́звали тепе́р Русині́ на кн́язжий пре́стіл у Льво́ві. Болесла́в Тро́йденови́ч, котри́й відтепе́р прибра́в і́мя Ю́рія ІІ., прибу́в на Русь і бу́в хоро́брим волода́рем, але́ не сподо́бало ся́ ру́ським боя́рам, що́ бу́в го́рячим іспові́дником ла́тінської Це́ркви. О́тже позбу́ли ся́ єго́ по́ які́мсь ча́сі отру́єю.

46. Послїдне українсько-руське село в горах.¹⁾

(Із Печурь-Левіцького).

Гори, гори, як я вас люблю! Єсть у ваших високіх верхах щось могутче і дивно пішне. Ваша краса приманює фантазію якимись могутчими чарами. Ви похажі на величні готійські храми, що стрілами летять в саме небо і піднімають душу і серце високо, в країну надземну, ідеальну, сьвятую!...

Одного дня в липню познакомив ся я в Шавниці з одним галицьким Русиним, котрий приїхав не лічитись водами, а так собі тріхи відпочати в горах. Сему панови минуло вже 56 літ; одиак не вважаючи на немолодий вік, він був ще зовсім сьвіжий на віду, чоловік веселий, жвавий і говірливий. На голові не відно було ні одної сивої волосини. Він не ходів, а бігав. Пан той убирав ся по старосвітському, та носів височенний капелюх на голові якогось рижого цвіту. Отже з сим поважанням та веселим паном я поїхав в неділю раненько до Шляхтової на службу Божу. Наш візник був так само Русин з Шляхтової, газда Малінівський.

Шляхтова лежить від Шавниці пів милі, але тої пів милі далб ся нам добре в знакі. Дорога ве ся понад самим Руским Потіком і вся ніби вимощена здоровими кущами каміня. Віз підскакує як скажений; колеса стрібають по каміню, аж пишцать, аж скриплять. Нас кидало на возі неначе на кораблі в часі бурі, Руский Потік шумить та грає зеленими хвилями, летячі долиною, але все з горі по каміню. Ми їдемо все попід горю Ярмutoю до самої Шляхтової. От кінчає ся стрімка Ярмута: тут стоить оселя нашого візника — остатній на захід дім руский в Карпатах.

Переїхавши Руский Потік, ми піднялись на терасу. Перед нами встав кінчастий шпиль, а на нім чорнів високій осьмираменний хрест. Сей шпиль — границя шляхтівського поля і разом з тим — границя України-Руси на заході Карпат.

Через кілька хвиль ми вїзджали в Шляхтову. Село складає ся з одної довгої вузкої улици. Улиця тягнесь від

¹⁾ Виймок з Образків подорожи: »В Карпатах«.

Пото́ка по леґо́нькому взгірю і хова́є ся десь далёко в щели́ні в висо́кій горі́.

Хто ба́чив се́ла на Украї́ні, в По́льщі, в за́хідній Евро́пі, то́му за́раз при́йде на думку, що в Карпа́тах мазу́рські, ру́ські та слова́цькі се́ла ще примі́тивно́ї архіте́ктурі. Оні́ похо́жі на се́ла в Бі́лій Ру́си, Лі́тві та Моско́вщині. Така́ єсть і Шляхто́ва, що тя́гне ся в гору́ далёко до найви́сшої́ горі́. Покрі́вля на хата́х з дра́ниць, те́мна, аж чо́рна. Зверху́ на покрі́влях не ви́дно ні одно́го димаря́. Дим з печі́й пробива́є ся че́рез дра́ниці. Як жі́нкі затопля́ть в печа́х, то все се́ло, всі́ хати́ ку́рять ся, ні́би горя́ть. Всі́ хати́, сто́доли, ко́бри, на́віть хлі́ви збу́довані в зруб з гру́бих колодо́к ялино́вих та смереко́вих. Хати́, ко́бри, на́віть сто́доли ча́сто сто́ять під одно́ю покрі́влею, счі́плені до ку́пи. Як би не ві́кна в хата́х, то не розібра́в би, де ха́та, де клу́ня,¹⁾ де хлі́в. Щоби́ сті́ни не псува́лись від дощу́, їх ма́жуть зве́рха олі́єм, від чо́го сті́ни ма́ють червонува́тий цьві́т. Все се́ло ма́є невесе́лий, неприві́тний ви́д і псу́є гармо́нію з чудово́ю зеле́ною деко́рацією гі́р та лі́сів.

Улиця́ тя́гне ся в гору́. Она́ така́ ву́зка, що два вози́ ле́дви мо́жуть розмину́ти ся. Дво́ри ко́ло хат ма́ленькі, на́ кілька ся́жнів, і не відгоро́жені від у́лиці. Хати́ сто́ять гу́сто, неначе ту́лять ся одна́ до дру́гої. Луча́є ся, що ха́та від ха́ти сто́їть на а́ршин. Горба́дів ко́ло хат не ви́дко: о́ні далёко в по́лі на го́рах. На у́лиці ті́сно; нема́ то́го про́сто́ру, який ба́чимо в степови́х се́лах. Тут бо в го́рах лю́дї ду́же ці́ня́ть рівні́ місця́, „платі́ни“, для хлі́ба, для ого́ро́дини.

Ми при́їхали до цві́нтаря. Це́рква з ха́тою сьвяще́ника перерива́є у́лицю якра́з на полови́ні. Цві́нтар обса́жений лі́пами. Лі́пи давні́, старі́; їм мо́же вже мину́ла со́тня лі́т. Пні́ дере́в ле́дви мо́жна обхо́пити дво́м чоло́вікам. Превисо́кі лі́пи зовсі́м закрива́ють дере́вляну, почорві́лу це́рковцю. Це́рква без бань, подовга́ста, похо́жа на до́вгий дім, а на фа́саді піднима́є ся дзві́нничка, оригіна́льної архіте́ктурі — з верхо́м, ні́би наса́дженням пове́рх ба́шти. Сті́ни це́ркви ви́ведені не пра́мо, а піра́міда́льно, так що це́рква з низу́ далёко ши́рша і все звужа́є ся в горі́. Олта́р дав-

¹⁾ Стодо́ла.

нійший від церкви, до не́го вже пізнійше приставлена церква. Олтареві лічать люди триста літ, а церкві з двіста.

Утрєня вже скінчилась. Дзвонили на службу Бо́жу. Ми увійшли в церковцю. Люди потро́хи збира́ли ся; церква дово́лі простора. Кóло поро́га стоя́ло кі́лька ослóнів, кóло них двома́ ряда́ми хоругви́. На мене́ з́араз повія́ло давни́ною. Іконостáс, образи́, живо́пись на сті́нах, різьба́ на іконостáсі — були́ такі старі́, які́ я лéдвиг пригада́в собі́, як бачив їх в українських церква́х ще мало́ю дити́ною і які́х уже́ не мо́жна найти́ на Украї́ні і з сві́чкою се́ред дня. Мені́ здава́ло ся, що́ я верну́в ся в свої́ да́вні дитячі́ лі́та, коли́ мене́ ма́ти води́ла моли́тись у на́шу стару́ церкву. На іконостáсі на́віть різьба́ на дере́ві була́ така́ сама́, як в на́шій старі́й церкві; ті́ж виногра́дні кі́тиці між лі́стом, на́віть помальова́ні тако́ю само́ю фа́рбою: те́мно-си́ньою, черво́ною та зеле́ною. В притво́рі на стéлі приби́тий вели́кий старі́й о́браз стра́шного су́да, зовсе́м такі́й, які́й був у на́шій старі́й церкві. На хма́рах св. Тро́йця; по оди́н бі́к Ада́ма на ко́лінах, по дру́гий бі́к Ева́; від п'яти́ Ада́мової ве́ся до́вгий зми́й, а на ні́м на́че начі́плені бі́лі кві́тки з на́дписами лю́дских грі́хів. В низу́ черво́не пе́кло, голова́ зми́я з сатано́ю в се́редині́, а в пе́кло пряму́ють купки́ лю́диг. Тут іду́ть в пе́кло п'яни́ці, за ні́ми всякі́ инші́ грі́шники. Церква́ укра́шена вся́кими малю́нками, котрі́ тепе́р уже́ лéдвиг зна́ти по сті́нах. Образи́ византи́йско́ї шкóли. Все перенóсить нас да́леко на Украї́ну, де́сь під Ки́їв, під Оде́су або́ Полта́ву.

Увійшо́в у церкву́ пан-оте́ць. На́рі́д збира́в ся пово́ли. На пра́вому бо́ці ста́ли чолові́ки та парі́бкі, на лівóму жі́нкі, а зперéду дівча́та. Ві́йт показáв нам на дві́ лавки́ поставле́ні кóло само́го іконостáса під сті́ною; се́ місця́, як ви́дно, для́ го́стий. Я сів́ по оди́н бі́к, мій това́риш по дру́гий. Ві́йт сів́ кóло мене́, а́ле на осі́бному сті́льці, кóло двері́й о́лтаря. Мені́ мо́жна бу́ло окі́нути о́ком всю́ че́сну грома́ду з сьпіва́ками на хо́рах. Дівча́та не но́сять на голо́ві ні́ стрі́чок ні́ кві́ток — ті́лько на двох чо́рноволóсих голо́вах чо́рніли ву́зкі стрі́чки. Хоч тут в Карпа́тах і чолові́ки і жі́нкі хо́дять в посто́лах, одна́к в церкву́ іду́ть всі́ в чо́ботах: ті́лько одні́м-одна́ жі́нка́ стоя́ла в посто́лах. Чоло-

віки були в білих світах з ковнірами, гарно вишитими червоними або синими нитками.

Громадкі понапінаних хустками та білими обрусами жінок та дівчат мають в собі характер давнини, переносять думку в старовину. Сей простий одяг пригадує ті одяги, що їх малюють на образах. Сорочки не вишивані, а за́ткані на рукавах червоними смужками. Се ще початок тої орнаментики, котра так розкішно розвилась на фантазії української жінчини в степах. В Україні як глянеш в церкві на бабинець, то бачиш неначе багатий цвітнік, весь залитий всякими квітками. На головах у дівчат квітки, стрічки, у жінчині — розкішні цвітні хустки; тут в горах все просто, початково. І не дармож тільки в Карпатах додержалась старовина навіть в колядах та щедрівках; се край захищений горами від всякого побічного впливу.

Тутешні Русини мають тип відмінний від мазурского та словацького: оні чорнявійші, мають темнійші очі, чорнійше волосся на голові. Було відко між дівчатами кілька типів зовсім полуднієвих. Чёрти лиця тутешніх людей нагадують більше Подольян та Волинівців: оні тонкі, дрібні. Парібки дуже здорові та свіжі на вид, чоловіки вже марнійші, а жінки зовсім марні. Ту в Карпатах і мазурскі і словацькі і рускі жінчини чогось дуже зів'ялі, бліді, худенькі, неначе зголодівані. Онó правда, що ту робота на горах тяжка, а харчую служить життний або вівсяний хліб та водяна картопля.

Священик відчинив царські врата і почав кадити по церкві. На хорах невеличкі школярі-дяки, повбірані в сурдуги, почали співати чудовими альтовими голосами. За ними заспівали всі люди: і чоловіки і жінки і дівчата. Які альтові голоси у хлопців! Які чисті та дзвінкі сопрани у дівчат! Видавались з маси звуків такі чисті та дужі голоси, що зробилиб честь сцені на великих театрах. Два високі чисті альти на хорах дзвеніли, як срібні дзвоники; їх не заглушували всі голоси жінчин та дівчат. Люди, як видно, дуже добре позамічали мельодій пісень, бо співали гармонічно, не різнили. Часом тільки кілька дівочих голосів затягало на кінці, або тріхи різнило. Тоді захмарене лице віїта, що стояв до мене боком, поверталося в той ку-

тók, де різніли дівчата. Віїт розгягав, як би насмішку-
вато, свої тонкі губи, хитав головою, ще й легенько сварив
пальцем на дівчат. Дівчата соромливо спускали очи в низ.
Мотиви церковних пісень були старинні, похóжї трóхи на,
давні мотиви українські.

Служба Бóжа йшла довго. Святи́є́ник після евангелі-
я сказав прехорóшу проповідь зовсїм чистим нашим язї-
ком. В церкві стало ду́шно. Я мусїв виїти і пішов огля-
дати село довгою улицею. Улиця пішла в глибóку щелину́
між гóрами. Над хатами, за горóдами, ненáче висїли старі
густі садки високо на бокáх крутої горі. Під старими де-
ревами сидїли громадкі дівчат в червóних спідницях. Сón-
це я́сно освїчувало горóу, зелєні садї, і я́сні óдяги ненáче
квіткї цвїлії на зелєному полю.

Зі мною йшла улицею старєнька вже жє́нщина. Я роз-
говорїв ся з нєю і зайшов у хату. Хата була старá і убóга
однак простóра. Стїни не бїлені, вже счорнілі; вікна чи-
малі, з девятьма малєнькими шибкáми. В хаті було якось
сумно, нїби тє́мно, хоч промїня сóнца лило ся чє́рез вікна.
Тільки бїлий кóмин, бїла печ та бїла скáтерть на столі
трóхи звеселяли сумний вид. На свóлоці були вірізані по-
жєм слова: „Най добрó бу́де в хаті“. Обста́ва була зви-
ча́йна, як і в українських хатах: жєрдка над лі́жком.
Тільки за́мість українського „пола́“¹⁾ стояло ширóке лі́жко
з сінникóм, з плосковáтими подушкáми, та з квітчáстими
ситцєвими на́волічками. Хата була на по́мості, áле по́мосту
не було знáти під чóрним пі́лом; не було в ній так чїсто,
як бувáє в українських хатах.

Я сїв на лáві і почав з жінкою розмóву. Її чоловік,
котрóго дожида́ла з церкви, був Слова́к.

— Яко́їж він віри? — питаю.

— Та він був такої віри, як у Словаків, а я такі як
почáла вговóрювати, то він ходить ужє до на́шої церкви.
Він зайшов у на́ше село, а в мене своє по́ле...

Она́ наверну́ла єго́ до своєї віри, áле за те єї „члєк“
попсу́вав жінці трóхи язїк. Она́ мішáла в свій язїк сло-
ва́цкї слова́.

¹⁾ Постє́ля.

Я глянув на стіл; там лежав кúсень житного коржя, чорного, несмачного.

— Чи се у вас такий хлїб печуть? — спита́в я.

— Гей, такий! ще печемо́ і вівсяний, пшени́ці в нас зовсе́м нема́.

— Чи стае́ж у вас сво́го хлїба на цілий рік?

— Ні, не стае́; не стае́ і сво́бі карто́флі. Се вже ми купили хлїба та карто́флі на Ве́нграх. То́рік був уроди́в: у нас хлїб, та як поли́ли до́щ, то по́зноси́ло з гір більше́ як полови́ну сно́пів, по́зноси́ло і сїно: про́пав хлїб де́сь по доли́нах, а ре́шта по́гніла, бо до́щ і́шли два ти́жні і не мо́жна бу́ло хлїба ви́сушити. А се́го ро́ку до́щ пови́носи́ли карто́флю з по́ля, при́йде́ ся купува́ти... В жи́нки го́лос за́дрожав; з очі́й покоти́ли́ ся дві слю́зи по су́хих що́ках. О́на вте́рла і́х рукаво́м. Ме́нї ста́ло жа́ль би́дної лю́дини.

— Що́ж ви ва́рите на о́бід?

— Ва́римó черво́ний борщ, а ча́сами ки́слу ка́пу́сту та горо́х або́ фа́соль або́ би́б.

— А ка́ша є́ у вас?

— Нема́, хиба́ хто зро́бить кру́п з ячме́ню. А з вівся́ної му́ки печемо́ хлїб на сні́данок. Ва́римó з си́ра пиро́ги.

І спра́вді в Ка́рпатах не да́ром та́кі сухирля́ві лю́ди: ту ма́ло хлїба, а ро́бота тяжка́. Тре́ба ла́зити по висо́ких го́рах, тре́ба бо́гато пра́цюва́ти ко́ло по́ля, засі́паного дрі́бними ка́мінця́ми.

В дво́рі ко́ло ко́мори́ сто́яли два ся́жні ялино́вих дров.

— Се ва́ші дрова́?

— Гей, на́ші! На́ше по́ле в лі́сі на пла́нині, там і лі́с на́ш.

Дров у жи́нки в дво́рі бо́гато. Ви́дно, що́ ту в Ка́рпатах є́ і сво́ї виго́ди: лю́ди не ме́рзнуть зи́мою в ха́тах.

— Про́ща́йте, ті́тко!

— На́й бу́дете здрáві! Щасли́вої до́ро́ги! Зіста́ньтесь здрáві! — ка́зала о́на, про́щаю́чись зі мно́ю.

47. Сі́нокóси в сте́пах.

(Ол. Ко́ниського).

Лю́блю я зеле́ні сте́пи на́шої Укра́їни! Піро́кі о́ні, як мо́ре, до́вгі як не́бо, безкра́ї як во́ля, як лю́дска ду́мка...

І що за хоробі — прехоробі оні на весні! Не розкажеш, не спішеш і не розмалюєш тої степової красі... Зелений килим — море без краю; пахощі так і вливають ся в груди, а груди від того нектару ширшають; серце бє вольнійше; чуєш, як по твоїх жилах перебігає — переливає ся степове повітря — наче розкриває ся, щоби набрати вільних гадок, полюбити сьвіт і людий.

Хоробша, чудова, та чарівна краса наших степів в день, не гірша і в ночі. Денний зелений килим становить ся в ночі темно-сізим оксамитом; денне ярко-блакитне небо стало темно-синім, м'яким; барва єго так і манить, так і лащить¹⁾ твій погляд і якось принадливо нїжить²⁾ твою думу. Раюєсь під сим синім наметом, мережаним зорями. А зорі-мережкі грають до тебе, нїби жартують: любуєш ся сею картиною нічної степової красі, впиваєш ся тим упбєм, яким може почастивати тільки степова, весняна, ясна і зорява ніч з своєю тихою, як могилкі, тишею...

А що за ранок в степу! От заняла ся зоря, почало днїти, стало займатись на сьвіт: небо яснїє: із темно-синього переходить в блакитне. Над балками, над рудками та над ярами піднимає ся в гору, наче намітка, пелена сівої пари. От і пташки зашебетали; десь високо-високо чує ся пісня-жайворонка... Потягло сьвіжим ранковим вітерцем. Ген ізза горі, ізза козацької, а може і татарської високої могили випливає червоне сонце і разом неначе кровю облило кругом степ. Зелено-сінній цвіт траві, скропленої срібною росю, перейшов у червоно-зелений. Сонце іде повагом в гору, а в слід єго міняє ся і барва степова: червонь меншає, трава здає ся золотисто-зеленою, мов хто побрискав її каплями золота. Гарно, чудово-гарно!

Люблю наші степи! Та чи і можна їх не любити?

Оттакими то степами, лїт тому дваїцять назад, вибрались ми на косовицю. По степу піде нічого не відко, тільки небо та океан траві, більш нї на чім зупинити свого погляду. Їдеш і здає ся, ніколи не доїдеш до села або до якої людської селітьби. Аж несподівано спустившись в глибоку долину, бачиш, в балці під горю притулилось село. Степові села загалом не похажі на села подільські. Нема

¹⁾ Ласкати. ²⁾ Пестить.

там розкішних вишників, не купують ся тут хаткі в зелених дере́в. Сади в степових селах, як і гаї — просто дивови́жа. Хиба́ дене́де в селі попа́де ся біла або́ жовта ака́ція, та́й то яка́сь така́ хиря́ва, худа́, убо́га... Деревині́, як і чоловікови́, тре́ба води́, а в сте́пах — де та вода́! хиба́ в коло́дязі́, та́й то на глибо́ких балка́х, де все такі́ во́хкості́ більш, як на горі́, а в лі́ті для огоро́дини посу́ха не так страши́на.

Ві́хали ми в дві́р — всю́ди ти́ша. Зпи́д комо́ри ті́лько яка́сь сі́ра соба́ка га́вкнула на дзвіно́к, та́й она́ ско́ро за́мовкла. Підверну́ли ми до рундука́¹⁾. З буди́нку одчини́лись дві́рі і показав ся старі́й, за́спаний чолові́к. Він проти́рав о́чи і серди́то диви́вся: мабу́ть е́му не сподо́балось, що е́го розбуді́в дзвіно́к.

— Здо́ров, Іва́не! ка́жу.

— А, се ви, пані́чу? Я і не пізна́в, так вас зане́сло пи́лом... Та такі́ призна́ти ся, задрі́мав тро́хи, ску́чно одно́му.

— А де́ж ва́ші? спита́в я.

— Усі́ на ко́совиці́, ще зра́на по́їхали. Там і полу́днувати бу́дуть.

— А де ко́сять? пита́ю знов.

— В Нестра́товщині́, версто́в чоти́ри.

Обми́вшись і переоди́вшись, ми по́їхали до ко́сарів. Ї́хали дорі́жкою помі́ж жита́ навпросте́ць. Жара́ страше́нна, в во́звусі́ стоя́ла ти́ша і духота́. Жи́то поча́ло вже красува́ти ся, в во́здусі́ розлива́лись па́хоші́ поле́вих цві́тів. Де́неде мая́чили невели́чкі гайки́: не́бо бу́ло чи́сте, блакі́тне, ні́де ні хма́ринчки... Гру́ди розкрива́лись яко́сь ши́роко, втяга́ючи в се́бе чи́стий ба́льсам.

Я хоч і не сьпіве́ць, але́ в такі́м як тепе́р місці́ і ще в такі́м часі́ — сам не зна́ю, яка́ си́ла заохоти́ла мене́ до пі́сні. Слова́ пі́сні „В чи́стім полі́ тра́ва росте́“ коті́лись по жита́х, як ко́тить ся живе́ срі́бло розсі́пане по столі́.

Вели́кий луг, круго́м опереза́ний бере́зами, лі́пами, а інде́ і дуба́ми, зве́сь Нестра́товщина. Як ті́лько ми вступі́ли в сей луг, нас обда́ло чудови́м аро́матом сьві́жо покóшеного сі́на, мате́ринки, ди́ких гво́здиків і й́нших поле́вих кві́ток.

¹⁾ Га́нок.

Одна половина лугу була покрита товстими сьвіжими покосами; на другій пишалося ярко-зелене озеро траві, завітчаної такими узорами, яких не виводила ще ні одна кисть¹⁾ артиста, які уміє виводити тільки оден великий артист — мати природа! В однім місці кизлики²⁾ і зьвіробой³⁾ розсипались по траві як би крапельками золотого дощу; в другім, мов срібні зірки на зеленім оксамитовім килимі, блищали білі гвѐздики; в третім пахуча материнка збілась великими корчами і так гордо виглядувала, так мило і приязно, наче невіста на вінкоплетинах! А далі різні барви то зливались, то розходились. І всяка рослина жила повним житєм, дихала повним зітханєм, не вважаючи на свій близький кінець, не гадаючи про те, що от-от підступить до неї косар, махне косю, і острою сталію підотне її біля кореня, і она — пишна і горда краса лугу — вікохана природою, схилить ся, впаде, засохне і підє на сїно товарині.

Оттак і між людьмі! Клекотить молодá кров: високими, чистими чувствами хвилює ся серце; сьвятою, міцною надїєю наливає ся душа; квітчає ся і пишає ся повне щастє, молодє житє — аж гульк! підкрáв ся косар, махну́в косю — і, Боже! де та краса, де та сила, де та надїя? Немá їх! зіста́в ся одєн холодний труп, над котрим ллють ся горячі сльѐзи приятелїв, рѐдичїв, і кроваві сльѐзи матери, над котрим мѐвчки стоїть батько: — він не плаче, у нєго немá слїз; печаль так здавила єго серце, туга так пригнїтила єго дүшу, що сльѐзі нікуди просунути ся з очий! О, тяжкі і горячі отті невидимі батьківскі сльѐзи! Знаю я їх! Крий Боже, щоб вилилась з очий та батьківська сльѐза — здає ся, она́б спалила і камінь і воду і лїд...

На оттім то зеленому, завітчаному озері ішла вáлка⁴⁾ косарїв — так рівно, поважно одєн за другим, наче козацкі чайкі, що колись плїли по Чорному морю за тихої години. Кѐси тільки блищали прѐти сонця; блисне коса, сховає ся в траві і почує ся тобі такий шєлест, мов трава зітхнула останнім дїханєм. Першу рүку вїв, як звичайно, отамán, чоловік вже немолодий, високій, широкоплечий, чорновусий; полуднєве сонце так засмалило єму лицє, що

1) Пензель. 2) Козелєць. 3) Сьвятоїваньско зїле. 4) Цїлий ряд.

являв ся дуже різкий контраст смуглого чорного лиця протів білої груді, котра виглядала зноза сорочки.

З боку під кучерявою березою стояв панський повіз; біля него два прості вози; на них лежали харчі, прикриті від сонця білими ряднами¹⁾. Біля возів кипіли два казані — в них варилась каша косарям на полудне. Під возом, в тіні, лежала собака.

На поклик отамана сто косарів стало клепати коси. Хто не чув того дзвенькоту власними ушима, не уявить собі музики, котру розносять удари молотків о звінку сталь по безмежнім степу, де той дзвін не находить в дорозі нічого, що би здержувало его, тому поволі слабів, поволі гине - мре в чистім вѳздусі... І знов розмах за розмахом, коси то підносять ся, то падають, лишаячи за собою рівні покоси...

Ляжемо в траві — наслухуємо, дивимо ся. Тут метелик грає ся, там мѳшка забрепѳить, то полѳвий коник шелесне або взнесесѳ жайворонка у вѳздух, загомонить свою пісеньку і знов западає в траву. Часами глянеш — якась тѳнь бѳжить степом. То орѳл мчить горѳю, або каня кружляє на вѳздухах... А оддалѳк стада диких качѳк та ключі журавлѳв, або вѳдко, як стрѳлою падає на зѳмлю бѳстрий соѳїл, пориває дѳбичу і знов стрѳлою збѳиваєть під саме небо... А коси дзвенять, трава зітхає, плаче...

„Шабаш!“²⁾ кличе отаман і косарі ідѳть полуднувати. Відтак знов за коси, знов до праѳці...

48. Могила Т. Шевченка.

(Частина з подорожжя *Ол. Барвінського* по Україні).

Минули ми старинний гѳрод Трипѳлѳ, Ржищѳв і Переяслав³⁾. Місцями розступались або відсували ся над Днѳпрѳм висѳкі холми правобережні, а в таких звѳрах тулили ся розкинені по косогѳрах „сѳла понадднѳпрѳнські невесѳлі“. Невеличкі хатинки з почорнѳлими соломѳними стрѳхами, малѳнькими вѳконцями та бѳдними будѳночками господарськими якѳсь невесѳло відбивали від пишної природи Поднѳпрѳнщини. Лиш дѳкуди коло обѳїстя зазеленѳв ся невеличкий вишнѳк або дѳка груша та яблуня.

1) Полотно. 2) Досѳть! 3) Над рѳкою Днѳпрѳм.

Неба́вом холмі́ прибере́жні, порослі́ дубами́ та о́рішником, поча́ли зді́йматися щора́з ви́сше та ви́сше, нага́даючи зо́всім гі́рську око́лицю. Вже́ со́нце поча́ло клони́ти ся в сто́рону до Ка́нева. Се невели́чке повіто́ве мі́сто, розки́нене на пло́щі горі́, стрі́мко спада́є до Дні́пра. Здале́ка вже́ відно́ було́ вели́ку це́ркву з зеле́ною крі́влею, а се́ред мі́ста розсі́ла ся всемо́гуча вла́дичи́ця, мі́ська тюрма́ (в'язни́ця).

Русло́ Дні́пра, що давни́йше підходи́ло аж під самі́ ка́нівські́ го́ри, відсу́нуло ся тепе́р дале́ко на полудне́вий схід так, що з приста́ни ще з пів ми́лі доро́ги до Ка́нева. Була́ вже́ п'ята́ годі́на з полудня́, як ми прибу́ли до приста́ни ка́нівської. Пе́ред приста́нню жда́ло чимало́ по́возок і возі́в. Нам навипу́в ся якийсь ка́нівський жи́до́к, що говори́в дово́лі чи́стою украї́нською мо́вою. За півтора́ карбо́ванця зго́дів ся він прове́зти нас на моги́лу Шевче́нка, а зві́дтам наза́д на приста́нь до ні́чного паро́пла́ву.

Доро́га на́ша ішла́ піска́ми та верболóзами, опу́щеним давни́м русло́м Дні́прóвим, а в одні́м місці́ прину́волені́ були́ ми на́віть і́хати в брі́д пові́сше о́сий. Тому́ хоч ко́ні були́ здоро́ві, годі́ було́ нагна́ти. Ми і́хали ступо́ю, по́ки ви́брали ся під саму́ подо́шву Ка́нівських гі́р. Зві́дси пусти́ли ся ми ско́рше вузе́нькою нері́вною доро́жчиною по́під саму́ гі́рську збі́ч. З лі́вого бо́ку бли́щав Дні́прó від за́хідного со́нця зо́лото́вою, широ́кою на оден кі́льоме́тер, ле́нтою, обня́вши сво́їми рука́вами вели́чезний о́стрів, право́біч стоя́ли стрі́мкі сті́ни мали́х пообсу́ваних гі́р. В одні́м місці́ на́раз розді́лила ся пе́ред на́ми стрі́мка сті́на, роздво́ена глибо́ким ті́сним зво́ром, з котро́го пові́яло на нас ве́чірним хо́лодом. Се Хо́ло́дний я́р, що глубо́ко ври́ває ся в ка́нівські́ го́ри. До́щі та ту́чі пообсу́вали глиня́сті та піскува́ті сті́ни то́го я́ру, що сві́тіли ся від за́хідного со́нця, ті́лько на вершкáх гі́р, що обступі́ли сей я́р, зелені́ють ся дуби́ та берези́. Мину́вши Хо́ло́дний я́р, пої́хали ми да́льше підгі́рською доро́жчиною.

Го́ри спина́ли ся щора́з ви́сше і ви́сше, а на терасі́ одної́ з них розки́нуло ся кі́лька рибáльських хато́к. Тут сто́їть над Дні́прóм на три кі́льоме́три від Ка́нева Шевче́нкова го́ра. Ми злі́зли з ві́зка і пі́шли́ круто́ю сте́ж-

кою, що вела вузким звором попри розкінчені по обидвох боках доріжчини до присілка.

Сей присілок зве ся Монастирѡк, позаяк тут був колись монастир, а сама гора Шевченкова звала ся спершу Чернече. Друга гора зве ся Скїтниця; там, кажуть, мав у бálцї, в печері, давнѡ якийсь чернець малу землянку. Після народного переказу мали тут похоронити гетьмана Підкову. Присілок Монастирѡк належить до Канева. Тут сидять канівські передміщани, гончарі або рибалки. Хатї їх гáрні, високі, з великими вікнами на завісах. На перший погляд видно, що тут живуть люди заможнійші та з більшою вигодою. Перескóчивши невеличкий рівчик, пустіли ся ми в лїво стрімкою стéжкою, що йшла поміж корчі терніни, глóгу та дикі груші західною збóчно Шевченкової горі. Між корчами пас ся товар монастирѣцких передміщан. Ми добре втомили ся, поки вибрали ся на сам верх горі, зовсім плоский і широкій.

Скóро тільки ми стáнули на сій високорóвени, так зразу побáчив я скрізь корчі та дєрева високій зелїзний хрест намогільний.

Сєрце в мені забíлось живі́йше, душá почу́ла, що наближаюсь до місця, де спочивають остáнки великого гéнія... Ми підійшли блі́зше. Тут побáчив я доволі значну, чотирокúтну обшир, обгороджену частокóлом. В однім куті гáрна сільська хáта — для стóрожа, а в самій середині моги́ла Шевченка. Під хáтою грáлось двѡх малєньких дїтѡк. Стѡрожа не булѡ до́ма. Ми перейшли скрізь сїни і вийшли в за́городу та поверну́лись прýмо до моги́ли. Східцями деревляними вийшли ми на земляний кургáн, ма́йже на 6 мѣтрів високій. Верх курганá плоский в 3 мѣтри прѡміру, а на тій плóщі стоїть величєзний хрест зелїзний в 6 мѣтрів висоті рáзом з підста́вою. Сѡнце вже западало за високі Канівські гѡри; лѣдво трѡха продирáлись промíня, освѣчуючи Шевченкову моги́лу. Навкругі нас налягла грѡбова тишина і навівáла важкі думкі. У мене мимохіть хлинули слѡзи, скóро тільки вступів я на моги́лу безсмѣрного бáтька України-Рúси. В моїй душі ожили всї спѡмни про гíркú дѡлю великого мученика народного і налягли важким кáменем на мою грудь. Мені не стáло тху, я не міг слѡва промѡвити до мѡго товари́ша. Я підняв похíлену

голову в гору, а передомною розкрилася чудова поетична картина, котрої я не в силі змалювати. Перед нами розкинувся темною смугою Дніпро а даліше безкрая низина Задніпрянська, що тільки мріла в синім вечірнім тумані. За нами розложились гори, вкриті лісами, подекуди вже прорубаними, та орішником. Вони піднімались амфітеатрально і обмежували з заду Шевченкову гору, доповняючи сю величаву картину.

Тут в свої поетичній околиці мав по тяжких злиднях супокійно доживати свого віку великий гений, апостол правди і науки. Склалось інакше; на місці вибраним для життя, довелось ему зложити свої кости на вічний супокій.

Та хоч тіло безсмертного кобзаря спочиває в темнім гробі, дух его оживляє Україну та проникає щораз даліше і ширше навіть в широкі верстви народу руского в Галичині і Буковині.

Чарівна краса природи, що окружає могилу Шевченка, наче впливала якийсь цілющий бальсам у моє зранене великим смутком серце, а на душі ставало відрадніше. Я чув ся щасливим, що на моєму віку довелось мені на далекій Україні звідати могилу гения, котрого великий дух відродив нашу Галичину, патхнув її новим житєм, вітичив нам просту дорігу до нашого народного розвитку.

З тою відрадою, з вірою в невмирущу жизнєнність нашого народу, з повною надією на непропащу силу слова безсмертного Тараса, зійшов я з его могили.

49. Зазуля-кукавка в народній поезії.

(Івана Верхратського).

Як між рослинами калина, так між птицями зазуля займає в словянській поезії людській одне із перших місць. До тої птиці в'яже ся цілий світ чудних казок, служить она часто як символ безпомічної сироти, сумуючої вдови або опущеної жінки. Вже в Слові о полку Ігоревім вложено в уста Ярославни, що плаче-ридає про своє ладо, свого мужа, світлого князя Ігоря, попавшого в неволю половецку, зовсім у народнім зміслі звісні слова.

В казках словянських народів єсть зазуля жєнщиною перемєненою в птицю. У Сєрбів сестра переряжаєсь в ку-

жавицю, тяжко затуживши по мертвим браті. У Поляків княжна, котру віддавали насильно за́муж, переміни́ла ся в зазу́лю, щоб уйти́ ненависній до́лі. Після на́шого наро́дного пові́ря зазу́ля і дятель коли́сь то були́ людьми́; та опі́сля Бог так дав, що ста́ли пті́цями. Тут і там гу́торять між лю́дом, що зазу́ля не ма́є па́ри. Була́ она́ коли́сь жінкою та усмерти́ла сво́го чолові́ка; зате́ і покара́в її Го́сподь. До стра́шного су́ду бу́де она́ літа́ти зазу́лею та блука́ти самі́сенка без подру́жа по широкім сві́ті, жа́лібно заво́дячи за во́битим му́жем. На Украї́ні єсть ці́кава ка́зка про те, як близня́тка переки́нулись в солові́я і зазу́лю, а в числі́нних пі́снях лі́ричних, спі́ваних у Галичи́ні і на Украї́ні, ча́сто зга́дує ся про зазу́лю спосо́бом алего́ричним.

В украї́нських ду́мах на́лежить су́мно кова́юча зазу́ля до особлі́во улю́блених обра́зів і поетичних порі́внань. Сестра́ ту́жить по бра́тові, що пішо́в на ви́йну, як сі́за зазу́ля, що самі́тна у бо́рі су́мно клі́че. — На моги́лі козака́ поля́гшого в ви́йні суму́ють три сі́зи зазу́лі; одна́ зазу́ленька — ма́ти старе́нька, дру́га зазу́ленька — ри́дна сестри́ця, тре́тя зазу́ленька — ми́ла уби́того. Стара́ ма́ти пла́че за си́ном крова́вими сльоза́ми, що злива́ють ся в глибо́ку рі́ку і вті́кають в соло́не мо́ре. Сестра́ пла́че вже не так ре́вно, поті́к е́ї слі́з засиха́є, ні́м успе́ дотечі́ до мо́ря. Сльозы́ же ми́лої ле́дви що зро́шують траву́ зроста́ючу на гробі́ козака́. — Коли́ на козака́ ма́є па́сти яка́ невго́да, тоді́ суму́є вся приро́да, мов спочува́ючи судьбі́ чолові́ка: черво́на ка́ліна похи́ляє ві́ти, сі́за зазу́ля су́мно ку́є, ка́рий ко́ник, за́всєди так жва́вий, спотика́ючись сму́тно зви́шає го́лову і т. и.

У Русині́в єсть зазу́ля тако́ж воро́жкою - зві́стницею. Ді́вча́та пита́ють її, за кі́лько лі́т лу́чить ся їм су́дження́, як до́вго при́зна́чено їм жи́ти на сві́ті і пр., а зазу́ля кова́ючи да́є одві́т. Ві́рять тако́ж, що хто впе́рве на ве́сну почу́є ку́канє зазу́лі і ма́є тоді́ при со́бі гро́ші, той і весь рік бу́де ма́ти гроші́й дово́лі.

В украї́нських пі́снях і казка́х на́звана зазу́ля сі́ва або́ сі́за. Загалом є́сть зазу́ля у Русині́в пті́цею улю́бленою і поетичною. А і в повсе́днєвній бе́сєді здри́бні́лі: зазу́лька, зазу́ленька, зазу́лечка вжива́ють ся в значі́ню: „се́рденько“ „лю́бка“. — Хру́щик бе́дрик або́ бе́дру́нка, так лю́блений

дітьми і дівчатами і часто ними питаний про долю, зові-ся в багатьох околицях: „зазулька“.

Повірте, що зазуля переображає ся в орла, яструба або иншу яку хижу птицю, єсть широко розповсюджене між нашим людом. Бойки коло Синевідска говорять, що „з зазулі вийде на орела; вперед зазулев поживе, постаріє та вже і орелом“. Другі говорять, зазуля живе через 7 літ ку-кавкою, а потому стає яструбом. Інші знов запевняють, що она весну живе зазулею, колиж ячмінь стане сипатись, тоді перемінє ся в половик¹⁾ або борівітра²⁾, або кібця³⁾. По-водом до отсіх балаканок мабуть ся буде обставина, що зазуля барвою вдає тріхи на яструба і подібні до него хижі птиці.

50. Єрусалім.⁴⁾

«Згадка з першого руско-народного паломництва в сьв. Землю 1906 р.
Юліяна Дзеровича».

Біттір се послідна стація перед Єрусалімом. Від моря до Єрусаліма ми дісталась желізницею 760 метрів в гору. Тепер вже з лівої сторони бачимо на короткий час Сион аж до вежі Давіда, потім ще скрут в ліво і ми оста-новились. Се вже Єрусалім. Колись Хрестоносці, побачив-ши здалека сьвяте місто, падали в своїх желізних панци-рях на землю, заливаючись горячими слезами; щож дів-ного, що і ми всі, вже будучи так близько у ціли, лише о тім гадали, лише о тім думали: „Тут став Син Божий з безконечної любови до мене чоловіком, тут ступав Він ціле житє під бременем хреста, тут проляв Він на хресті всю кров за мене, тут своїм воскресєнем заporučив Він мені моє воскресєнє, тут і доли́на Йо́сафа́та, доли́на стра-шного с́уда.“

Кождий з нас, що приїхали першим поїздом, раді були як найскорше вже побачити ті сьвятощі, але ми були приневолєні чекати на другі два поїзди, що у відступі 20 мінут заїжджали на невеликий дворєць Єрусалімський. Годі! всі ми разом вїїхали, годить ся разом і вїйти в те

¹⁾ Рід крогұльця. ²⁾ Рід сокола, званий також постїлка, або половик звичайний. ³⁾ Кобєць, червононогий сокіл. ⁴⁾ З промят-ної кнїги »Як Русь ходїла слїдами Данїла«.

місце на́ших молитов, на́ших цілиї. Та і сей час вижидання мину́в, нам скореню́, бо ми тут приї́хали як до своїх. Хоч чужі наро́дностію, хоч незна́комі собі взаї́мно, хоч тяжко порозу́мітись за́для іншої б́есіди, а вийшли до нас на пові́танє численні оо. Франці́шкани, Асумпціо́ністи, ви́тають нас радо, і на пів на зна́кі розма́вляють з на́ми. Напро́тив на́шого Архіе́рея вийшов і ге́неральний австрійський ко́нсуль Зефа́рович зі своєю́ жено́ю і зі своїм се́кретарем, попереджува́ний ка́васом¹⁾ з срі́бною вели́кою па́лицею. Се тут на сході́ все так во́дить ся, що значні́ осóби хо́дять все з таки́ми ка́васами, котрі́ уда́ряючи па́лкою о зе́млю, зве́ртають ува́гу прохóжих і тим на́казують усту́пати з до́роги свої́м панáм.

Ко́ли вже всі́ пої́зди з па́ломниками поприї́здили, ста́ли па́ломники на плóщі за дві́рцем уставля́ти ся, до по́ходу. Става́ли ѓрупами на́йперше сьві́тські мужчи́ні, а о́після жі́нкі да́ної ѓрупи. Пе́ред ко́жною ѓрупою ні́с хрестоно́сець е́русали́мський хрест; ко́жда ѓрупа іншо́ї кра́ски. Попере́ду ці́лого по́ходу і по бока́х йшли ту́рецькі полі́цаї і ка́васи а пе́ред всі́ми ѓрупами одéн селя́ннин з на́шим сі́но-жо́втим па́ломни́чим прапо́ром; а за сьві́тськими всі́х ѓруп ступа́ли сьвяще́ники на́йперше в са́мих е́пітрахі́лях, о́після в фе́ло́нах а на́коне́ць наш Архіе́рей в отóченю крилоша́н і пра́ла́тів, котрі́ не́сли в ру́ках свої́х ці́нні обра́зи. При зву́ках на́ших церко́вно-на́родних пісе́нь ступа́в то́ї велича́вий по́хід па́рами по дво́х до сьв. мі́ста пі́шки, на́йперше ме́жи поля́ми і о́горо́дами, а о́після Я́фскою бра́мою в мі́сто і кру́тими ули́чками до це́ркви Бо́жого Гро́бу.

Пе́ред са́мою це́рквою ка́зали нам оо. Франці́шкани по́здійма́ти фе́ло́ни і е́пітрахі́лі, а се то́му, бо це́рква Бо́жого Гро́бу є́сть в по́сіданю Гре́ків, о́тже оні́ там пра́влять, о́пі там розка́зують. Ко́лиж би ми бу́ли ввійшлі́ там в на́ших богослуже́бних ри́зах, то се значі́лоб, що ми ввійшли́ „я́ко вла́сть ма́ючи,“ і тим набува́ли би півні́ права́ до по́сідання Бо́жого Гро́бу. Ввійшо́вши в це́ркву, ми се́йчас же одя́гну́лись знов у свої́ оде́жі, бо се вже ми ді́лали в ці́ли відпра́ви на́шого богослуже́ня, на котре́ оо. Франці́шкани узи́скали по́зво́ленє для нас.

І так Бог призо́блив нам ста́ти на ті́м місці́, де сто́яв

¹⁾ Служа́чий.

хрест спасєня, де кров Сїна Божого плїла стру́ями! Ми стоїмо́ пєред тим гробом, де спочивало в лонї землї Тїло Сїна Божого три днї і три нощі і звідки в свїтлу Недїлю розда́в ся го́лос Ангєла: „Христá нѣсть здѣ!¹⁾ Христос возста́!“ Ми стоїмо́ на мїсци, де Христос своєю „смертю смерть попра́в²⁾ і су́щим³⁾ во гробѣх живот дарова́в“.

Сїльне звору́шенє опанува́ло серця всїх; незмі́рима лю́бов Бога до лю́дїй і на́ша негїдність ста́ла пєред на́шими очі́ма; серде́чні постано́ви на буду́че, жертвувати Го́споду Бо́гу на́ше житє́, так як Він жертвува́в Сво́го Сїна, наповня́ли на́шу ду́шу.

Нїхт́о не говорі́в се́го, але ко́ждий се відчува́в.

Вїйшовши до цє́ркви Божого Гробу, ко́ждий був би найра́дше стара́в ся вї́йти до то́ї мало́ї каплі́чки, що крі́ла такі скáрби, але ми були́ приневоблені держáтись порядку, і так устáвивши ся в тїснїм півко́лесї довко́ла се́ї каплі́ці Божого Гробу, ми да́ли ўпуст на́шим ві́збраним чувствáм пі́снею: „Пл́отїю усну́в⁴⁾“. Пі́сню сю відс́пїва́в в супр́оводї чудово́го паломні́чого хору, наш сла́вний оперові́й с́пїва́к Алексáндер Мишч́уга; ко́ждий є́му́ тихе́нько вторува́в, і не було́ о́ка, в котрі́м би слезá не заблесті́ла, не було́ ріснї́ці, котра́ би не була́ вогкá від слі́з, щáстя, радості, покáяня. Сам же на́пів то́ї пі́снї м́ожна сказа́ти — найкрасшій з на́шого пре́красного обря́ду, відс́пїваний так по мистец́ки, з такі́м чувств́ом, зробі́в незвичáйне вражі́нє. Та наро́дови була́ крї́вда і на́рид хоті́в собі зас́пївати, пі́снею похвалі́ти Бо́га, да́ти ві́раз сво́ім чувствáм; тож по скінченю то́ї пі́снї зас́пїва́в не мє́нше ре́вну пі́сню: „Претерпіві́й за нас стра́сти, Ісýсе Хрі́сте, Сї́не Бо́жий поми́луй нас“.

Тепє́р вї́ступив наш золотоу́стий Аріє́рєт на підві́шенє і звору́шеним го́лосом сказа́в отсї корóткі, але мнóговáжні гадкáми слова́: „Пл́отїю усну́в і поні́с смерть за нас, а ми жи́ючі житє́м, на́че смертю іде́мо до гробу, щоби́ знов о́жити. Деж на́йде́мо лáску, як не у то́го гробу? Скла́да́ймо тут на́ші про́сьби, на́ші мо́литви́, нехáй житє́ на́ше

1) Немá тут. 2) Побóров. 3) Тим що є. 4) Тї́лом умер.

роздвигатися тут з того гробу; наша Церква, наш край, наші міста і села нехай зачепнуть тут сил до нового життя“.

По тих словах Архієрея, священники зачали по трох входити до каплиці Божого Гробу, (бо більше та мала капличка не змістить) і цілувати св. камінь. На жаль спізнена поря, заходяче сонце, ключі, котрими побренькувала турецька сторожа, що о год. 6. вечером замикає вже святиню Божого Гробу, наминали до виходу з церкви. На подвір'ю перед церквою групи познаходили себе і слідуєчи за своїми хрестами, удались до своїх поміщень.

Літературно-естетичні замітки.

Опис.

Наколи бажаємо пояснити зміст якогось поняття основнішим способом і в тій цілі наводимо більше його прикмет (чи то важніших, чи менше важних), щоби читач або слухач мав вірний образ предмету, тоді послугуємо ся о п и с о м. Опис повинен бути звязкий і короткий, але так само як определене (дефініція) поняття, повинен бути: виразний (щоби не було двозначности), наглядний (щоби все було ясно і наглядно упорядковане), докладний (щоби нічого суцного не пропустити).

Предмет опису беремо з обсягу природи, мистецтва і життя чоловіка. Маємо отже описи природи, котрі обіймають весь обсяг видимих творів, описи предметів мистецтва, промислу, рукоділя, описи осіб.

Кождий опис має поучну (дидактичну) ціль. Уживаємо отже описів найбільш в школі, при науці. Описами послугують ся іменно науки природні, географія, техніка і т. п. Окремим родом опису є характеристика. Сей опис поминає менше важні прикмети предмету, а висуває лише сему предметови питомі (характеристичні) знамена (п. пр. „Буря в Карпатах“).

Образовий опис (зображене).

Посереднє місце між оповіданєм а описом займає образний опис або зображене. Предметом зобра-

ження можуть бути походи, ігрища, явища природи, обяви з життя звір'ят і людей. В зображеннях проявляють ся ліричні почування, а з другого боку автор бажає впливати на уяву і настрій читача (н. пр. „Буря в Карпатах“ Нечуя-Левицького, „Сінокоси“ Кониського, „Схід сонця в повісті: „Маруся“, буря в повісті „Перекопи поле“ Квітки-Основ'яненка, „Середньовічні ігрища“ В. Ільницького).

VI. Віїмки з сьв. письма́, проповіді і промови; лісти і поучні розвідки.

51. Христос воскресє !

(Євангеліє від сьвятото́го Йо́ана, Гла́ва XX.)

Пе́рвогож дня тіжня приходить Ма́рія Магдалі́на: вранці, як ще було́ те́мно, до грóбу, і ба́чить, що ка́мінь відва́лено від грóбу.

Ві́йть тоді́ і приходить до Сі́мона Петра́ та дру́гого ученика, котро́го любі́в Ісус, і ка́же їм: „Узя́то Го́спода з грóбу, і не зна́ємо, де по́ложено Ёго́“.

Ві́йшов тоді́ Петро́ і дру́гий ученик і прийшли́ до грóбу.

Бі́глиж обидва́ разо́м, і дру́гий ученик побі́г ско́рше Петра́ і прийшо́в пе́рший до грóбу.

І нахили́вши ся ба́чить, що ле́жить полотно́, та не вві́йшов.

Приходить тоді́ Сі́мон Петро́ слідо́м за ним і вві́йшов у грі́б, і ві́дить, що ле́жить полотно́,

а ху́стка, що була́ на голо́ві Ёго́ не з полотно́м ле́жала, а о́сторонь зві́та, на одні́м місці́.

Тоді́ж уві́йшов і дру́гий ученик, що прийшо́в пе́рший до грóбу, і ві́дів і ві́рував.

Ще бо не зна́ли писа́ня, що ма́є він з ме́ртвих воскресну́ти.

Пішли́ тоді́ ученики знов до се́бе,

Ма́ріяж сто́яла пе́ред грóбом, плачучи́, знадвору́; як же пла́кала, нахили́ла ся у грі́б,

і ві́дить дво́х а́нгелів у бі́лому сидя́чих, одє́н у го́ловах, а одє́н у но́гах, де ле́жало ті́ло Ісусове.

І кажуть оні їй: „Жінко, чого плачеш“! Каже їм: „Бо взято Господа мого, і не знаю, де положено Єго“.

І, промовивши се, обернула ся назад і видить Ісуса стоячого, тай не знала, що се Ісус.

Каже їй Ісус: „Жінко, чого плачеш? когось шукаєш?“ Она, думаючи, що се садівник, каже Єму: „Пане, коли ти звиніс Єго, скажи мені, де Єго положив і я Єго возьму“.

Каже їй Ісус: „Маріє!“ Обернувши ся она, каже єму: „Равуні“, чи то би сказати: — „Учителю“.

Каже їй Ісус: „Не приторкай ся до мене: ще бо не зійшов до Отця Мого; а йди до братів моїх та скажи їм: Я схожу до Отця мого і Отця вашого і Бога Мого і Бога вашого“.

Приходить Марія Магдаліна, звіщаючи ученикам, що бачила Господа, і що він се промовив їй.

Як же був вечір дня того, першого на тижни, як двері були замкнені, де зібрали ся ученики задля страху жидівського, прийшов Ісус тай став по середині і каже їм: „Мир вам!“

І се промовивши, показав їм свої руки і бік свій. Зраділи тоді ученики, побачивши Господа.

Каже їм Ісус знов: „Мир вам. Якож післяв мене Отець, і я посилаю вас“.

І, се промовивши, дихнув і каже їм: „Прийміть Духа сьвятого“.

„Кому відпустите гріхи, відпустять ся їм; кому задержите, задержать ся“.

52. Проповідь до людей лїнівих, котрі ніякої роботи не люблять.

(О. Гречулевича).

Богато в нас, братья, усяких пороків,¹⁾ котрі не дають нам душу свою спасти. Отже самий страшний порок наш єсть лїнівство, котрє нас від діла відводить. Страшний він тим, що з сього пороку виходять усі другі пороки. А здавалось би, що за біда чоловікови лїнівство? Чоловік не робить ніякого діла — се ще здавалось би, не велика шко-

¹⁾ Хїба, блуд, провіна.

да нї ємў самóму, нї другим лю́дям; а на́йбільш, як чоло-
ві́к ма́в достáток, то на́що ємў тру́дити ся? Він, здає ся,
і без тру́да й без робо́ти сподо́бив сяб ца́рства небéсного,
щоб́и тілько був до́брый і богобо́язли́вий. Отже нї! се тілько
так здає ся, а розбе́ри здо́ровим ро́зумом і чи́стою віро́ю
ді́ло, то й побáчиш, що лї́нївство є вели́ка пере́шкóда на
дорóзї до ца́рства небéсного. Чолові́кови трéба тру́дити ся
завсéди, хто́б він не був: бога́тий чи вбо́гий, пан чи про́-
стий чолові́к. Ми на те й ро́димо ся, щоб́и робі́ти ді́ло, яке
кому́ по сі́лам. Житé на́ше на свѣ́ті недóвге, і в недóвгїм
житі́ трéба нам заслу́жити у Бо́га блаже́нства на всю
ві́чність. От ми, живу́чи ма́рно, без уся́кого ді́ла, грі́шимо
вже тим са́мим і протів се́бе, а не тілько протів Бо́га: бо
нічо́го не робля́чи на сїм свѣ́ті, пі́чо́го не заробля́ємо собі́
на ті́м. Чолові́к лї́нївий, котри́й сво́ю сі́лу не оберта́є на
ді́ла бла́гі, все одно́, що той ра́б, про котро́го чита́ємо
в єва́нгельськїй прї́тчі, як він зако́пав свѣ́й тала́нт у зéмлю.
Що з тим ра́бом бу́ло, те і з ним бу́де: *и еже минута
нимка, взато вздетъ отъ него* (Мат. XXV., 29) — відбе́ре
у ньóго Бог і те, що він пі́бї ма́в, не робля́чи ді́ла.

Спра́вді́ так бу́де! бо са́мо лї́нївство та́кий поро́к, що
хоч і є у чолові́ка сі́ла й тала́нт, чи спосо́бність до ді́ла, то
лї́нївство все осла́бляє, уменша́є, а да́лі і зовсї́м у чолові́ка
віді́ймає. І так оно́ спра́вді́. От, у тебе́ є сі́ла ході́ти но-
га́ми; переста́нь же ні́ми робі́ти те, до чо́го їх то́бі дав
Го́сподь, то й побáчиш на собі́, що сперш́у тру́дно то́бі й
ступáти, а да́лі й зовсї́м не здо́лиєш ході́ти, і лéдве на но-
га́х усто́їш. Се так з ті́лом робі́ть ся; те́ж са́ме і з душе́ю.
Вся́ка спосо́бність душе́вна — дава́й ї́й робо́ту, она́ то́бі віро́-
сте і покрі́пша́є; а неха́й оста́є ся без уся́кої робо́ти — осла́-
бне і зні́вечить ся. На́що вже ка́зати со́вість! Не за́мовка́є
она́ ні́коли. Отже не дава́й ї́й простóру, не бере́жй ї́й, при-
тлумля́й ї́й — то й со́вість осла́бне, умо́вкне, засне́, а чоло-
ві́к зробі́ть ся безсо́вісним. Ще скорі́йш вя́нуть і сла́бнуть
дру́гі спосо́бности душі́ нашо́ї. От чолові́к — неха́й Бог
крі́є — до́вго не мо́лив ся — то вже ємў тру́дно гово́рити
з Бо́гом мо́литвою і ма́лу годі́нку. Абó хто пі́ко́ли не по́-
стить — тру́дно ємў зде́ржати ся без ї́дї і одéн ра́нок.
Отже лї́нївство стра́шний грі́х не одні́м тим, що віді́ймає
в нас вся́ку сі́лу і спосо́бність, а ще біль́ше тим, до чо́го

онó чоловіка привб́дить. Привб́дить онó е́го до вс́яких поро́ків і зовсе́м псу́є е́го ду́шу.

У чоловіка лі́нйового, котрий ні́яким ді́лом за́няти ся не хо́че, не знать звідкі́ль беру́ть ся нечи́сті мі́сли і грі́ховні жа́дана. Думки́ е́го, не ма́ючи для се́бе ні́якої пова́жної робо́ти, лі́тають усю́ди і тілько на ті́м зупиня́ють ся, що вго́дне е́го грі́шній на́турі, а до́брі дѣ́ла і вчи́нки мина́ють. Що чолові́к ба́чив леда́че чи блазні́ве, те е́му у е́го лі́нйовстві́ пе́ред очі́ма й ста́є. Спомина́є він собі́ такі́ слу́чаї, в котри́х е́го грі́шна на́тура се́бе удо́вольня́ла. Ввесь е́го ро́зум воро́чає ся на вре́мєнних бла́гах або́ за́мислах, або́ на знева́жаню́ сьвяти́х учі́нків лю́дий бого́боязли́вих; се́рцеж чолові́ка лі́нйового і недба́лого жада́є грі́шних уті́х і беззако́нної ра́дості. Щеж до то́го лі́нйовство і тим шкідли́ве чолові́кови, що ні́чого не робля́чи, він ну́дить сьві́том, ску́чає, а ску́ка привб́дить е́го до за́бав; за́бави́ж у чолові́ка пусто́го, гуля́щого оберта́ють ся на те, що шкóдить душі́, бо він тілько жада́є грі́ховного й Бо́гу проти́вного. Отту́т-то поча́ток при́вички до вс́яких за́бав, без котри́х лю́ди гуля́щі не мо́жуть і дня про́жити, до тих за́бав, що гу́блять здо́ровле і че́сть, ни́щать достáток і са́мого найлу́чшого чолові́ка звóдять ні́нащо.

Не забува́ймож, бесі́дуючи про лі́нйовство й гу́льню, ще й то́го, що ма́ло чи не всі́ лі́нйіві й гуля́щі лю́ди че́рез сей поро́к прихóдять до недо́статків і убо́жества; а ста́вши з за́можного бідди́м, чолові́к не́хотя кі́дає ся на вс́який спóсіб помочи́ собі́, не розби́раючи, чи пра́ведний, чи грі́шний бу́де пе́ред Бо́гом той спóсіб. А як пусті́й чолові́к, при́викши до вс́якого ла́комства, жада́є більш від дру́гих грі́шно́ї по́живи, то й не мо́же усто́яти прóтив по́куси, за́гара́ти собі́ чужі́й труд і чуже́ добро. От спита́йте ко́ждого з нево́льників, що сидя́ть по остро́гах,¹⁾ щоб призна́в ся щі́ро, як він з са́мого поча́тку зійшо́в на сю неща́сливу до́рогу — то й побачите, що з поча́тку він ні́чого ли́хого не робі́в, а тілько лі́нува́в ся до ді́ла та шука́в, де́б і з ким за́бавити ся та погуля́ти. І так ма́ло не всі́ ті неща́сні почи́нають від лі́нйовства і пусто́ти, а кінча́ють тяжкі́ми грі́хами.

¹⁾ Вязні́ця.

Зна́ли до́бре сю ва́ду св́яті Бо́жі лю́ди і нічо́го так не бере́глись, як лі́нівства. От пу́стінники жи́ли по пу́стіннях: здава́лось би, що вже тако́му чоловікови, котри́й поки́нув усю́ суе́ту́ ми́рську, не тре́ба ні́якого й ді́ла робі́ти, а ті́лько Бо́гу мо́лити ся; а ні! зна́ючи, до чо́го дово́дить безді́льність, оні́ і в пу́стінню бра́ли собі́ якунебу́дь робо́ту і, взно́сячись душе́ю до Бо́га, тут же труди́лись над сво́ім ді́лом. Так от Анто́ній Вели́кий, сидя́чі під горо́ю в Ти́ваїді¹⁾, сьпіва́в пса́льмі, душе́ю зліта́в на не́бо, а рука́ми у те́ж саме вре́мя плів ко́шики. Робо́ту сво́ю носі́в він у го́род і промі́нював за шма́ткі хлі́ба, щобі́ підде́ржувати по́живною сво́ю столі́тню ста́рість. — Так от і св́яті́й апо́стол Па́вло в де́нь ході́в по се́лах і учи́в лю́дїй е́вангельско́ї пра́вди, а в но́чі, засьві́тивши ка́ганьчик, або́ при мі́сяцю, робі́в ша́тра і на́мети. Сьві́т пропита́в²⁾ би й одя́г е́го́ й да́ром за е́го́ прему́дрі ре́чі, а він не хоті́в да́ром бра́ти від лю́дїй стра́ви і оде́жі, ма́ючи си́лу сам себе́ жи́вити й заосмо́трювати.

Та́кже от і св́яті́й Йо́сиф, котри́й згодува́в Хри́ста Спа́сителя і бері́г у се́бе в до́мі Е́го́ Пре́чистую Ма́тір, і він труди́в ся в убо́гій хати́ні з ра́нку до ве́чера, бо бу́в він столяре́м і робі́в із де́рева на потре́бу лю́дям хазя́йські рі́чи. Сьвята́ се́м'я жи́ла е́го́ пра́цею. Та́й у всі́х св́ятих лю́дїй вре́мя йшло́ рівно́, як на богомі́ле так і на робо́ту. Пе́рве в їх бу́ло пра́вило, щобі́ кормі́ти ся не від чу́жих, а від сво́их рук; і в я́кім убо́жестві не жи́ли оні́, а ще від сво́го заробі́тку відді́ляли і неі́мущим, як зна́ходили ко́го в вели́кій ну́жді. Труд, робо́та, ді́ло рук, або́ ро́зуму на́шого на до́бро нам і на́шим блі́жнім, спаса́є нас від лука́вих думо́к і леда́чих учи́нків. Тим то св́яті́й Ефре́м Си́рин в сво́ій мо́літві пе́рше всьо́го просі́в Бо́га, щобі́ не допу́стив е́го́ до безді́льності, бо нічо́ так чоловікови не шко́дить, як лі́ніва безді́льність.

Так і нам, бра́тя, тре́ба мо́лити ся душе́ю Го́споду: „Не дай Го́споди, щобі́ мої́ дні́, котри́х небога́то в ві́ку мо́ім, проході́ли у ми́рській суе́ті і лі́нівстві; не дай Го́споди, щобі́ мій ро́зум притупі́вся від мо́єї недба́лості; не дай Го́споди, щобі́, відві́кши від робо́ти і ді́ла, я жи́в чу́жими

¹⁾ Те́би в Є́гипті. ²⁾ Про́кормів.

трудами! Сотвори́ Го́споди, щобі́ була́ в мене́ сі́ла в душі́ і в ті́лі на всякий́ благи́й учи́нок; сотвори́, щобі́ по всяк день я заробля́в на землі́ для ца́рства небе́сного; щобі́ красша́ла душа́ моя́ в тру́дах для жи́зни ві́чної, і неха́й Го́споди, все, що я ро́блю, бу́де на сла́ву Тобі́, а не в уго́ду мені́ грі́шному!“ — Амінь.

53. Промова

(Ол. Барвіньського над домовиною М. Шашкевича в Новосілках при перенесеню его мощей).¹⁾

Незвичайний, величний обхід, якого ще Галицька Русь не зазнала, згромадив нас нині на сім місці. Стоїмо над домовиною о. Маркіяна Шашкевича, приходника Новосілок Ліських, зложеного перед 50-ті роками до сеї тимчасової могили. Може й нема вже нікого в тутешній громаді, хто би затримив ту сумву хвилю. Ниніж зібрались не тільки потомки колишніх парохіян незабутного Маркіяна Шашкевича, не тільки новосілецькі громадяни, але й з ближших та дальших сторін, бо нині всі щірі Русини почувають ся духовними дітьми Шашкевича, що воскресів Галицьку Русь до нового життя духового.

Тяжкі то були часи, коли прийшов на світ Шашкевич; сумно і згадувати, та хиба сказати словами Шевченка: „Слава Богу, що минули“. Рідні діти відцурались своїй матері-Руси, понехали ту милозвучну мову руску, що нею мати співала, „як малюго сповивала, з малим розмавляла“. Здавалось неодному, що руска мова проста, хлопська. Навіть по церквах в тих давніх часах голошено проповіди рускому народови — польською мовою. Духовенство наше в тих часах було несвідоме і неосвічене; міщанство, виперте на передмістя, понехало також у великій часті свою рідну мову й звичаї. міняючи їх разом з давньо одежною прадідною на новомодну. Лише під курною стріхою сільською. мов та іскра у попелі загорнена, тліло ще руске житє:

¹⁾ При заснованю філії товариства „Просвіта“ в Каменці Струм. згадав Ол. Барвіньський яко відпоручник Гол. Віділу, що в Новосілках Ліських спочивають мощі М. Шашкевича в чужій гробниці і годилоб ся похоронити его у власнім гробі. Гадку сю введено в житє 1. листопада 1893, перевезено останки тіла поета з Новосілок до Львова і з великим торжеством похоронено на Личаківськім кладовищі.

там співали матері дітям пісні все ще тою милозвучною мовою рускою, бабусі розказували казки, хоч інші відцурались тої мови, понехали її і забули. Тут то, під курною стріхою коротали своє бідолашнє житє наші селяни без свѣтла науки, бо не було тоді ні руских шкіл, ні руских книжок.

В тих часах страшної темряви духової, як зірничка на небі, явив ся молодець віщого духа, горячого серця, щирої любови до бідолашного народу руского — Маркіян Шашкевич. В молодечих літах взяв ся він з цілим жаром до науки; тою дорогою дізнав ся він, що інші побратімчі нам народи, Поляки, Чехи, Сербі, плекають свою рідну мову, дорожать нею, як найбільшим скарбом, несуть свѣтло науки в рідній мові поміж нарід, а наукою та просвѣтою старають ся добитись krásної долі. Лише Русини забули свою гарну мову, відцурались єї, не дбаючи про те, що руский нарід марнїє й нидїє в темноті і нудї, без свѣтла, правди й науки!

Молодїм учеником став Шашкевич наслухувати сїм чудовим руским пісням, сїм чародійним казкам, що збереглись під сільською стріхою і полюбив цілою душею руску мову. Шашкевич відобув сю забуту, понехану мову руску зпід курної стріхи, навчив ся її із своїми товаришами з народних пісень та казок і черпав звідтам як з криниці живущої-цїлющої воді; тою мовою пробудив Шашкевич з тяжкого вікового просоня сонного великана — руский нарід — до нового життя.

З кількома шкільними товаришами взяв ся Шашкевич до праці для просвѣти руского народу і всі оні перенялись тою гадкою, що лиш рідною мовою можна руский нарід довести до свѣдомости, визволити єго з темноті, того найбільшого нещастя, тої головної причини єго недолі і бідованя. Жїво взяли ся молоді товариші до діла, а хоч чимало зазнали наруг і недолі — не упали духом і 56 літ¹⁾ тому назад вийшла перша руска книжка тою мовою, що здавалась тоді всім хлѣнскою, простою, неспосібною до письма.

Та не рѣжами, а колючою терниною встелїла доля дорогу Маркіянови до єго праці для добра народу. Скільки

¹⁾ Тенер уже минуло 83 роки, як вийшла „Русалка Дністровá“.

лакостий, насьмішки і докорів довело ся єму зносити і від чужих і від своїх за те тільки, що приодів першу книжку в одіж найпригіднішу рускій мові, написав її фонетичною правописею, котрою й тепер дехто свідомо й несвідомо лякає руский нарід, мов би якоюсь невидальщиною і небувальщиною. Однак усі насьмішки, докори й наруги зносив терпеливо Маркіян, бо его душа горіла горячою любовю до понеханої, погордженої мови рускої, его щире серце било лише для просвіти і добра запедбаного, упослідженого, темного народу руского. Руска мова, руска народність, руске письменство, не сходили ніколи з его думки, просвіта народу в рідній его мові була провідною зіркою в дорозі его життя, з котрої не зійшов він до самої смерти.

Недовго судило ся Шашкевичеві трудитись на сїй ниві. Скінчивши науки, став він святищенком та лише пять літ трудив ся в випограді Христовім в Гумнісках, в Нестанічах, а наостанку в Новосілках, де й склонив свою трудну голову, проживши ледво 32 роки! Однак, хоч із тіла немічного остав ся лише порошок, дух его безсмертний витає між руским народом. Зерно кінчене на несправлене поле видало гарні плоди, хоч тут і там терне й буряні приглушували ту ниву, хоч між пізнійшими сівачами було чумало таких, що рідну ниву словесну закидали куколєм і всяким хабазем. Нині рускою мовою розмавляють не тільки селяни та міщани, але зарівно полюбили руску мову й інші верстви руского народу. Руска мова нині так само мило звучить в устах сермяжного селянина, як і руского сурдотівця. То не трійця молодців трудить ся на ниві руского письменства, але сотні письменників, а руске слово в сотках тисячів книжок доходить і під курні стріхи, — руске письменство живе, розвиває ся щораз краще і буйнійше, дарма, що й нині є такі нерозумні, що радять нам покинути гарну свою мову, а прийняти чужу... Нині руска мова гомонить і в церкві, здобуває собі щораз ширше поле і в школі, і в уряді, і в прилюднім життю. Нині кождий з нас повинен гордити ся іменем Русина та всюди і в слові і в письмі уживати своєї рідної мови. Нині вже не горстка молодців руских потайно трудить ся для науки й просвіти народу, а прилюдно численні рускі товариства видають сотки тисячів руских книжок, щобі наукою і просвітою

довести зубожїлий з темноти і несьвідомости рўський на́рід до краси́ної до́лі. А пе́ред ве́де у всій тій пра́ці наро́дний найста́рше на́ше това́риство „Просьві́та“, котро́го каменецка фі́лія да́ла по́чин до нині́шнього вели́чного о́бходу.

Отсе́ чу́до пробуд́ження рўского наро́ду з віков́ого про-со́ня вді́яв Маркі́ян Ша́пкевич ми́лозвучно́ю, чароді́йною мо́вою рўско́ю; він учини́в, що

„тру́пи вста́ли і о́чи розкри́ли,
і́ брат з бра́том обня́ли ся
і́ проговори́ли сло́во ти́хої лю́бови“.

Рўско́ю мо́вою, ви́добуто́ю зпід сі́льської стрі́хи, ку́рної ха́ти, вді́нув Ша́пкевич живо́го ду́ха в со́нного ве́литня, воскресі́в рўський на́рід до ново́го житя́, поклі́кав до пра́ці по́руч з іншими наро́дами, показав, що рўський на́рід жи́є і ма́є пра́во розви́яти ся я́ко окре́мий самості́йний на́рід рўський. Нині́ зіб́ралась на сей незвичайни́й о́бхід не гро-ма́дка новосі́лецьких па́рохія́н, як пе́ред 50 ро́ками, зложі́ти до грóбу тлі́нни о́ста́нки сво́го незабу́тного прихóдника, — се прибу́ли з рі́жних сторі́н щі́рі сині́ ма́тери - Ру́си, прибу́ли і ми тут ви́сланники рўських това́риств льві́вських, щобі́ відда́ти поклі́я тлі́нним о́ста́нкам безсме́ртного Маркі́яна; а за́втра зберу́ть ся у Льво́ві ти́сячі рўского наро́ду зі́ всіх усю́дів на́шого кра́ю, щобі́ відпрова́дити сі́ о́ста́нки воскре-сі́теля Ру́си на кладо́вище Лича́ківське у Льво́ві, до осе-ре́дка рўского кра́ю і житя́. Там бу́де моги́ла незабу́тного Маркі́яна присту́пна для всіх Русині́в, там бу́де она́ нага́дувати є́го сла́вне і́мя і є́го ді́ла, є́го щі́ру пра́цю і го-рячу лю́бов для рўского наро́ду та за́гріва́ти ме до нови́х тру́дів і по́дви́гів.

„О безсме́ртний Маркі́яне! Ти запали́в е́си о́го́нь в мо́йї гру́ди, котри́й лишé гробова́ персть¹⁾ згасі́ти мо́же!“ — сі́ми сло́вами відо́звав ся коли́шній това́риш Маркі́яна — Коза́нович. Нині́ горі́ть сей о́го́нь в мілі́онах рўского наро́ду.

О безсме́ртний Маркі́яне! Неха́й дух тві́й сві́тлий ви-та́є між рўским наро́дом, неха́й бу́дить со́нних, за́гріває́ рівноду́шних, о́сві́чує несьві́домих і незря́чих — і бу́де провідні́ю зо́рею на шляху́ наро́дної пра́ні.

¹⁾ Земля́.

53. Лист Т. Шевченка до ґр. Толстого.¹⁾

Ваше Снятельство, Графе Фёдоре Петровичу!

Вашому великодушному заступництву та чоловіколюбній ласці графині Настасії Іванівни вінен я за моє житє повє, за моє онівленє радїсне. Нїнї я такий щасливий, такий невимовно щасливий, що не знайду слів, щобї відповідно висловити вам мою сердєшну подяку без краю. Колиб моя безрадїсна доля не зустрінула християньскої ласки чоловіколюбної, менєб задушїли булі в отсїй широкїй тюрмі, в отсїй безлюдній пустелї безкраїй. А тепєр — я волен! Тепєр незалєжно нї від чиєї волї я будую свою будучину спокійну! Якá радїсть, якє повне щастя наливáють ся в мою дұшу аж до самого верху, коли я подұмаю, що знов побáчу Академію, побáчу вас, мого єдиного спасїтеля та слїзми радощів і подяки змóчу ваші рұки чудотворящі! Мóлю Гóспода Милосєрдного, щобї скоротїв менї час і дорóгу до отсєго щастя безмєжного. А нїнї, Бóже Всемогұчий, почуї мою молїтву чїсту, щїру і надóвго - предóвго продовжї Вам віку дорогого на слáву божественної штұки і на щастя лўдям блізким до вашого сєрця люблячого.

Лїпня 21. прийшла сюдї звїстка урядóва про моє вїзволенє. В тої же день прохáв я комендáнта, щобї дав менї паспорт чєрез Астрахáнь до Петербўрга, áле без волї старшого начáльства емұ сєго не мóжна зробити і щобї добўти отсєїй паспорт дорогоценний, мұшу я ще раз провїдати Оренбўрг і на те трєба менї перейтї маїже до пустелї тїсяча верстóв зáйвих.²⁾ Алеж Гóсподь милосєрний, що допомагáв менї перейтї отсїю безлюдну пустелю по всїх єї куткáх, не покїне менє і тепєр на отсїй корóткій пўти. Скорбóтно тїльки чєрез те, що отсá зáйва дорóга, що найменш на мїсяць віддалїть від мене радїсну хвилїну побáчення з Вáми і з графїнею Настасїєю Іванівною, що стáла в головáх тих, хто попрацювáв на щастя менї.

Цїлую рұки моєї заступницї, цїлую вас, родїву вашу, цїлую усє, що блізке до вашого дóброго сєрця і до віку бўду вдáчним. *Шевченко.*

¹⁾ Причинїв ся найбїльше до вїзволєня Шевченка. ²⁾ Лїшних, непотрїбних.

65. Лист Микóли Костомáрова до Т. Шевчénка.

Брáтови лóбому, друзяцї щірому, сьпівáцї славному, вірному товáришови незапáмятної пригóди 1847 рóку,¹⁾ Тарасóви Григорóвичу, від брáта і дрúга чолóм і вірне слóво.

Слáва, честь, благодарéння Велікому, Справедли́вому, Милосéрному Бо́гу, ви́зволившому Тебе́, дру́же, із тяжко́ї невóлі на сьвіт Бо́жий, між на́рид хрещéний, на надію всѣм, кохáючим щіро Україну і всѣ братéрські словя́нські на́роди. Два тїжні чекáв я Тебе́ в Петербúрзї, поверну́вшись з чужини́. Наїкрасша радість бу́ла для мéне почу́ти, що Бог Тебе́ напóслідок верта́є з чо́рної невóлі. Браті́ і при́ятелі на́ші в Петербúрзї ка́зали, що повинен був Ти приї́хати з 1. жо́втня, одна́че Ти не явивсь — і я пої́хав, а в Варшáві дізна́в ся, що був е́сі у моє́ї ма́тери, за що́ Тобі́ велі́ке спасі́біг.

Швídше пиши́ та старáй ся, щоб Тебе́ пропусти́ли до Петербúрга. Та пиши́, пиши́, тілько́ по на́шому пиши́. Час зміни́в ся: цар, — дай Бог е́му́ здоро́вля і до́вгого царствóва́ня, не забороня́є на́шої мо́ви; тепéр процви́те рідне слóво, богáто охóчих до не́го, Тебе́ тілько́ не доста́є, голо́ві на́шого мило́го, лóбого. Дай Бог Тобі́, перетерпи́вши велі́ке го́ре, зня́ти з се́бе напóслідок терне́вий віне́ць, і в че́сній, пова́жній ста́рости дожи́ти віку́, веселя́чі і навча́ючи на все до́брó ко́бзою Твоє́ю голо́сною земля́ків Твої́х, та одби́раючи пі́сля сме́рти ві́чну сла́ву! Не забува́й щіро і ві́рно поважа́ючого Тебе́ і кохáючого дру́га і товáриша *Микóлу*.

56. На́ші шкільні прибо́ри.

В шкóлі уживáємо при на́уцї вся́ких прибо́рів. Погля́ньмо на прибо́ри до пи́сання і за́чнїм від кре́йди. В де́котрих кра́ях творі́ть се́й бі́лий мягкі́й ванпня́к цілі́ скéлі

¹⁾ Костомáрів оснува́в у Кі́єві в 1846 р. Ки́рило-Методи́вське товáриство, котро́го за́дачею був культóрний рóзвиток украї́нського на́роду. В 1847 р. уві́знено чле́нів се́го товáриства, а також Шевчénка, Костомáрова і ин. і осáджено спершу́ в Пётро-Павло́вській крі́пості в Петербúрзї, а опі́сля розі́слано в різні́ е́торони Росі́ї. Шевчénка ві́слано в Оренбúрг, а відта́к над Ара́льське о́зеро. З 10-лі́тньої невóлі верну́в Шевчénко на́слідком поми́лування при всту́пленю на престо́л ново́го царя́ Олекса́ндра II., про котро́го Костомáрів зга́дує в сѣм листі́.

особливо на острові Ругії, на многих даньських островах і на побережю Англії. Але не кождий рід тих скель дає добру крейду до писання; найлучшою є данська. В крейдяних скелях знаходять ся численні брилкі креміня а часто скаменілі останки морських мякунів, з чого виходить, що крейда є ствердим намулом морским.

Кусні крейди, котрих уживаємо до писання на таблиці, є сирім матеріялом лупаним зі скель. Крейда до рисованя повинна бути вимілена. Віріб її відбуває ся ось як: сиру крейду розтирає ся в порох і мішає ся з водою. В одержанім тим способом крейdanім молоці осідають кременісті частини на дні а молочний плин, зібраний в горішній частині, відливає ся. Відділений з него мілкий намул крейдяний укладає ся в чотиригранні кусники. Вимілена крейда не замазує ніколи і дає ся добре заостріти.

По крейді заслугує на увагу губка. Так як крейда є она морским твором. Мяким, зложений з многих маленьких міхурців, поволікає роговату плетінку, котра є скелетом губки. Скелету тих губок уживають до миття, стирання таблиць і т. д. Губка живе приросла на скалах в Середземнім і Червонім морю. Найліпші губки, то є наймякші, з дуже дрібними клітинами, ростуть около острова Крети. Там і коло сусідних островів кружить рік річно много грецьких нурців на малих кораблях, що виловлюють губки і доставляють до Смирни, головного ринку сего товару, звідки їх спроваджують наші купці.

У старинних Греків і Римлян лиш мало котрі діти були так щасливі, що могли учити ся писати; оні уживали в школі воскових табличок, на котрих ріли букви рильцем з металею або слоневої кістки; коли хотіли ужити ще раз таблички, вигладжували воскову поволоку другим кінцем рильця. В порівнаню з писанем на лупці було тодішне писане о много трудніше.

В наших часах почали уживати лупцевих табличок по школах. Промисловці старали ся заступити лупцеві таблички штучними з паперу або бляхи потягнутої лупцевім порошком. Такі таблички є легкіші і не товчуть ся, як звичайні, однак не дорівнують їм дешевостю й иншими прикметами.

Писальця потрібні до табличок спроваджують пе-

реважає з Турингії. Є там багато лупцевих скель, котрі під ударом молота розпадають ся в палочковаті тріскі. Ті прутки повинні бути досить довгі і тонкі, щоб можна їх вигідно держати при писаню, а заразом досить м'яккі, щоб ними легко писати. З таких скель ломить каміяр бріли; а робітник, що вирабляє писальця, ділить їх пілкою, доки оні ще не висушли, на верстві, а ті верстві розколює на писальця.

В найновіших часах почали з шкільного уживання усувати лупцеві табличкі. При писаню чорнилом уживаємо тепер майже виключно сталевих пер. Давнійше уживали гусячих пер, котрі видавали ся незрівняними прибо́рами до писання. Однак оні мали свої хіби. Вістря тих пер зуживали ся дуже скоро. Кілько то часу трітили учітелі й ученики на затінане пер і як нерівне було письмó виконаве новім і зужитим пером. Крім того грозіла пишучому світові дорожня, що могла дійсно наробити клопоту школам. Бо чи ж можна би було достарчити тільки пер так многим охочим до писання, котрих число росло з кождим днем? До самої Англії довезено в р. 1829 понад 38 міліонів гусячих пер переважно з Німеччини.

По винайденю сталевих пер в Англії око́ло р. 1834, не потреба було вже побоювати ся, що пера до писання подорожують. Сталь можна вирабляти в необме́женій кількості, бо земля містить в собі багаті поклади залісної руді й угля. При відповідній обере́жності можна уживати сталевих пер довше як гусячих. Крім того відпадає затінане. Купці мають великий ви́бір пер, потрібних до різних цілей, а се стає наглядним до́казом винахідчivosti людий. Є пера з довгими і короткими вістрями, з вузькими і широкими кінцями, м'якші і тв́рдіші, до скорого писання, до рисовання, до писання нот і т. д.

Щорічне вироблюване сталевих пер в послі́дних часах є незвичайно вели́ке. Прим. одна Франція вироблює око́ло 300.000 кілько́гр. пер, а у всіх фабриках вироблює ся щорічно 3 міліярди пер, на що зуживає ся 3.000 тон заліза.

Щоб уявити собі докля́дно, скільки то зуживає ся щорічно заліза в виді пер, досить сказа́ти, що з заліза зужиткованого для вироблення їх в часі коротшім як 2 ро́ки, можна би збудувати нову вежу Айфля. Всеж такі́ число

пер в порівнянню з кількістю населення земської кулі є за мале і колиб поділити число пер, котрі вирабляють щоріку, через число мешканців земської кулі, то на кожного чоловіка припадало б лише 2 пера, не рахуючи тут Хінців, котрі ще до тепер не уживають сталевих пер.

Гляньмо тепер на папір. У виробі сего матеріялу до писаня зроблено в минувшій столітій великий поступ. Давнійше вироблювано ручно папір зі шмат. Шматки варено в содовім лузі і так витворену плінну масу черпано на дротяні форми. Папір сей був берегами нерівний, бо необтіганий, а надто сирий або зеленавий і шерсткий, але дуже міцний. Перо нерідко задирало о такі горбки шерсткого паперу і розливало по ній чорнило. В новіших часах вирабляють папір фабрично. До плінної маси додають хльбору і клею, а тим способом вирабляють папір білий і гладкий. Фабричний виріб є значно дешевший, але не так міцний як ручний. Однак запотребоване паперу є такє значне, що не можна достарчити стілько шмат, тим то в новіших часах стаїли уживати до виробу паперу дерева, солони із збіжжя і стручкових рослин, кропиви і т. п.

До писаня а особливо до рисованя уживаємо олівців. Олівці вирабляють з графіту. Давнійші олівці дуже дорогі були з чистого графіту. Біднійші школярі послуговувалися кусниками олова. Чистий графіт лучає ся однак дуже рідко і для того тепер вирабляють олівці зі штучної маси. Віденський фабрикант Гардтмут винайшов спосіб роблення маси з графіту і виміленої глинки, з котрої можна вирабляти олівці всякої твердості. Порошкований графіт і глинку мішає ся з водою на тісто, а коли оно підсохне, прасує ся в віді прутиків і випаляє без доступу воздуха, а наостанку оправляє ся в дерево. Вирабляють також олівці кольорові, пастелеві, хемічні і и.

Дуже великі услуги при рисованю робить кавчук, котрий витирає зле нарисовані черти. Він повстає з молочного соку многих дерев у теплих краях; сей сок гусне на воздуху. Гума уживана при рисунках зроблена з кавчука змішаного з порошком пумексу і шмірглю.

Крім того маємо ще багато промислових виробів, котрі улекшують науку, але оні маліють всі в порівнянню з до-

бродііствами, які завдячує школа умілости розповсюджування книжок, ілюстрацій, мап і т. п.

Передовсім умілість печати, вінайдена Гутенбергом, має неоцінену вартість. Без неї була би школа в труднім положенні. Як даліко зайшли би ми, коліб то, чого тепер учимось вигідно з печатаних книжок, треба було нам диктувати. Коли ми тепер осягаємо ліпші успіхи і постипи в школах, як наші предки, то в великій часті завдяки умілости печати, що дає тепер книжки наслідком незвичайно удосконалених машин до печатання.

До улєкшеня науки причиняє ся у великій мірі також дереворитництво. Штука та дійшла в послїдних часах до великого рѣзцвиту. Она позваляє робити виразні і хорощі відтиски деревориту на папері в дуже великім числі, що спричиняє їх значну дешевість. Перед кількадесяти роками мала лишє біблія деякі образки з дереворитів, але ті були не дуже добре вікінчені і негární. В теперішних книжках до історії природи й інших наук є много добрих дереворитів, котрі розвивають сільно погляд. Окрім дерева стали уживати пізнійше також мідяних, сталевих і цинкових плит, а також камінних плит особливо до літографії.

Літографи, мідьо- і стальоритники роблять дуже добрі мапи країв, з котрих пізнаємо верхню землі. Без них наука географії була би трудна. Давнійші мапи, на котрих не можна було нічого розпізнати, як лишє багато імен міст, країв, були одинóкими прибо́рами до науки погляду. Тепер маємо великі стінні мапи, на котрих докладно зображені височини і низини, і великий гльоб, який дає ясний образ цілої землі.

Щасливі діти 20-го столїтя, що мають такі скарби, яких не знали многі давні покоління і ще тепер многі народи, що заселяють зємску кулю.

Земля і вода, лїс і левада достарчають тих плодів. Промислові люди різного роду, як гірняки, моряки, робітники деревляного, металєвого і папірничого прóмислу, рисовники і печатники, фабриканти і купці, працюють, щобі улєкшити науку; артисти і мислителі трудять ся, щобі подати найблагороднійші плоди штуки і науки в найвідповіднійшій фóрмі.

57. Юрко Шкрибляк і гуцульське різьбярство.¹⁾

(Богдана Лепкого).

Найславнішим різьбарём посеред Гуцулів, котрій своїми прекрасними віробами з дерева здобув собі признанє між широким кругом знавців та любителів народної штўки, був Юрко Шкрибляк з Яворова, коло Косо́ва. Родичі єго були дуже бідні і в поті чо́ла працювали на мале́нкім кусочку нужде́нної гірської рілї, щобі вижити себе і дітїй. В молодєчих лі́тах помагав Юрко своїм родичам у господарстві; до школи не ходив, бо тоді шкiл в горах було́ дуже мало і до кінця житя́ не умів а́ні читати, а́ні писати. Тільки в хвiлях вільних від роботи ви́різував в дереві всілякі узори і се була́ єго одино́ка і дуже лю́ба рoзривка.

В 1842 році взяли єго до війська а 1849 р. брав він участь в угорській війні. Коли верну́в до до́му, відозва́ла ся в нiм давна́ охoта до різьбярства. Він зладив собі токарню, точив на ній всіляку посуду, як кубки́, тарілки, пугарчики, бочілочкi, а опісля прикра́шував їх різьбо́ю та вкладами (інкруста́цією) з дерева і мо́сяжу так гáрно, з тако́ю зру́чностію та з таким почутє́м краси́, що сла́ва про ті єго віроби рознесла́ ся по всіх горах.

Місцевий сьвященик, побачивши єго незвичайний дар, повірив єму́ прикра́шене де́яких церковних нарядів в яворівській церкві, а коли Юрко і ту роботу ви́кінчив з правдивим мистецтвом, то став він першим різьбарём на цілу́ Гуцульщину.

На жаль твори то́го правди́вого арти́ста не приноси́ли єму́ таких до́ходіє, на які заслу́гували. Тому́ то Юрко Шкрибляк був приневоблєний займа́ти ся господарством, а тільки в свободних від пра́ці хвiлях брав ся до своєї́ любoї різьби́. Та мiмо то́го, що він своєю́ штўкою займа́в ся тільки, так сказа́тиб, при́хпанцем, ко́жда річ, що ви́йшла зпiд єго рук, ма́є зна́мя спра́вди́шнього мистецтва. У всіх єго віробах бачимо незвичайно кра́сну і благородну будoву та дуже старанне і чiсте ви́кінченє.

Уживав він до своїх віробів передовсім яворoвого де́рева, бо оно́ не ко́ле ся і не задира́є ся, а лє́гко і в міру пода́є ся під долотом; — відтак уживав він де́рева сливо-

¹⁾ На основі дiла проф. Володимiра Шухевича „Гуцульщина“.

вóго та грушковóго, так сáмо дóброго, тільки твѣрдшого. До робóти уживáв соки́ри, тока́рні, тѣслиці, долотця́ та цї́ркаля. При по́мочи тих на́рядів він на́дава́в п́рédметам крáсну фóрму а відтáк писáв їх, то єсть, рíзьбíв та ви́клада́в íншим дѣрево́м і мо́сяжом. Мо́тивів уживáв та́ких са́мих, які за́гáльно стріча́ємо в Гу́цульщині т. є. рíзьб́к, кри́вувльб́к, ро́ж, кúчерів, ко́лосків, хрестів та íнших. Є їх не дúже бо́гато, áле Ю́ркó Шкри́бля́к умів їх лучи́ти та вя́зати в цї́лість і знав, як на́рід ка́же: „де і що покла́сти“.

Він відчува́в, які́й орнаме́нт до яко́ї фóрми бу́де на́йвідповідни́ший а на́віть числи́в ся з при́значе́нєм п́рédмету і так п́рiмі́ром — єго́ топі́рці зовсі́м íна́кше прикра́шені як бари́лочкі.

То́му то твóри Шкри́бля́ка стріну́ли ся з за́гáльним при́зна́нєм на вистáвах у Льво́ві, Коломи́ї і в Триє́сті. Він удосто́їв ся двох ме́далів за́слúги та цїса́рського да́ру́нку в дукáтах. Уме́р в 1885 р. про́живши лі́т 65.

Ві́сть про єго́ сме́рть рози́йшла́ ся по цї́лим краю́ та ви́клика́ла щі́рий і правди́вий жа́ль, бо се зiйшо́в зі свѣ́та незвичáйний та́ла́нт, що хоть не мав спро́мо́ги обра́зува́ти ся в шко́лах та в акаде́міях, поли́шив по со́бі дї́ла вели́кої сті́йности.

Ю́ркó мав тро́х сині́в, а з них на́йста́рший, Васи́ль, оди́дичив вда́чу сво́го ба́тька. Він заiма́є ся ма́йже ви́ключно ви́робом гу́цульських рíзьблених п́рédметів і ви́роби ті́ нахо́дять чим раз бíльше при́клонни́ків і любі́телів, не тільки в Галичи́ні, áле і далéко по́за гра́ницями краю́.

До́слідами над гу́цульско́ю рíзьбóю заiма́в ся проф. Шу́хевич у Льво́ві та написáв о́тім, як взага́лі про жи́те і пра́цю Гу́цу́лів в кíлькотомóвім твóрі, що зве́ ся „Гу́цу́льщина“.

Незвичáйно бо́гатою та цíнно́ю збі́ркою твóрів Ю́рка Шкри́бля́ка, єго́ си́на Васи́ля та íнших гу́цульських рíзьба́рів красу́є ся музе́й Ді́души́цьких у Льво́ві.

58. За́мітки про здо́ровле́ і як єго́ бере́чи.

(На осно́ві „Здо́ровові́дана“ Кéдзла).

Здо́ровле́ є на́йбíльше зе́мске до́брó чо́лові́ка; тíмто́ вся́кий пови́нен цíльно дба́ти про се́й цíнний да́р при́роди:

та обминати все, що могло би пошкодити його здоров'я. Ми називаємо такого чоловіка марнотравцем, що не вміє добре і розумно ужити майна, одідишеного по своїх предках; а вжеж в порівнянню з усякими скарбами світа має найбільшу вартість здоров'я. Лёкше набути майно, лёкше відзискати втрачений скарб, як втрачене здоров'я.

Немочи і недуги бувають часто наслідками невідповідного виховання в молодості, нерозумного способу життя в молодечім і мужескім віці, надмірної праці душевної або тілесної, занедбування деяких правил і здоровних рад, котрі тут наводимо.

Рухові вправи тіла. Відповідними руховими вправами і працею скріплює ся тіло. Чим більше який член тіла вправляє ся, тим сильніший він буде. Навпаки надмірна праця при лихій відживі не тільки не причиняє ся, але навіть шкодить здоров'ю. Тілесна праця пособляє обігові крові, лёгкі віддихають повніше й глибше, тіло випочує ся і очищує. Всякий знає се з досьвіду, як чоловікові смакує їда, наколи добре находив ся або наробив. Після роботи жолудок травить ліпше, віджива і обнова тіла відбуває ся успішнійше. Та не тільки тіло, але й дух користає з того. Всякий мав уже нагоду досьвідчити, коли був утомлений або пригноблений на дусі а опісля перейшов ся, — то після такого проходу оживив ся дух, проясніли ся місли, а так покріплений на тілі і на дусі міг брати ся до нової роботи. Словом: відповідною і уміреною роботою тілесною, особливо на свіжім вóздусі, стає тіло і дух здоровим, спосібнішим і ядренішим.

Зовсім протівне сему помічаємо на чоловіці, що мало ходить, мало працює, а багато висиджує дома: жолудок травить мало, а що стравить, стравить недобре. В тім є причина недоброї крові, недостаточної відживи і обнови тіла. Крім того повстають з недостаточного руху тіла всякі нервові недуги, корчі, сухоти, у дітей золотуха¹⁾. Найліпші успіхи осягаємо рухом на свіжім вóздусі. Робітники по заводах²⁾ також працюють богато, але їм не виходить на здоров'я та праця, бо она не відбуває ся на чистім вóздусі.

Хто дбає про своє здоров'я, повинен уживати такого

¹⁾ Skrofuly. ²⁾ Фабриках.

руху, котрім вправляли ся всі члѣни, всі мязи: коли виконує ся такі рухи, в яких деякі члѣни не працюють, то треба відтак взяти ся до інших рухів, при котрих були би приневôleці вправляти ся також інші члѣни. Коли розпочинаємо які рухові вправи, не зачинаймо ніколи вельми скоро, або нагло. Природа не любить скоків, кождий перехід наглий від одного до другого є шкідливий.

Вельми здоровий є прохід, особливо на селі, на вільнім въздусі. Хто може, повинен виходити що день! Не треба зважати на се, чи студено, чи вітер; зимою є прохід може найздоровший, а вітер також не шкодить. Лише хоровиті, дихавичні або взагалі недужі на груді повинні вистерігати ся більшого зима і вітру. Важний є також вибір місця для проходу: радше годить ся вибирати вище положені місця, а обминати низинні і багністі околиці. Особливо корисно для здоровля ходити під гору не дуже стрімку і по збóчах гір, одначе прохід такий повинен бути повільний; тим способом скріплюють ся члѣни тіла, а особливо легкі. Вибирай ся радше на дальший прохід, як на короткий і змінй місце проходу: сего дня тут, завтра там, опісля деінде. Наколи маєш товариша проходу, то тим ліпше, але веселого, інакше йди ліпше сам оден. Всі, що дожили підхóжого віку, були знаменитими прохóдцями, ходили богато і далéко.

Чистота въздуха і тіла. Наші батькі говорили: „Чистота — половина здоровля“ — і говорили правду. Колиб усякий держав ся сєї мудої ради, позбув би ся не одної тілесної немочи й недуги. Для людского здоровля треба передовсім чистого въздуха; нічо не шкодить нашому здоровлю в такій мірі, як зіпсований въздух в хатах, в робітнях і в заводах. Вельми нездорово жити у вохких і підземних хатах! Нігдє ощадність не є так неумісна, як на мешканю, на робітнях або на заводах; тут задля ощадности кільканайцяти марок наражує ся на небезпéку здоровле всіх, що приневôleні в таких пездорóвих місцях пробувати довгий час, а забуває ся про се, що недугами заподіває ся більше шкоди і спричиняє ся значнійші видатки, як можна було ощадити на мешканю або на робітні.

Тимто всякий повинен вистерігати ся вохких хат, ча-

сто провітрювати чи то зимою чи літом, а не шадіти того тріха палива, котрого більше потреба в зіпсованім вѣдусі. О много здоровіше перебувати в студени, як у затухлім і зіпсованім вѣдусі. Треба також усувати всякі предмети, що гнилизною або випарами видають немилій і нездоровий сѣпх. При топленю в печах і освѣтлюваню хат треба пильнувати, щобі дим не занечіщував, а лямпи не заѣпчували вѣдуха. Вѣлми шкідливий для здоровля є звичай скрѣчування лямпи, щобі богато не висвѣчувало ся нафти. В такім слѣчаю лямпа коптіть, а сѣджа, котру вдихаємо з вѣдухом, осідає на лѣгких, ба навіть можна з того загоріти, особліво коли дѣхто має сей нерозумний звичай на ніч прикрѣчувати лямпу, не згасивши. Спм не шадить ся нафти, бо вийде її більше, як лямпа коптіть. В наших часах є се відрадною проявою, що люди особліво по містах зважають більше на чистоту вѣдуха, як давнійше, що заводять по хатах вентилятори і всяких інших уживають способів, щобі усувати нечистий вѣдух, всяку гниль, куряву, порошок, павутине і нечистоту.

Крім чистого вѣдуха вимагає наше здоровля, щобі й тіло й одіж були чісто удержувані. Кого вже змалку заправили до того, сей привикне до чистоти, а нема нічого лѣкшого, як удержувати чистоту тіла. З нечистоти тіла походять многі недуги. Скільки то скірних недуг, лишаїв, сухого лѣманя, скільки всяких недуг голові, очий, грудий та інших, що мають почин у задержуваню випарів, з нечистоти!

Всякому відомо, що умівши ся вранці студеною водою, чѣе ся відсвѣженим, лицє і рѣки розігріють ся, зарумянять ся. Але не тільки лицє і рѣки повинен чоловік мити; треба також часто, як можна раз в тиждень вікупати ціле тіло.

Наколи хто лишє корѣтко побув у воді, а відтак скѣро одягнув ся, почуває ся відсвѣженим, а по тілі розхѣдить ся приємне теплѣ, єму лѣгко і мило. З того впливає, що корѣтка, хоч би й студена кѣпіль, відсвѣжує, а довга ослаблює і шкѣдить. В студеній кѣпели треба оставати лишє так довго, щобі опісля, вийшовши з воді і одягнувши ся, почували ми приємне теплѣ. Так перекѣнаємо ся, що нема лѣпшого способу для удержання здоровля як студена кѣпіль.

як для відзіскання здоров'я, так і для охорони пѣред всякими недугами. Студеною водою очищує ся шкіра так, як і теплою, а тим охоронює ся проти недугам, що походять з нечистоти; але шкіра крім того скріплює ся, так що чоловік не застудить ся легко і є обезпечений проти кашлю і всяких запалень.

Згадаємо ще й про се, що діти треба мити і купати в теплім і зачиненім місці; треба також, щобі тіло не було візябле, але мало природну теплоту. Хто так мие ся і купав, пособляє вельми свому здоров'ю.

Їдї і напій. І їдї і напоїв треба уживати мірно; нерозумно робить сей, що всякою їдою переповнює жолудок, бо тим способом не пособляє свому здоров'ю, а радше пошкодить. Жолудок не може стравити надмірної їдї і через те настає нєлад у жолудку, а наколои се повтаряє ся часто, вивідає він службу чоловікови. Отже хто хоче бути здоров, повинен їсти лишє стілько, скілько потріба для заспокоєня голоду; все, що зісі більше, вийде тобі на шкodu. Їдї не лікай, але добре пережуй її зубами, щобі перемішала ся із слиною, бо се вельми помагав доброму травленю. Часте споживанє їдї в мєнших давках протягом дня користнійше для здоров'я, а ріжнородність в їдї пособляє нашому здоров'ю.

Найздоровшим напоєм для кожного, чи то молодого, чи старого, є чиста, здорова вода; она помагав травленю а пособляє здоров'ю. Мірне уживанє інших напоїв, як пива або вина, годить ся для старших людей, але для дітей і молодих людей зовсім невідповідне. Шкідні а навіть погубні для кожного є всякі алькоголі. Тих повинен вистерігати ся всякий яко ворогів, бо алькоголь доводить чоловіка до марнованя грошів, чєсти, добра родини, здоров'я і всєго!

Куренє тютюну в молодім віці є вельми шкідне для здоров'я, а також у старших людей є се непотрібна навичка, що ведє до марнованя грошів.

Берєженє зору і слуху. Всі змісли служать до ужитку чоловікови, отже треба їх беречи; найблагороднійший з них і найціннійший єсть зір. Чим є невидючий чоловік? Для него пропащі тисячі природних і штучних красот, він є лишений на поміч інших, без провідника не може

поступити на крок. А мимо того так багато грішимо свідомо і несвідомо проти збору! Вже змалку псують собі діти зір тим способом, що читаючи або пишучи нахилиють голову дуже близько до книжок або зошитів, висілюють зір у смерку або при слабім світлі, а в пізнійшій віці зір ослаблює ся довгим сидженем по ночах. Күрява, порошок, нечистота та яскраве і нагле світло дражнять і псують слабі і чутливі наряди збору, а причиняють ся до многих недуг. Всякий повинен отже дбати про свій зір, не повинен дотикати ся очий ані нечистими руками ані нечистими хустками і ручниками, а треба обминати всего, що могло би позбавити сего дорогоцінного скарбу.

Слух є також вельми потрібний чоловікови; без него булиб ми позбавлені многих вражінь, котрі нам подає людська мова, музика і спів, і ми стали би в многих справах зовсім неспосібними. Вистерігаймо ся отже скорого й сильного гүку або удару, котрим можна би ушкодити ұшний бубник; також порошок і застаріла нечистота в ұшах шкодить слухови: тїмто і тут треба дбати про чистоту.

Занедужанє. З усіх сотворінь чоловік найбільше попадає в всякі недуги, а се тому, бо не дбає все як слід про закони природи, але легковажить їх в своїм житю. Наколи хто занедужає з якоїнебудь причини, не повинен зволікати а прикликати лікаря і вистерігати ся всяких знахорів та ворожбитів. Неоден втратив здоровлє тим способом, що спершу звернув ся до знахорів та аж опісля, коли вже було за пізно, глядів помочи у лікарів.

Літературно-естетичні замітки.

Л и с т.

Лист заступає місце личної розмови, висловлює личні відносини писця до когось другого і тому що до форми містить в собі титулятуру адресата, властиву справу і закінченє з підписом. Що до змісту може бути лист вельми різнородний, то епічний, то поучний (дидактичний), то ліричний, з ріжними почуваннями, то філософічний, наколи подає розумованя. Окрім того можуть в листі бути рівночасно всі форми зображеня. Листи можуть отже бути приятельські, чолобитні, справочні, учені або філософічного змісту, а деколи уживають листової форми в повістях або поучних розвідках.

ПОЕЗИЯ.

I. ЕПІЧНА ПОЕЗИЯ.

А. Епопеї, оповідання, думи, балади, легенди.

59. Еней оповідає про збуренє Трої.

(Віїмки з II. книги Вергілієвої Енеїди в перекладі Б. Лепкого).

Снав я, коли се нараз Гектор явивсь перед очи...
Вельми сумний був і плакав, плакав сльозами гіркими.
Тіло у крові, в куряві, ноги ремінем пробіті,
Так як тоді, коли віз бідного полем волік.
Як же змінив ся, о горе! Як не подібний до того
Гектора, що в Ахілевій збруї так гордо ступав,
Або фригійским огнем¹⁾ підпалював човна данайські²⁾.
Бороду мав розкуйовдану³⁾, волос кровавий,
Тіло у ранах, якими покрів ся під мурами Трої,
Боронючі їх. На вид сеї і я прослезів ся
Гірко й до мужа хороброго так відозвў ся:
„О сонце дарданьского краю⁴⁾, о Тевкрів⁵⁾ вірна надїв,
Деж ти дївав ся так довго, звідкіля нині приходиш,
Здавна сподіваний? Як же тепер, коли тільки
Наших погїбло, і тільки нещась на нас впало,
Як же тебе оглядаєм бездольні? Що за негідна
Рука лице ясне твоє споганїла. Звідки ті рани?“

¹⁾ Зам. тройнський огонь. ²⁾ Данайці, також Ахайці = Греки. ³⁾ Розтірхану. ⁴⁾ Дарданьський або тройнський край. ⁵⁾ Тевкри, найдавніші населенці країни Троади, з містом Троїя, звідель також назва Троїниці.

- Гектор на те ані слова. Тільки з глибоких грудей
Важко зітхнувши, нечайно¹⁾ так відозвав ся до мене:
20 „Сину богині²⁾, спішись! Утікай від пожежі!
Ворог у місті. Троя висока валить ся в руїну!
Досить тих жертв вітчизні й королєви! Колиб їх
Можна рукамі спасти — булиб спасли їх ті руки!
Та не судилось. І нині сьвятощі свої, Пенатів³⁾,
25 Троя тобі віддає. Бері їх, іди! По мандрівці
Морській, оселю нову і кріпку їм збудуєш!“
Так він сказав і Вєсту⁴⁾ могутну з вінками узявши,
Вічний огонь зі сьвятині виносить.

А ту вже

- 30 Помежнї мурами міста кріки розпўки лунають.
Дужше і дужше що раз; аж там, де палата
Батька Анхіза у захист дерев заховалась
Вєрєски лінуть і відгуки збрўї доходять.
Зі сну зриваюсь, встаю і на дах впобігаю,
35 Аж на самий вершок та надслўхую пильно.
Там — гей би пожар на піддмухах дікого вітру
Збіжем летїв, гей би з гір потїк розгўканий рвав ся,
Ниви нївєчив, засїви, працю волїв, заливав,
Лїс, повалївши, зносїв. А зпоза скелї, з вершочка
40 Слўхає гўку пастўх, й не знаючи, що се — стовпїє.
Так! Щойно тепєр стала ясною хїтрість Данайцїв,
Підступнї їхнї. Валить ся простора хата Дейфоба⁵⁾
Під переможцем Вульканом⁶⁾. Зараз в сусїдствї горить
Укаєгбон⁷⁾; вже пожежа в сипїйскім затонї⁸⁾ відбїлась,
45 Чўти — гукують мужі і чўти як труби гояюсь.
Збрўю в нестямі хапаю, не знаючи що і до чого,
Гадка одна палить ум, зібрати оружну дружїну
Й бічи до замку в підмогу. Гнїв, лють превєлика
Рєзум мішає, найкрасєше, здаєть ся, умєрти у збрўї.
50 Гляну — коли отсе Пант⁹⁾, зміж стрїлів ахайских до-
Пант Отрияд, духовник на замку, жрець Фєба, [бўвшись,

1) Нєсподївано. 2) Елєй був сїном Венєри і тройнського героя Анхіза. 3) Пенати, домашнї богї, опікуни семї. 4) Вєста, донька Сатурна, богиня домашнього щастя. В єї сьвятинї удєржували єрєйки незгасяючий, вічний огонь. 5) Сын Прийма й Гєкўби. 6) Бог огню, муж Венєри; поетїчно Вулькан зам. огонь. 7) Назвиско Тройнця. 8) Сипїй. пристань в Троадї. 9) Пант, жрець (єрєй) Фєба = Апольона.

Сьвятощі взявши, богів переможених, й внука
 Тягне на сілу, біжить безтямно в порігги сьвятині.
 „Панте — гукую — як має ся річ, де наша твердіня?“
 „Ледве се я поспитавсь, як він і зітхаючи каже: 55
 „Вжеж бо остання приїшла, остання Дарданцям година,
 Необминута! Троянці булім, була Троя,
 І Тевкрів слава лупала. Та нині Зевс невмолимий
 Всьо то на Арґос¹⁾ зілляв; в горючому місті панують
 Греки, в середині замку висока коніна стоїть 60
 І збруйних музів із себе викидає. А Сінон²⁾,
 Пяний побідою, підпал по місті розносить.
 Через двобрамні ворота на розтвір відчинені ринуть
 Ті тисячі, що їх нам великі наслали Мікіан³⁾.
 Інші знов гірла⁴⁾ вулиць замкнули найживши зброю. 65
 Сталь ясним вістрем блищить, кождіської хвилі
 Вбїти готова... Заледви передні рядї оборонців
 Віля воріт пробують бороти ся в бою даремним“.
 Паптові тії слова і богів повелїне
 В бїй мене пхають на огонь і мечі. Йду, де взиває 70
 Ейрінїя⁵⁾ страшна, де кріки, де зойк аж до неба.
 Зараз зо мною зеднався Ріпей⁶⁾ і славний у бою
 Егіт, вже і Дім і Гіпан надбігають в підмóгу,
 Місячним сяйвом обліті. Та вже й молодий Кєроєб 75
 Мігдонїденко⁷⁾ спішіть. Недавно до Троби наспів він,
 Йї шалено влюбівшись в Касандру⁸⁾, як зять хотїв дати
 Пóмїч Прияму й Троянцям. Не слухав нещасний
 Тих слів остерóги, які голосїла в патхнїю
 Їго суджена.
 Отих то, коли я побачив, готóвих до бою, 80
 „Хлóпці! — кричу — як справді у вас постанова

¹⁾ Арґос, край на Пельопонезі з містом тої назви. Населенці сього краю, Арґіви, в значїню Греки. Значить óтже, що Зевс все те віддав Грекам. ²⁾ Грек, що хїтро дорадив Троянцям втягнути до міста коня, в котрім були укриті герої. ³⁾ Місто в Арґолїї, столиця Агамемнона. ⁴⁾ Вхід. ⁵⁾ Ейрінїї, три дочкы Нóчи, мѣстницї всьїх злочинцїв, замїсць волóсы мали гадюки на голові, а в руках бичї сплєтенї з гадюк, котрїми гонїли злочинця немилосердно з мїсця на мїсце. ⁶⁾ Ріпей, Егіт, Дім, Гіпан, назвиска Троянцїв. ⁷⁾ Кєроєб, син Мігдона, фригїйського королїя. ⁸⁾ Касандра, дочка Прияма, обдарована богами вїщим дүхом, приповідала упадок Троби, але на сї вїщованє не зважала.

- Кріпка йти на найгірше, так добре! Ходімо!
Для побіджених оден ратунок — не ждати ратунку!“
Так я до них, а оні спалахнули. Йі непаче вовкі ті,
85 Що полишили в яру дитій голодних і гоңять
Ночню темною, в мраку, з голоду встеклі, осліплі,
Так то і ми поміж зброю густу, між ла́ви ворожі
Рвёмось по смерть немину́чу, пряму́ючи в го́род
У середину. Темрявою піч нас вкрива́е...
- 90 Хто го́ден в слова́х розпо́вісти ве́сь лі́хо, ве́ї вбійства
Ночі тієї? Де сльо́зи, щоб го́рю рівна́лись?
Місто вали́ть ся, що до́вгі лі́та панува́ло,
Тру́пи лежа́ть по хата́х, по доро́гах, без лі́ку,
На́віть по бо́жих съвя́ти́нях лежа́ть розпо́стєрті
- 95 Ті́ла убі́тих. Йі не тільки Тро́янці паду́ть в ту́ю хви́лю
Іноді їм тако́ж хороб́рість у се́рцю озве́ть ся
Йі гине́ Дана́й побіді́тель. Сму́ток довко́ла страше́нний,
Вко́ло триво́га і вко́ло, де тільки гля́неш, вид сме́рти.
Пе́рший зпомі́ж ворогі́в в наплива́ючій фі́лі наро́ду,
- 100 Нам наго́дівсь Андро́гей¹⁾, а беру́чі нас за сво́їх
Поздоровля́е слова́ми дру́жніми і ка́же:
„Ско́рше, ге́й ско́рше, мужі́! Яка́ж вас лі́нівiсть спивя́е
В пильні́й робо́ті? Вже дру́гі підпа́лений го́род плю́ндрю́ють
І ни́щать, а ви що йно́ з чо́внів іде́те висо́ких!“
- 105 Так мо́вив, та ху́тше ї́м відпові́дь півну одє́жав,
Пийня́в, що неча́йно в грома́ду воро́жу попа́в ся
Йі задереві́в. І стоя́в так недві́жно йі безмо́вно..
Бува́е — змию́ хтось нежда́нно в терні́ї насту́пить,
А притоло́чивши, на́гло з пере́жахом ска́че,
- 110 Бо ві́дить, що га́дина грі́зно сичи́ть і ши́ю підно́сить.
Так то тепе́р Андро́гей стрепену́всь і поверну́в ся.
Але ми кину́лись в слі́д, ору́жем густі́м окру́жили
І здереві́лих в страху́ та несъві́домих місця́ кладемо́
Тру́пом на зе́млю. От так то судьба́ зразу́ нам ве́смихну́лась.
- 115 Та го́ді! Воро́жим бога́м в о́піку не піддава́йи ся!
Глянь — ось волоча́ть Каса́ндру, При́ямову до́чку,
Простоволо́су, з съвя́тині́ Міне́рви волоча́ть.
Да́рмо она́ до не́ба горі́ючі о́чи підно́сить,
Очи, бо ручкі́ малі́ в кайдана́х, заку́ті, безси́лі.

¹⁾ Сид Міноса.

Глянув — і віду того не міг Короєб перенести. 120
 Кінувсь, неначе шалений на ворога; смерти в обійми.
 Йдемо за ним, де борба найлютіша ведеть ся,
 Та скоро падем у нерівному бою. Короєб перший
 Під Пенелєя¹⁾ рукою звалив ся біля престола
 Палєс-Атєни. Вже і Ріпєй також протягнув ся, 125
 Пόμεжи Тєвкрами найправдивіший, найбільше гідний,
 (Відно богам инакше здавалось). І Гіпан і Дімат гинуть,
 Товаришами убиті. Тебє також, Панте,
 Не оборонить побожність, ні шапка жреця Апольона.
 О попелі Іліону, о полумя рідних костровищ²⁾, 130
 Вами свідчу ся, що в тую годину, списа не боявсь я,
 Анї від бою тікав, і коли би судилось упасти,
 Гідно упав би... Ту ми розстались. Іфіт і Пелій³⁾
 Ідуть із мною. (Іфітові тяжко, він віковий вже,
 А Пелій ранів Одисєй). Спішимо, де нас кліче 135
 Крик, що високо над замком Прияма лунає.
 Тутки — що бітви усі, які були! що трупи
 В місті упавші! — ту Марс⁴⁾ неповздєржно лютує.
 Данайці пруть на замок, з щитів зроблена жолва⁵⁾ лізе...
 На вид сей серце здриглось, я рад захистити 140
 Рідну оселю і сили додать оборонцям.
 З заду палати таємні були переходи;
 (Батька комнату з рєштою дому лучили). Туді то,
 В добрі часі, нераз Андромаха ходила
 Без товариства до тєстє і тєщі; Астиянакта⁶⁾ 145
 Дідови пєсла. Тим ходом дерємсь на верх кривлі,
 Де Тєвкри нещасні безсильне оруже лишили.
 На кривлі, прямо в гору, знималась вежа височєнна,
 Гень, аж до зір, з якої побачиш всю Трєю.
 Побачиш данайські судна і рєшту Ахайців табору. 150
 Ту ми прийшли. Обвісле піддаше підважуєм лємом⁷⁾
 Желїзним. З гуком падє і жолву ахайську торощмть,
 Щож! Коли друга підлазить сейчас. І не спочиває
 Каміня, ні камінь метаяча праця⁸⁾.

¹⁾ Провідник Беотів. ²⁾ Костровище, костєр = огнище.

³⁾ Товариші боеві Енєя. ⁴⁾ Бог війни. ⁵⁾ Рід кривлі з щитів зложених над головами для захисту на подібну жолва = черепахи.

⁶⁾ Син Гєктора й Андромахи. ⁷⁾ Штаба. ⁸⁾ Ргоса.

- 155 Перед сїяьмї, на першїм порозї, Пірг скаженїє;
В збрўї блискучїй, освїтлений сяєвом спіжу,
Наче гадюка, годівана зїлем отруїним,
Що у землї морози важкі перебўвши
Скіру зі себе на весну скида, молоднїє,
160 Її сунєсь на грудї надутїй і плечі ослізні
Грів до сонця ще і язїком тридїльним рушає.
З Піргом зеднавь сильнїй Періфан, Автомед ¹⁾ тожє,
Ахїлевїй вїзник і товариш; вся мольодь скирїйска ²⁾.
Пруть онї на палату і поломїнь мєчуть на крївлю.
165 Пірг на передї: топором сїльнї пороги ламає
І з бігунїв виважує двєрі желїзнї.
Знїщив одвїрки крїпкі, засув сторощив, на рьзтвїр
Вхїд відчинїв... Відслонїлось нутрь, вїдно комнати,
Де проживав Приям і де королї пробували,
170 З давен-давнїа. За порогом стоять оборонцї,
Чути, як у комнатах лунєє крик, біганїна,
І голосїня жїнок. Метушия ³⁾ наповнює пўстку
Щїльно і до блискучих зір летїть, аж до нєба.
По комнатах далєких блукають трївьжнї невісти
175 І обїймають стовпї і в останнє цїлують пороги.
Вдарив таран, брами здрігнулись, втворїлись,
Ллють ся Данайцї оружнї, як розбўрханї хвїлї.
Що гать розірвавши, несуть ся, поля заливають,
І нїщать усьь, що тїлько в дорозї зустрїнуть.
180 Оттак то й онї розбрилїсь по комнатах.
Бачив я Неоптолєма ⁴⁾, як убивав без пощади,
Бачив Атрїда ⁵⁾ синїв, стояли обї на порозї,
Бачив Гекўбу і сьотню доньок й Прияма; безчєстив
Власнєю крўю огонь, якїй на вїрєстєлах
185 Сам розпалїв був.
З Приямом що сталось?... Послўхай!
Коли він побачив, що Трєя добўта, в руїнї,
Що трїсли пороги палати єго і що вьрог
В останню комнату іде, на плечі старї,
190 Від збрўї відвїклї, панцїр накладає,

¹⁾ Грєцкі герої. ²⁾ Скірос, бьстрів в Єгїйскїм морї. ³⁾ Заколот, заворўшенє. ⁴⁾ Инакше також Пірг, син Ахїля. ⁵⁾ Атрїд, король Аргєсу і Мікїн, єго синї Агамємнєн і Менелїй.

Мечём поясить ся й біжить в пайгірший впр бітви...
Посеред палати, де небо, як стеля звисає.
Знимав ся великий престіл, а понад престолом
Хилив довгі віти старезний куш лавру і тїню
Своєю Пенатів вкривав. Оттут то Гекуба 195
З кількома доньками сидїла. Неначе у бұрю
Ті глибоки сїві туїлись до себе й богів обнимали.
Гекуба, як мұжа, у збрұї молодця, узрїла:
„Що — каже — за гадка нещасна тобі в голову вшала?
Нї, не таких оборонців нам нинї потреба! 200
Ту навіть хоробрий мій Гектор нїчо би не вдїяв.
Верни ся! Престоли святї нехай нас боронять,
Або гиньмо у кұпі!“ — Так каже і тїгне старого
До себе і в місці святому саджає. В ту хвїлю
З рук Пірга кривавих добұв ся Полїт ¹⁾, 205
Одєн з Приямєнїв. У нєго влучають, він гонить,
Гонить крізь сїни з стовпами, крізь сали порожні
Крובю дорόгу значить. За ним наступає Пірг лютий
Смерть на списї несучї. Ось-ось і рукою пїйме,
Копєм захопить, Полїт добігає до батька-мами 210
Паде і з крובлю рєшту житїя виливає.
Бачить се батько, Приям, і хоть вкболо смерть тїльки й трұпи,
Не вгамував ся, і крику і гнїву не здавив.
„Най тобі Бог, коли є яка справедливїсть на небї,
Всї твої вчинки злочинні почислїть, порахұє, 215
І нагорєду віддасть по заслұї, що ти ока мого
Не пощадив перєд вїдом страшнїм, що голову мою,
Голову батьківску, сїна убийством зневажив.
О, мій вóрог страшний, Ахїль, (ти кажеш нїби він батько
Тобї) зо мною инакше вчинїв. Він вислухав прєсьбу, 220
Прихїльно, Гектора тїло велїв схоронїти
В землї, а менє відпустїти казав на родїну“.
Так говорить старець і спис слабосїльний пускає.
Не долетївши гарзд від щитá спїжевого відбїв ся.
„Га, коли так — кляче Пірг — то іди до Ахїля 225
І оповїдає єму всьо. А не забудь про учїнки
Сїна, що в батька не вдався, Неоптолєма,
Гиньже тепєр!“

¹⁾ Син Прияма.

- Сказавши, старого Прийма
230 Тягне у крові забитого сина аж до престόла.
Там лівією рукою в волóся упів ся, правією
Меч блискучий підносить і по рукоя́ть в обо́ці то́пить...
Так то погіб Прийм. І такий то кінець зготовіла
Доля єму́. Він бачив Тро́ю в пожа́рі і Пє́ргам¹⁾ в руїні.
235 А ко́лісь володі́в над наро́дами і над кра́йми
Азі́ї па́ном був! Лежи́ть бі́ля бе́рега мо́ря
Труп, голова́ від плечі́й відлеті́ла, — труп безіме́нний.

60. Віщий Олег.

(Ст. Руського).

I.

Вже зібрав ся Олег віщий на свою недóлю,
Їде ко́нєм білогривим по чістому полю.
Блищить збро́юя цареградска, шелом аж палає,
А кінь єго́ білогривий со́колом ступає.
Олег їде чістим полем, грає білогривий,
Але хтож то ко́ло гаю — хто сей ста́рець сівий?
Па́лиця побі́ля не́го і гусли́ без стру́нів...
То вели́кий ста́рець бо́жий, то віщу́н Перу́нів.
І до то́го ста́рця Олег ко́ня повертає,
Че́рез сідло́ поклоні́в ся, віщуна́ питає:
„Скажи́ мені́, ста́рче бо́жий, Перу́нів проро́че,
Чи я ху́тко, чи не ху́тко замкну́ свої́ очі?
І не бі́й ся, і не та́й ся, да́рмо я не хо́чу,
Я за сло́во правді́вее тебе́ озоло́чу...“
— „Та мені́ то, віщу́н ка́же, ні́чого бо́ятись,
Тво́ім зо́лотом, мій кня́же, не озолоча́тись;
Срі́бла-зо́лота не но́шу, князі́в не бо́ю ся,
А що бу́де із тобо́ю, я не пото́ю ся.
Ти щасли́вий, па́не-кня́же, недóлі не зна́єш —
Та як бу́деш уми́рати, мене́ спогада́єш!
Тво́я сла́ва тепе́р ходи́ть поме́жи землі́ми,
В Цареграді́ прибива́єш ти щиті́ на бра́мі;
Тебе́, кня́же, не спина́ють ні́ ярі́, ні́ го́ри,
Зати́хає під тобо́ю і сні́ве мо́ре;

¹⁾ Тверді́ня Тро́ї.

Твої збрूї золотї мечї не рубáють
І острїї вràжі стрїли помїмо лїтають;
Під тобою білогрївий чинить твою волю:
То лїтає, як крилатий по вràжому полію,
То спинїть ся нерухомий, як удїла здвінеш,
А все такі ти від не́го, ти від коня згїнеш!“

І подумав Олег віщий, тай не довіряє;
Через грїву похилив ся і з коня злїзав.
І крутїю шию глáдить, і став промавляти:
„Коню ти мій, коню вірний, ой брата мій, брате!
Не тиж хиба, вірний коню, з Новгороду того
Привіз мене у мій Київ, до Дніпра старого?
Не з тобоюж я, мій коню, лїтав через гóри?
Не з тобоюж я, мій коню, ходїв і за мо́ре?
Нев твоїх же то стремéнах я стояв ногами.
Коли щита в Царгородї прибивав до брами?
Тепér гóдї, вірний коню, гóдї, мїлий брате!
В золоті твої стремéна менї не ступáти!
У стремéна не ступáти, в сїдлї не сидїти.
І з тобою в чїстїм полію вігром не летїти!
Гуляй собі, вірний коню, — а ви мої дїти,
У зелéну паполóму ¹⁾ коня одягнїте,
І давайте емú пїти з моєї крини́ці,
І давайте емú їсти ярої пшени́ці!...“
І вірні єго слуги білогрїва взяли,
А другóго, воронóго, князéви пода́ли.

II.

Вже надхóдить і минáє не час, не годїна,
Аж гуляє Олег віщий, гуляє дружина:
І срібні́ї й золотї́ї чáри вихиляють,
І давні́ї і новї́ї бóї споминають...
— „А щож кїнь мій білогрївий?“ — Олег запитав ся.
„Не пита́й ся, мїлий княже!“ — слугá відозвав ся.
„Давнó уже білогрївий гуляє на во́лї,
Кóло Дні́пра ширóкого, на чїстому полі;
І вовкї єго годують, пта́хи доглядають,

¹⁾ Покрóвец з зелéної тканини.

Буйні вітри єго чешуть, дощі вимивають,
І на ньому вже, наш княже, зілем зеленіть ся,
Не зелена паполіма — зелена травиця!“
І тримав Олег чару тай не вихиляв,
Похилив ся головою тай собі гадав:
„Не чекав моєї смерти, згинув білогривий!
А деж слова твої віщі, віщуне ти сивий?“
І поїхав Олег віщий, поїхали гості,
І на березі Дніпрівім оглядають кісти:
Там дощі їх вимивають, порох присипав
І над ними буйний вітер траву колибав.
І князь Олег череп білий наступив ногою
І говорить: „Спи, мій коню, в мирі та спокою!
Спи, мій коню, у спокою, піском засипай ся;
Жовтим піском засипай ся, в траву завивай ся,
Та не жалуї на Олега, що він тебе кинув,
Що без него ти без слави серед поля згинув.
Не на Олега ти жалуї, не на пана свого —
На віщуну, коню, жалуї, віщуну старого!...“

Але знати, пане-брате, того не бувало,
Щобі слово віщунове дармо пропадало.
Еще кісти білогрива вода не обмила,
Як гадюка у черепі гніздо собі звїла —
І лиш тільки віщий Олег череп наступає,
А гадюка із черепа вже діріи шукає;
Олег череп наступає, повернути хоче,
А гадюка із черепа пнеть ся, взносить очи;
Олег мову починає, з віщуну сьмієть ся,
А гадюка із черепа і пиніть і вєть ся.
Олег мови не кінчає, скочив як на мұках:
Ему в ногу засмокталась чорная гадюка.
І промовив Олег віщий: „Твоя правда, сивий!
Забив мене мій кінь вірний, мій кінь білогривий!“

Зеленіє на могилі свіжая дерніна,
Над Олегом не-гуляє вірная дружина —
І срібнії й золотії чари вихиляє,
І давнії і новії бої споминає.

61. Мурашка.

(Дума Данила Мліки).

I.

Люта орда в Перекопу
Женé в ясір бідні люди;
Плачуть та тяжко вздыхають:
„Ліхо-горе тамки буде!“
Женуть, як би коний стадо,
З шерсти аркан гризé руки,
Гризé людські... аж до кісти...
Ще не конéць тяжкій мұці:
Бо нагаём лютий Татáр
З плечій тіло вириваé:
„Гей шайтáни! гей ви джáв-
У нас радість вас чекаé! (ри!)
Будеш, старá сідоглава,
Татарча́тко коліса́ти:
А ти, діду сивоу́сий,
Будеш по́лем ста́до па́сти;
А ти, хлопче каро́бкий,
Будеш з на́ми ві́вці кра́сти“.
Такім словом христия́нів,
Татарва́ та потіша́ла
А нагаём з плечій тіло
Кавáлками віддира́ла.

Дніпро́ старій, сівий ба́тько,
Загра́в, загремі́в вода́ми...
Чи то ві́рлі, чи со́коли
Там так збі́ли кри́лоньками?
Ні, то пта́ство з Запоро́жа,
З Сі́чи-гні́зда позлі́тало —
Переко́пску б́рду ді́ку
Гра́дом, ту́чею на́пало!
Чи то ві́хри, чи то бу́ря
Там по́лову так розно́сить?

Чи вовчі́ця там в байра́ці
За вовча́тами голо́сить?
Ні, то сла́ва Запоро́жа
Татарі́на в пень стина́е,
Буньчу́к, ганджа́р²⁾, лук дов-
Боро́н-ко́ня відбира́е. [же́зний,
„В сла́ву Бо́жу!“ галасу́е,
По́гань ша́блею рубáе,
Хи́же пта́ство та воро́не
На бенке́ти зазива́е.

Ді́д, дівчи́на, що в нево́лі
Ма́ли тяжко́ погиба́ти,
Втя́ли аркан... помага́ють
Кров неві́рну пролива́ти.
Неві́р-по́гань, як по́лова,
Розлеті́ла ся по сьві́ті,
А по́ полю лежа́ть тру́пи,
Мов у лі́ті з ма́ку цві́ти.

Верта́ють ся нево́льники,
Ра́дим се́рцем поспі́шають..
А старі́ коза́цкі ду́ми
Степо́м-по́лем віджива́ють.
Розі́йшли́ ся ві́зволéні
З вра́жої нево́лі,
Оста́вили самото́ю
Хло́пчика на по́лі.
Не так е́го оста́вили,
Як він сам оста́в ся:
Ні́ з ким бу́ло верта́ти ся,
Так і не верта́в ся.
Ні́ з ким бу́ло верта́ти ся,
Ні́ де, ні́ до ко́го,
Бо він со́бі на сї́м сьві́ті

1) Шайта́н == чорт; джа́врами т. є неа́ми назива́ють музуд-
ма́ни всіх лю́дий іншої ві́ри. 2) Дбо́гий пі́ж.

Сирота убогий.

Батька-матери не знав він
На своїй родині;
Вчора плакав попід тіном,
В степу плаче нині —
Плакав вчора, плаче нині,
До степу говорить:
„Що я вдію? де я дінусь?
Гореж моє, горе!...“

Степ не скаже, степ не чує,
Як заводить сиротина...
Уже небо вечеріє,
Вже хилить ся біла днина, —
А хлопчина — куді очі,
Туді й блудить без спочінку...
На зелену сів мураву,
Сів спочити на годинку.
В оченятах пожовтіло
З голоду... Зомлів, дрімає,
А здрімівшись — заснув кріпко,
А заснувши — і не дбає. —
Темна нічка проминіла,
Божим світлом зазоряло,
А хлопчина і не знає;
Спить, неначе прикувало
До мурави в чистім полі...
Дрімай, хлопче, дрімай тихо:
Тільки в тебе щастя-добрі.
Що заспати горе-ліхо!

II.

Славні Запоріжці
До Дніпра вертають,
Глухо дума сумовита
Степами луняє.
Коня вороного
Сава зупиняє.

„Гляньте, братці! — ось му-
На степу чуняє. [рашка

Та вставай бо, хлопче;
Уже пізна днина!“
Скочив з коня сивоусий,
Наче й сам хлопчина.

„Вставай, ти мурашко;
Сонце вже високо!“
Трусить его суди-туди, —
Ані кліпнув оком.

„Ну, вставай, хлопцяго!...
О, заснув же твердо. —
Як би оно не дихало,
Думав би, що вмерло“.

Сказав старій Сава,
Й хлопця одтирає,
І в наручах ¹⁾ козарлюги
Спачий оживає.

„Відкіля ти взяв ся?“
— З села мене взіли.
„Хто узяв?“ — Татари взяли.
„Деж оні?“ — Пропали.

„Як отсє?“ — Від шаблі;
Козаки їх вбили;
Люди в село вернули ся,
А мене лишили.

„А твій батько, мати?“
— В мене їх немає.
„Як зовеш ся?“ — Як хто хоче,
Так і називає.

„Назвім его, братці!
Най буде — Мурашка,
На сю пам'ять, що лежав він
В траві, як комашка“.

¹⁾ В раменах.

Малé тée дівo
Старі козарлюги
Обступіли, промавляють,
То оден, то другий.

„Підеш, хлопче, з нами,
З нами козаками,
Як віростеш — козак будеш,
А може й отаман.

Дніпрó тобі — батьком,
А Січ буде — мати,
А сестрою — шабля остра,
А спис довгий — братом.

Другом — кінь воробий,
Дружиною — слава,
Раєм — житє товариства
І воля безкрая!“

III.

Гей, що за козак то
Вчинивсь той Мурашка!
Розкажy вам — послушайте,
Коли ва́ша ла́ска.

Обступіли Турки,
Ладичин¹⁾ — та гу́сто.
Ой віда́й ти, наш Мурашко,
Борони́ш ся пу́сто!

Ба́чиш, як сам су́лтан
Ту́рків підтрово́ляє
З товсти́х гарма́т бли́ски, грóми
І сме́рть поси́лає.

Бач, як там літають
Ба́ші і везі́ри,
А під ні́ми воро́нї
Як зми́ї, як зві́ри.

Реву́ть: „Аллаг! Аллаг!
В таламба́си²⁾ граю́ть, —
Мабу́ть то́бі па́м'ять ві́чну,
Мура́шко, сьпи́вають!

Козакі́в п'ять-ті́сяч,
Ту́рків — хма́ра-хма́ра:
На одно́го коза́че́нька
Де́сять я́ничарі́в.

Оди́найця́ть шу́рмі́в
Козакі́ відби́ли,
Скаже́нню́ть вра́жі Ту́рки,
А взя́ти — не си́ла.

Забажали́ж лю́ди
Ту́ре́цької ла́ски,
Підда́ли ся Ла́дичинці́
Без ві́жі³⁾ Мура́шки.

Та султа́н, не всти́гнуши
Мура́шку діста́ти,
Люту́ючи зве́лїв Ту́ркам
Люди́й в пень руба́ти.

Козакі́ на за́мку
Довгих́ дві неде́лі,
Борони́лись проті́в Ту́рків,
Хоч з го́лоду млі́ли.

По дру́гій неде́лі,
Ні кри́шки, ні ка́плі,
Уту́лити го́лод, спра́гу,
Охля́вши від ша́блі.

Ви́їхав Мура́шка
А за ним, як пчо́ли,
Летя́ть сині́й Укра́їни;
Орли́ та соко́ли.

1) Ладичин, м. над Бóгом. 2) Бўни, котлі. 3) Відомість; мор. еамовіжа.

Війхав Мурашка
Неначе змий лютий,
Куді блисне шаблюкою —
Живому не бути.
Куді шабля блисне —
Голова скотилась;
Сиплють собі з вражих трупів
Козакі могилу.
Тай самі лягають
України діти,
Наче в полі під косю
Траву, зіле, квіти...
Поляг пан Мурашка
З всіма козаками...

IV.

Побачивши ладичинську
Високу могилу,
Усміхнулась Україна
І заголосила.
Чогож она усміхнулась?
Що, бач, єї діти
Умирати вміють славно,
Як ніхто на світі!
Чогож она заплакала!
Що, бач, єї діти
Не вміють від неволі
Свій край захистити!

63. Іван Вишеньский.

(Частини з поеми Івана Франка).

I.

Мов зелена піраміда
На хвилястім синім морі,
На рівнині тій блакитній
Велитеньський ізмар'гд, —
Так обліта давним морем,
Під безхмарним, теплим небом
Зносить ся, шумить, пишає,
Спить Атонська гора.
Спить? Та ні! Природа-мати
Ненастанно тут працює,
Ненастанно прибирає
Ту пестічку свою.

У низу, де з хвиль кипучих
Гранітові сірі скелі
Гордо, просто в гору пнуть ся —
Стіни, кольяси, стовпи —

Там в низу музика діка
Не вгаває¹⁾ її на хвилину,
Бють ся хвилі об каміня,
Бризька піни срібний вал.

А в горі хребті гірські,
Віковим покріті лісом,
Вічну, тиху пісню грають
У задумі без кінця.

Та протé гора дрімáє;
День і ніч плывé над нею
Мов рожева, легка хмара, —
Кріку, гомону не чуть.

Хоч сплели ся скрізь по горах
Стежечкі, немов гадюки,
То протé не оживáє
Їх розмова, сьпів та сьміх.

¹⁾ Не перестає.

Хоч розсіпані по гóрах,
По лісах, ярах і скелях,
По полянах пречудóвих
І оселі і хаткі, —

То протé глибóка тiша
Залягла на тих оселях
І лежить печать мовчаня
На сотках старéчих уст.

Тiша скрізь і скрізь мовчанє,
Сiрий óдяг, хід повільний,
І худі, понурі лиця,
Непритóмний, сóнний вид.

Тричі лиш на день по гóрах
Пролунáє гóлос дзвóнів,
Мов проквілить над горбóю
Стадо дiвних лебедят.

Плáчуть жалiбно тi дзвóни,
Наріканя мов, докóри
На людiй, що замертвіли
Пречудóвий сей кутóк;

Що гнiздó думóк висóких
Шкóлу поривiв героiйских,
Приста́нь для орлiв змiнили
На сумну́ тю́рму для душ.

II.

На Атóні дзвóни дзвóнять
У недiлю по вечiрні.

Покотiли ся по гóрах
Тi риданя металéвi,
Окликну́лась ко́жда скеля,
Ко́ждий яр і ко́ждий скит¹⁾.

І втору́ють їм зiтханя,
І худі хрестять ся рúки,

І несé ся тiхий шéпiт;
„Со святи́ми упоко́й!“

Тi риданя металéвi —
Знак, що хтось розста́в ся
[з свiтом —
Тут нiкого́ не тривóжать;
Се щодéнна новина́.

Глянь — у скелях височéнних,
У стрiмких i'ранiтних стiнах,
Що над вáлом мóрским ви́сять,
Чи там гнiзда ластiвóк?

Нi, се нóри жолоблéні,
Недостúпні тёмні я́ми.
В скелi сiченi печéри,
Схóванки для мев хиба́.

Нi, се нóри для аскéтiв,
Се „остáнній стúпiнь“ — пóдвиг,
Що не ма́є вiдвороту,
Бра́ма вiчности ву́зка!

Хро пройшо́в новiцку слúжбу,
Монасти́рське стрóге пра́во,
І важку́ю, мовчали́ву
Пра́цю в тiхому скиту́, —

Хто бажа́є доверши́ти
Аскетíчний óстрий пóдвиг,
В самотi, в посту́ й мовчаню́
Слу́хать гóлосу ду́шi, —

Хто порва́в звязкi зо свiтом,
Поборо́в бажа́ня тiла,
Чу́є си́лу і охóту
В óчи вiчности гляди́ть, —

То́й за до́зволом найста́рших
Вибира́ собi печéру,

¹⁾ Самiтне мiсце пустéльника, також монасти́р самiтний: ристелня.

Вибира́ моги́лу, звідки
Воротя́ ¹⁾ єму́ нема́.

І тоді ридають дзвони
І тоді по всім Атоні
Тіхий шепт іде старечий:
„Со сьвяти́ми упоко́й!“

III.

На Атоні дзвони дзвонять
У неділю по вечірні.

Покотіли ся по горах
Ті риданя металеві.
Окликну́лась ко́жда скеля,
Ко́ждий яр і ко́ждий скит.

Стіхли дзвони, у повітрі
Довго ще тремтів їх го́лос,
І в монасти́рі Зо́графу ²⁾
Заскрипіли ретязі ³⁾.

Відчині́лась те́мна бра́ма:
З монасти́рського подві́ря
Виступа́є хід церко́вний,
Моното́нний чу́ти сьпів.

Віють хоругви́ черво́ні,
На́че про́блиски пожа́жі:
Дерева́ний хрест з Розп'я́тим
Передо́м пома́лу йде.

Йдуть черці́ все-борода́ті
У фелонах-багрянця́х;
Йдуть і дру́гі рядо́м до́вгим —
Бо́сі в про́стих сїрака́х.

Се́ред них дїду́сь похі́лий,
Змо́рщений сивобо́родий,

В сїраці́ на на́гім ті́лі,
Хрест березовий песе́ —

Простий хрест: в корі́ береза...
А від мо́ря ві́тер ві́в,
Білу́ боро́ду старечу́
По березі́ розвіва́.

І пливе́ старечий го́лос
Із тим сьпі́вом моното́нним,
Що виво́дить сумові́то:
„Со сьвяти́ми упоко́й!“

Ось спині́в ся хід церко́вний
На обі́рвищу круто́му,
Над безо́днею страшно́ю, —
Гля́неш вниз, аж жах бере́.

В скелі́ тій з доли́ни ві́дно
Штирогра́нну чо́рну пля́му,
Мов печатку́ височенну́
В полови́ні висоті́.

Се є́ вхід в живу́ моги́лу
У пустельни́цку пече́ру
Висі́чену там Бог зна́ ким
І Бог зна́ ко́му й на що́.

Не дійти́ туди́ нога́ми,
Ні драби́ною не злі́зти,
Лиш на шну́рі у пові́тря
Долеті́ти на́че птах.

У горі́ лиш з кра́ю скелі́
Рівчачо́к протерти́й шну́ром —
Зна́к нехі́бний то́го місця́,
Де внизу́ пече́ри вхід.

Тут спині́в ся хід церко́вний,
Ста́ли пра́вить панахі́ду...

¹⁾ По́ворот. ²⁾ Зо́графос, словя́нський монасти́р, осно́ваний на горі́ Атоні́ Болга́рами і Се́рбами. ³⁾ Ланцо́хії, я́кими зачи́няли бра́ми.

Деж той мрець, когó ховають?
Де блажénний той аскёт?

IV.

От скінчили ся відправи
І останню молитву
На колінах прошептали,
Всі пустінники й черці.

І встає ігумен перший
І всі встали за чергою
І довкола тихо стало
Море лиш реве внизу.

І підніс ігумен гóлос
І звертає ся до дїда,
Що сэред черців стояв там
Із березовим хрестом:

„До тепér ти між живіми
Був наш брат Ів́ан Виш́еньський;
Від тепér в житі́ земно́му
Зма́зане імя твоє.

„Так іди́ в свою́ доро́гу!
Хрест, що ма́єш у долон́ях,
Се тобі наш дар єди́ний,
Інших і не тре¹⁾ тобі.

„Що потрібно́ для поживи́
Тво́му ті́лу, раз на ти́ждень
Брат-ключа́р на посторо́нку
Спу́стить відсе́ля тобі.

„Проща́вай! Прийм́и від мене́
Се́й оста́нній поці́лунок
І дай Бог нам пострі́чатись
Шви́дко в я́сности Єго́!“

Ці́лува́в ігумен ста́рця,
Інші́ черці́ по ті́ху

Ці́лува́ли єго́ ру́ки,
По́ли сїрака́ єго́.

І перехресті́в ся ста́рець,
Над безодню́ вийшов сьмі́ло,
Сїв і звільна́ став спуска́тись
У страше́ннуу глиби́нь.

Вітер буйно́ дув від мо́ря,
Бóроду єго́ й во́лося
Розви́вав, і він, прити́сши
Хрест до се́бе, шви́дко щез.

V.

„О ви́тай, мо́я доми́вка,
Ті́ха приста́не по бу́рях,
До яко́ї ненаста́нно
Зда́вна, зда́вна я тужи́в.

•Ка́мінь тут довко́ла ме́не —
Се тверда́, незло́мна ві́ра,
Се мій ді́м і мій приту́лок,
Пóдушка і накрит́я.

Хрест отсе́й — то мій това́риш,
Мій пові́рник у дні́ смутку́,
Оборо́на від споку́си
І підбо́ра в сме́ртний час.

Не́бо си́нє, що крі́зь о́твір
Загляда́ в мою́ пече́ру, —
Се над́ія, що поли́не
У то́й шлях ду́ша мо́я.

Сóнце я́сне, що при схóді
На часо́к в мою́ доми́вку
Си́пле зо́лото й порфі́ру, —
Се вели́кий Бо́жий Ду́х,

Що в блаже́нній хвили́ни
Гри́шну, ско́рбну лю́дску ду́шу

¹⁾ Тре́ба.

Ущаслівлює безмірних
Райських розкошій чутям.

А те море все блакитне,
Що там гріє ся на сонці,
А внизу об скелі бе ся
І хлюпоче ся й реве, —

Се життя земного образ
Ясний, тихий та прина́дний,
Колі зда́лека диві́тись,
А гіркий страшний вблизи́.

Се мій світ. Усе змі́нчи́ве
Щезло геть. Заті́хли кри́ки,
Го́мін бо́ю житево́го
До мене́ не долеті́ть.

Щезло все дрібне, болю́че,
Що чу́тя в душі́ вору́шить
І ува́гу відверта́є
Від найви́сшого вства́“.

Говори́в так сам до себе
У яски́ні сво́йї ста́рець,
Що ще вчо́ра зва́всь Више́нь-
А се́годні́ вмер для всіх. [ський,

І в яски́ні у куточку
Сі́в на ка́мені, плечі́ма
Спер ся об сті́ну холо́дну,
Го́лову схи́лив у низ.

По́між не́бом і земле́ю
Вверх, то вниз ду́ша аске́та
Розко́лісана несе́ ся
Шви́дше, шви́дше, розкі́шнійш.

IX.

Вечори́є. Ті́нь до́вже́зна
Поля́гла від скель на мо́ре,

А там ген леге́нькі хви́лі
Зло́том, пурпу́ром горя́ть.

Із гні́зда сво́єго ста́рець
Ті́хо диві́ть ся на мо́ре
З хви́ль тих зло́то-пурпу́рових
Де́сь мості́ть дале́ко шля́х.

Шля́х мості́ть у край дале́кий
Че́рез го́ри і доли́ни
Аж на рі́дну Укра́їну,
А тим шля́хом ду́ми шле.

Аж ось гля́нь — тим я́сним шля́-
Зви́льна ба́рка надпли́ває, [хом
Бри́зька зо́лото й пурпу́ра
Зпи́д весе́л і зпи́д стерна́.

Те́плий вітере́ць вече́рній
Розду́ває бі́лий па́рус¹⁾
І пли́ве мов ле́бідь ба́рка
До Ато́ньско́ї го́ри.

Прослі́див очі́ма ста́рець
Ба́рку ту, поки́ не зні́кла,
Не схова́лась аж у при́стань;
Як схова́лась — він зі́тхну́в.

Зна́ть приви́ді́лись старо́му
Жупа́ні коза́цкі в ба́рці
І ша́пки червонове́рхі —
Ні, се пе́вно при́вид був.

X.

Зно́ву ні́ч і зно́ву ра́нок,
І покло́ни, і моли́тва,
І в старі́й душі́ триво́га,
Су́мнів тяжкі́й, неспо́кій.

Аж на́раз почу́в ся сту́кіт —
На го́рі хто́сь по зако́ну

¹⁾ Вітри́ла.

В скєлю кáменем застúкав;
Стáрець стúком відповів...

Ї спускає ся на шнúрі
Кіш з пожівою для нєго,
А на дні кошá біліє
Запечатане письмó.

Затряслись у старця рúки:
На письмі слова́ знакóмі,
Українська в скорóпись
І знакóмая печáть.

„Стáрцю чєсному Івáну,
Що в атóньській самотіні
Шлях важкий, тісний верста́¹⁾),
Шлях показаний Христóм —

Правосла́вні з України
Зібрані у місті Лúцку
На братєрскую пора́ду,
Шлють благáня і привіт.

Бо́гу дякуєм сьвято́му
Ї молитва́м тих богомóльців,
Що тяга́р хреста́ на плєчі
За братів своїх беру́ть.

Лáскою Б́го сьвято́ю
Ї молитва́ми богомóльців
Стоїмо́ ще твєрдо в вірі
І не тра́тимо наді́й.

Обмір́ковували ра́ди,
Як би нам від се́ї бу́рі
Хоч малєсеньким оплóтом
Цєркву бо́жу захисті́ть.

І отсе́ шлемó до тебе́,
Чєсний ба́тьку наш Івáne,
Сво́йх бра́тчиків з благáнем:
Будь ти на́шим стерникóм.

Поверни́ ти на Вкраїну,
Загріва́й нас своїм слóвом
Будь між на́ми, мов та вáтра
У кошáрі пастухів.

Ба́тьку, ба́тьку! від уда́рів
Гну́ть ся на́ші чо́ла й спіни,
І отру́тою стра́шню
Накипа́є нам ду́ша.

Слу́хай: рідна Украї́на,
Старá ма́ти-жалібні́ця
Го́лосом плачли́вим клі́че
Своє́ любее́ дитя́.

Не згорду́й же сим благáнем!
Поспіша́й спаса́ти ма́тір!
Мо́же го́лос тво́й і ум тво́й
Все поверне́ на добро́“.

А на ве́рхнім бо́ці ка́рти
При́пис був: „Післа́нці ру́ські
Ждуть на відпові́дь до за́втра
За́втра бу́дуть на скалі́“.

XI.

По печє́рі хóдить ста́рець
До груді́й хрест притиска́є,
Молитви́ тихе́нько шє́пче
І не ду́має про лист.

Усю́ ніч мо́лив ся ста́рець,
Облива́в лицє́ сльозáми,
До хреста́ старє́чі гру́ди
Мов до ма́тери ту́лів.

А коли́ воскресло со́нце,
Він сидів і ждав тривóжно
По́ки ка́мінь загурко́че
Го́лос клі́кне із горі́.

Ось гурко́че глу́хо ка́мінь,
Ста́рець разóм стрепену́в ся,

¹⁾ Прохóдить.

Та рука не простягла ся,
Він на знак не відзивавсь.

ХІІ.

Вечорів. Нече сізий
Кілим тїнь лягла на море
А зпоза горі проміня
Скісно в морі порина.

Золотістий шлях простяг ся
Від тих хвиль морських рухлі-
До верха горі Атона, — [вих
Під горюю море гра.

У печері в самім вході
Сидить згобрлений пустинник
І письмó раз в раз читає
І сльозами полива.

„Слұхай; рідна Україна,
Старá мáти-жалібниця,
Гóлосом плачливим кліче
Своє любее дитя...

„Любее, нема що мовить!
Що в найтяжшю годину,
В непро́ру, лóту скру́ту
Свою ма́тір покида́!

Чи забу́в слова́ Христóві:
Хто рече: „Я люблю́ Бóга“,
Брата́ж сво́го не рату́є,
На ду́шу неправду́ взяв?“

І смерте́льная триво́га
Сціпи́ла старече́ серце
І запе́рла дух у гру́дях, —
Зимни́й піт лице́ покрив.

Він зирну́в на сі́нє море,
Де рубце́м золототка́ним

Зарисóвував ся о́брис
Від Атóньско́ї горі.

Глянь — з Атóньско́ї зато́ки
Зві́льна ба́рка випли́ває
Із оті́неного пла́ю¹⁾
Ген на соня́шний біжі́ть.

Ту́рчин ба́ркою керму́є,
Жупа́ні коза́цкі в ба́рці
І ша́пкі червонове́рхі, —
Бри́зка зо́лото з весел.

Ах, післа́нці з Украї́ни!
В ста́рця се́рце стрепену́лось,
І в триво́зі і в не́тіях
Худі́ ру́ки він простя́г.

„Сті́йте! сті́йте! заверні́тесь!
Я живу́ ще! По старо́му
Ще я люблю́ Украї́ну,
Ре́шту їй житя́ відда́м!

„Сті́йте! сті́йте! заверні́тесь!“
Та дарма́! Не чу́ють крі́ку.
І по хві́лях золоті́стих
Ба́рка геть пливе́ й пливе́.

І лама́є ру́ки ста́рець
І болю́че се́рце ті́сне
І пе́ред хресто́м на ка́мінь
Він кида́є ся лице́м.

„О Розпа́тий! Тяж лиши́в нам
Запові́т ото́й найви́сший:
Сво́го бли́жнього́ люби́ти,
За рідню́ жите́ відда́ть!

Да́й мені́ брата́в люби́ти
І для них жите́ відда́ти!
Да́й мені́ ще раз погля́нуть
На сві́й любий, рідни́й край!

¹⁾ Стéжка.

Глянь — отсѣ остання нїтка
Що менѣ тягла до праці!
О, не дай же їй порв́атись!
Заверни її сюди!

Дай, о дай мені се ч́удо!
Лиш одно на сю хвили́ну!
Не лишай менѣ в розп́уці,
Мов стрив́ожене дитя!“

Так моливсь Іва́н Више́ньский,
Хрест що си́ли тис до гру́дий,
І на́раз почу́в як дівна
Пі́льга бі́ль вго́ вті́ша.

Ясна пѣвни́сть, що послухав
Бог то́го вго́ блага́ня,
Що на́стала хви́ля ч́уда,
Просві́тлі́не наді́йшло.

Те, чо́го він жа́дав так до́вго,
Обдало вго́, мов ле́гіт,
Мов гармо́нія безме́жна
Ра́йські па́хощі сьвя́ті.

І він ра́дісно підня́в ся
Три разі́ перехресті́в ся
І благосло́вів промі́нний
Шлях, що скі́сцо в мо́ре йшов..

Він нічо́го вже не ба́чив,
Ті́льки шлях то́ї зо́лоті́стий
І ту ба́рку ген на мо́рі
І сту́пів — і ті́хо щез...

А в пу́стельни́цькій пе́чєрі
Ті́лько бі́лий хрест ли́шив ся,
Мов скелѣ́т всі́х мрі́й, ілю́зий, —
І невпи́нний мо́ря шум.

63. На Цареград!

(Ду́ма Тараса́ Шевче́нка).

Чорна хма́ра зза Лима́ну
Не́бо, со́нце крі́є.
Си́не мо́ре зьві́рюкою
То сто́гне, то ві́є,
Дні́пра гі́рло¹⁾ затопі́ло.

„А ну́те, хлопа́та,
На байдакі́! Мо́ре гра́є,
Ході́м погуля́ти!“

Ві́сипали Запо́рбжці́,
Лима́н чо́вни вкри́ли,
„Гра́й же, мо́ре!“ засьпи́вали,
Запі́ні́лись хви́лі,
Круго́м хви́лі, як ті го́ри:
Ні землі́, ні не́ба.
Сѣ́рце млі́є, а ко́зака́м
Того́ ті́льки й тре́ба.
Пливу́ть собі́ та сьпи́вають,

Рибалка́ лі́тає,
А по́переду ата́ман
Веде́, куди́ зна́є.
Похожа́є вздовж байдака́,
Га́сне лю́лька в ро́ті;
Погляда́є сюди́, туди́ —
Де-то́ бу́ть робо́ті?
Закрути́вши чо́рні у́си,
За у́хо чупри́ну,
Підня́в ша́пку; чо́вни ста́ли,
„Нехай́ во́рог гі́не!
Не в Синю́пу, отама́ни,
Панове́ мо́лодці́,
А у Ца́рград, до султа́на
По́їдемо в го́сті!“
— „До́бре, ба́тьку отама́не!“
Круго́м заре́віло.

¹⁾ У́сте.

„Спасибіг вам!“

Зно́ву похожа́є

Надїв ша́пку. Пан ота́ман, та на хви́лю

Зно́ву закипі́ло

Мо́вчки погляда́є.

Сі́нє мо́ре; вздовж байдака́

64. Зарвані́ця.

(Части́на з по́єми Васи́ля Шчура́ті).

І. Чудо́тво́рна крини́чка.

На мі́рнім, за́тишнім Поді́лю
Село́, як дру́жка на весі́лю.
Кра́суєть ся розкі́шним ста́ном,
Приодя́глось дріму́чим ла́ном,
Нена́че стрі́чкою я́ркою
Підпереза́ло ся рі́кою,
А со́нним га́єм над руча́єм
Го́ловку вбра́ло, як розма́єм.
Під га́єм з кра́ю є ка́пличка
І чудо́творная крини́чка
І ха́тка бі́ла мов стражні́ця, —
Живе́ в ній зна́хорка черни́ця.
У га́ю, се́ред пі́ль просто́рих
Збира́є зі́ле, лі́чить хо́рих,
Що дня́ віно́к Пречи́стій зло́жить,
І ні́шком-ті́шком поворо́жить.
Ко́лі в ка́пличці є́ людні́йше,
Она́ про чу́до найно́війше
Складо́м єва́нгельским гово́рить.
Крини́чка спра́вді чу́до тво́рить.
Ко́лі, бува́ло, на розра́ду
Само́тний бі́ля не́ї ся́ду,
Она́ заплéще, захлюпо́че,
Нена́че щось пові́сти хо́че.
І хоч не ска́же, хоч не вмі́є,
А в ду́шу спо́минів наві́є.
І враз уста́не гай шумі́ти,
Птах пі́сню згу́бить, за́пах — цвѣ́ти,
А з пі́снї, з за́паху і з шу́му
Крини́чка ві́творює за́думу.
Все, що ля́гло забу́те в гробі́,

Знайде́ть ся враз живе́ при то́бі;
Знайде́ш весня́ну ща́стя мрію
В наро́дних ві́стях про Ма́рію.

2. Князь з Га́лича.

Князь з Га́лича загра́в на ро́зі.
Бі́р стрепену́в ся, зьві́р в трево́зі.
Розбі́глись пси на всі́ усю́ди,
Счині́ли га́мір кня́жі лю́ди.
Аж враз озлі́ть ся князь і ста́не.
У За́рвани́цю йду́ть проча́ни.
„Що за зухва́лість в ті́м наро́ді!
На всі́ ві́три їх! Проч! І го́ді!“
Слова́ князя́ — зако́н прислу́зі.
Та князь з ко́ня паде́ в неду́зі.
Все в по́полох. Чого́ не ро́блять,
Ні́чим князе́ви не посо́блять.
Вже́ лі́ків бра́ти князь не хо́че.
Смерть гля́нула у кня́жі о́чи,
Всі́ обступі́ли сме́ртне ло́же.
Хтось ві́сть прині́с: Черне́ць помо́же!
В мить до ці́лющо́ї крини́ці
Три го́нці мча́ть до За́рвани́ці.
Зна́йшли черця́. Черне́ць їм ка́же:
„Вели́ке беззако́не кня́же!
Неду́г він тим лиш одолі́в,
Коли́ сам честь відда́сть Ма́рії“.
Мали́й часо́к — мала́ годі́на.
Несе́ князя́ сумна́ дру́жина.
Лиш раз князь на іко́ну гля́не,
Аж вид е́го ясні́йший ста́не.
Лиш раз на́півсь води́ з крини́ці,
Здо́ров верну́в ся з За́рвани́ці.
А над крини́цею до ро́ку
Ка́плицю віддигли висо́ку.

3. Туре́цкий на́біг.

Буча́ч, Будза́нів і Підга́йці
Спали́ли Ту́рки і Ногáйці.
Під За́рвани́цею до нині́

В Поліссях лежить в руїні
Старезний замок, що про ліхо
Лиш з бурянами шепче тихо.
Сказав би він, колиб мав мову,
Про давнину і людям слово,
Про ріки крові, про пожари,
Про те, як і єго Татари
Палили, взявши Зарваніцю,
Як в лісі віднайшли каплицю.
Сказав би замок, але годі!
Є вість глуха про те в народі,
Як із каплиці Божя Мати
Звертала кулі на армати,
Звертала кулі на рушниці;
Як невір втік зпід Зарваніці,
Що вже займила ся пожаром;
Як знову сілував ся даром
Від замку до каплиці влізти;
Як та сховала ся без вісти
В підземні пропасти безслідні;
Як мерли з остраху негідні,
Як Мати Божя у каплиці,
Явилась знову в Зарваніці...

4. Стефан Рисан.

У Зарваніці жив заможний
Господар — праведник побожний,
Стефан Рисан — примір громаді,
Краса в Христовім винограді.
Нераз молив він так Марію:
„Колі Тебе просіти сьмію,
То прошу лиш: дай знак чудесний,
Що весь мій вік був правий, чесний“.
Раз на ніч вибравсь він полями
По сіно чотирма волами.
Воли йдуть піняво-та спірно.
Стефан за день втомівсь незмірно;
Робив і в полі й на оборі.
По небу дивлячись на зорі
Під скрип ярма здрімавсь на везі.

Збудівсь, — аж ясність на дорозі.
Воли — на вкóлїшках — в дві пари;
З горіж мов блискавка зпід хмар
Заблісла, ввійсла і не гасне.
Дорога, поле, ліс — все ясне.
А в ясности — Христос Розп'ятий.
Як життій колос в полі зжятий,
Стефан схилив ся у долоні.
Підвівсь — Розп'яте є в іконі.
Тоді вже кляк, перехрестів ся,
І щиро, щиро помолів ся,
За знак подякував Марії,
В село дав вість про дівні дії.

65. Старець.

(Дума II. Куліш).

Вринь бандура, тай замóвкла...	Хоч я старець, — не старече
Чом же не заграс?	В грудях серце в мене.
Стоїть старець під віконцем —	Поминаю усіх мертих,
Чом же не співас?	А по живіх плачу,
Ой ходів би я по селах	Що нікого я живого
Від хати до хати,	Серед них не бачу.
Ой, співав би на весь голос —	Ні з ким сісти, потужити
Нікому співати!	В полі на могилі:
Як промовлю Христа-ради	Ні з ким піснею збудити
(Великеє слово!) —	Літа молодії...
Скіба хліба в хлібороба	Молодоте-відрадоште,
Старцеви готова.	Воленько без краю!
Як спогляне добре око	Кому про вас на старечій
На голову сіву,	Бандурі заграю!
Закликають люди старця	Чие серце стрепенеть ся
У хату щасливу.	Від слова живого,
„Сідай, діду, покріпи ся,	Що співав я, віщував я
Бось примучив ноги,	Віку молодого?
Випий чарку, відпочинь тут	Ой, співав я, віщував я:
З трудної дороги“.	За малу годину
Я сідаю підкріпляюсь	Оживить живеє слово
На життя злиденне...	Рідну Україну.

І праправнуки згадають
Прапрадідів діло,
І промовить до них в полі
Усяка могіла!“

Ой, сьпівав я: „Буде жити
Наше слово, буде!“ —
Чи живеж онó у тебе,
Безталанний люде?

Не по селах прохожаю,
А по кладовищах:
Спочиває наше слово,
В німїх гробовищах.

Поховали ми з дідами
Слово — нашу силу;
Густо-густо засадили
Рүтою могілу.

Зеленїє, мов барвінок,
На могилі рүта;

Що були ми, як жили ми,
Як гїбли — забуто!

Ой замóвкни, моя кобзо:
Нїкому сьпівати!

Промовляю Христа-ради
Від хати до хати.

Ой, нїмуть по Вкраїні
Висóкі палати;

Густій мóрок окриває
Пахáрскії хати...

Бринь бандура, тай замóвкне...
Мов пекельна сила
На живії мої струни
Рүку наложїла.

Наложїла она рүку
На гарячу дүшу...

Ой, сьпівав би, віщував би,
Та мовчати мүшу.

66. На старість в ріднім селі.

(Поетичне оповіданє Т. Шевченка).

Менé по волі і неволі
Носїло всюди. Принесло
На старість лédви і до до́му.
Весéлее ко́лись село
Чому́сь тепéр мені старóму
Здава́лось тёмним і нїмїм,
Такїм, як я тепéр старім;
І, ба́чить ся, в селі убо́гим —
Мені так ба́чи́лось — нїчо́го
Не ві́росло і не згни́ло,
Такé собі, як і бу́ло:
І яр, і по́ле, і топо́ля,
І над кри́ницею верба́
Нагну́ла ся, як та журба́
Дале́ко в са́мотній неволі;

Ставо́к, гребелька і вітра́к
Зза га́ю крі́лами маха́в,
І дуб зе́лений, мов коза́к
Зза га́ю вїйшов, тай гуля́в
Попід горо́ю; по горі
Садóчок тёмний, а в садóчку
Лежа́ть собі у холодо́чку,
Мов у ра́ю, мої старі,
Хресті́ дубові посхи́ялись,
Слова́ дощém позалива́лись...
І не дощém і не слова́
Гладесенько Сату́рн¹⁾ стира́в!
Неха́й сьвя́тими спочива́ють
Мої старі́!...

¹⁾ Бог плодóвїтості і піль, а також часу́.

67. Писанкй.¹⁾

(Легенда на основі народного повіря *Ю. Федьківича*).

А з четверга́ темної нічки,
Без місяця і без свѣчки
Олівная́ горá сия́є:
Бо там Син Божий у слізонь-
[ках потапа́є.

К землі припада́є,
Го́спода́ благáє:
„Не дай менé, Бо́же,
На ті му́ки тяжéнькії...
А мо́же, — мій Бо́же! —
Мо́же така́ мені́ до́ля
Від Те́бе суди́лась?...
Нехай́ буде́ Твоя́ во́ля
І ца́рство і си́ла. — —
А мо́жеб мож ту́ю ча́шу
Від ме́не узáти?“...

Не мож бу́ло — замúчили. —
А Бо́жая ма́ти,
Та бідна, нещасли́ва ма́ти
За Русали́мом, в кра́йній хáтї
Сиди́ть собі́ ко́ло пе́чи,
Во́счик кра́с, в че́реп ме́че
І в новéнькім черепо́чку
То́пить вго́ на жаро́чку.
І во́счику нато́піла,

І золоту́ кисточку²⁾ купи́ла
І по́кладків свѣя́жéньких, бі-
[лэньких узя́ла,
Во́ском уписа́ла,
Ще й намалюва́ла,
Відта́к в кошéлик посклада́ла
Тай до Пилáта поспіша́ла,
За Пилáтом навко́лішки хо-
Писано́чки носи́ла [ди́ла,
І ку́рочку в дару́ночку
Та все благáла-проси́ла:
„Ой Пилáте, воєво́до,
Сла́вний госуда́рю,
Пусті́ мені́ мо́го си́на...
Одно́го і ма́ю,
Лиш одно́го, мій па́ночку,
Йй Бо́гу, одно́го! —
Я ще кра́сних пома́пішу...
Одно́го і ма́ю...“
„Не плач, не плач, Пречи́стая!
Е́го вже не ма́є:
Уже́ Жиди́ замúчили“.
К землі повали́лась,
Мов уби́та — а писанкй
У свѣт розкоти́лись.

Б. Приповісти, алеґорії, байки і приказки.

68. Бұря на о́зері.

(На основі еванґ. свв. Мат. XIV. 24—42. Приповість *Івана Манґґури*).

Реву́ть та клеко́чуть на о́зері хвилі,
Апо́стольский чо́вен пливе́;

¹⁾ Яйця на Вели́кдень мальовані (писані) різними красками й ві́зрами, головню́ геометрі́чними; яйця велико́дні кра́шені одно́ю кра́скою: черво́ною, синьо́ю, жо́втою і т. п. назива́ють ся крапанка́ми. ²⁾ Кисточка, здрі́бнілий іменник від кисть, кі́сти — пензель.

Держатись на хвилях стає не по силі,
А буря все дужше реве.

Перестрах апостолам серце здіймає,
Погасла надія свята;
Даліко ще беріг, поміги немає,
Ропочуть¹⁾ слабії уста.

Коли се назустріч із відом спокійним
На хвилях страшених онтам
У божескім сяєві, тихім, прозірнім
Явив ся Учитель їх сам.

Онї здивувались: а може се мрія?
Петро же до него. возвав:
„Се ти наш Учитель великий, Месія?“
„Не бійте ся, я!“ — Він сказав.

„Призві же до себе мене, о могутий,
Да узрю скорійше Твій лик!“²⁾
І глянувшу сміло на хвилі ревучі
Месія: „Гряді!“³⁾ — єму рік⁴⁾.

На хвилю ступів ось апостол і сміло
Іде він немов по землі;
Аж ось маловіре єго одоліло⁵⁾,
І думки окутали⁶⁾ злі.

Ось чує апостол, що він потапає,
В воді уже стіпи єго...
„Спасі, о Месіє!“ — у голос взиває —
„Спасі Ти раба свого!“

„Гряді, маловіре!“ — він благости повен
Прорік єму. Хвилі лягли...

„Чогó усумнів ся?...“ І поруч у човен
Безсмертний із смертним війшли. —

І ми так до правди, нікчемнії міра,
Де тільки она замигтить,
Ідем серед бурі; і поки в нас віра,
Нас буря отта не страшить.

¹⁾ Нарікають. ²⁾ Лице. ³⁾ Ході (гряді, гряді). ⁴⁾ Промовив.
⁵⁾ Опанувало єго. ⁶⁾ Обенували, обгорнузи.

Колнж маловіре замісто надії
І віри панує в душі,
Нема нам ратунку! Ми гінем слабії...
Месіє благії, поспіши!

69. Пріповідь про житє ¹⁾).

(Іс. Франк).

Булó се в Індії. Степом безлюдним
Йшов чоловік. І враз падав на него
Голодний лев. Побачивши звірюку
Ще зда́лека, почу́вши рик єї,
Почав ті́кати чоловік що д́уху.
Ті́каючи, наскóчив він на́раз
На глибоченну ба́жку ²⁾). Не бу́ло
Часу верта́тись, не бу́ло де скри́тись,
А звір вже бли́зько. Ба́чить чоловік,
Що із стіни́ безодні́, зі стрі́мкого
Скального́ обриву́ худá бері́зка
В шілі́ні віросла й вершо́к зелений
Пова́д безодню́ к со́нцю підніма́в.
Не до́вго д́умаючи він вчепи́в ся
За ту бері́зку; держа́чісь рука́ми
За пень єї, пови́с над гірлом те́мним.
Аж по́ки, об́втаючи там по́гами,
На щось твердо́го кри́хту не опе́р ся.
Тоді́ аж віді́хну́в і дрож смерте́льна
Потро́ха щезла. І почав тоді́
Сіро́ма ³⁾ озира́ти ся довко́ла,
Де він і ще з ним?

Пе́рший зирк єго́

Впав на корі́не деревця́, в котрі́м
Була́ єго́ єди́ная опо́ра.
Що за прити́чина ⁴⁾? Гляди́ть: дві́ ми́ши,
Одна́ бі́лява, дру́га чо́рна, пи́льно,
Запо́падно і непа́станно й прудко́

¹⁾ Ся пріповідь появля́є ся в старинній повісті про Ва́р-
лаа́ма і Йоаса́фа. (Гл. Ві́бір з лі́терату́ри для се́міна́рий. стор. 62).
Пор. Рі́керта, (Rückert Parabel: „Es ging ein Mann im Syterland“).
²⁾ Parów, debra. ³⁾ Nieborak. ⁴⁾ Przygoda.

Гризуть корінь того деревці;
Лапками землю борпають, працюють,
Чемов наняті, щоб его підбору
Підгризти, підкопати, повалити.
І похолóло в того чоловіка
На серці, бо в тій хвилі лев розжертий
Надбiг над пропасть і его побачив
І лютим ревом відгомiн збудiв.
Не мiг его дiстати, але люто
Глядiв з горi, скакав і землю гриз,
Ждучи, аж він у гóру знов підлiзе.

І глянув в низ у пропасть чоловік,
І бачить, що на дні тієї балки
Страшна гадюка ве ся і широко
Пашеку рознимає, жде лишень,
Щоб він упав для неї на поталу ¹⁾.
Померкло в голові у чоловіка,
За серце стiсло і холодним потом
Все тіло облилось. Та враз почув,
Що те, о що опер він нóги, якось
Ворухить ся. Зирнуv, аж пробi: се
Гадюка звита в клубок, що в щiлiнi
Дрімала. Рад був скрикнути чоловік.
Та гóлос в гóрлi задушив переляк.
Рад був молiтись, та трiвóга вбила
Побожну думку. Нáче трунi холодний
Він вiсiв, півний, що в найблiзшiй хвилi
Корінь мiши підгризуть, гадюка
У нóгу вку́сить, сил в него не стане
І він упаде в низ змиi в пащеку.

А в тiм, о дiво! На гильках берiзки
Побачив той нещасний чоловік
Гнiздó чмелiв. У щiльнику ²⁾ малóму
Булó там трóха меду, а чмелi
Всi полетiли в пóле за пожитком.
І закортіло чоловіка того.

¹⁾ На пожертвe, на погiбель, знищене. ²⁾ Шлiстер меду.

Покúшати меду. Напружівши силу
Підняв ся трóхи в гóру і устами
Досяг щільник і ссати єго почав.
І враз немóв рукою відняло
Єму від сёрця; солодóщі меду
Застáвили єго про все забути:
Про льва, що вив єму над головою,
Про мiши, що єго підпóру грiзли,
Про смóка, що в низу єму грозив,
І про гадюку, що у стiп сичáла.
Про все, про все забув той чоловік,
Найшовши в тих краплинах медових
Несказану, висóку рóзкiш раю.
Сей чоловік, братi, то кождий з нас.
Житé важкé, природа нам ворожа
І тiсячi пригóд і небезпéк
З усіх боків усé нас окужають,
Як то́го мýжа, що там в бáлцi вiсiв.

Голодний лев над нами, то є смерть,
А смок в низу — то вiчне забутé,
Котрé грóзить вся́кого пожéрти.
А мiши чóрна й бiла — день і ніч,
Що ненастáнно вiк наш підгризають.
А та гадюка під но́гами, бра́тя,
То на́ше влáсне тiло, непостiйне,
Слабé і хóре, що нам в кождiй хвiлi
На вiки мóже слóужби відказати.
А та берiзка, за котру вчепiвшиєсь
Ми думаем спасти́ ся від погýби,
Се лю́дска пáмять — щiра та корóтка.
Нема́ нам вiходу́ із то́го го́ря,
Нема́ ратúнку. Та одно́ лиш нам
Лиши́лось те, чо́го нíяка си́ла,
Нíяка нам пригóда взяти не мóже:
Се чiста рóзкiш бра́тньої любóви,
Се той чудóвий мiд, котро́го кра́пля
Розши́рює житé людськé в безмiр,
Пiдно́сить ду́шу по́над всю трiвóгу,

Над всю турбóту ізза дїя минúвних
В про•тóри пóвні сьвїтла і свободи.

Хапáйте сквáпно крáплі ті, браті!
Бо лиш в томú, що сёрце вáше чýє,
Чим грúди пóвні, чим душá живé
У рóзкоші любóви і бажáню,
В братёрстві, у надїї, у змагáню
До вїсших, чїстих цїлий весь ваш рай.

70. Д ó л я.

(Бáйка Лебнїда Глїбова).

Ішóв Стáрець по долинї
З ламанцáми¹⁾ у торбїнї;
Кругóм пóле зеленїло,
Хлїборóба веселїло.
„А у тебе, стáрче сївий,
Немá пóля, немá нїви“,
Вїтер тїхо промовлáє,
Жáлю сёрцю добавлáє.
Скрїзь безлюдно на дорóзї:
Шумлáть вёрби по облóзї,
Вїтер вїс-виграває,
Стáрець слїзоньки ковтáє²⁾.

Аж на зустрїч ізза жїта
Вїйшла дóля грошовїта,
Лябó-мїло засьмїялась
І до нёго обїзвáлась:
„Не плач, стáрче, не журї ся,
Глянь на мéне, звеселї ся:
Бúде пóле, бúде хáта,
Бúдуть кóники — оря́та
І усяка худóба,
І рóзкоші, і шанóба.
Золотїї бáчиш грóші?
Із старóго мїхонóші

Онї зрóблять пáна, дúку,
Проженúть від тебе мúку;
Тобї дóбре в сьвїтї бúде,
Бїля тебе бúдуть лóди
На кишéню поглядáти,
Мéдом рéчї моливáти;
Пережїв лихú годїну —
Наставлáй мерцїї торбїну“.

Кїнувсь він... однá хвилїна —
Настобúрчилась торбїна;
Грóші сїплють ся, аж сáють,
Стáрцю сёрце звеселяють.
„Бúде, Дóля обїзвáлась:
Щоб торбїна не прорвáлась,
Бо тодї вже, як прорвéть ся,
Все пропáло, все минéть ся“.
— „О, не бїй ся, дóле мїла,
Кáже Стáрець: тóрба цїла;
Помалéньку, пөтихéньку,
Щеголúbонько, хоч жмéньку...“
Дóля тїхо засьмїялась...
Тóрба трїс — і розірвáлась...
Стáрець з ляку тóрбу в пóлу,
Потїм кїнув ся до дóлу,

¹⁾ Кúєнники пляцкїв. — ²⁾ Здёржує слёзпн, що кáнають з очїй.

Лап та лап — скрізь моріжко-
А хоч би тобі паяжчок... [чок¹).

„Дóлеж моя, нéне — дóле!
Він голóсить на все пóле:
Грóші мої, грóшенята,
Де ви дїлись, лебедята?
Ой голóвка моя бідна,
І голóдна і безрідна,
Тепér ляже в домовину

На порóжню торбину!...“
І поплївсь він по дорóзї...
Шумлять вéрби на облóзї,
Вітер віе-ви́гравáє,
Стáрець слїзоньки ковтає.

Моя бáйка, дóбрі лóди,
У пригóду мóже бóде;
Я додám вам рáду щіру:
І при щáстю знай́те міру.

71. Хитрість ліса.

(З „Ліса Микіти“ Ів. Франка).

При цимбóрованій крини́ці
Висі́ли два ве́дра з кри́ці
На валу́, на ланцусі.
Лис воді́ хотів на́пийть ся —
Скі́к в ведрó, щóб вниз спу́стить ся,
Дру́геж звисло на версі́.

Ну, не во́ду і смаку́є,
І на́раз собі мі́ркує:
„Бóже, щóж се я вчині́в!
В низ я зі́хав, áле в гóру
Хто́ж менé підтя́гне в по́ру?“ —
Бідний з жа́ху аж заві́в.

Треба́ж тій бі́ді лучи́ть ся,
Щóб то́й плач е́го Вовчи́ця
Вчу́ла йду́чи бері́жком.
До крини́ці за́спрає...
„Лі́се, що там є́?“ — пита́є
Сво́ім ні́жним голо́скóм.

Лис ми́й сква́пно забала́кав:
„Ах, ті́ту́сю, ри́би, ра́ків
В тій крини́ці óсьде гук!
Пів го́дини тут лапа́ю,

¹) Морі́г, морі́жок = му́рава, мураві́йк.

Пів ведра вже ось їх маю
Тай наївсь неначе струк!

„Жаль, що стільки їх ся лишить!
Влізь в ведро, що тамка вісить,
Тай до мене їдь у низ!
Наїси ся, ще й до дому
Купу занесеш старому!“
Так брехав їй хитрий Лис.

Ну, а се вже вам не тайно,
Що Вовчиця, як звичайно,
Страх голодная була.
Як про рибу й раки вчула,
Зараз у ведро стрибнула
Тай з ним шусть! У низ пішла.

В низ пішло ведро Вовчиці:
В верх пішло зо дна криниці
Те ведро, де Лис сидів.
„Ну, тигусю, будь здорова!
Я спішусь до Магерова!“
Крикнув Лис, як в верх летів.

„Славно ти вдала драбину,
Я йду в гору, ти в долину —
Так то в світі все ведесь.
Риб там не знайдеш, небого,
Та подумать можна довго,
Як дістатись в гору днесь!“

Вчули люди крик Вовчиці,
Позбігались до криниці —
Міслите, що хоть одін
Змішувався, хтів поміч дати?
Що є жінка й дітям мати?
Ні! В їх руки впав — то гинь!

Лиш на світ она вказалась,
Як не здійметь лускіт, галас —
Бють, товчуть, мов околїт!

Бідна звійгилась ¹⁾ в ведёрці,
А тут вже розп'юка в серці,
І в очах померк її свѣт.

Сил її додала тривога:
Скочила з ведра небога
В найгустійший стиск палиць;
Навіть в казці не сказати,
Кілько її прийшлося набрати
Суковатих паланниць.

II. ЛІРИЧНА ПОЕЗИЯ.

А. Чутлива лірика.

72. Наўка Христовá.

(Т. Шестю́ка).

Булó давнó: зоря зійшла
Над Вифле́мом засвѣтила;
В убо́гих яслах в верте́пі
Дитину́ Мати́ породила.
І та дитина́ принесла
Любóви вічної наўку,
І за любóв ту понесла
Позóрну смерть і хрѣстні́ мўки.
Каті́, мучітелі́ людий
Не зрозуміли́ сили́ Слова́,

І думали́: Убѣм Ёго́,
Замучимо́!... вінóк терновий
Їмў наді́нем... розпне́мо
Ёго́ ненáче розби́шаку;
Страх на людий́ наведе́мо,
Замóвкнуть всі́ від переля́ку.
Погі́бнуть з Ним Ёго́ Слова́,
Ёго́ наўка вмере, загі́не...“
І розп'яли́... А ті́ Слова́
Живу́ть, расту́ть і нині́!

73. Чи зна́єш, бра́те?

(Пі́сня Лі́рвє́ка).

Зна́єш, бра́те, кра́й сей рідний,
Доро́гу сю вітчину́,
Кра́й вели́кий і богáтий
Україну-Русь свѣту́?
Зна́єш люд сей, мила́й бра́те,
Що́ під гру́бим сі́раком

Крі́є се́рце так богáте
Чесно́тою і чувствóм?
Зна́єш ті́ прегáрні сы́нови
Так весѣлі і тужні́,
Що́ на звук їх не вдержі́ш ся
Від сьміху́ і від слезі́?...

¹⁾ Притаїла ся.

О! єе край і люд і сьпіви	І останню каплю крѳви
— Сі сокровища ¹⁾ сьвяті —	У добро сих скарбів дай;
Бережі їх, мїлний брѳте,	Сїли всї неси їм в жѳртву,
Над житє своє любї.	Жни для них і умирай.

74. Соловѳйко.

(Павлѳ Грабѳовского)

Розтѳохав ся соловѳйко	Чи знайдѳ я колинебудѳ
На калиноньцї:	Власну дѳмевьку,
Щось не спить ся сѳред пѳчи	Чи все тягтї чужѳ ярмѳ
Сирѳтиноньцї.	Та невѳленьку?
Розвїй, розвїй, соловѳїку,	Тѳхка, плаче соловѳйко
Мою тѳгоньку;	На калиноньцї,
Чи забѳду прїкру лѳдску	Та не знає дѳти рѳди
Я нарѳгоньку?	Сирѳтиноньцї...

75. Весняний сонѳт.

(Бѳриса Гринѳїнка).

I.

Весна іде! В повїтрі молодѳму
 Далѳкий крик мандрївних журавлїв
 Ужѳ розлягсь: ключѳм ²⁾ онї до дѳму
 У рїдний край летѳть з чужїх країв.

Весна іде! Веснянки задзвенїли,
 Лунѳє сьпів по лѳгах і гаїх —
 Мов устаѳть новї могѳтні сїли
 В людських серцѳх, придавнених серцѳх.

І в грѳдях знов солѳдкїї бажѳня,
 І в грѳдях знов зродїлись поривѳня,
 Воскрѳсла знов надїя молодѳ.

О, вѳсно, йди! всї ждуть тебѳ, кохѳна:
 І нѳбо жде, і жде землѳ приспѳна,
 І лїс, і степ, і скѳвана водѳ.

¹⁾ Скарби. ²⁾ Журавлї летѳть одѳн за дрѳгим і твѳрять фїгуру похѳжу на бѳстрий кут, котрѳго одѳн бїк корѳтний (звїден мистїчний вислїв журавлики-ключѳлѳти у Данїла Млѳки), гл. ст. 238.

76. Українські мельодії.

(Надіма Чермака).

О, як люблю я шіро
І мову, і пісні,
І звичаї старинні
У рідній стороні!
Люблю народні думи,
Повіря і казки:
У них ще не вмирають
Славутні козаки.
Свята колишня слава
Ще не погасла в них...
Люблю й слова журливі
Думок, пісень нових.
В них часом воскресав
І сива старина,
В них тужить кріпостная
Недавна дідизна¹⁾.

Люблю... а в серці туга...
І шкода їх мені,
Тим темних хліборобів...
Не красні їхні дві!
Одвічна панує
Між ними темнота,
А світ добра і правди
До них не загляда.
Пітьмою рідну хату
Ніч темна повива,
А хмара йде осіня, —
Дощем всю залива.
Але горить лампада
Під образом Христа,
То знак, що не погасла
Душа у ній свята.

77. Закувала та сива зазұля.

(Петра Нїщїньського).

Закувала та сива зазұля
Ранним-рано на зорі;
Ой, заплакали хлопці-молодці,
Гей! гей! та на чужині, в неволі в тюрмі.
Оні плакали — гірко ридали,
Свою долю виклика́ли:
„Ой повій, повій та буйнесенький вітре
Та понад море;
Та вінеси нас із кайданів, з неволі
В чисте поле,
Та понеси на Вкраїну.
А на Вкраїні,
Там сонечко сяє,
Козацтво гуляє
І нас виглядає“.

¹⁾ Дідизна = снадщина; кріпостна дідизна — часи недавно (1861 р.) знесеного кріпацтва на Україні.

По сінньому морю
Байдаки під вітром гуляють,
Братів щоб ратувати,
Запорожці чим дужше поспішають.
Гей! як зачули турецькі султани,
Та і звеліли ще гірші кувати кайдани.

78. Хлібороб.

(Б. Гринченка).

Я убогий родивсь і в ті дні,
Як вмирати доведеться мені,
Тільки горе та стомлені руки
Та ще серце, зотліле з муки
Я зложу у дубовій труні.

Не велике я поле зорав,
Та за плугом ніколи не спав;
Що робив, то робив я до краю
І всю силу, що мав я і маю,
На роботу невпинну клав.

На тім полі каменя було,
Поле все буряном заросло.
Зупиняв ся мій плуг на тім полі,
Та не кидав роботи ніколи,
А острів свій леміш, чересло¹⁾.

У годину, в негоді я там:
Без роботи погано рукам!
Нехай дощі крізь драгу свитину
Сяче згорблену працею спину,
А спочинку собі я не дам!

Скільки поту свого я пролив,
Скільки сили я там положив!
Та дарма! бо побрана нива
Нам давала багатії жнива:
Я не дурно невтомно робив.

Такі жнива зазнав я не раз,
А тепер вже минув ся мій час,
Я вже чую: останнє літо.
Бачу я золоті своє жито,
Бачу, ниви широкії, вас.

Мої діти зберуть урожай...
Усьому наступав свій край,
Він прийшов і мені: в домовину
Я іду і на віки спочину, —
Мої ж діти зберуть урожай!

Мої діти — дочкі і сини —
Усі в купі зібравшись, оні,
Як почнуть до обіду сідати,
Будуть хліб, що придбав я, ла-
І згадають мене у труні. [мати

І за те, що працюючи зміг
Згодувати і викохати їх,
То про мене в них згадка не згін-
Після мене ще довгі години [не,
Моє діло не вмере серед них.

Так, я вбогий родивсь, та в ті
[дні,
Як вмирати доведеться мені,
То не сором сі стомлені руки
І те серце, зотліле з муки,
Положити в дубовій труні!...

¹⁾ Чересло, ніж у плузі, перед лемішом приправлений, перерізує рілю.

79. Христос воскрес.

Богато лїт томú наза́д.
За сло́во істини — Христа́
Скува́ли лю́ди неправди́ві
І пригвозди́ли до хреста́.

І потемні́ли я́сні о́чи,
Замовкли́ чисті́ї уста́,
І пролила́ ся кров неві́нна
В Ісуса́ Го́спода Христа́.

Нещасна́ Не́нька зарида́ла,
Запла́кав вірний учени́к,
А злі́ї лю́ди весели́лись,
Весели́й ре́гіт чув ся й крик.

Аж да́лі не́бо потемні́ло,
Земля́ навкру́ги затрясла́сь,
Від стра́ху всі затрепетали́,
Вели́ка сму́та¹⁾ підняла́сь

І пра́вда знов заговори́ла,
Гукну́в у го́лос мир увесь,
Засму́чені гукну́ли сьмі́ло, —
Хри́стос воскресе́! Хри́стос воскресе́!

Так! сме́рти ка́мінь ували́в ся,
Желі́зна си́ла полягла́,
Ні, не вдержала́ пра́вду кривда
Та си́ла Ірода́ царя́.

І тьма лиха́я вся мину́ла,
Сьвіт лю́дям засія́в з небес́,
І обня́лись врагі́ і дру́ги
При сло́ві тім — „Хри́стос воскресе́!“

80. Ч у м а к.

(На́родна пі́сня).

Ой, у полі́ два я́вори, трети́й зелененьки́й
Та занедужав у доробі́ чума́к молоденьки́й —
Чума́к молоденьки́й.

¹⁾ Мету́шня.

Та занедужав у-дорозі, прийшлося умирати,
Та прошуж, братья, всіх покійно, дайте неньці знати —
Даїте неньці знати.

Та прошуж, братья, всіх покійно, дайте неньці знати,
Та нехай вийде на границю чумака ховати —
Чумака ховати.

Тай нагорні ненько моя, червону хустину,
Тай посади, ненько моя, червону калину —
Червону калину.

Тай почепи, ненько моя, червону хустину,
Та щоб пішла ся славоныка на всю Україну —
На всю Україну.

81. В г о р а х.

(Богдана Лейко).

Гей, чудові наші гори!	І, як ті вірлі крилаті,
Гей, чудова сторона!	Так думки в гору летять.
Відживає серце хоре,	В голові, як діти в хаті
Обновляється душа.	Вдёржати ся не хотять.

Лиш женуть все вище-вище
На верхі і на шпилі,
Де чим раз до неба ближше,
Чим раз дальше від землі.

82. Обжинкова пісня.

(Осіпа Маковія).

Конець тій ніви, конець,	„Прийми віночок з жита,
Будемо плести вінець,	З ніви, що градом збіта.
Звяжемо жито в снопи,	Маленька була ніва,
Зложимо збіже в копи.	Маленькі з неї жніва.
Підєм до господині,	Дасть Бог, нарік заробить,
Дамо віночок нині:	Неврожай нагородить“.

83. В осені.

(Степан Руданського).

Пусте, сумне моє поле,	Як на небі зіронькі.
Деж ви ясні квітонькі?	І стебло пересхгло,
Позгасали, поспадали,	Як биліна полягло.

Діти, діти — мої квіти!
Як погляну я на вас,
Серце мліє, каменіє,
Що цвили ви тільки раз.
Раз росли, раз цвили
І без долі полягли.

І сестрѳнька-калинѳнька
Вас не рвала на косу, —
Вас зірвали, розірвали,
Вітри буйні без часу!
І без літ, на весь свѳт
Розпустили вялий цвѳт.

Дѳле, дѳле, моѳ дѳле!
Верні моѳ квітонькі,
Верні квіти, моѳ діти,
Верні моѳ зіронькі!
Та дарма! їх нема!
Не мине моѳ журба.

84. Буря.

(Амерѳзія Метліньскоѳо).

Буря віє, завпває,
І сосновий бір тріщить,
В хмарах блискавка налає,
Грім за грѳмом грюкотіть;
То як уголь ніч счорніє,
То як кров, зачервоніє.

Дніпр клекѳче, стѳгне, плаче,
Гріву сівую трясє;
Він реве й на камінь, скаче,

Камінь рве, гризе, несє...
Грім що грімне, вбѳрєт гряне —
З пущі полумя прогляне.

Запалає і стемніє.
Застогнає в небесах:
Дощ линув... Загомоніє
На горах, полях, в лісах;
І з дощами та з громами
Дніпр реве між берегами.

85. Зѳрі.

(Бѳриса Грімчєнка).

Мамо любѳа, глянь, як сяють
Ясно зѳрі золоті!
Кажуть люди: то не зѳрі, —
Сяють дѳші то свѳяті.

Бог тоѳо послає на небо
Ясно зіркою сиять...
Правда, мамо, — то все дѳші,
А не зѳрі там горять?

Кажуть: хто у нас на свѳіті
Віє свѳій праведно прожів,
Хто умів людий любити,
Зла ніколи не зробів, —

Так навчійж мене, голѳбко,
Щѳб і я так прожила:
Щѳб добрѳ робіти вміла
І робіть не вміла зла!

86. Ластівкам в дорóгу.

(Володими́ра Шапкєвича).

Ластівоньки дрібніі,
Послáнники зза моря,
О го́нці весняніі,
О сьві́дки мо́го го́ря!

Як підете в гостіну
За го́ри, за Карпа́ти,
На рідну́ю хати́ну
Сіда́йте щебетáти.

Ко́лі рідня́ спита́є,
Як в чу́жині́ ся ма́ють,

Скажіть: Бог до́ля ма́є,
Я до́лі ту не зна́ю.

А мав би вас спроси́ти
Друг ві́рний сивоо́кий,
Скажіть, що сам носи́ти
Му́шу весь жа́ль глибо́кий.

А як хто з вороже́ньків,
Су́сід вас поспита́є,
Скажіть, що „веселе́нький,
Гара́зд 'му процвита́є“.

87. Д у м к а.

(Дани́ла Мла́ки).

Жура́влики, ключо́леті,
Го́рді сизокрі́лі,
Як ви мене́ лишáєте,
Дру́ги мої́ ми́лі?
Ли́шаєте мене́, дру́ги,
В ту́зі і недо́лі...
Ра́дбим з ва́ми безтала́нний
Злеті́ти по во́лі,
І занéсти бі́ль го́рячий
В кра́йну чу́жю́ю,
Та нетя́га кри́л не ма́ю,
Тут в́яну й го́рюю.
Зане́сьть хоч мої́ бо́лі

В дале́ку чу́жину́,
Бо тут з ни́ми че́рез зи́му
Си́рота загі́ну.
Жура́влики, ключо́леті,
Здо́рові бува́йте!
О півно́ччї, як князь-ми́сяць
Ля́чно ме сьві́тити,
Чу́ти ме́те, як в моги́лі
Я бу́ду тужи́ти;
А ті бо́лі за Русь-не́ньку
Зно́шу, сизокрі́лі.
Чо́го мене́ лишáєте,
Жура́влики ми́лі?...

88. До Зо́рі.

(Т. Шевче́нка).

Зо́ре моя́ вечі́рняя,
Зі́йди́ над го́рою,
Погово́рим тихе́сенько
В нево́лі з тобо́ю.
Розкажі́, як за го́рою
Со́нечко сі́дає,

Як у Дні́пра весело́чка ¹⁾
Во́ду позича́є;
Як широ́ка соко́рина ²⁾
Ві́ти розцуеті́ла,
А над са́мою водо́ю
Верба́ похили́лась —

¹⁾ Дуга; є повіре, що дуга не воду з ріки. ²⁾ Чорна тополя.

Аж по воді розістлала
Зелені віти,
А на вітах гойдають ся
Нехрещені діти; ¹⁾
Як у полі на могилі
Вовкулак²⁾ почує,
А сич в лісі та на стрісі
Недóлю віщує;
Як сон-трава³⁾ при доліні
В ночі розцвітає...

А про людей... та нехай їм!
Я їх, добрих, знаю,
Добре знаю!... Зоре моя,
Мій друже єдиний!
Ти не знаєш, що діється
В нас на Україні;
А я знаю і розкажу
Тобі й спати не ляжу,
А ти завтра тихесенько
Бóгови розкажеш.

89. Сónце і сирота.

Веселенько, ясно й сьміло
Крізь гай, річку, крізь долину
Ішло сонечко та й стріло
Заплакану сиротину.

Опá жалувсь: „Ясненько
Сьвітиш, сонечко, над мною!
Усьміхавсь я любенько,
Аж в сльозах сумна все стою!

„Ти безжурно зустрічавш
Сердце мýку і в споко́ю
Над усяким горем сявш
Проміністою дуго́ю...”

Ї́ каже сонце: „Ой сирітко!
Мені сумно теж... Без бо́лю
Не дивлюсь я в сьвіт ваш, квітко,
Ні в тяженьку лю́дску до́лю.

„Та не мо́жу стать в доро́зі
І над ко́ждим пожа́лти,
Бо шлю сьві́тло, щоб по змо́зі,
Що пове́лено сповніти.

¹⁾ Є народне повіре, що діти, котрі померли нехрещеними, стають русалками і гойдають ся по деревах, або грають ся над водою. ²⁾ Вовкулаком називають чоловіка, що, після народного повіря, перекинувся у вовка. ³⁾ Чарівна трава.

„Чому плакати безнадійно?
Біль на Бога треба здати.
А самому — все постійно
Йти вперед та просвічати!“

90. До зірки мого роду.

(Маркіяна Шашкевича).

Зіронько ясна,
Голубко красна!
Коб мені крила,
Злетів бим, міла,
Гень-гень високо,
Де твоє око
Ясно сяє,
Сонцем блистає,
Там близь серденька
Твого, миленька,
Весь вік прожити,
Тої вóздух піти,
Що ним — милая,
Твоя святая
Грудь віддихає, —
Душа бажає!

Чудна зіронько,
Сьвіт-ластівонько!
До тебе вно́сим
Руки і про́сим,
Небес дитино,
Щастя ка́ліно,
Злеті́ в поро́ги
На́ші убо́гі!
Не горді́ нами
Горя синами.
Розві́й ті мра́ки,
І затрі́ зна́ки
Лихо́ї до́лі —
З вітра́ми в полі!

Сокруші́ ўзи,¹⁾
Воскреси́ гру́зи,²⁾ —
Верни́ нам си́лу,
Що де́сь в моги́ли
Лягла́ і сна́ми
Ви́с над на́ми.

Зв'язи́ нам ру́ки,
Щоб без розлу́ки
Ми всі́ лиш ці́ли
Одно́й гляді́ли!
Щоби́ недру́ги —
Сваво́лі слуги́ —
Па́льцем лука́вим,
Зу́бом крова́вим,
Нам не ка́ляли,
Не ви́рива́ли
З груді́й серде́нька;
Щоб на́ша Не́нька
Вте́рла слезо́ньки,
Щоб Ї́ зойки́
У весе́леньку
До́вгу пісе́ньку
Перелива́лись;
А ми оста́лись
Ви́рні в си́й ча́сти
Зако́нній вла́сти!
А то́бі, го́жа
Зі́рочко Бо́жа,
Пісе́нь велича́ву
Пи́ли на сла́ву!

¹⁾ Кайда́ни. ²⁾ Ка́міне.

91. В ночі.

Місяцю-князю!
Нічкою темною
Тіхо плівеш ти
Стéжков таёмною.
Ніжно хлюпочеть ся
Воздушне море;
Так в нїм і хочеть ся
Зми́ть з се́рця го́ре.

* *

Місяцю-князю,
Ти, чарівни́ченьку!
Сму́ток на тво́ему
Ясному лі́ченьку.
Із небозві́дної
Стéжки погі́дної
Ва́жко гляди́ть тобі
В мо́ре бездо́ннеє —
В лю́дскости бі́дної
Го́ре безсо́ннеє.

92. Ніч в го́рах.

(Вогда́на Ле́нкого).

Висо́ка, сі́ра скеля́
Така́ стара́, як сьві́т.
Під не́ю зі́мна фі́ля
Сполóкує ѓрані́т.

Над не́ю не́бо сі́пне,
Отáри бі́лих хмар,
І міся́ць не́бом лі́не,
І ніч як ча́рів-чар.

Часо́м сова́ озве́ть ся,
Як грі́шника ду́ша.
І з не́ба відорве́ть ся
І полети́ть зьві́зда.

Часо́м ли́лік стрі́люю
Переши́бне́ возду́х;
Нічно́ю вкрити́й мло́ю
Щеза́є на́че дух.

Часо́м сопи́лка в го́рах
Запла́че, закви́літь;
А Че́ремош по зво́рах
Шуми́ть, шуми́ть, шуми́ть!

93. Вечі́рна моли́тва.

(Ю. Фе́дько́вича).

О, як то ті́хо ве́чером на я́ри,¹⁾
Де со́нце бу́ло, там крова́ві сму́ги,
І нїби кла́ли сьві́т на чо́рні ма́ри,
Так все ути́хло, нї плачу́, нї ру́ги,²⁾
Гей би всі лю́ди привали́ли віком,
Що кри́є слё́зи, слё́зи з чоло́віком.

¹⁾ Яр = весна́. ²⁾ Ру́га = голосни́й плач.

І всі печáli, що мя в день кроїли,
Що моє серце на кавálки дерли,
Грижi, журби усе ся укоїли,
Ненáче з сьвітoм і з людьмi замéрли,
І знов душá моя свободна стáла,
Як тiми днями, нiм свiй рай втерýла.

Тож склóню гóлов в засльожéні квітн¹⁾),
І я́ко нýжден, я́ко син той бóлю
Найнещаслiвший над всi людські дiти,
Тобi ся, Бóже, Бóже мiй, помóлю,
Як тiми днями, щiро я молив ся,
Бо щем не дýмав, щем не печалив ся.

Б. Описóва лiрика.

94. За сóнцем хмáронька пливé.

(Г. Шевчénка).

За сóнцем хмáронька пливé,	А тумán — ненáче вóрог —
Червóні пóли розстиля́є	Закривáв мóре
І сóнце спáтоньки зовé	І хмáроньку рожéвую;
У синé мóре; покривáв	І тьму за собóю
Рожéвою пелéною;	Розстиля́є тумán сiвий,
Мов мáти дитiну,	І тьмо́ю нiмо́ю
Очáм лiбо... годiночку,	Оповiс тобi дýшу —
Малýю годiну	Ї не знáєш, де дiтись.
Нiби серце одпочiне,	І ждеш е́го, тóго сьвiту,
З Бóгом заговóрить..	Мов мáтери дiти.

95. Мiсяць.

У небéсному простóрі,	Зграї зiрок пустотли́вих,
В лéгких хмáрках, нiби в мóрі,	Золотiх і чарiвлíвих,
Де́сь далéко у горi,	Бмý зда́лека гукáють,
Вiд зорi і до зорi,	Так до не́го промовля́ють:
Мiсяць — срiбна гóлова —	— „Гей, чи чу́єш ти, старiй,
Порина́ і впли́ва.	Лiсний дiду мовчазнiй!

¹⁾ Росiю вкрiті мовби́ слезами.

Кинь на зéмлю придивля́тись, Й ви погáслиб, зóри-óчи".
 Нумо з на́ми бiгать-гратись: Старiй мiсяць бáчить всiх.
 Нiч корóтка проминé, Тих нещáсних, слёзи их,
 Зiйде сóнце навiснé, — Лiчить бiдних у ночi,
 Поховáймо ся вiд ньóго, Тiхо в не́бi iдучi,
 Ђго прóмiня яснóго"... Посилáє гáрнi снi,

„Ой, ви, зiрки, бóжi óчи, Щоб спочiли i онi.
 Лю́бо гратись сэред нóчи, З сóнцем стрiнеть ся — покаже-
 Лю́бо зiркам золотiм, Ђму вбóгих i розкáже,
 Пустотли́вим, молодiм. Як онi всi спочивáли,
 Я, старiй, погрáв сяб з ва́ми, Скiльки слiзбк проливáли.
 З золотiми зiронькáми, I засáє тодi сóнце,
 Як би в сьвiтi лиш однá Зазирнé до них в вiкóнце,
 Була́ радiсть чарiвна, Засьмиéть ся, заблищiть, —
 А ви нiжче ось спустiть ся Вiсхнуть слёзи хоч на мить"...
 I на зéмлю подивiть ся: Ї зно́ву мiсяць в не́бi хóдить,
 Скiльки гóря, мук та слiз По́гляд свiй до нас наводи́ть,
 Лю́ди бiднi терплять скрiзь. Бáчить вбóгих сiромах,
 Ко́либ слёзи тi зiбрати, Лiчить слёзи бiдолáх,
 Мóжна сьвiт увесь залля́ти, Посилáє гáрнi снi,
 I в слёзáх тих сэред нóчи Щоб спочiли i онi.

96. Не́бо.

(Б. Гринченка).

Широ́ке не́бо
 Блакiтне й безкра́е
 Шатро́м велитéньским
 На зéмлю спада́є.

Мов дýхи надзéмнi,
 Там хмáроньки бiлi
 Блакiтне не́бо
 Собóю покри́ли.

Широ́ке й глибо́ке
 Небéснез мо́ре,
 I чiстi й безкра́ї
 Сьвятiї простóри.

I я розумiю
 Тепéр, в сю хвилiну,
 Чому́ душá ли́не
 У тую краiну.

97. Весня́нка.

(Микóли Чернiвського).

По сiньому не́бу,
 В я́снiй глибинi

Из ви́рю¹⁾ хмáри
 Летя́ть весня́нi.

1) Ви́рий, = тёплий край, до яко́го відлiтають пта́хи на зи́му.

Несуть оні вісти
Стенам і лісам,
І темним дібровам,
І тихим річкам,

Що йде молодая
Царівна-весна,
Як щастє весела
Як сонце ясна;

Що в теплому морі
Нової весні
Пливуть нові сьпіви,
Пливуть нові сні,

То сьпіви звабліві,
То сні чарівні,
Що снуть ся у щастя
Хвилини ясні...

І раде царівні
Все в полі й лісах,
Дзвенять скрізь її сьпіви
В ясних небесах.

Здається, що всюди
Веснянка луна:
„Вернулася, вернулася
Красуня весна!“

98. Урожай.

В чистім полі похажую,
Скільки зору — оглядаю
Буйні ниви та лані:
Скрізь пишються оні!

Колос колосу киває,
Колос колосу сьпіває,
Чути скрізь гуде пчолა,
Божа ратайка¹⁾ мала.

Ледви-ледви колихає
Білотурка²⁾ золотая
І понік густий ячмінь,
Мов йому стояти лїнь.

Шелестить овес митластий
З вітром бавить ся, сріблястий,
І волоська³⁾ поміж ним
Грає вінчиком дрібнім.

Перепілка голосіста
І комашка золотіста,
Жук, метелик той і я —
Всі в степу одна семья.

Всім нам сонце з неба сяє,
Всіх нас степ прийма-витає
На ясних своїх ланах,
Всі ми в него у гостях...

А над степом вітер віє,
Сяє сонце, землю гріє,
Ходять-грають на весні
Хвилі золота ясні.

Колос колосу киває,
Колос колосу сьпіває,
Чути скрізь гуде пчола,
Божа ратайка мала.

99. Сільський вечір.

(Миколи Чернявського).

Вернулася з степу череда,
Женє вівчар свою отару,

¹⁾ Ратай = рілнийк, хлібороб. ²⁾ Яра пшениця. ³⁾ Дика конюшина.

І сонце небо покида,
Згасá, хова́ючись за хма́ру.

Іду́ть з покóсу косарі,
В село́ за ві́дна поспіша́ють, —
Іду́ть, мая́чать на горі́;
Ді́вча́та йду́ть, — пісе́нь сьпіва́ють.

Смерка́є... Ті́хне на селі́.
Від ста́ву во́хкість подиха́є.
Зі́ходить зі́рка пе́рша в млі́,
А за́хід со́нця погаса́є.

Пома́лу сти́хло все село́.
Наро́д вече́ряє на дво́рі.
Зано́сить сон сво́є крило́
І розго́рілись в не́бі зо́рі.

Одна́ упала́, простягла́сь
На хви́лю сму́гою ясно́ю, —
На небо́, ка́жуть, підняла́сь
Душа́ тією́ десь добо́ю...¹⁾

Нечу́тно ніч зайшла́ круго́м.
Наро́д трудо́чий засипа́є,
І зо́лотім, ясні́м серпо́м
На небо́ міся́ць вплива́є.

100. Бабу́ся.

(П. Куліш).

Се́ред га́ю, під горо́ю,	З садка́ визира́;
Старі́й дуб стої́ть;	В тій хати́нці прожива́є
Зпід ко́ріня то́го ду́ба	Бабу́ся стара́.
Крини́ця дзюрчи́ть.	Сама́ собі́, як мизі́нець,
Дзюрчи́ть-біжи́ть крини́чень.	Круго́м гай шуми́ть.
Наповні́ ставо́к;	[ка, Полягла́ тра́ва висо́ка:
Над тим ставко́м нахили́в ся	Ні́кому́ коси́ть.
Ви́шне́вий садо́к.	Чи́й же то́ в тра́ві висо́кій
Похі́лая хати́ночка	Прото́паний слі́д?

¹⁾ В сій хвилі́, ка́жуть, хтось уме́р.

Нбсять дїти-уничата
Бабусї обїд.
Як водїця їзпїд дуба

У ставбк бїжїть,
Так бабуся з малєнькими
Дїтьми гомонїть.

101. В осенї.

Їду межою. Шелестять
Трава та лїстя пїд ногами,
І дєрева старї шумлять
Своїми голими верхами.

Дубї, мов стражники грїзнї,
Стоять громадами сумнїми,
І двї берєзоньки мїж нїми
Постаїли нїжнї і ставнї.

А за берєзами яснїми
Стоїтнїй осокїр¹⁾ стоїть
І безнадїїно гомонїть
Важкїми вітами своїми.

В горїж, над лїсом, мовчазнї,
Лєгкї, неначе мрїїнї чари,
Пливуть рожєво-сїзї хмари,
І захїд сонця — весь в огнї...

Ти не погаснеш, яснїй свїте,
Ти знов засяєш по веснї,
І мбже вїпаде менї
По сїх країнах знов ходїти.

Коли справляти ме весна
Пїсля зимї бенкет природї
І новолїтнїй ряст²⁾ урбдить;
Коли зазўля голосна

Про дблю стане вїшувати,
І соловейко, цар сьпївцїв,
Пїд млбю³⁾ нбчі розливати
Почне свїї любий срібний сьпїв!...

102. Над Днїпром.

(Лєбїїда Г.їбова).

Шумїть Днїпро славний і досї шумїть;
Всього надивїв ся, і щастя і гбря;

¹⁾ Осокїр, -бру, чбрна топбля, сокорїна. ²⁾ Нова зєлень весняна. ³⁾ Мла, їмла = мрака.

З далéкого краю бiжiть вiн, бiжiть
До рiдного степу, до Чорного моря.

Була колись доля й траплялось тодi
I слави чимало, богáто i шкóди.
Минулось, забулось... По бiстрiй водi
Гуляють берли́ни¹⁾, свистять парохóди.

Над бéрегом в там крута́я гора́,
На нiй бовванiе са́мóтня моги́ла;
Усi її знають, старi й дiтвора́:
Земля́ Кобзаря́ там на вiки покри́ла.

Спи́ва́в ко́лись щiро i пи́снi е́го
Орло́м бистрокри́лим усю́ди ли́тали;
На бо́жому свiтi дозна́всь вiн всьогó —
По всiй Украiнi е́го просла́вляли...

Тече́ Дни́про сла́вний, як го́луб гуде́,
Синiе тумáн у ши́ро́кому по́лi;
Стои́ть над го́рю хрест бо́жий i жеде
Апо́стола пра́вди i до́брої во́лi.

103. Чóвен.

Мо́ре плéще, хви́ля гра́е,
Чóвен у́тлий ген пли́ве,
Вiтер вiльно тут гуля́є,
Чóрнi хма́ри наганя́є.

Гри́м гурко́че, вир рева́
Хви́лi-го́ри чо́рнi, си́ви
I люту́ють, i реву́ть,
Хви́лi-ко́нi, бiлогри́ви
Геть за ви́гром, пустотли́ви,
Ска́чуть вго́ру, в скелí бують.

I ли́тає чо́вен в мо́ри
Без ви́три́ла, без стерна́:
Вiн гуля́є на простóри,
Зневажа́є хви́лi го́ри
I в безодни́ порина́.
Хви́ля чо́вен подо́пи́ла, —
Краi! рату́нку вже нема́!
Мов ли́ха, нечи́ста си́ла
Рози́гналась i розби́ла
Рози́гналась i розби́ла
Човéн в три́ски! Та дарма́!

104. П е р е п i л к а .

(М. Шко́ли́ченка).

Летiть шу́ляк ²⁾ по́над по́лем	Сни́дання шу́кають...
Хи́жi очi ся́ють,	Прита́илась перепiлка
Ото́ о́пи в чи́стiм по́лi	В жи́тi зеле́неньки́м

¹⁾ Берли́на, -и, рiчне судно́. ²⁾ Шу́ля́ка, кобе́ць. Stossfalk,
рiд яструба.

І закутала крилами
 Діточок маленьких.
 Та не такі шуляк хижий
 В лобі очі має;
 Він загледів перепілку,
 Під небом кружляє.
 Одén кружок, другий, третій
 І шуляк стрілю
 Помчавсь з горі, з високости
 У низ головою,
 Заіскрились хижі очі
 Кінгті розпустились...
 Шугу в жито! і пташата
 В кігтях очутились...
 А де ділась пташок мати?
 А ось она! — Лєтить бідна
 Діток віднимати.
 Ой не вжеж бо ти гадаєш
 Ворога здолити?
 Дивись уже в его кігтях
 Лєдві дішать діти.

Та не слуха перепілка,
 Женє, не кидає...
 Літа шуляк, не боїть ся,
 Алеж не снідає,
 Бо що хоче приладнать ся,
 Перепілка бєть ся,
 І знов шуляк з єї дїтьмі
 В повітрє несєть ся...
 Він убів би перепілку,
 Та кінгті заняті,
 Він поїв би дрібних діток,
 Та не дає мати!
 І літає шуляк полєм,
 Не зна, де присісти,
 Ворують ся в кігтях пташки,
 Та не можна зїсти...
 Літай, літай, перепілко,
 Убогая мати!
 Попшли тобі, Божє, сілу
 Діточок відняти.

105. Тіша в морі.

(Лєсї Українки).

В час горячий полуднєвий
 Виглядаю у вікнє;
 Ясне небо, ясне море,
 Ясні хмарки, ясне сонє.

Тіша в морі... лєдвє-лєдвє
 Колихає морє, хвилі;
 Не колишуть ся від вітру
 На човнах вітрила білі.

З тихим плєскотом на беріг
 Рине хвилєчка перліста;
 Править хтось малім човєнцем,
 Вєть ся стєжєчка срібліста.

Править хтось малім човєнцем,
 З тіха вєсла підіймає,
 І здаєть ся, що з весєльця
 Щіре золото спадє.

Як би я тепєр хотїла
 У малєнький човник сїсти
 І далєко на схід сонця
 Золотім шляхєм поплисти!

Поплилаб я на схід сонця,
 А від сходу до заходу —
 Тим шляхєм, що проложило
 Ясне сонє чєрєз воду.

106. В Рідвяний вѣчер.

(Богородица Лѣнкого).

Смеркає ся... Ослізлий день Скрипливий, наболїлий сьпів.
Між мұрами конає. Такий, як людські груди.
В печі червоний блис огень, Та хто єго раз зрозумів
А в сїнях вітер грає... Во віки не забуде!

Той тихий і сумний настрій. Ще й нині віджу, як Федір
Несє мене сьвітами. „Віншованє“ голосить.
І я лечу на крилах мрії Втворились двєрі на розвір
До батька і до мами. І батько в хату просить.

— — — — —
Сніжок падє, як срібний пух, У пан-отця гостина.
Мороз малює квіти. Селє цілє еднає ся,
Накритий стіл, в куті дїдұх, Немов одна родина.
Пустують в сїні діти.

Знайшли собі свистун-оріх Засїли газди на лавках,
І свіщуть в перегони. Начальник на покуту.
Лящить в ушах дїточий сьміх, Тріщать склянки в сильних рұ-
З дзвіниці дзвонять дзвони. На стелю мечуть кутю. [ках,

Їх звұки в вєздусї пливұть Говорять — а слова летять
Хрустальною рїкою Молїтвою до Бєга.
Під небозвід. В тїм — гамір Та чи дїйдұть, чи долетять?...
[чуть: Щаслива їм дорога!

Йде братство з колядєю... Далєкий сьвіт, велїкий час,
Гей! Кїлько то минұло лїт, Пливұть лїта рїкою!
А я так добре чую Гей! Що чувати там, у вас?
Кожұхів шєлєст, скрип чобїт Чи йдєте з колядєю?

Далєкий сьвіт! Велїкий час! Чи ще живий Федір, Юрє
Пливұть лїта рїкою. І мїй сусїд Зарїчний?
А я все памятаю вас, Чи й нинї, як колись, давно
Як йдєте з колядєю. Сьпївають „Бог предвїчний“?

Ще й нинї чую, як Юрє Чи й нинї мерєгтять зїркі
Сьпїває „Бог предвїчний“, Над хаткою старєю?
Як сопраном ведє Федьє, Гей, краю мїй? Не знаєш ти,
Басєом гукє Зарїчний. Як тўжу за тобєю!

Великий час, далекий світ, Одних біда з краю женé
Літа як ріки ринуть. В далекий світ, за море,
А люди в повени тих літ, А других у гробі кладé
Як у безодни гинуть. Ззараня — людске горе.

Старої хати вже нема,
Мерців не воскресити.
Минуло ся!...

107. Молитва.

(Миколи Чернявського).

Всі уже поснули,
Мати ще не спить;
На молитві довго,
Довго так стоїть.
Як одну скінчила,
Другу почина...
Щиро та сердешно
Молить ся она.
Бачу — на коліна
Рідная стає,
Рученьки здіймає,
Сльози нішком ллє.
І очі по віду
Котять ся, біжать,
В сяєві лампади
Іскрами блищать.
І святі на неї
Любо так глядять,
Мов її невтішну
Хочуть розважати.

І мені так сумно
Жалко так єї,
Що від сліз темніють
Очи враз мої.

І молю ся нішком:
„Бóже, втіш її,
Всі віддам Тобі я
Веселії дні.
Най замісто неї
Плакати му я,
Бо такаж нещасна
Матінка моя!...“

Блімає лампада,
Ніч глуха стоїть,
В хаті і на дворі
Все навколо спить.
І два рідні серця
В тиші мовчазній
У молитві щирій
Ізлілсь одини.
І обидва вірять,
Що молитва їх
Доліта невпинно
До небес святих.
О блаженна віра,
Як же ти міцна
І який нещасний,
Хто тебе не зна.

III. ПОУЧНА (ДИДАКТИЧНА) ПОЕЗИЯ.

108. Проповідь на горі.

(Матей гл. V., *Ол. Кониського*).

Висока скеля. Біля неї
Народу тиск. Із Іудеї,
З Єрусалима, з Галилеї
Прийшли старії і малі
Послухать нового Равві¹⁾).

Гень на шпилі стоїть Месія.
Він наче вічная краса:
Вродливий, гарний син Марії,
Привітен, наче небес;
По білому як сніг хитоні²⁾
Розкішні кучері висять,^{*}
Промінем правди і любови
Пророчі очі аж горять;
А на чолі єго високім
Печать великого ума,
Неначе сявом широким
Лягла там Істина сама.

Скрізь на горі у ніг Месії
Лунав гомін навкругі —
На морі так лунують хвилі
Бючись в круті берегі.
У гору руку звів Месія,
Дав знак, що хоче говорить.
Замовкло все; мов онімело,
Дух притаило і мовчить.
Всі ждуть: от-от спасінне сло-
Промовить до людий Равві, [во
Сподіване, бажане, нове,

Те слово правди і любові.
А Він отвірз³⁾ уста святиї,
І з них, немов з ключа⁴⁾ вода
Лилася сріблом і бреліла
Наука праведна, свята:

„Блажен, хто гордоців не має,
„В когось дух пихи не сидить,
„Хто в скринях золота не дбає,
„Хто на громаду звук робить.
„Хто брата темного навчає,
„У хату вбогу внесе світ,
„А сам як „духом нищ“⁵⁾ бу-
[ває, —

„Тому на небі царство в вік!
„Блажен, хто щирими слеза-
Чужу оплакує біду, [ми
Втішає брата в дні печалі,
Розважить тугу з ним, нудьгу.
Блажен! До него в дні турботи,
В часі, коли душа болять,
В годину суму, сліз, скорботи
Із неба радість загостить.

„Блажен, хто серцем незлоби-
[вий,
Хто приязно живе з людьми,
Блаженні короткі,⁶⁾ не сварливі,
[во Ті будуть дітичі землі“.

109. Другам.

(*Бориса Грінченка*).

Най хто хоче вірити силі
І мечеві хилити ший

1) Учитель. 2) Широка верхня одія. 3) Отворив. 4) Жерело, струя води; вода ключем бе (струєю). 5) Убогий. 6) Ладні.

* *висять*

І, зневірений у правду,
Віддає їм всю надію, —
Други кохані! серця молодії
Правда нехай нас єднає:
Тільки на правду складаймо надії,
Правда сама не вмирає.

Най хто хоче світ небесний
Дума людям погасити
І у темряву густюю
Серце й розум їм повіти, —
Други кохані! про світ самий дбати
Будемо ми без ушину:
Тільки тоді зможем щастя зазнати,
Як світ освіє країну.

Най хто, правду заневажши,
Краї свій рідний зневажав
І чужому йде служити
І за свій вго вважав, —
Други кохані! і душу і тіло
Даймо за край свій єдиний,
Кожде слово наї буде в нас діло
Задля своєї країни!

Най хто хоче в хаті власній
Замикає ся на віки
І рідні нїде не бачить,
Заневажши світ великий, —
Други кохані! ми будемо жити
В спілці із людьми-братами:
Ми бо великої людскости діти, —
Згода наї буде між нами!

II. До молодіжи.

(Михайла Старицького).

На вас, молодці-юнаки,
Основу щастя України,
Кладу найкрасші думки,
Мої сподіванки єдині.

В вас молодá ще грає кров,
У вас в думках не має бру́ду,
Палає в серці ще любовь
До обездоленого лю́ду.

Не занеха́йтеж ви її,
Не розгубіть по сьвіті всу́є¹⁾
Неха́й она́ вам дух гартує
В важкій житєві́й боротьбі.

Поки́ ще час — мерщій²⁾ несіть
Сліпим усім сьвітло просьвіти
І в серця смєртию повіті
Живу́ надію закропіть.

Шану́йте рідну на́шу річ,.
Назвіть без хітрощів своєю
І розженіте над землею
Ви непро́зору, глуху́ ніч.

Важкі часі, а ви любіть
Свою нещасну́ю роді́нцу
Й за неї́ сили до загі́ну,
А на́віть ду́шу положіть.

III. Вчіть ся.

(Н. Пцеголева).

Вчіть ся, любі! мўдра кни́жка	Йдіть на го́ри, тихий бе́рег,
Ска́же вам чо́гось бога́то	В га́й, зеле́нню дібро́ву:
З то́го, що ко́лись дру́гими	Там ви вчу́єте щось дру́ге,
І посі́яно й пожа́то.	Инші́ рі́чи, іншу́ мо́ву.

Ті́лько ви не озива́йтесь	На тра́ві й кві́тках росі́нка,
У кни́жках на ко́жен го́лос:	Шелесті́не й го́мін гі́льки,
Геть відки́ньте чо́рний ку́кіль,	Щебета́не й пі́сня пта́шки,
Вибира́йте чи́стий ко́лос!	Скрип жу́ка, гуді́не пчі́лки.

Та і те запам'яту́йте,	Де га́мору не бува́є,
Що для ве́якого на́ро́да	Дру́гим чимсь на вас поді́шуть
Ще одна́ є з кни́жок кни́жка,	І в душі́ добра́ і пра́вди
Та, що ми зве́мо при́рода.	Сві́й сьвя́тий за́ко́н напи́шуть.

¹⁾ Нада́рмо. ²⁾ Чим скóрше.

А як ста́нете шука́ти
Сере́д жи́зненно́ї ни́ви
Чолові́ка, — не жа́лійте
Ли́ти чи́стої оли́ви

У ліхта́рню; бо без свѣ́тла
Наткне́тесь на ліс дрімучи́й,
Де розша́рпають вас зьві́рі
І пожа́лить гад шипучи́й.

І во́рогам ви не да́йтеся;
Хтож на зе́млю впав без си́ли,
Щоб то́го нагодува́ли,
Щоб то́го ви напо́їли!

Прийде́ ща́сте вам, так зна́йте,
Що за ним схова́лось го́ре;
Прийде́ го́ре — не жаха́йтеся,
Най кипі́ть оно́, як мо́ре. —

Виж іди́ть все да́лі — да́лі
Та гляди́ть пряму́ доро́гу:
Сьмі́ло хрест бері́ть на плече́,
Душу́ й се́рце да́йте Бо́гу.

І як ті́ло й дух безме́ртний
Загарту́ють ся до ста́ли, —
Щоб не дія́ло ся з ва́ми,
Щоб робі́ти вам не ста́ли, —

Го́рдо й ви́соко над всі́ми
Мо́жна бу́де вам підня́тись
І во́рога в ці́лім свѣ́ті
Нія́кого не бо́ятись!

II2. Любо́в бли́жнього.

(Мико́ли Черня́вського).

В сумні́ часі́ життя́ важко́го
Ніко́ли дру́гих не кле́ні
З слова́ми по́сьміху гірко́го,
І тихи́м се́рцем помяні́
Не воро́гів своїх чванли́вих,
Не дру́гів влєсли́вих своїх,
А тих убо́гих, нещасли́вих,
Люди́й зане́дбаних, мали́х.
І знай, — бога́то їх на свѣ́ті
В тяжкі́й темно́ті заги́ба;

Оні́ голо́дні, неукри́ті,
Їх кров пе́ люта боротьба́.
Прийми́ до се́рця ти їх му́ки,
Від слі́з очи́й не відверни́;
Як си́льний сам — пода́й їм ру́-
Не закаля́ють ся оні́!... [ки:
І визна́єш ти, що тут на свѣ́ті
Любо́в безгрі́шна тільки́ й є́
То́го досто́йна, щоб свѣ́тити
Є́дини́й їй житє́ своє́.

II3. Час до пра́ці час!

(В. Самі́йленка).

Довго, до́вго ми мовча́ли,
Та терпи́ня вже не ста́ло,
Бо де кі́неш тільки́ о́ком,
Все засну́ло, задріма́ло.

А роботи́ж! Бо́же! Бо́же!
Скільки́ пра́ці оті́єї!¹⁾
Але ча́су, щоб не га́ять —
Кра́сше за́втра ми про се́в.

¹⁾ В українські́м на́річчю ужи́вають фо́рми ті́єї зам. то́ї, оті́єї зам. ото́ї.

А тепер скорііш до діла!
Нуже зараз починати!
Перш усього сон громадський
Треба швидше розігнати:
Треба так, щоб діло спільне
Закипіло як живее,
Бо без цього... Ні вже завтра
Всі ми візьмемось за сєв.

Тепер зложимо проґраму,
Як вести громадське діло,
І по ній ми тоді працю
Станем вести жваво, сміло.
А найперше у проґрамі
Ставте правило сьвятєє —
Ні, постійте, краще завтра
Поміркуюмо про сєв.

А сьогодні й без проґрами
Слід би нам порахувати,
Що давненько ми збирались
Глобод людський описати,

Освітити вго жерела,
Дошукатись, в чім тут злеє:
Що не тільки тут природа...
Ні вже, завтра най про сєв.

Бо сьогодні справді пізно,
Скоро зверне вже з півночи,
Тай не зможем все відразу,
Бо нам треба ще помічи.

Але щож, робити треба,
Бо без праці, бач, не тєє!...
Алеж завтра безпремінно
Розміркуєм ми про сєв!

До роботи, ой роботи!
Треба швидше, пильно братись.
Тут розправи не допоможуть,
Час із ними розпрощатись,
А скорііш, скорііш до праці!
Ворухні і сєв й тєє!...
Ну, та завтра безпремінно
Поміркуюмо про сєв!

II4. Горе поета.

(В. Самійленко).

Люди добрі! пожалійте
Видолашного поета,
Що від горя, від наруги
За слізми не бачить сьвіта.
Розкажү вам все. Учора
Я зайшов собі в крамничку,
Щоб на вечір що придбати,
Ловєү купити сьвічку.

І гидкий поганий крамар
(Чи бувá що в сьвітї гірше?!)
Загорнув менї ту сьвічку
У мої чудові вірші.
Від зневаги, від досади,
Не заснув я цілу нічку.
Боже: у мою поему
Ловєү вгорнули сьвічку!

Ту поему вірш до віршу
Я складав старанно, нильно
Перелїчував трохеї,
Розміряв їх так прихильно,
Серед трүду і думаня,
Не одну писав я нічку...
І в чудовую поему
Ловєү вгорнули сьвічку!

Я, скінчивши ту поему,
Сам відніс її в цензүру,
Сам віддав її в печатню,
Сам продержав коректүру.
Видавець менї за неї
По копійці дав за стрічку —
І в такий утвір коптований
Ловєү вгорнули сьвічку!

Ні, не хочу більш терпіти
На землі неправди злої.
Най же смерть мене сховав
Від наруги навісної!
Напишу останні вірші,
Та тоді із мосту в річку.
Як? в мої чудові твори
Ловву вгорнули свічку!

Напишу я в заповіті,
Най ховають мене в полі,
Най високій хрест поставлять,
Щоб виднівсь на всім роздолі.
На хрестіж на вічний спомин,
Мідну най прибіють табличку
І напишуть: „В его твори
Ловву вгорнули свічку“.

III. Поетичні афорізми.

I.

Любіте ся, браті мої,
Україну любіте,
І за неї безталанну
Господа моліте.
Ворогів забудьте, друзи,
І не проклиняйте,
І мене в неволі лютий
Інколи згадайте.

(Шевченко.)

II.

Обнімітеж, браті мої,
Найменшого брата;
Нехай мати усьміхнеть ся,
Заплакана мати!
Благословіть дітий своїх
Твердими рукамі;
І обмітих поцілуйте
Вольними устами!
І забудеть ся сромотня,
Давня година,
І оживе добра слава, —
Слава України;
І світ ясний, невечірній
Тихенько засяє...
Обніміть сяж, браті мої,
Молю вас, благаяю!

(Шевченко.)

III.

Смиріте ся, молітесь Богу
І згадуйте оден другого,
Свою Україну любіть.
Любіть її, во время люте,
В останню тяжкую минуту
За неї Господа моліть!

(Шевченко.)

IV.

Здається, кращого немає
Ничого в Бога, як Дніпро
Та наша славіная країна.
Я так її, я так люблю
Мою Україну убогу.

(Шевченко.)

V.

В своїй хаті своя правда
І сила і воля.

(Шевченко.)

VI.

Мені, о Господи, подай
Любити правду на землі,
А всім нам вкупі на землі,
Єдиномішліє подай
І братолюбів пошлі.

(Шевченко.)

VII.

Не за́видуй бога́тому! — бога́тий не ма́є
Ні прія́зни, ні любóви; — він все те найма́є.
Не за́видуй могу́чому! — бо тої заставля́є;
Не за́видуй і сла́вному! — сла́вний до́бре зна́є,
Що не є́го лю́ди любля́ть, а ту тяжку́ сла́ву,
Що він кро́вю та сльоза́ми ви́лле на заба́ву.
І молоді́, як зі́йдуть ся, то лю́бо та ті́хо,
Як у ра́ю; — а ди́вши ся, ворóшнить ся лі́хо.

Не за́видуй же ні́кому! — ди́вись круго́м се́бе:
Нема́ ра́ю на сїм свѣ́ті, хиба́ що на не́бі!

(Шевче́нко.)

VIII.

Бо́г кара́ непра́вих,
Пра́вим помага́є.

Раз до́бро́м налі́те се́рце
В ві́к не прохоло́не.

По́ки живѣ наді́я в ха́ті,
Неха́й живѣ, не виганя́й.

На́ша ду́ма, на́ша пі́сня
Не вми́ре не загі́не.

(Шевче́нко.)

IX.

Все, чим ті́ло й ду́х бога́тий, —
За одно́ ми му́сим да́ти:
Що́б ізно́в наро́дом ста́ти!
Що́б при́йті на свѣ́то зго́ди
Нам між́ інші́ наро́ди.

(Б. Грі́нче́нко.)

X.

„Зро́блю“ — сьогó жаха́й ся сло́ва:
„Зро́бив“ — отсе́ могу́чих мо́ва.

(Грі́нче́нко.)

XI.

Лі́хо в свѣ́ті не до́вічно
Му́чить нас і бо́ре,
Бо так са́мо, як і ща́сте,
Так ми́нає й го́ре.

(Грі́нче́нко.)

XII.

Учі ся, мій брате,
Гарненько читай,
Що пісано в книжці,
Те все замічай;
Там рада для тебе,
Там щастє твоє...
Учі ся, мій брате, —
Ще час тобі є.

XIII.

Не зітхай, а працюй,
Поки сили ще є,
Тільки праця одна
Гарні жніва дає.
Не зітхай, а працюй,
Мárно часу не гай,

Праці щирої жде
Вже давно рідний край.

XIV.

Ой скóро сьвіт бóде,
Прокінуть ся люде,
У всяке, вікóнце
Засияє сонце.
Ой удáрюж зразу
У струни живії,
Прокидáйте ся, встава́йте
Старії й малії. *(Куліш.)*

XV.

Де є добрі люде,
Там і правда бóде,
А де лихі люде,
Там добра не бóде.

XVI.

Є перли безцінні¹⁾
На дні, на морскóму,
Ще крáсші перліни
У серці людскóму.

(М. Чернявский.)

XVII.

Хто хóче спасти ся, йде в за́хисток віри...
А серце розбіте — шукає у ліри
Пісень тихомрійних, співвóчого сýму,
Слїз душ одинóких, уложених в дýму.

(М. Чернявский.)

XVIII.

Сóром в пítьмі дýха
Вік ізвікувати,
Самóму кайдáни
На собі скувати! *(М. Чернявский.)*

¹⁾ Нема́ їм цїни, такі дорогі.

XIX.

Велика дѹха людского є сила.
Він, як скала, здіймаєсь понад фалі,
Як гураган летить все далі — далі,
Як хмара легкі розпинає крила.

Нема для него ні стриму, ні виїну,
Зігнійлий вѹздух грѹмом він ворушить
Він скали оре, ріки, моря сүшить,
Та лиш в недолі, в тревѹги годину
Женить від него зневѹри потвору,
Най не падє, лиш най летить все в гѹру!

(Б. Лєпкий.)

II6. Загадки.

1. Ріжуть мене пожакою
І бють мене ломакою,
Зате мене отак гүблять,
Що всі мене дүже люблять.

(Відадка: Хлїб — ріжуть сєрпом або косѹю, бють цїном).

2. Не між птахами лїтають,	І пороблять дїло в двох...
А між нами проживають	Стану їсти — в двох робѹта,
Всїм на дїво дві сестрі.	Одна лѹжкою до рѹта,
На свѹт разѹм народились	Друга хлїбець подає,
І ніколи не рїзнились	Одна другїй догоджає
Одинакові на вид.	Але так, як скрізь буває —
Одна другу доглядає,	Се моє, а се твоє.
Одна другу обмиває,	Одна робить все сьмїлїйше
Так як добрим сєстрам слїд.	І ушіє і напіє,
Де одна, там друга бҹде,	І дивҹє ся уєяк.
І усюди добрі люде	Друга радає, та не вміє,
Звїкли бачити обѹх.	Мов сорѹмить ся, не сьміє,
Як одна чоҹ не вдїє,	Мабуть їй судилось так.
Зараз другу підосїє	

(Відадка: Хоч набрав ся трѹхи мҹки
А вгадає, що сєстри — рҹки,
Так собі і запиєть).

3. У доли́нцї на піскҹ
Вієньє хатка на шнуркҹ,

Без вікон, без дверей,
Як не мудруй, не можна влізти,
Онаж повнісенька людий,
А ласоців не переїсти... Ну?

(Відеарки: хата — кавун на довгій білінні, з зернятами (люди) та червоним солідним м'ясом).

II7. Педагогічні афоризми.

Виховувати, значить пособляти, щобі недоспілий чоловік став самостійним.

Яку виховаємо молодіж, таку будемо мати і церкву, і громаду, і вітчину.

Тільки вихованем може чоловік стати чоловіком. (Кант.)

Виховане молодіжи є першою порукою людського добра.
(Ляйбніц).

Боязнь Бóжа, се початок умілости і мудрости. Глядіть найперш царства Бóжого і правди Бóго, а то все додасться вам.
(св. Письмо.)

Найліпший і найвідповідніший спосіб впливати на дітей в релігійнім напрямі — єсть приклад! (Вайц.)

Кого змалку не заправлять до науки, сей втратить спроможність до сего на ціле житє.
(Руссо.)

Щобі людий пізнати, треба їх діла знати. (Руссо.)

Довга веде дорóга через науку, але корóтка і успішна через приклади.
(Сенєка.)

Школа без карности, се млин без води. (Козьменський.)

Скучність і нудність є найбільшою хібою нау́чання.
(Гімаєр.)

Найбільша хіба у вихованю молодіжи є та, наколі не заправляє ся вї до самостійного мислення.
(Лессінг.)

Жерелó справедливости і благословєньства всєго сьвіта, жерелó любови і людського братолюбія нахóдить ся у велїкій мисли — в релїгїї.
(Песталоццї.)

Знанє матерньої мови повинно в кожній нау́цї б́ути шприродною, несхитною підва́ліною.
(Шэфарик.)

Хто чужих язиків не знає, не знає нічого о своїм власнім.
(Геге.)

Учителями повинні б́ути найдобірнійші люди, поважні і добрих обичаїв, зєрка́ла чесноти, томú, що учєники б́удуть їм приподобляти ся.
(Козьменський.)

Виховники повинні бути самі добре виховані; але взірцем виховання, що властиво впливає на виховане, єсть безнастанний добрий приклад.

Найважнішим вислідом всякого образювання єсть: пізнати себе самого.

II8. Павло Полуботок

Наказний гетьман України,

трагедія *Осипа Барського*.

Зміст I. дії.

З заведенем на Україні „Малоросійской Коллегії“ під проводом бригадира Веляминова для нагляду над „наказним“ гетьманом (заступником гетьмана) і козацтвом, запанувала на Україні самоволя тої колегії, обмежене і нехтоване козацьких прав і вольностей. Царський уряд не допускав до вибору гетьмана, щоби в тим більший записимости держати „наказного гетьмана“, ніжинського полковника, Павла Полуботка. Козацка старшина вислала постів до Петербурга, щоби там випросити дозвіл на вибір нового гетьмана, однак безуспішно. Полуботок взиває універсалом козацтво до послуху козацьким властям і по нараді із старшиною думає ще раз вислати послів у Петербург, але старшина радить сплюю відіерти московські насильства. Тимчасом Веляминов перехопив гетьманський універсал і виступає з різкими докорами проти Полуботка та хоче погрозами залякати его. Крім того кн. Меншиков хитрощами задумує заволодіти посілюстями Полуботка, і в тій цілі оженити свого сина з его донькою, та обіщає ему за згоду на се вьєднати гетьманську булаву. Жадна слави і почестий подруга Полуботка, Ганна, рада віддати свою доньку Марусю за княжевича, котрий ще й з підмогою старої пістунки Меласії намагає ся наклонити до того Марусю. Одначе Маруся й чути не хоче про се, щоби віддати свою руку нелюбви, бо она покляла ся любити до смерти лубенського полковника, Андрея Маркевича. Полуботок не думає Україну нахилити в московське ярмо і свою єдину дитину віддати на поталу московському княжевичеві а тим способом купити собі гетьманську булаву і годить ся на те, щоби Маркевич прислав старостів.

Зміст II. дії.

Щоби зломити ушір Полуботка, кн. Меншиков і Веляминов задумують доносами до Петербурга повалити Полуботка з підмогою архімандрита Нилія, котрому поручають збирати докази, начеб то Полуботок йшов проти царя і тайно зносив ся з Ордою і мазешицем Орликом. Тимчасом відбуває ся сватанє Марусі з Маркевичем а поява посватаних роздратовує до крайности кн. Меншикова, котрий замість благословеня для них подає Полуботкови царський указ, щоби із старшиною ставив ся у військових справах в Петербурзі.

Зміст III. дії.

Предеїдник тайної канцелярії, кн. Скорняков-Писарєв, подає цареві звіт, що слідство переведене проти Полуботка не виказало його вини. Мимо того заневняє кн. Меншиков, що Полуботок зрадник гірш Мазепи і повинен вмерти. Являють ся тимчасом у царя Полуботок із старшиною і просять о привернене козацких вольностей і дозвіл на вибір нового гетьмана. Цар сердито відправляє послів і висилає на Україну майора Румянцева, щоб доставив доказів зради Полуботка, що український нарід не хоче мати гетьмана, а годить ся на „малоросейську колегію“, та що не знає нічого про чолобитню доставлену цареві в справі вибору гетьмана, котру нібито зложила сама старшина. Тимчасом Полуботок довідує ся від Уляни Толстої, доньки гетьмана Скоропадського, що цар дістав донос архімандрита Ниля і вислав Румянцева на Україну для его ствердження; він шле свого вірного чуря Лаговича з писемом на Україну, щобн ще перед приїздом царського післанця осьвідомив український нарід про наміри Московщини. Ледви що виїхав Лагович з писемом Полуботка на Україну, ляйбгвардиети під проводом адютанта царського і кн. Меншикова вязнять Полуботка із старшиною, відставляють їх у петропавлівську твердню та проганяють его жінку Ганну, котра прибула за Полуботком з Марусею, і Уляну Толстою, а омлілу Марусю на приказ княжевича відвозять в надневський монастир.

Зміст IV. дії.

Кн. Алекс. Меншиков посилає свого сина до надневського монастиря, щобн там о. Іреней звінчав его з Марусею мимо єї опору. Тимчасом звінчає ему архімандрит Ниль, що донос на Полуботка зладжений не по правді, за що Меншиков велить его увязнити, позаяк він нібито хотів утікати в Польщу, замість свідчити проти Полуботка. Безосновність доносу на Полуботка потверджують також зізнання проти Меншикова надіслані Румянцевим з України. Меншиков намагає ся викрутити перед царем з тих закидів і випросити для себе поєїлости Полуботка, однак всю винну Меншикова потверджує Румянцев, котрий вернув з доказами з України. Виявляє ся також, що козаки не лучили ся з Орликом та Ордою, котру они прогнали з України аж за Перекоп. В сій хвилі адютант звінчає царю, що Полуботок в темниці умираючий і просить о сповідника.

ДІЯ ПЯТА.

Перша відслона.

Киля в надневскім монастирі пуста; під стійною солома намісь постелі; одно вікно більше; з боку менший отвір для подаваня страви. Під вікном столець, біля него збанок з водою.

ЯВА I.

Маруся (стоячи у вікні). О, ні! Се не наш любий край, — не наша Україна! Сї багна оттам, вкриті густими

лісами, що бовваніють білими снігами, о! се не наші широкополі лані, не наші широкі степи України! А ся, оттут зледоватіла вода, — се не наш широкоберегий Дніпро! — І деж се я! Куді запроторив мене мій напастник? Нащо розлучив він мене з батьком-матінкою моєю? О, таточку мої! і вас закували в кайдани та заперли в підземній тюрмі петропавлівської кріпости! — А ви-ж, моя матінко, де ви? по улицях, на морозах, в снігах бродите! — Андрійку мій любий, мій соколе ясний, чи ж ти відав, чи хоч причуваєш, що з нами оттут заподіяли, — що й мене заперли оттут в сих запліснелих мурах! — О, колиб мені крильця голубині, яб пташкою пурхнула отсім вікном, перелетілаб стрілою даліку країну, та тебе, мій любий Андрійку, о всім звістила, нехай би ти поспішав на ратунок! Та нема в мене крилець; нема способу відістати ся звідсіля, нема як озвістити Андрійка про наше горе! Відай прийдець ся оттут погибати! (задумуєть ся).

Я В А П.

Таяж і князевич Данило Меншиков; при вході его Маруся здригаєть ся і відступаєть ся аж під вікно.

Кнч. Данило Меншиков. Не лякайте ся, Марусе! яж прийшов ще раз озвістити вам свої любів, та попросити о поспільну любів від вас.

Маруся. Ви можете говорити про якусь любів до мене? І чим жеж ви її обявили? Тим що заперли мене оттут в сій страшній тюрмі!

Кнч. Д. М. Марусе, яж твій друг, твій приятель; хочу бути твоїм, і хочу, щоб і ти була моєю.

М. Не знущайте ся, князевичу, і з мене, і з любві сьвятої. Хібаж вам не страшно злбного чїну допускати ся надомною під покрівкою сьвятої любві?! Хібаж не ви довели до того, що мого старенького безвінного батечка в кайдани закували та як зрадника в підземну тюрму заперли; хібаж не ви довели до того, що мою безталанну матінку вигнали на улицу на морози в сніги. Хібаж не ви напали на мене, безборонну дівчину, і насильно оттут заперли? І ви, натворивши мені стілько горя, стілько болючих ран на моїм серцю, смієте називати себе моїм приятелем, бути моїм, і жадати від мене стати вашою?! Не знущайте ся, князевичу, надо мною, не буде вам слави від того.

Кнч. Д. М. Марусе, прості мені! Сеж ти сама́ то́му ві́нна, ти своїм опоро́м зму́сила мене́ до то́го, ти зму́сила се́го хопі́ти ся, бо не хоті́ла по до́брій во́лі ста́ти моєю́ княги́нею. Забу́дь же тепе́р на все, що ста́ло ся, та тепе́р пода́й мені́ свою́ ру́чку і бу́дь моєю́!

М. Забу́ти?! Не так то ле́гко забу́ти те, що се́рце ро́зирва́ло в дрі́бні шма́тки; не ле́гко забу́ти на ба́тька на ма́тінку. Бог не допу́стить до то́ї нару́ги на́до мпо́ю, щоб я, ми́мо то́го все́го, ста́ла ва́шою, князе́вичу!

Кнч. Д. М. Забу́дь же, забу́дь на те, та ста́нь моєю́, ста́нь княги́нею Ме́ншиковою, а всі́ ра́ни тво́го се́рця заго́ю і ба́течко твій́ свобі́дний бу́де, і ма́тінку тво́ю відшука́ю, — та ще поживе́мо ра́зом в гара́зді. Ось те́е намі́сто твоє́ замі́ню в са́мі дукачі́, в блиску́чі пе́рли, прибе́ру в шовки́ та па́рчі, окрію́ тебе́ розкі́шним шча́стям, і в небес́них ро́зкошах зажи́ємо на ма́єтностях на́ших в тво́їй буйні́й Украї́ні. Ті́лько пода́й мені́ свою́ ру́чку, ста́ньмо пе́ред престо́лом Всеви́шнього та обмі́няймо ся обо́пільною прися́гою на спі́льну лю́бов. Там в це́ркві все го́тове; сьвяще́ники чека́ють на нас!

М. Бо́же, не допу́сті до то́го! відверні́ від мене́ таку́ знева́гу! — Князе́вичу, за́прі за собо́ю отсі́ дві́рі наза́д, лиші́ мене́ отту́т в сій́ тюрмі́ пропада́ти голо́дною сме́ртню, а не завдава́й мені́ тако́ї нару́ги!

Кнч. Д. М. Марусечко! не сердь ся на мене́, яж твій́, — бу́дь жеж ти моєю́!

М. Відсели́ ся, князе́вичу! Я Марке́вича посва́таниця — не тво́я, і твоєю́ ні́коли і ні́зачо в сьві́ті не бу́ду!

Кнч. Д. М. Го́рда дівчи́но! на твою́ го́рдість і я мі́г би́ го́рдо відпові́сти! Не ма́нісь пу́стою наді́єю на Марке́вича, він не бу́де тво́їм, ти не бу́деш єго́! Кра́сше пошану́й сама́ себе́, і по до́брій во́лі відда́й мені́ свою́ ру́ку, ста́нь моєю́ жі́нкою, а ві́ратуєш і ба́течка сво́го, що вже сме́рть єму́ за плечі́ма!

М. Сме́рть за плечі́ма! Ох, та́точку мо́ї, та́точку!

Кнч. Д. М. (приступаючи́ бли́зше). Ста́нь моєю́ жі́нкою, а ві́ратуєш ба́тька!

М. Ка́те мій́, відступі́й ся від мене́. Я не тво́я і тво́ї ні́коли не бу́ду.

Кнч. Д. М. Нерозу́мна дівчи́но! зна́й же тепе́р, що се

було послідне слово ласкаве до тебе! я без тебе звідсіля не вийду! Не хочеш по добрій волі, так тепер силою будеш мусіла стати моєю жінкою.

М. І сила тобі не допоможе: не змусиш мене бути твоєю!

Кнч. Д. М. (відчинивши двері). А прошу вас, мої сватове! (входить двох бояр). Чи бачиш, що зможу тебе всилувати!

М. (вскочивши на стілець при вікні). Тим і краще. Менше буде муки. Одна хвиля, одне перехилене з сього вікна і не стане мене на сім світі!

Кнч. Д. М. (в переляку). Стій, Марусе! Бога бійся!

М. Відступіть ся, вийдіть з відсіля геть! А то в одній хвилі кину ся за вікно в отсю безвість!

Я В А Ш.

Тіїж, Маркевич і Уляна.

М-ч. Що се такого?

М. (ступаючи на землю). Адрийку мій любий! ратуй мене. Князевич хоче мене насильно повести під вінець. Ратуй мене!

М-ч. Що ви починаєте, князевичу?

Кнч. Д. М. Якé тобі, козаче, діло до сего?

М-ч. Чи тобі, князевичу, не звісно, що ся дівчина моя посватаниця? Якéж тобі діло до моєї дівчини?

Кнч. Д. М. Се дівчина моя й моєю бути мусить.

М. Адрийку, я твоя, і во віки твоєю буду!

М-ч. Князевичу, чи ти хочеш своєю силою показувати над соєю безборонною моєю дівчиною? Я стаю в її обороні. Відступісь, князевичу, і пусти її по добрій волі!

Кнч. Д. М. Не забувай ся, козаче, до кого се ти говориш! Я тобі казав, що она моя, і моєю бути мусить (до бояр, вказуючи на Марусю). Возьміть її!

М-ч. (до бояр). Не ва́жте ся і кро́ком наблизіти ся? (до князевича). А тебе, князевичу, ще раз по добрій волі виваю, виступи звідси, лиші мою дівчину!

Кнч. Д. М. (до бояр). Возьміть сего хахла! звяжіть вго

М-ч. Хахла?! (виймає меч). Виступіть звідсіля ланотники, а то хахол мечем розправить ся з вами!

Чернець. (явившись в дверях). Козаче, не важ ся мечом зневажити святého, чернечого до́му!

М-ч. Коли се сьвятий, чернечий дім, то як ти сьмів тут насильно вязніти безневинну дівчину? як ти сьмів впускати сюди сего насильника, щоб своїм насильством проти безборонної дівчини сквернів отсє, як кажеш, сьвяти місце? Чи не боїтеся гріха перед Богом, а ганьби перед сьвітом? Чи вжеж нічим у вас закон Божий, і закон людський? Виступайте звідсіля!

Кнч. Д. М. (приступивши до Марусі хоче взяти за руки, а вона приступивши до Уляни тулить ся до неї). Час, Маріє Павлівна, нам своє кінчати! Ви знаєте, що моєю бу́ти му́сите!

М-ч. (відвертаючи князевича за плече). Відступісь, князевичу, і ви, панове, виступіть звідсіля!

Кнч. Д. М. (витягнувши меч). Ха́хле! Ти так сьмієш до Мєйшикова!

М-ч. (підносячи свій меч). Боронісь, напáстнику! (бють ся).

М. (до Уляни обіймаючи її). Уляночко! спасітелько моя! Се вже була крайна порá! (бачучи, що князевич пре Маркевича до дверей). Ах він убє Андрійка! Пречіста Діво Мати, рату́й єго і нас!

Кнч. Д. М. (коли Маркевич напер на него, а він уже сам починає подавати ся). Панове, в нóміч! (Маркевич пробиває князевича).

М-ч. (бачучи, що князевич падає зраний). Тепер, панове, в пóміч! Рáну перев'язати! Моя ти голубко, яструбом сполóхана!

М. О соко́ле мій ясний, мій спасітелю! А чей же ти єго на смерть не забів!

Боярин. (підводячи князевича). Ого! вже й Бо́гу дýха відда́в!

М. (знімаючи руки до неба). Бо́же, прости́ єму́ за єго на́пасть на мене!

Уляна. Не га́ймо ся! ко́жда хви́ля для нас дорога́! Щоб живóго застáти!

М. О, справді! щоб живóго застáти! Князевич жеж казав мені, що батечко конáючий! (виходять Маркевич, Маруся й Уляна! бояри остають при умерлім князевичу).

Друга відсяона.

Вязниця в петропавлівській кріпості майже вся темна, тільки малим віконцем згори проблискує слабе денне світло, по стінах видно сильну вохкість і пліснь. Під стіною на соломі лежить закований Полуботок, а кайдани прибиті ще й до стіни.

Я В А ІV.

Полуботок в убраню з грубого рядна лежить на соломі, коло него на стільці сидить ігумен о. Самборич, держачи книжку і хрест в руках.

Полуботок (слабим, уривистим голосом). Ні, ні! мій отче духовний! Всім тим я не прогрівся ні одним словом, ні одною мислю, ні одною гадкою моєю. Я йшов простою дорогою. Я стеріг ся, щоб нічим не нарушити даної присяги. А серце моє страшно боліло дивити ся на те, як вольне наше козацтво без суда, без права гонять на сї багна копати канали, як там тисячами найславнішого нашого лицарства марно гине; ох боліло моє серце, як князї над нами глузують. Але я прогрівся проти мого рідного народу! І ось то чим прогрівся я: Я виступив з моїми полками на Мазепу, і бив ся з тими, що встали на царя за права і вольности України! — І тепер серце мені крається за те, що я, хоч міг, не вважив ся лучити ся з Орликом та Ордюю, щоб встати за мою Україну! — Я мовчки корів ся вго указови — прийшов сюди в надії правду відіискати — а він губить мене з світа. — Ох! — Колиб хоч моя Україна з своїми вольностями спасла ся! (закриває очі руками).

Я В А V.

Тїж, темничник і лікар.

Темничник (до Самборича). Спить?

Самборич. Ні! плаче, що невинний такою смертю умирає, а своїй Україні допоміг не годен.

Т. Умирає? Ні цар не хоче дати йому отгуг умерти та прислав свого лікаря для него. А своїй Україні вже він не допоможе. Цар від свого заміру не відступить (лікар оглядає Полуботка).

П. Чого вам треба?

Л. Ратува́ти твоє житє!

П. (дуже слабим голосом). Ра-ту-ва́ти?

С. (до лікаря). Чи єсть яка надія?

Л. Слаба́ надія! Але така́ ца́рська во́ля, щобі́ він не уме́р тут у вязниці. Тре́ба підде́ржати єго́ житє.

Т. Щоб живи́й верну́в на Україну!

П. Живи́й? Чи́ж бу́де во́ля ца́ря і в тім, щобі́ верну́в і во́лю моє́ї Украї́ни?

Л. (оглядаючи Полуботка). Не гада́й о тім, мій дру́же! Не в мо́йї силі́ зроби́ти у ца́ря те, щобі́ верну́в во́лю тво́її Украї́ні. Цар зроби́ть з не́ю по сво́їй во́лі.

П. Так? Не бу́де во́лі мо́її Украї́ні, то́ж на що́ жи́ти і мені́? Щоб диви́ти ся, як в крепа́цтві безви́нна про́падає? — О-х! — Ра́дше відшука́йте мо́ю жі́нку — мо́ю дити́ну!

Я В А VI.

Ті́ж, Цар і адюта́нт єго́ Арте́мів Макси́мович.

Ц. (до лікаря). І що́ж?

Л. Лі́хо! житє́ єго́ вже́ як погаса́юча сві́чка!

Ц. Не да́й єму́ уме́рти тут! Неха́й живи́й зві́дси ви́йде!

П. Живи́й? О, ца́рю, ти зба́вив єсі́ мене́ жи́тя, тепе́р не тво́я змо́га верну́ти мені́ єго́! Але верні́, ца́рю, те, що в тво́їй змо́зі, — верні́ во́лю мо́її Украї́ні; верні́ сво́боду́ коза́цтву! Неха́й же бу́де во́ля наро́дови мо́му.

Ц. Го́ді! Не во́ля наро́да, а во́ля мо́я му́сить бу́ти. До́сить бу́де то́го, що хо́чу то́бі верну́ти сво́боду́.

П. На що́ж мені́ сво́боді́, коли́ житє́ з мо́го ті́ла ули́тає!

Ц. Скорняко́в!

Я В А VII.

Ті́ж, Скорня́ков, голова́ тайно́ї канцеля́рії, кнз. Алек. Менши́ков, Ганна і Ни́ль.

Ганна (припадаючи до Полуботка). Дру́же мій за́муче́ний, соко́ле мій єди́ний! (плаче).

Ц. Скорняко́в чита́й!

С. (читає). До́нос влє́цко́го архіма́ндрита Ни́ля, що́

Павло Полуботок, наказний гетьман України, загадує зраду проти царя і для того хоче злучити ся з Ордою та Орликом, і на те вислав полковників Апостола і Лизогуба, списаний по неправді, тільки з намови і приказу князя Александра Меншикова.

Кнз. Алек. Меншиков. Се лож; донос на Полуботка, се справа самого Ніля!

Ниль. Хибá ж не ти, князю, дав мені отсю мошонку, а в ній 200 червоних за те, щоб я отсей донос на Полуботка так списав, як ти сам его уложив? Подивись, князю, та спізнавай, чи на сій мошонці не твої знаки та герби?

Кнз. А. М. Бісе! проч!

С-в. (подаючи Самборичеви цидулку). Отче Самборич, чи отся цидулка написана вашою рукою?

С-ич. (розглянувши цидулку). Ні! не моє отсе письмо, хоч намагано мов бо то моє (підносячи руку в горю). На се присягаю.

Н. Так, се справді не отця Самборича письмо, а моє. Ви, князю (до Меншикова), найлучше о тім знаєте, бо самі приказали мені сю цидулку скомпонувати і підписати отця Самборича, мов би то справді она походила від підписаного. За се обіцяли вивести мене в єпископи!

Кнз. А. М. (притлумленим голосом). Се твоє справа, навіджений!

С-в. (читає). Князь Александр Меншиков, сілуючись чим-небудь погубити Полуботка, приказав по причині нам досі незвістній підробити ложний донос на Полуботка та удокументувати підробленою цидулкою.

П. (перебиваючи Скорнякова). По тій причині, щоб мене змістити віддати мою дочку Марусю за его сина Данила і мої маєтності забрати.

Кнз. А. М. Се лож! Твоє дочка сама хотіла вийти за мого сина, але ти її заперечував. Тепер же, коли твоє заборона її досягнути вже не годна була, она повинчала ся з моїм сином в наднєвскім монастирі, по обопільній їх волі.

Т. (приступивши до царя). Ваше імператорске величе-

ство! Мária Полуботок і лубеньський полковник Маркевич просять вступу.

Ц. Нехай ввійдуть.

Я В А VIII.

Тіїж, Маруся і Маркевич.

М. Вашого імператорського величства покірний слуга, Андрій Маркевич, що відер Полуботкову дочку Марусю з рук насильника Данила Мєншикова, котрій держачи її увязнену в наднєвськїм монастирі, насильним способом хотів її змусити до супружї звязи, прбсить о ваше імператорське благословєньство. (Маруся і Маркевич приклякають перед царем, цар підносить над ними руку, они встають і підходять до Полуботка).

Ц. (слабим голосом). О, Мєншиков, во грїсїх родїл ся єсї ти, і во грїсїх згїнеш! (махнувши рукою на Скорнякова).

С-в. (читає). Князь Алексáнדר Мєншиков забрав насильно, без дозволу Полуботковї маєтности, незаконно і без дозволу царського захопїв Почепщину¹⁾ з єї дооколичними поселєнцями і ратушними селáми, та ще і спроневірив ся до кáзни на сýму 250.000 карббванцїв. Тож узнає ся князя Алексáндра Мєншикова винним!

Ц. Винним, і засуджує ся єго на втрату вських достбнств і всьх відзнáк (піднесенім голосом) і на посєленє в Сибір, — в Тобольск!

Кнз. А. М-в. (падаючи на колїна перед царем). Мїлости і отєческого рассуждєнїя!

Ц. Проч! возьмїть єго! (Артемїєв-Максимович відводить Мєншикова зпєред царя). Взяти в єго шпáду, шлїфи! В кайдáни! в Сибір — в Тобольск! (коли Мєншикова виводять за двері). А тебє, Пáвле Полуботок, озвїщаю безвинним!

П. Цáрю, обвїстїж і мою Україну безвинною, вернї їй привїлєї, — вернї свббоди козáцкї!

Ц. Здїймїть з єго кайдáни!

П. Впєрше, цáрю, здїймї кайдáни з моєї України і вбьного козáцтва...

¹⁾ Маєтність Полуботка.

Ц. З Україною та козацтвом зроблю, як мені угоднo! а з тебе нехай здіймуть кайдани!

П. Коли, царю, не хочеш зняти кайданів неволі з моєї невинної України, нехай же я в отсіх кайданах на страшній суд перед Богом стану за мою невинну Україну, благодати Его проти тебе! (цар здригає ся).

С-в (піддержуючи царя). Ратунку, пане лікарю, ратунку для царя (лікар тверезить царя).

Ц. Розсуджую тебе невинним!

П. Бог розсудить нас з тобою за Україну, за лицарське козацтво, за наші свободи, що ти цілованем хреста святаго нам свято держати зобов'язав ся. Ти Петро, а я Павло, — на одній ми дошці перед Богом! Я нині, безвинно замучений, в кайданах стаю на страшній суд Божий (цар здригаєть ся і заточуєть ся), але швидко і ти, царю, підеш стати на той же суд Божий! (цар сильно здригнувшись заточуєть ся на Скорнякова — омліває. Скорняков і другі его піддержують, не даючи ему упасти на землю).

Л. (тверезячи царя). Небезпечно! — В палату! в палату! (виносять омлілого царя).

М. і М-ич. (приклякнувши при Полуботкови). Таточку, благословіть жеж нас хоч в кайдани закованими руками!

П. (підносячись при помочи Ганни і Самборича, кладе руки на голову Марусі і Маркевича). Діти мої! — Квіти мої! — Бог — нехай благословить — вас! (опадає назад).

С-ич (хрестячись). Моліте ся! на ісход душі моліте ся!

М. (скрізь плач). Таточку!

Ганна (шлюхаючи). Друже мій!

С-ич. Цітьте! Богу моліть ся!

П. (важко зітхнувши). О-ох! Бо-же! Україно — прощаї! — ме-не!

С-ич (хрестячи Полуботка). Умер!

Всі (падаючи на коліна). Невинний в кайданах!

С-ич (поважно). Умер, бо не вірив власним силам!

Завіса спадає.

119. Народні приповідки і пословиці.

Нау́ка.

Нау́ка — шту́ка.

Хто ся чо́го не вчив, той то́го не вдасть.

Хто не вчивсь, не бу́де зна́ти.

На те ко́ня кую́ть, щоб пе спотика́в ся.

Без му́ки нема́ нау́ки.

Шко́ла — церко́вний у́гол¹⁾.

Шко́ла ди́м ви́льний, а не сва́вильний.

Шану́й учи́теля на́че роди́теля.

Бери́, Пе́тре, на ро́зум.

Лу́чший при́клад, ні́ж нау́ка.

Хто лю́дий пита́в, той ро́зум ма́в.

На́дто зна́й, та ще пита́й.

До́брая та ра́да, де щі́рая пра́вда.

Лю́дий пита́й, а сви́й ро́зум ма́й.

Не позича́й у сусі́да ро́зуму.

Вчи́ ся чу́жого ро́зуму, та сво́го не згубі́.

Когó Бог хо́че покара́ти, то пе́рше ро́зум віді́йме.

Пи́знати з мо́ви, яко́ї хто голо́ви.

Лу́чше з розу́мним два ра́зи згубі́ти, як з дурни́м раз
найти́.

Всьо́го тре́ба вчи́ти ся.

Вчи́ ве́я азбу́ки, при́йде хлі́б у ру́ки.

Вчи́ ся замóлоду, не зазна́єш на ста́рість го́лоду.

Чолові́к вчи́ть ся від коли́ски до гробово́ї до́шки.

Вчи́ ся не до ста́рости, а́ле до само́ї сме́рти.

Вчи́ ся, та не перевчи́ ся.

За нау́ку, цілу́йте, ді́ти, ба́тька і ма́тір в ру́ку.

З уче́ним ро́зуму набе́реш ся.

Вчи́ти ся ні́коли не пі́зно.

Вчи́ть ся, а́ле то єму́ голо́ви не держи́ть ся.

Замóлоду не вчив ся, на ста́рість пожа́луєш.

Най́ ся вчи́ть, як не вмі́в.

Тре́ба ся вчи́ти, хті́вши в сві́ті щось значі́ти.

Чогóсь ся вчив, то́то й робі́²⁾.

¹⁾ В значі́ню підва́лини. ²⁾ Перево́ді нау́ку в ді́ло, кори́-
сти́й з не́ї.

Праця.

Роби́, небо́же, то й Бог помо́же.
Бо́же, помо́жй, а ти, небо́же, не лежй.
Не хвали́сь, але труди́сь і Бо́гу моли́сь.
Хто дба́є, той ма́є.
Як дба́єш, так і ма́єш.
Хто ро́бить, той ся дорóбить.
Гірко зароби́, соло́дко зйш.
Попрацуй́ гіре́нько, тоді́ бу́де солоде́нько.
Бо́гу моли́сь, зачина́й, не бййсь.
Ра́зом за Бо́жим розка́зом.
До́брий почато́к, полови́на дйла.
Так богáто дйла, що аж голова́ бйла.
Тодй́ відпочи́немо, як помре́мо.
Ко́нець дйло хвали́ть.
Ко́нець — і віне́ць.
Ко́нець і Бо́гу сла́ва.

Дйти.

Ви́ховав дитй́ну в до́брую-годи́ну.
Дай дитй́нй во́лю, а собі́ невóлю.
Дитй́нй во́лй не дава́й.
Дитй́на що в до́ма чу́є, то́то й говóрить.
Дитй́на не зна́є го́дй.
Ледáча дитй́на, котро́й ба́тько не вчив.
Лй́пше як дитй́на те́пер попла́че, нй́ж ма́є та́то потóму.
Яку́сь си дитй́ну ви́ховав, таку́ і ма́єш.
Нелю́ба дитй́на всю́ди на зава́дй.
По́ки ся дитй́на не впече́, по́ти огню́ не бой́ть ся.
Сво́я дитй́на ко́ждйй ма́мй найкрасшa.
До́бра дитй́на ще й при́дба́є, а ли́ха́ то й те, що є, пороз-
пуска́є.
Одно́й ма́тери дй́ти, та не одна́ковй.
В одній ру́цй пáльцй, та не одна́ковй.
Яко́го пáльця не врі́ж, то все рй́вно боли́ть.
До́брй дй́ти і на но́ги поста́влять, а злй́ з нй́г зваля́ть.

Вйра, пра́вда, сумлй́не.

Хто за вй́ру уми́рає, то́й собі́ ща́стє зарабля́є.
Хоч пра́вду жену́ть лю́ди, але пра́вда всй́гди бу́де.

Правда всюди нівечить ся, а все такі визначить ся.
Правда із дна моря виринає, а неправда потопає.
Хто чисте сумління має, той спокійно спати лягає.
Коли тривога, тоді до Бога; а по тривозі забув о Бозі.
Хто ломить слово, той віру ломить.

Сем'я.

Як мати рідненька, то й сорочка біленька.
Шануй батька та Бога, буде тобі всюди дороба.
Як брат брата не допоможе, то що вже чужі люди.
До свого роду хоч через воду.

Пори року.

Весна наш отіць і мати: хто не посіє, не буде збирати.
Весна днем красна, а на хліб пісна.
Літо на зиму робить.
Діти, діти, добре вам в літі, а зимувати, то горювати.
В осені і горобець багатий.
Зимомою сонце світить та не гріє.
Зима! кожуха нема, чоботи ледащо і їсти нема що.

Літературно-естетичні замітки. Драматична поезія.

Драма (грецький вислів: дійство, дія) се поетичний твір, що зображає в розмові дійства дієвих осіб і їх наслідки: радонці і страданя, неначеб они тепер перед нами відбували ся. Як події в епосі, так і дійства та дії в драмі, котрі розвивають ся перед очима видця, творять органічну цілість, заокруглений образ життя з психологічним підкладом та означенем причини і наслідків. Різниця однак між епосом а драмою така, що епос оповідає про подію яко минувшину, а драма відбуває ся і розвиває перед нашими очима, отже в теперішности.

Епос робить повне вражінє, наколи хтось сей твір відповідно відчитує або рецитує (деклямує), як се робили н. пр. в старовину рапсоди, а на Україні кобзарі. Драма робить вражінє виставою на видні (сцені) дієвими особами, окрасами (декорациями), відповідними часами і звичаєви одягами (костюмами) і цілим уладженем (сценерією), котра причиняє ся до наглядного зображеня дій-

Хоч драма має представляти події, що відбуваються в теперішності, то всеж таки не всі події дадуться представити на видні, тимто і в драмі оповідаєся.

Розумієся, що епічне живло (елемент) лише тоді може проявляти ся, наколи не спиняє, а пособіє драматичній дії і напруженю. Також лірична й дидактична поезія лучить ся з драматичною, о скільки дієві лиця висловлюють свої почування, думки і погляди. В драмі досягає поезія найвишого щєбля розвитку. Драма ділить ся на дії (акти, лат. вислів), а дії на яви (сцени, грец. вислів, видно): в явах дієві особи або розмавляють (дияльбог), або деколи одна дієва особа виголошує свої гадки, почування (монольбог). Окремими частинами драми є: прольбог (вступ) і епільбог (закінченє).

Форма драми може бути або прозова, або віршована, або мішана (одна і друга на переміну).

Після розмірів може бути драма на одну, дві, три, чотири і п'ять дій. Наколи три драми творять більшу дієву цілість, хоч кожда з них є для себе окрема, тоді звемо її трильогією (н. пр. Шіллєра Wallenstein). Розріжнємо рецитативний й сьпівні драми.

До рецитативних драм зачисляємо: трагєдію, комєдію і властиву драму. Однак і в рецитативних драмах бувають вставлені пісні, а знов у сьпівних драмах деякі місця виголошують без сьпіву. Сьпівні драми є: опера, оперєта (водвіль-vaudeville) і ораторія.

1. Роди рецитативної драми.

I. Трагєдія (сумогляд) є драма, в котрій герой викликає визначними прикметами наше спочуванє, але в боротьбі з супротивними силами падає жертвою за власну провину. Трагєдія повинна викликувати почуванє милосердя або тривоги, повинна людське серце очистити і подавати ідеальне вдоволенє, що побідила моральна ідея.

Окремим родом трагєдії є трагєдія принагідна. В такій трагєдії сумний вислід спричинений не так вдачею дієвого героя, єго внутрішних прикмет і морального ладу сьвітового, як радше впливами таємної сили, необхідної судьби (fatum), що рішучо впливає на дію. Супроти того чоловік тратить волю, попадає сліпо в погубу, невинно страдає за інших, стає жертвою судьби.

II. Комедія с драма, в котрій поет розвиває веселий образ людського життя. Характери зображені в комедії представляють різні типи (родн) людей: зарозумільців, трусливців, хитких доробкевичів і т. н. Витворений в комедії конфлікт (замотане) ґрунтується звичайно лише на людських слабих сторонах, непорозуміннях і т. п. і доходить до мирної розв'язки. Що до основи розрізняємо політичні і горежанські комедії: що до погляду — характеристичні й інтригові (коромольні), що до різниці мови і достоїнства представлення — поважні (конверсацийні) і жартовливі (жарту, шутки, фарси) комедії.

III. Драма в тіснійшій розумінню (Schauspiel, видовище) займає посереднє місце між трагедією а комедією, а поважне замотане доходить в ній до щасливої розв'язки. Герой драми виходить побідно з поважної боротьби.

2. Роди сьпівної драми.

Опера (італ. вислів, твір) се драма, в котрій головним живом є сьпів і музика. Поезія і музика тут лучать ся разом, цозаяк дієві особи не говорять, а сьпівають в супроводі музики. Місце розмови заступає виключно або вчасти речитатив (рід декляматореского сьпіву); ліричний настрій проявляє ся в сьпівах (аріях), котрі мають назви відповідно числу сьпівучих осіб (дуети, терцети, квартети і т. п.), а коли сьпіває разом багато осіб, то звемо се хором. Є мужескі, жіночі, мішані, одноголосні, двоголосні, багатоголосні хори.

Розрізняємо поважні (великі) опери (Лисенка: Богдан Хмельницький), комічні (шутливі, жартовливі, Лисенка: Різдвяна ніч). Перша відповідає трагедії і драмі, друга комедії. Крім того є: трагічна, героїчна, романтична опера (н. пр. Лисенка: Утоплена). Оперета (себ то мала опера) є що до змісту найчастійше жартовлива (комедіо-опера) н. пр. Котляревського: Наталка Полтавка; Запорожець за Дунаєм.

Наколи в комедії є вставлені сьпіви з супроводом музики, то звемо се водвілем (з франц. народна пісня). Поетичний твір підложений під музику зве ся лібрето (італ. книжочка).

Поетичний твір, зложений для музичного підкладу з ліричних і драматичних частий, зве ся кантата (італ. поетичний твір чутливий призначений для музики). Кантата не призначена для сцени (видна), бо не представляє дійства, лише помічення про якийсь предмет, переважно ліричної ціли. Що до предмету може бути

кантата духовна, світська (н. пр. Лисенка: Бють пороги), торжественна, жалібна і т. п.

Ораторія (латин. молитвенна світлиця) є розширена кантата, не тільки що до зверхних розмірів, але й що до внутрішньої різнородности. Задля драматичного настрою є ораторія близька опері як кантата з своїм ліричним настроєм. Ораторія черпає основу найбільш з біблії, але можуть бути і світські ораторії (н. пр. Сотворіне Гайдена, Мессія Генделя).

Будова драми.

Драматичний поет (драматург) черпає основу або предмет свого твору (фабулу) з історії (також з переказів), з життя і з власної уяви. В двох перших случаях може він (а по більшій часті навіть приневолений) ідеалізувати, але зміни в історичних подіях не повинні бути суперечні з історією. Поет може вільно творити після свого погляду, але не повинен порушувати поетичної правди (імовірности). Постати, взяті з народних віровань (як Мефісто, карлики і т. п.) не порушують історії і правди; однак усі події повинні бути імовірні, себто всі події повинні розвивати ся відповідно до причин і наслідків, все повинно укладати ся органічно і логічно з даних обставин. Розрізняємо історичні драми (н. пр. Ярополк К. Устияновича, Гальшка з Острога Ом. Огоновського. Полуботок Осипа Барвіньського) і родинні драми (Щира Любов Квітки).

Подія, вибрана поетом яко основа драми (т. зв. фабула), повинна бути визначна, щоби могла зацікавити видця, зайняти его увагу і надати поетичному творови моральну і тривку стійність. Дійство проявляє ся в розмовах так, що маємо ясний погляд на настрої дієвих лиць і можемо слідити їх змагання і весь хід дії з цікавістю і участю. Дієві лица повинні зацікавлювати своїм характером (думками, почуваннями і змаганнями). Головна особа (як в епосі) називає ся героєм (богатирем), всі інші личности є побічні; личности, котрі є лише німими учасниками дії, називають ся статистами.

Другою прикметою драматичної основи є природність. Представлена подія повинна отже бути імовірною, пошкожою на дійсність, так щоби не псувала нашої „ілюзії“. В тім лежить уся умілість драматичного поета, щоби зобразив події з життя так, як они в дійсности розвивають ся, щоби видець в сій хвилі почув ся в осередку того світа, в котрім відбуває ся подія. А вражінє

таке можливе лише тоді, наскільки основа драми розвиває ся сама з себе в строгій послідовності. наскільки одна подія впливає з другої, а не відбуває ся під впливом якихсь чудес або неімовірних припадків (котрі зовемо „*deus ex machina*“).

З природности драми впливає третя її прикмета, себ то трагіка, то значить, що уміщений в основі драми докір (провина) повинен бути так уладжений, щоби викликавав у нас почування милосердя або страху. Не досить, щоби ми вірили сему, що в драмі оповідає ся, треба ще, щоби се нас тронуло до глибини душі, а тоді кажемо, що подія є трагічна, позаяк се переймає нас почуваннями милосердя для страждущих осіб, почуваннями страху про їх долю або і нашу, наскільки нам довело ся опинити в такім положенні. Однак ся вина не повинна бути зовсім незаслуженим нещастем, але виною обставин, непевних вдач характеру, виною сповненою на етичнім підкладі, не переходячим в простий злочин. Се називаємо трагічною виною.

Драма повинна бути так збудована, щоби драматична дія розвивала ся поступовно і доходила до завязки драматичного узла (колізії), відтак до найвищого напруження, а на останку слідувала розвязка драми (катастрофа). Герой поборов усі порепони і стає витязем, або падає жертвою в боротьбі з супротивними силами. Для того звичайно називаємо нещасливий, страшний вислід катастрофою.

Головним услідєм відповідної будови драми є єдність дійства, себ то, що всі частини драми змагають до спільної наконечної мети, всі подробиці остають в добре умотивованій звязи. Окрім тої єдності дійства вимагано ще давнійше єдності місця і часу. Особливо строго держали ся тих трех правил францускі, а за ними і німецькі поети. Однак в новітніших часах (почавши від Лесінга) вважають похибкою драми лише неоправдані, часті зміни місця дії і занадто розтягнений час.

Короткі відомости про письменників,

котрих твори заміщені в Читанці (крім поданих в I. Части).

Барвіньський Осеи, б. сьвященник в Сервирах, в Зборівщині, † 1889, писав літературні розвідки, перекладав сербські думи (під прибраним іменем Нетьага), видавав популярні книжочки з осягу господарства і написав дві історичні драми: Павло Полуботок і Чернигівка.

Бордуляк Тимофій, сьвященник, родом з Брідщини, з селянської семі, виявив літературний талант яко автор оповідань з народного життя і здобув собі уже почесне місце серед молодшого покоління галицьких письменників (відомий також під прибраним іменем: Ветлина, Бондаринин). В оповіданнях своїх описує він буденне селянське життя з теплим чутем і гумором. Вийшли сі оповідання, розкинені по часописих, також окремо зібрані у Львові і в Києві.

Верхратський Іван, вислуж. проф. акад. гімназії, автор шкільних підручників з природних наук. Писав крім того чимало наукових розвідок з лінгвістики, збирав знадоби до розвідів говорів української мови і вислови з природних наук. Писав також поезії і переложив „Короледворську рукопись“ українською мовою, † 1919.

Вовчок Марко, (прибране імя, властиво Марія з Вилинських Марковичева † 1907) жінка Онанаса Марковича, етнографа, вславила ся Народними Оповіданнями (3 томи), в котрих з реальною правдою і мистецкою красою що до форми і мови зобразила народне життя на Україні з часів крелатства. Сі оповідання переложені на інші слов'янські й європейські мови.

Грабовський Павло, український ліричний поет, був на засланоу в Сибірі і там помер 1902 р.

Гречулевич О., видав на Україні проповіді народною мовою, котрі вчасти переробив П. Куліш.

Грушевський Михайло, професор історії в львівському університеті, автор многих історичних і критичних розвідок, розпочав

на великі розміри систематичну історію України-Руси (доси видав 8 томів, що сягають від найдавніших часів до починів козаччини).

Дзерович Юліян, катехит учит. семінарії у Львові, пише чимало богословських річній.

Зірка Олеся, українська письменниця (прибране імя).

Катренко Олександр, сучасний український письменник, пише оповідання.

Квітка Григорій, відомий під прибраним назвищем Основяненко († 1843 р. в Харкові). Писав повісті і драми, став творцем української прози та здобув собі в письменстві визначне становище. Їго повісті описують народне життя і звичаї на Україні. Найбільшої слави дожила його повість „Маруся“.

Кононенко Мусій, (відомий під прибраним іменем Школиченко), селянський син з Полтавщини, добував собі знань і науку самоосвітою і, поселивши ся в Києві, пише поезії.

Коцюбинський Михайло, український письменник родом з російск. Поділя, † 1913, писав повісті й оповідання з сучасного суспільного життя, котрі визначають ся справді мистецькими образами і незвичайно гарною мовою (вийшли й окремими збірниками).

Левицький Орест, професор гімназії в Києві, історик, пише розвідки з історії України-Руси московскою й українською мовою.

Манжура Іван, родом з Харківщини з ремісничої семі, († 1893), етнограф і поет. Їго твори визначають ся гарною мовою і старанним обробленем та гуманною ідеєю.

Матієв Іван, краєвий інспектор шкіл, історик, писав історичні розвідки українською і німецькою мовою і вложив багато праці для приладження українських шкільних книжок.

Метлинський Амврозій (прибр. його імя А. Могила), родом з Полтавщини, був професором університету в Харкові і в Києві. Писав ліричні поезії з укр. життя, навіяні романтичним жалем за минулиною. Перекладав багато з словянських поетів († 1870).

Ніщинський Петро, родом з Київщини, був гімназ. учителем в Атонах, опісля в Петербурзі і в Одесі, (де й умер 1896 р.). Переложив гарною мовою Гомерову Одисею і часть Іліади та Антигону Софокля.

Савчинський Жигмонт, бувший директор львівської семінарії учительської, педагог, писав чимало розвідок педагогічних польською мовою, переложив і доновнив Л. Кельнера „Педаг. Уривки“.

Самовидець, безіменний літописець козацький XVII. століття.

Стефаник Василь, з Снятинщини, автор оповідань з народного життя, зібраних п. з. Синя книжочка, Камінний Хрест і т. п. писаних вельми реально. Теми до своїх оповідань черпає він головню з життя Гуцулів і пише їх говором.

Шараневич Ізидор, б. професор львівск. університету і довголітний сеніор Ставропигійського Інститута, видав окрім Історії Галицко-Волинського Княжества багато історичних розвідок українською, польською і німецькою мовою (умер у Львові 1901 р.).

Українка Леся (прибране імя), Ляриса Косачева, поетка з України, † 1914 р. писала поезії і перекладала з інших літератур головню ліричні твори.

Чайка Дніпрова, прибране імя української сучасної письменниці, що виступила 1885 на літер. ниві, з поетичними творами в різних виданнях. Твори її визначають ся чудовою мовою і оригінальним складом та виявляють справдений талант поетичний.

Чермак Наум, сучас. поет з України.

Чернявський Микола, сучасний ліричний поет з Катеринославщини, був учителем в духовній школі, а відтак став урядником в Чернигові. Їго поезії вийшли окремими виданнями в Києві і визначають ся свіжістю і ніжним чутем.

Додаток з воєнної добії.

А. П Р О З А.

120. Молітва.

(Юри Шкрумеляк).

Ясне сонце заходило — і котило ся за гори і ховало ся за море; та кроваве мало лono і червоне обличчя, наче тнівне на людий. — У сільській убогій церкві вже зібрав ся люд увесь: старикі слабії, немічні і зажурені мамі і вдовиці засмучені і красівії дівчата, повні жалю і туги...

В серці їх велика рана, біль важкий і скорбота, а в душі бездонна пуста, незмірениа печаль. Що ж то їм недостає? Цвіт найкрасіший їх родини і підбора їх села, їх мужі, синні і внуки і прекрасні леґії — опустили їх неґайно¹⁾, попрощали їх в розпущі і пішли в незнану путь, а з собою всю потіху, всю красу, спокій і щастя — все забрали — понесли... А оні самі zostались — всі безсильні, непорядні і — сумують і горюють, наче сироти нелітні, що по матері рідненькій вже відбули похорон...

Тільки Бог, всевишній Батько, одинока їх надія, одинока їх розрада в сей жалібний, смутний день... Лиш Ему всі смертні діти відкривають свої жалі, — лиш до Нього по пораді прибігають всі безсильні, помочи благаять в Нього, осолодження їх гора...

Вже ціла їхня святиня заяснила від світлїя, а над ними розпливаєсь запах міра і каділа. І оні в рабській покорі упадають на колїна і цілують матір-землю і — росять її слюзами. Перед Вчителем найвищим упадають всі хрестом. І очима свого духа бачать всі святую Матір і всесильного Вітця; а в покірному благаню є риданє

¹⁾ екоро, нагло, несподівано.

і плачі, — в всещирее каянє і покута їх сердець. Із душі їх середини і із болісних їх уст — понесла ся щіра просьба і молитва в небеса, але проста, не химерна...

„...Від зарази і недуги, голоду, огня — пожару і — війни, на брата кари — хорони нас, милий Божє...

Від нечайного конаня — збережи нас, о Всевишній...

Зглянь ся, Отче, як по селах гинуть нам невинні діти, вяне цвіт наш, не розцвівшись, і всихає від негоди. Ми раби Твої смертельні, припадаєм на коліна і питаєм: Пане неба, за яку страшну провину відриваєш наші діти Ти від матеріх сердець, — за які гріхи, Всесильний, впав на нас страшний Твій суд?...

— О, Могутній, наша просьба — чи дійде она до Тебе? Чи зішлеш нам у недолі наш насущний зємний хліб?... Чим зневажили ми грішні нашу матірну землицю? Чи у ясну, теплу весну ми загонів не орали? Чи у літку з наших грудий нам не ллявсь гарячий піт? Чом же ми такі нещасні, що за наші щірі труди не дістали нагороди?

— Зглянь ся, Отче, наші села спопелів страшний пожар, всі хресті Твої й сьвятині вже пожер страшний огонь... Твої смертні, грішні діти на руїнах вже ридають — і сльозами росять попіл і квилять серед руїн. Чиж оні до сходу сонця не хрестили ся до Тебе, — щірих просьб не посиляли у сьвятії небесі? Чиж оні на Твою славу не дали останній гріш, — цвітами й зеленим маєм не замалили сьвятині?...

— Бачиш, Божє, Твої діти топлять ся у морі крові, — брат на брата — горе, горе! — піднимає гострий ніж. О, за що, могутній Творче, Ти зіслав на нас сю кару; за які страшні провини дав нам знести сю покуту, сей тяжкий кровавий хрест? Ах, чому у людске серце Ти засіяв блудне зерно, що осліплює їм очі, душі злобою вгорта? Знаєм, Божє: щоб спасенє не було за легке нам...

— О, Могутній, сеї проби знести вже не в силі ми; простягаєм к Тобі руки і благаєм у знесілю: Божє, Божє, сєє горе Ти ласкаво відверни, — або дай нам згинуть-згинуть і забути засуд Твій. — Се всещирая молитва, з наших сліз отсе вінець. Ах, чи дійде він до Тебе, в божескую доброту, чи дістанєсь до престόла, — чи знайде у Тебе правду?... Чи зішлеш нам ще Пророка, щоб отер

нам наші сльози, божеским щоб розумінем розяснив все-братній ум?...

Так Тебе благает, Боже, — зглянь ся на Твоїх дітей, в величі Своїй ласкаво прихились до наших просьб. Ми в покорі засьпівает славословну, тиху піснь — і в осяєній святині прославим ім'я Твоє“.

Із душі їх середини і із болісних їх уст понесла ся тиха пісня — щира просьба в небеса. А в серцях батьків стареньких, матерії, сиріт-вдовиць, родять ся нові надії, радіснії почування...

І ціла сільська святиня в сяйві світла мерехтить, — над святинею витає дух надії і добра...

121. Сестра-жалібниця¹⁾.

(Олександра Кониського „З оповідання лікарів“).

Велика сила людей полягла з холери, померло і самих лікарів чимало, а так само і сестер-жалібниць, що були „у летючці“ з лікарями. Так отсе в моїй летючці було дві жалібниці, обидві павського роду. Одна з них скінчила гімназію, добра людина, але, як сама казала, не було у неї педагогічного хисту. Обидві оні молоденькі, але друга трохи молодша, на дваїцять другому році. Чимало она читала, а світогляд у неї такий доволі широкий. Не довго ми з нею працювали, кілька тижнів; час одначе не малий на те, щоби пізнати її. Та й не трудна була річ пізнати її: єї душа, серце, думки були наче на долоні... Славна душа була!...

Звали її Ніна Маківка; Українка була. Отож, скільки можна було спостерегти Маківку, так усі єї сили жертвувала она одному високому поріванню — працювати скрізь і завсїди на других, а не на себе. Не було у неї ні жалю за чимнебудь минулим, ні наріканя, ні бстраху, ні сумованя, ні радощів; навіть надії на що ліпше для себе не

¹⁾ В часі великих пошестий, а також в часі війни міжнародне товариство »Червоного Хреста« висилає відділи, звані »летючками«, що неначе перелітають з одного місця на друге ратувати хорих і ранених. В таких відділах крім лікарів і служби є ще для плєканя хорих сестри милосердя, жалібниці, що задачею свого життя вважають поміч хорим.

помітив я у Нїни; она зовсім була вдоволена з житя свого була благою людиною, що не має для себе минулого, не дбає про будучину для себе, а вся живе сучасною хвилиною і живе не для себе. Отака вдача зробила з Нїни зразок¹⁾ сестри-жалібниці. У неї зєднали ся незвичайна терпелівість в боротьбі з недугою і без краю ніжна прихильність для недужих і дбалість про них. Она йшла до кожного недужого, хоч би на яку заразливу недугу занепав чоловік і не цурала ся біля него ніякої роботи. І в такі хвили ставала она неначе не своя, неначе перероджувама ся. Просто не люди́на она тоді була, а втілений ангел житя, присланий Господом боротись з ангелами смерті...

Просідили ми у Горобову дванайцять день і вже ні тут, ні в околиці нема нашої летючої ніякого діла. Аж тут прийшла телеґрама, щобі зараз переїздити в Киселівку, в другий повіт, у хліборобську оселю. От сюди то наспіла наша летючка.

Перш за все притулку нам нема. Найшли ми старосту²⁾ з того села, відвів нам хату. Хата та стояла на самому кінці села, добрих гонів³⁾ двов від других хат. От ми тут примостили ся. Летючка моя першим ділом кинула ся дезінфекціонувати нашу хату, я тимчасом з Нїною і старостою пішов по селу, обійти усіх недужих. Ледви чи було на все село 20 хат без недужих! Не можна було сказати, щобі тут вельми лютувала холера, але ще менш можна було визначити собі, на яку пошесть нема хорих в Киселівці! По дітях різачка⁴⁾, віспа, навіть чорна, а найбільш хорих було на голодний тиф⁵⁾.

Отак стали ми в четверо працювати, ждучи цілий тиждень від зємства⁶⁾ за́помогі. Спасібі єму, через тиждень прийшла за́помога і людми і грішми і харчами. Сяк та так за місяць поратували ми нещасну Киселівку. Отоді то, за перший найпаче⁷⁾ тиждень нашої праці я запевнив ся, яка незвичайно лодяна, дійсно свята душа ота Ма-

¹⁾ взорець. ²⁾ начальник громади. ³⁾ гони — ів, або гонний, довжина зораного поля, около 60 сяжнів. ⁴⁾ червінка, гриз, дисинтерія. ⁵⁾ в Скільщині — глухана, бо хори глухнуть (Устиянович, Месть Верховинця). ⁶⁾ як у нас рада повітова. ⁷⁾ найбільш.

ківка! Де було найбільш небезпечно, щоб і собі не дістати зарази, туди саме она йшла, ішла туди, куди навіть я, людина на то вже обметана, вельми неохоче йшов, а она про все байдуже, йде!

Ішла Ніна Маківка на боротьбу з недугами та із смертю, ішла з запалом і хоробростю, повна самосвідомости й правди у своїй праці і боротьбі; грудьми, як то кажуть, стояла она за кожного хворого. Дивлячись на її працю, я очам своїм, було, не йму віри, як она випосить таку силу праці, де у неї снага¹⁾ берє ся! Я було обйду кілька хат з недужими і так утомлю ся, що як ляжу, не спроможу і ногою двигнути, а она хоч скільки працює коло недужого, скінчить з одним, зараз до другого, і не спостережеш за нею утоми, її одною рисою не покаже она, що їй тяжко: бачив перед собою дівну-предівну людину, іншої думки у неї нема, окріч думки про недужих та про голодних.

Певно, що ті думки проганяли утому і налавали її снаги на трудовництво.

Алеж під кінець третього тижня її не пізнати було: чисто виснажила ся, ліченько зблідло, стало прозоре, аж сьвітить ся! Я почав її благати, щобі спочила она.

— Нехай, каже, як поїдемо звідсіля, тоді й спічну.

Бачу я, що не мені її умовити, і замовк. Небавом прийшов до мене приказ, щоб я летючку розпустив, а сам обїхав околицю і тоді вертав до міста. Так я й зробив. Летючка поїхала, а Ніна Маківка й не думав.

— А виж, питаю у неї, коли й куди?

„Мені, каже, не можна, я повинна остати в Киселівці, доки не підведуть ся на ноги оті четверо, що одужують з тифу“.

Годі було мені змагати ся. Умовили ся ми з нею по тому, що она перебуде в Киселівці, доки я вертати-му з обїзду, — тиждень, чи що, а тоді й она поїде зо мною. Попрощав ся я з нею, наче батько з найдорожшою єму дочкою-одиначкою й поїхав. Ізджу собі, а Ніна не йде мені з голови, все про неї думую, як то она там одна, моя сьвятá трудовниця велика?

¹⁾ сила, спромога.

Думаю, ще день-два мій обїзд скінчить ся, заберу її та випрохаю у зємства для неї таку запомогу, щобі стало їй з чо́го цілу зиму жити, щобі покріпіла своє здоров'я. Не прийшла тільки тоді до мене в голову от яка проста думка: чи прийме Ніна ту запомогу (она була завадто гордовита), або ко́либ приневольити її взяти, так чи не поверну́лаб она її на вбо́гих, недужих і неспроможних працювати з недуги або старости. На третю ніч наснів ся мені такий чудний сон: бачить ся, що я на весілю у Ма́ківки, за ба́тька ніби. Чоловік я без усяких забобонів, ні в сні, ні у віщованя не йму віри. А той сон таке зробив на мене вражіє, що й не знаю; разом він мене і приголомшив і збентежив.¹⁾ Не спроможен я далі їхати по околиці, так мене тягло, що я з́араз і поїхав у Киселівку.

Ха́та старости мабу́ть четве́рта з приїзду, а до Ніни Ма́ківки тре́ба че́рез ці́ле село́ переїхати. Отже не стало у мене терпіня, я швидше від старости поїхав. Приїхали до тої ха́ти: сінешні две́рі за́чинені. Думаю, мо́же ще спить: нато́мила ся бідола́шна, так тепе́р досипляе своє. Не б́удуж ріпати ся, а подивлю́ ся у ві́кно. Як гляну́в, так і затремті́в увесь, захита́в ся, так на пріспу і прісїв — на́че мене хто ко́сою по жи́жках²⁾ підтя́в. Мій помі́чник до мене, а я тремчу́, та німо на не́го дивлю́ ся. Він догада́в ся, зирну́в і собі у ві́кно, та тоді прожо́гом³⁾ у две́рі. Я зіб́рав усі сили та за ним. Вхо́димо в ха́ту... Ніна посе́ред ха́ти ле́жить... Я до неї... не ди́ше і похолб́ла вже... Зна́ти бу́ло, що уме́рла в но́чі пе́вне, мо́же в ту са́ме го́дину, як на́сніла ся мені...

Похова́ли її. Усе́ село́ збі́гло ся, опла́кували... Став я розпитувати. Усі́ в оден го́лос:

— Поза́вчера бу́ла у недужих: помага́ла, ра́дила, де́кому й гро́ші дава́ла... а пі́сля оби́да вже ніхто́ її не побачив, ніхто́ не помі́тив, щоб і виходи́ла з сво́єї ха́ти. Ду́мали, ко́ли їй чо́го бу́де тре́ба, так поклі́че.

З усьо́го очиві́дно бу́ло, що Ніна поме́рла з хо́лери; орга́нізм ви́снажений не спромі́г боро́ти ся і хо́лера на́раз звали́ла її з ніг... Ніко́му бу́ло її ратува́ти, на́віть води́ по-

1) Затривожити, засмутити, збити з толку. 2) Мязи під ко́ліном, у ста́вах. 3) На́гло, стрімго́лов.

дати. Так са́мітною без усякої лю́дскої по́мочи полягла́ вели́ка сьвята́ трудо́вниця!... І щож она́ собі заробі́ла за таке висо́ке трудо́вництво? за ту лю́бов до блі́жнього? Як у еванге́лію ска́зано: „Більш за сю лю́бов ніхто́ не ма́є, як щоб хто ду́шу сво́ю положи́в за дру́гів сво́їх“, а она́ положи́ла її за зовсім чужі́х собі лю́дій! Тільки й то́го, що отсе́ помяне́мо її оту́т „не злим, ті́хим сло́вом“.

122. Ру́зя Сеню́к.

(Собфрона Глібови́цького.)

Крова́во зі́йшло́ нині́ со́нце над Ру́ською Ра́вою. Круг мі́ста обступі́ли несчи́сленні полкі́ півні́чного наї́здника. При́ступу до мі́ста боро́нять на́ші воя́ки. Вже дру́гий де́нь трива́є крова́вий бі́й. Вели́ка си́ла во́рога, щора́з нові́ ряди́ жене́ в нехі́бну сме́рть, бо як скеля́ стої́ть тут на́ше ви́ско. Ко́ждий на́ш во́як, се ге́рої; він зна́є се, він сьвідо́мий то́го, що сво́їми гру́дми́, сво́ім жити́м загоро́джує во́рогови вступ до рідно́ї землі́. Со́нце підхо́дить щора́з ви́ше і сво́ї спа́сівські лу́чі шле́ пря́мо на го́лови вто́млених дводне́вним ненаста́нним бо́єм на́ших воя́ків. Спра́га вели́ка, язик при́сиха́є до горта́нки, але́ хотя́й крова́вий пі́т залива́є на́шим о́чи, держа́ть оні́ крі́си певно́ю руко́ю, супокі́йно вкла́дають в них набо́ї і ці́ляють у во́рога. Лише́ де́коли підно́сять о́чи до не́ба — блага́ють тро́ха води́. Але́ чи́ж так ско́ро спо́внить ся їх ні́ма про́сьба?

Аж тут бі́жить двана́йцятилі́тнє дівча́тко. В рука́х зба́нок по́вний студено́ї ці́лющої води́. Не зважа́є оно́ на свист ку́ль і жу́ржанє шрапне́лів, не зде́ржують вго́ грі́зні грана́ти. Прибі́гає дівча́тко з тим ба́жаним а́нгельським да́ром пря́мо в стрі́лецькі рови́ до на́ших спра́гнених воя́ків. З усьмі́шкою на уста́х пода́є сей зба́нок з водо́ю ко́ждому, а всі́ ру́ки витяга́ють ся по́ него. Зба́нок вже́ поро́жний — і знов бі́жить дівча́тко, і знов верта́є з водо́ю, і напо́ює херо́брих, замлі́лих обо́ро́нців сво́го мі́ста. І ра́неним підно́сить го́лову і приту́лює до уст їх сма́жних посу́ду з тим чу́дним в сю хви́лю да́ром. Довго́, довго́ бі́гало́ так дівча́тко, всі́х напо́їло, всі́м пода́ло пі́льгу, аж ось воро́жий шрапне́ль паде́ із сві́стом і гу́ком побі́ч не́го, а вели́кий відло́мок ра́нить у но́гу на́шу самаря́нку.

Упало на землю дівчатко, та в сій хвилі спішають во-
яки, беруть на руки свою спасительку і виносять її зо-
серед граду куль, далеко за боєвище до шпиталю. Дівчатко
там перевязали і за кілька днів найшло ся оно в шпиталі.
Всі цікавили ся долею нашої молоденької землячки, Рузі
Сенюк, всі славили її велике героїство і безмежне мило-
серде. Відзначено її медалем хоробрости дістала вона багато
дарів, між іншими дорогоцінний годинник з написом: „Ге-
роїні зпід Рускої Рави“. Пані-з високх родів відвідували
її в шпиталі, розпитували про її житє, родину, та чу-
дали ся малій дівчині і народови, що такі видає діти і такі
гарні і ясні душі плекає.

123. Полевий курат.¹⁾

(Соброна Гайбосіцького).

В нестримнім воєнним поході війшли наші побідні
війська в землю колишнього королівства Данила. Станули
й наші українські полки на тій сьвятій землі, зрошеній
крів'ю мучеників за сьвяту католицьку віру²⁾. Та земля не-
наче просіла своїх синів: „Визвольте мене від наїздника,
не дайте ему мене дальше кривдити, дайте жити своїм вла-
сним, свободним житєм, у своїй вірі і по совісти“. Здалека
ще мигтять проти сонця бані церков у Холмі, тім старін-
нім городі короля Данила.

Неділя рано. То не дзвони дзвонять, скликають хре-
щений мир на відправу, се дула московських гармат, звер-
нені на наших, страшеним своїм ревом кличуть у кро-
ваві обійми.

Густо падають кулі, гранати рвуть землю широко під
собою, але наші нестримно, хоч поволі, а все такі крок за
кроком посувають ся вперед. Твердо боронить ворог кожду
пядь землі, але щож може спинити наших побідних вояків?
Падуть наші, значать сю прадідну землю своєю крив'ю. Уви-
хають ся між ранєними наші санітети, ті самаряни війши.
Несуть поміч нещасним, котрим мімо болю грає на лицях

¹⁾ Feldkurat, військовий сьвященик. ²⁾ Тут мова про насильне повертнанє увійтів у Холмщині в 60-их роках XIX ст., що довело до проливу криві.

веселість, бож оні прийшли відобрати свій рідний край від ворога. В несею помічи раненим все напереді полевий курат о. Б. Не зважає він на грізну небезпеку, що виглядає, здає ся, з кожної ями. Не лякають его тріскаючі шрапнелі, він бачить лишє своїх вояків, своїх братів, що так дуже потребують его помічи. Спішить до кожного, піддержує голову, перев'язує, мостить ліпше місце до лєжання, слухає сповідн, заосмóтрює і спішить далше до інших.

Так він усє чинний не тільки нині чи вчєра, а з самого почину війни, скóро покликано его до сєго обов'язку, котрий сповняє з повною посв'ятою. В бою все він коло своїх, бо оні на́че певнїйші в при́яві свого отця духовного, щораз далше випирають ворога. З полудня змагає ся огонь. Кулі летять градом, а одна з них ранить в ногу нашого духовника. Падє на зємлю, але відтак сам перев'язує собі рану і спішить далше до своїх, нести їм поміч і розраду. Але за мно́го зійшло крóви, не може вже рúшитись. Збирає́ отже лєкше ранєних коло сєбе і ка́же: „Ходїм, як змо́жемо до шпиталю“. Йде наш курат, а з ним до сорок лєкше ранєних і так дотягну́ли ся під лїсо́к, за котрим шпиталь. Аж ось задуднїла зємля, здалєка чвалає́ сотня козаків як до на́ступу, пр'ямо на них. Не вже́ їм усїм наложити головою або́ попа́сти в полон?

Схопив ся духовник з місця таї́ ка́же: „Хло́пці! кріси в рúки і до бо́ю. Привита́ймо гідно воро́га“. На ко́манду ку́рата „огня“! упав одєн, другий вїстріл, полягло кільканайцять коний, злетїло кілька козаків. Що се, чи не за́сїдка? Зверну́ли козаки свої конї, забрали своїх ранєних і щєзли в сýмерку дєсь за обрїє́м¹⁾. Усї наші дїстали ся до шпиталю, оповїдають про при́гòду і як духовник вїзволнив їх з немину́чого полону. Духовник у своїй смиренности слухає, приймає́ ба́жання офіцїрів за такє герої́ство. Ранєних борцїв у шпиталї обмили, перев'язали, напоїли, а відтак усї лягли по трúдах дня відпочати на чїстих постєлях.

Стрі́ли чу́тно щораз тїхше, а неба́вом загомонїли гóлоси дзвонів. То наші добу́ли Холм. Воро́г пода́в ся.

Побїда сла́вна. На другий день ра́мо безкрóвну сьвяту́ жє́ртву подя́ки прино́сить па́нотєць духовний, хоч ранєний.

1) За виднокру́гом.

Встав, щобі подякувати милосёрному Бóгу за побіду і чудёсне ма́йже ви́зволенє з по́лону. Із смеречини ула́джено га́рно престі́л. Ці́лий полк сьвято́чно пристро́єний обступі́в сво́го до́брого сьвяще́ника. На переді́ полковий прапо́р, відта́к полко́вник із старши́ною. Всі́ зедине́ні спільно́ю ці́лю, віро́ю в Спасі́теля. Служба́ Бóжа скінчи́ла ся, а відта́к тру́бка загра́ла: „До моли́тви“! Побóжно всі́ склоні́ли ко́ліна а ви́ськова́ музика́ загра́ла гимн побі́ди:

„Тебе́ Бóга хвали́м, Тебе́ Го́спода іспові́дуєм, Тебе́ Предві́чного Отця́ вся землі́ велича́є“.

Б. П О Е З И Я.

124. Христос на боєвищі.

Ішов сумний в плащі військовім,
Що весь червоний був від крові;
Схилив чоло в вінку терновім
І слухав гомону діброви.

Глянув кругом на людські тіла,
Що окервавлені лежали;
Душа з них в небо улетіла,
Оні вже більше не страдали.

І ворог разом і неворог,
Спочали дружно у спокою;
Осів на ранах дим і порох;
Замовкло пекло — вже по бою...

Підняв Христос пробиту руку,
Знамя хреста кладє над тими,
Що вже пройшли крізь смерть і муку
І викоїлись зі святими.

Ні дружних клічів, ні ворожих,
Кругом тиша, всі помирились...
З очий премилосёрних Божих
Пречисті сльози покотились...

„Прийдіть до мене всі страждучі,
„Заковані в страпнім ору́жу,

„Всі рани згюю я пекучі,
„Всіх вас пригорну, розоружу“...

* * *

Йшов сумний в плащі військовім,
Що весь червоний був від крові...
З блідим чолом в вінку терновім,
Йшов Творець міра і любови...

125. Віруй!

(Переспів *Ол. Барвінського.*)

У сумнівах сказав Тома невірний:

„Умер Ісус! Та поки рук у рани
Не вложу я, не збуду ся омані,
Бо аж тоді я можу стати вірний!“

І як бажав апостол, так і стало,
Небесне світло ясно засіяло.

Христа апостол з страхом витав:

„Мій Бог Господь!“ і ноги обіймав.

Народе мій, не будь Тома невірний!

Вжеж тільки жертв страшних приймє ти в боях

Непризнаний, понижений, покірний

Ти коротав свій вік у вічних зпоях.

Як на хресті страдав Христос розпятий,

Оттак і ти в страшнім своїм терпіню

Ведеш за своєю волю біги завзятий,

І оживеш в безсмертнім воскресіню.

Ще сумніви у тебе, як не чувш

День в день про світлі успіхи у бої,

Не ждеш кінця, зажурений сумуєш,

І жалі виводиш ще про злидні свої.

Щож то є — вірити? Се уповати

У те, що твоє око не догляне,

Надію всю на успіх покладати,

Аж поки сповнить ся усе бажане.

Не сумнівайсь! Роківна йде година,

В розпукі чорну тільки не вдавай ся,

На кров поглянь і щиро сподівай ся,

І кріпко вір, воскресне Україна.

126. Сьпів відлётних журавлїв.

(П. Кармáньського).

В Карпáтах став спокій. Дрімливими верха́ми
Ходили́ білі мли, голубіли́ лісі.
Вечі́рний сýмерк плив зарінками¹⁾, луга́ми
І сїяв жемчугі́ сріблїстої росі.
Яра́ми журкотів веселїй шум Опóру,
А по́над всім неслáсь та́ємна пісня́ бо́ру.

Крізь синяву небес тягну́ли у вирі́ї
Осі́нні вті́качі, відлётні журавлї.
Ча́рівна тишина́ роді́ла ті́хі мрі́ї
І кла́ла їх до сну у за́хистнім селі́,
Що на узбі́чу гір, заку́тане імло́ю,
Лелі́яло казкі́ про лю́бий ра́й споко́ю.

Здава́лось, Азія́т злочинною стопо́ю
Нія́к не збещесті́ть сих гір і мі́рних сі́л;
Здава́лось, гірня́кі, обня́ті самото́ю,
Не зба́гнуть на́віть в снах стра́шних кріва́вих ді́л;
Здава́лось, лиш галкі́²⁾, що ве́рнуть з до́лів з жи́ру,
Розка́жуть їм ко́лісь про пе́кло сьо́го пі́ру.

Нара́з зміні́лось все: завме́рла ду́ма бо́ру,
Опі́р здиво́вано спині́в свій бі́стрий бі́г
І вслу́хав ся у шум, що про́ника́в простору́.
Вті́м шлях за́стугоні́в під ста́лю кре́пких пі́г
І враз зама́яли Ма́зепині́ прапо́ри³⁾
І пі́сня́ тї́сячів збуді́ла со́нні го́ри:

„Зверши́лась мі́ра, кров бра́тів,
Нелю́дські злочи́ни каті́в
І га́ньблена наро́ду че́сть
Зроді́ли ме́сть, кріва́ву ме́сть!
Най гро́ми гряну́ть в на́шу скра́нь,
Неха́й займе́ ся в гру́дях гра́нь!⁴⁾
Наста́в наш час, при́йшла́ пора́:
Ура́ на бі́й! Ура́! Ура́!“

¹⁾ Пасови́ска над берега́ми гі́рських рі́к. ²⁾ Кавкі́. ³⁾ Сі́чових
стрі́льців. ⁴⁾ Жа́ркий уго́ль.

Як дїкий гураган, як зічний¹⁾ грóхїт грóму,
Гремів сей добрий сьпів по стóках тёмних гір.
Проси́уло ся селó, відкрі́ли ся хорóби²⁾
І в мірних гірняків огнём зайня́в ся зір.
Онї лиші́ли все: рідню́, овес на полю́
І, ста́нувши в ряді́, пі́шли на бі́й за во́лю.
Ішли́ крі́зь тёмний вал угóрського кордо́ну,
Щоб ста́нувши ко́шом³⁾ за сті́нами Карпа́т,
Щоб там в огні́ журби́ скрі́пити ми́ць розго́ну
І гря́нути в Москву́, як дїкий водопа́д
І відпла́тити всі́ насі́льства та на́ру́ги.
Над ни́ми журавлі́ сьпіва́ли пі́сню ту́ги...

127. Шéвченкові во́єнні рокові́ни.

(Володи́мира Самі́йленка.)

Є в ро́ці день оді́н — вго́ сьвятку́єм ми,
Зібра́вши ся в брата́рські ко́ла,
Щоб про́мінь ще дода́ть у лю́тий час пітьми́
По́етови до орео́ла⁴⁾.
І скрі́зь, де ще живу́ть Укра́їни сині́,
Незра́дні́ на́роду ді́ти,
Те сьвя́то спра́вити, збира́ють ся оні́,
Щоб ра́зом пла́кати й раді́ти.
І сму́ток сві́й несу́ть за скрі́вджених лю́дій,
І ві́ру в кращи́й час прино́сять,
І з сто́гоном тяжкі́м з наму́чених груді́й
У Бо́га пра́вил пра́вди про́сять.
І пі́сня голо́сна, як на́ш на́рoд смутна́,
Гуде́ в мельо́дїї́ чудові́й!
У то́нах жа́лібних розка́зує она́
Про на́ші бо́лі невимóвні.
А там про́мова знов у пи́шній похвалі́
Тара́са гу́чно просла́вляє;
І чуе́ть ся тоді́, що знов він на землі́
І ти́хим сло́вом промовля́є:
„Мені́ одна́ково, що бу́чно так мені́
Ви спо́мин пра́вите що ро́ку;
Мені́ одна́ково, що в че́сть мою́ пі́сні

1) Дуже голосний. 2) Стни, хаті. 3) Табо́р. 4) Слава.

Складаєте в хвалу високу;
 Однаковісінько булób мені й тоді,
 Якби були менé й забули, —
 Але я радий тим, що й у такій біді
 Ви ще душею не поснули.
 Я радий тим, що в вас любов пережила
 Часи страшної безнадії;
 Нехай же буде й вам за те моя хвала,
 Що в вас живі чутя сьвятії.
 О, бережіть її, ту чістую любов
 До обездоленого люду:
 Я задля його жив і кайдани знайшов,
 Єго й на небі не забуду.
 Любіть же ви єго, працюйте, бороніть
 Від темряви, що душу вяже.
 Довічна любов, — то мій вам заповіт,
 А та любов вам шлях покаже“.

128. Мамин лист.

(Юри Шкрумелюка).

Любий сину! Я здорова,	Сіна трóхи доховали —
Дякую за ласку бóжу,	І худібка вся здорова, —
Та часом у грудях ко́ле	Тільки на самий Вели́кдень
Так, що дихати не можу...	Згíбла нам одна корова...
У сусі́дів, як звича́йно,	Твої́ братчики здоро́ві,
Новино́к нема́ в селі́, —	Не сла́бій ніхто́ з сесте́р, —
Тільки це́ркву й нову́ школу	Тільки Пе́трик семи́лїтній
Нам спали́ли Моска́лі...	З переля́ку бідний вмер...
Ко́ло нас все по давно́му	По селі́ так пу́сто всю́ди —
І старé все ко́ло ха́ти, —	Не сьпи́ває вже ніхто́, —
Тільки ста́йню і сто́дóлу	А Мари́йка жа́лко пла́че:
Завали́ли нам ѓранати...	Ко́ли при́йде наш Юрко́?...

129. Лист Катру́сі.

(Богдана Лєнкового.)

Жаль мені ма́ми. Ду́же тя́жко хóri.
 Вже на хвили́ну лі́жка не кида́ють.
 Неда́вно бу́ли з мі́ста два докто́ри, —
 Що за недуга́ — сказа́ти не зна́ють,

З тим і вернули... Сумно, милий, сумно!
Здається, — чуюш, як йде в хату трібно.

А ще сумнійше, що все памятають,
Нїби твереза, здорова людина.
На хвилю тільки часом забувають,
Який рік маєм, яка нині днина,
Але війною цікавлять ся дуже
І все про тебе питають, мій друже.

„Коли він верне? — кажуть. — Я так хочу
Бачити військо наше, їм сконая“.

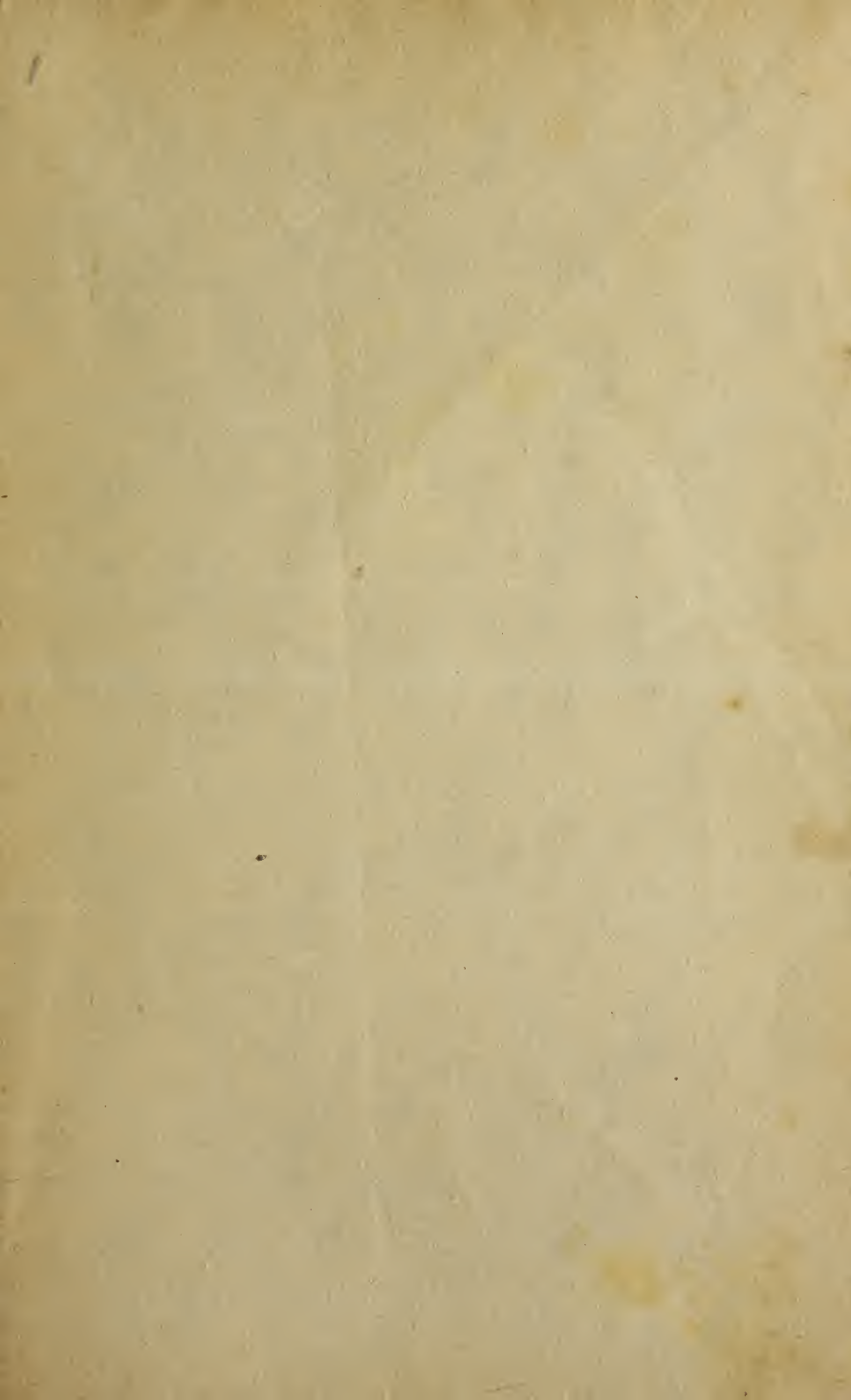
А я — мовчу. Сльозами хустку мочу,
Зубами губи до крові кусаю,
Щоб не зайти ся плачем, не сказати,
Що їм вже тяжко буде вас діждати,

Що ви далеко, гень, гень за світами,
А ворог близько, все ближше і ближше...
Часом — всі сплять, — я підійду до мами,
А мама шепчуть: „Схились, доню, низше!
Чи правду кажеш? Може він ранений?“
— „Нї, він здоровий. Іде до нас, нене“.

Йдуть, але інші, непрóшені гóсті,
Йдуть, мов та хмара, мов туча бурлива.
Зі сну зриваюсь... ось — ось, вже на мості.
Вже на подвірю... Щож я нещаслива
З мамою зроблю?... На щастє — се грає
Вітер осінний і браму тручає.

То знов — опівніч — зірву ся з просоня,
Бо нїби чую гóлос, так для ўха
Милий твій гóлос... Грають оболоня,
А ви ідете, нїби заверу́ха,
Нїби той вітер, що з нашого дому
Мав би зірвати московську солóму.

Та се лиш злуда... Сердечне бажанє,
Сон, який вічно душі нашій снить ся.
А дійсність?... Зійде сонечко поранне
І нїби світити, а світ чомусь тьмить ся.
„Колиж надтягнуть?... питає знов мати.
„Чому не йдуть вже?“ — Щож мені сказати?

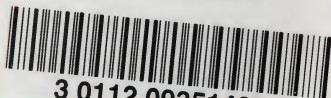

UNIVERSITY OF ILLINOIS-URBANA

891.7908 B28C1920

C001

Chytanka diali; II. roku uchytelskykh se

3 0112 093514211